ALEXANDRE DUMAS

ISABELA DE BAVARIA

ALEXANDRE DUMAS

ISABELA DE BAVARIA

ISABELA DE BAVARIA

Unul din privilegiile cele mai însemnate ale istoricului, acest rege al trecutului, este de a nu avea, atunci când îşi străbate regatul, decât să atingă cu pana lui ruinele şi cadavrele pentru a reclădi palatele şi a învia oamenii; la glasul lui, întocmai ca la glasul lui Dumnezeu, osemintele împrăştiate se unesc din nou, cărnuri vii le acoperă, costume strălucitoare le îmbracă şi, din acel Iosafat[1] uriaş în care cele trei mii de secole trecute şi-au condus fiii, el nu are decât să-şi aleagă pe cine doreşte şi să-i strige pe nume pentru ca de îndată aceştia să ridice cu fruntea piatra de pe mormânt, să dea la o parte cu mâna giulgiul în care sunt înfăşurați şi să răspundă, aşa cum i-a răspuns Lazăr lui Hristos: „Iată-mă, Doamne; ce vrei de la mine?”

E drept că este nevoie de un pas hotărât ca să cobori în adâncurile istoriei, de un glas poruncitor pentru a pune întrebări fantomelor, de o mână care să nu tremure scriind cuvintele ce le dictează. Răposații au uneori taine îngrozitoare pe care groparul le-a pecetluit odată cu ei în mormânt. Părul lui Dante a albit auzind povestirea contelui Ugolino,

---

1-Vale între Ierusalim şi muntele Măslinilor, al cărui nume înseamnă „Judecata lui Dumnezeu”. În această vale, spune Bilblia, vor fi adunați morții în ziua judecății de apoi. (N.T.).

iar ochii au căpătat o privire atât de posomorâtă, obrajii o paloare atât de cadaverică încât, dacă Vergiliu l-ar fi readus la suprafața pământului, femeile din Florența, ghicind de unde venea ciudatul călător, l-ar fi arătat copiilor, spunând: „Uitați-vă la omul acela ce trece atât de grav şi atât de trist, a coborât în infern!

În afară de geniu, nouă ni se potriveşte mai cu seamă această comparație dantescă şi vergiliană: uşa cavourilor de la Saint-Denis, ce se va deschide în fața noastră, are destule asemănări cu cea a infernului; aceeaşi legendă se potriveşte de minune la amândouă şi, dacă am avea cu noi făclia lui Dante şi dacă am fi purtați de mână de către Vergiliu, n-am avea prea mult de căutat, prin mijlocul celor trei semințiii regale ce populează mormintele vechii mănăstiri, spre a găsi vreun ucigaş a cărui crimă să fie tot atât de osândită ca şi cea a arhiepiscopului Roger, vreo victimă a cărei nenorocire să fie tot atât de vrednică de milă cum a fost cea a întemnițatului din turnul Pisei.

În acest vast osuar se află mai cu seamă un mormânt pe lângă care n-am trecut niciodată fără să ne oprim, să stăm cu brațele încrucişate şi să plecăm fruntea. Într-un cavou din stânga se află un mormânt simplu din marmură neagră, peste care sunt culcate una lângă alta două statui, una a unui bărbat, cealaltă a unei femei. S-au împlinit de curând patru veacuri de când odihnesc astfel cu mâinile împreună şi rugându-se; căci bărbatul îi cere socoteală lui Dumnezeu de mânia lui, iar femeia cere iertare pentru trădarea ei; trebuie să vă spun că

cele două statui sunt una a unui nebun şi cealaltă a unei adultere; vreme de douăzeci de ani, nebunia unuia şi amorurile celeilalte au însângerat Franța, fapt pentru care, în jurul patului mortuar ce îi reuneşte, după cuvintele: „Aici zace regele Carol Mult-Iubitul, al VI-lea după nume, şi regina Isabela de Bavaria, soția sa”, aceeaşi mână a adăugat, nu fără temei: „Rugați-vă pentru ei!”

Aşadar la Saint-Denis, pentru că aici ne aflăm, vom deschide arhivele tainice ale acestei domnii ciudate care a trecut, după cum a spus-o unul din poeții noştri, „între apariția unui bătrân şi a unei păstorițe şi care a lăsat drept singur monument al vieții sale, o amară bătaie de joc a destinului imperiilor şi a norocului oamenilor: un joc de cărți”.

Alături de câteva pagini albe ce se vor găsi în această carte, vom întâlni numeroase pagini roşii de sânge, numeroase pagini negre de doliu; căci Dumnezeu a voit ca totul aici pe pământ să fie vopsit cu aceste trei culori, atunci când a alcătuit din ele stema vieții omeneşti şi când i-a dat drept deviză: *nevinovăția, pasiunile* şi *moartea.*

Acum, să deschidem această carte, aşa după cum Dumnezeu deschide viața, la paginile ei albe; vom ajunge destul de repede la paginile de sânge şi la paginile doliu.

I

În dimineața zilei de 20 august 1389[2], încă din zorii zilei, se vedea o mare îngrămădire de oameni pe drumul ce duce de la Saint-Denis la Paris.

Aceasta pentru că doamna Isabela, fiica ducelui Etienne de Bavaria şi soția regelui Carol al VI-lea, trebuia să-şi facă, în calitate de regină a Franței, prima intrare solemnă în capitala regatului.

Se cade să spunem, pentru a îndreptăți această curiozitate, că se povesteau lucruri minunate despre această prințesă; se ştia că la prima întrevedere cu ea, întrevedere ce a avut loc într-o vineri[3], regele se îndrăgostise la culme şi cu mare greutate îi îngăduise unchiului său de Burgundia să prelungească până lunea viitoare pregătirile de nuntă.

De altfel, această alianță fusese privită cu mari speranțe în regat; se ştia că înainte de a muri, regele Carol al V-lea îşi manifestase dorința ca fiul său să se căsătorească cu o prințesă de Bavaria, pentru a cumpăni influența lui Richard al Angliei, care se căsătorise cu sora regelui Germaniei. Dragostea tânărului prinț sprijinea în chip minunat ultimele

---

2-După Froissart; registrele parlamentului arată 22. (N.A.).
3-Vineri 15 iulie 1385. (N.A.).

dorințe ale tatălui său; ceva mai mult, moaşele care o examinaseră pe logodnică declaraseră că era în stare să dea moştenitori coroanei, iar după un an, naşterea unui fiu venise să facă cinste experienței lor. Câteva glasuri cobitoare, aşa cum se aud la începutul fiecărei domnii, şuşoteau că lucrurile vor lua o întorsătură rea, vinerea fiind o zi nepotrivită pentru o întrevedere nupțială; dar nimic nu făcuse încă să se dea crezare acestor prorociri, iar glasurile lor, dacă ar fi încercat să se facă auzite, ar fi fost repede înăbuşite de strigătele de bucurie care, în ziua când începem povestirea de față, se înălțau fără nicio oprelişte din toate gurile.

Întrucât principalele personaje ce vor juca un rol această cronică se găsesc chemate, prin obârşia sau prin funcția lor, să ia loc alături sau în urma reginei, ne vom pregăti, dacă cititorul ne îngăduie, să urmăm mersul cortegiului care nu aşteaptă, spre a porni la drum, decât sosirea ducelui Ludovic de Turena, fratele regelui, pe care preocuparea pentru aranjarea toaletei, zic unii, şi o noapte de dragoste, zic alții, îl făcuseră să întârzie deja cu o jumătate de oră. De altfel, acesta ar fi un mijloc, dacă nu nou, cel puțin lesnicios, de a face cunoştință cu oamenii şi cu lucrurile; dealtminteri, se vor găsi în acest tablou pe care încercăm să-l schițăm, după spusele vechilor maeştri[4], câteva amănunte ce nu vor fi lipsite nici de interes nici de originalitate.

Am spus că, în ziua aceea de duminică, se

4-Autorii care dau cele mai multe lămuriri despre această intrare, sunt Froissart, canonicul de la Saint-Denis şi Juvenal des Ursins. (N.A.).

adunase atâta lume afară din Paris, încât te minunai văzând-o şi întrebai dacă nu cumva le poruncise cineva să vină acolo. Drumul mare era înțesat de bărbați şi femei, atât de înghesuiți unii în alții de parcă erau spicele unui lan de grâu; şi comparația devenea tot mai nimerită de fiecare dată când o întâmplare neprevăzută făcea să se legene, ca în timpul secerişului, mulțimea aceea prea îndesită pentru ca cea mai mică zdruncinătură pe care o primea una din părți să nu se transmită de îndată întregii gloate.

La orele unsprezece, câteva strigăte puternice ce se auziră în primele rânduri ale mulțimii şi un fior ce o străbătu de la un cap la altul, dădură de veste în sfârşit nerăbdării tuturor că avea să se petreacă ceva nou: era regina Jeana şi ducesa de Orleans, fiica ei, care, cu ajutorul sergenților ce mergeau înaintea lor lovind gloata cu nişte nuieluşe, îşi croiau drum spre mijlocul acelor valuri omeneşti, în vreme ce, spre a le împiedica să nu se închidă în urma lor, mergea călare, pe două şiruri şi de ambele laturi ale drumului, elita burghezilor din Paris, în număr de o mie două sute. Cei care fuseseră aleşi spre a forma această gardă de onoare erau îmbrăcați în nişte veşminte lungi din postav de mătase colorată cu verde şi roşu-închis, purtând pe cap nişte capişoane ale căror margini le cădeau pe umeri, sau fluturau ca nişte eşarfe când din întâmplare, o adiere de vânt venea să mai răcorească atmosfera greoaie de vară, ce devenea şi mai mistuitoare din pricina nisipului ce se ridica de sub picioarele oamenilor şi cailor. Dată la o parte şi

împinsă de această mişcare, gloata se revarsă peste câmpurile ce se întindeau dincolo de cele două laturi ale drumului, iar mijlocul şoselei se prefăcu într-un fel de canal căruia burghezii Parisului îi închipuiau cele două maluri, printre care cortegiul regal putea să înainteze nestingherit. Mişcarea aceasta se făcu cu mai puțină greutate decât s-ar fi putut crede la început. Pe vremea aceea, poporul care îi ieşea în întâmpinare regelui, era împins atât de dragoste şi respect, cât şi de curiozitate; şi dacă monarhia de atunci se cobora uneori până la el, în schimb poporul nu urca până la ea. Aşadar, după acest soi de expropriere care, în zilele noastre, nu s-ar face fără țipete, fără jandarmi şi fără sudălmi, fiecare o apucă pe unde nimeri şi, întrucât terenul câmpurilor era mai jos decât al şoselei, se îndreptă în goana mare spre locurile mai ridicate ce îi îngăduiau să vadă drumul. Într-o clipită, copacii şi casele răzlețite se văzură năpădite şi încărcate cu chiriaşi străini care, pe copaci, se cocoțară de la vârf până la ultimele crengi, iar în case, de la acoperiş până la parter; cei care nu îndrăzniră să încerce această primejdioasă cățărare, se înşirară pe taluzul şoselei pe creasta căreia se aflau burghezii din escortă; femeile se înălțară pe vârful picioarelor, copiii urcară pe umerii taților, astfel încât fiecare îşi găsi de bine de rău un locşor, unii privind de sus capişoanele burghezilor, alții uitându-se cu resemnare printre picioarele cailor.

Abia se potolise mica îmbulzeală pricinuită de trecerea reginei Jeana şi a ducesei de Orleans, care

se duceau mai înainte la palat[5], unde le aştepta regele, când se zări, apărând din strada principală de la Saint-Denis, litiera atât de aşteptată a reginei. După cum am mai arătat, gloata ce se adunase în acest scop era nespus de curioasă s-o vadă pe tânăra prințesă care nu avea nici nouăsprezece ani şi pe care se bizuia jumătate din speranța monarhiei; cu toate astea se poate ca cea dintâi privire pe care mulțimea o îndreptă asupra ei să nu prea fi îndreptățit faima de frumusețe ce ajunsese înaintea ei în capitală, căci era o frumusețe ciudată cu care trebuia să te obişnuieşti; aceasta din pricina contrastului țipător pe care îl forma părul, de un blond aproape auriu, cu sprâncenele negre ca abanosul, tipuri opuse şi caracteristice ale raselor din nord şi din sud care, încrucişându-se în această femeie îi dădeau inimii patimile arzătoare ale tinerei italience, iar frunții trufia disprețuitoare a prințesei germane[6].

Cât despre restul corpului, un sculptor nu ar fi putut dori, ca model pentru Diana scăldându-se, nişte proporții mai desăvârşite. Fața forma acelaşi oval fără cusur în legătură cu care, două veacuri mai târziu, Rafael şi-a înscris numele. Rochiile strâmte şi mânecile lipite de corp, cum se purtau pe vremea aceea, nu lăsau nicio îndoială asupra zvelteții taliei şi reliefului brațelor; iar mâna ei pe care, poate mai mult din cochetărie decât din nepăsare, o lăsa să atârne peste una din portiere, se

---

5-Palatul de Justiție. (N.A.).

6-Regina Isabela era, după cum se ştie, fiica ducelui Etienne de Bavaria Ingolstat şi a Thoddeei de Milano. (N.A.).

desprindea din stofele ce tapițau trăsura ca un basorelief de alabastru pe un fond de aur. E adevărat că restul corpului era ascuns în întregime de pereții litierei; dar se putea ghici cu uşurință, văzând partea de sus a corpului atât de delicată şi atât de gingaşă, că nu se putea sprijini decât pe nişte gambe de zână şi pe picioare de copil. Sentimentul ciudat pe care îl simțeai la început văzând-o, dispărea aşadar de îndată ce ai vazut-o, iar privirea focoasă şi catifelată a ochilor ei îşi recăpăta înrâurirea fermecătoare din care Milton, şi toți poeții ce i-au urmat, au făcut frumusețea caracteristică a îngerilor decăzuți.

Litiera reginei era însoțită de primii şase seniori ai Franței: cei ce mergeau în frunte erau ducele de Turena şi ducele de Bourbon. Sub numele de duce de Turena, care la început ar putea produce oarecare nelămurire, cititorii noştri vor binevoi să recunoască pe fratele mezin al regelui Carol, tânărul şi frumosul Ludovic de Valois care, doar patru ani mai târziu, avea să primească titlul de duce de Orleans, titlu pe care îl făcu atât de vestit prin spiritul, iubirile şi nenorocirile sale. Mai înainte cu un an, se căsătorise cu fiica lui Galeas Visconti, fermecătoare apariție istorică poetizată sub numele de Valentina de Milano, şi a cărei frumusețe, în prima ei strălucire, nu era de ajuns să păstreze lângă ea pe fluturele regal cu aripi de aur. E drept că el era cel mai frumos, cel mai bogat şi cel mai elegant senior de la curte. Simțeai, văzându-l, că totul în el trebuie să fie bucurie şi tinerețe, că primise viața ca să trăiască şi trăia; că nenorocirile

ar putea să-l urmărească, dar că niciodaă el nu le va ieşi în cale; că acest nepăsător cap de paj, cu păr blond şi ochi albaştri, nu era făcut să închidă în el multă vreme o taină mare sau o gândire tristă şi că atât una cât şi cealaltă aveau să-şi ia zborul prin buzele-i uşuratice şi trandafirii ca ale unei femei. În ziua aceea, cu un farmec pe care nu-l vedeai decât la el, purta un costum minunat, pe care îl comandase pentru acel prilej. Era un veşmânt de catifea neagră, cu o căptuşeală de un roşu închis, din mânecile căruia atârna o broderie înfăţişând o mare ramură de trandafir: tulpina, care era de aur, susţinea, de ambele părţi, frunze de smarald, în mijlocul cărora străluceau, pe fiecare braţ, unsprezece trandafiri din rubin şi din safir; butonierele, amintind de un vechi ordin înfiinţat de regii Franţei, erau brodate cu o tulpină de grozamă, ale cărei păstăi erau din perle; una din pulpane, cea care acoperea genunchiul dinspre partea opusă a litierei, era ascunsă în întregime de soarele de aur strălucitor pe care regele îl alesese drept deviză, şi pe care Ludovic al XIV-lea l-a preluat de la el; cealaltă pulpană, asupra căreia regina îşi oprise în mai multe rânduri privirea, căci cuprindea desigur vreo emblemă ascunsă pe care căuta s-o citească, cealaltă pulpană, zic, înfăţişa un pui de leu din argint, legat cu lanţ şi cu botniţă la gură, pe care o mână, întrezărită dintr-un nor, îl ducea de zgardă, cu aceste cuvinte: *Unde voi vrea.* Acest costum bogat era completat de un capişon[7]

7-În fr. *chaperon*. Un fel de capişon care acoperea capul şi gâtul până la umeri şi se purta atât de bărbaţi cât şi de femei în evul mediu. (N.T.).

din catifea stacojie, în cutele căruia era întreţesut un minunat lanţ de perle, iar ambele capete ale acestuia cădeau până în dreptul moţului de la capişon, şi în vreme ce vorbea cu regina, ducele se juca cu lanţul tot răsucindu-l cu mâna pe care i-o lăsa liberă frâul calului.

Cât despre ducele de Bourbon ne vom opri mai puţin asupra lui; era unul din prinţii care îşi înscriu numele în istorie ca fiu şi strămoş al unor bărbaţi vestiţi.

Înapoia lor mergeau ducele Filip de Burgundia şi ducele de Berry, fraţii lui Carol al V-lea şi unchii regelui. Era acelaşi duce Filip care, împărtăşind primejdiile regelui Ioan la Poitiers şi captivitatea la Londra, a meritat, atât pe câmpul de bătălie cât şi în închisoare, porecla de *Îndrăznetul* pe care i-o dăduse tatăl său. Eduard i-a întărit această poreclă în ziua în care, la un prânz, paharnicul regelui Angliei servindu-şi stăpânul înaintea regelui Franţei, tânărul Filip i-a dat o palmă spunându-i: „Meştere, cine te-a învăţat oare să serveşti vasalul înaintea seniorului?” Celălalt era ducele de Berry, care a împărţit cu ducele de Burgundia regenţa Franţei, în timpul nebuniei regelui şi care, prin zgârcenia lui, a contribuit la ruinarea regatului, cel puţin tot atâta cât şi ducele de Orleans prin cheltuielile-i nebuneşti.

În urma lor veneau seniorul Petru de Navarra şi contele de Ostrevant. Dar cum aceştia vor lua parte în mică măsură la faptele ce le vom povesti, vom trimite cititorul care ar vrea să-i cunoască mai bine la rarele biografii ce vorbesc despre ei.

Înapoia reginei venea, fără litieră, pe un cal de

paradă foarte bogat împodobit, ducesa de Berry, mergând încet la pas, însoțită de conții de Nevers şi de la Marche. Aici vom vedea cum unul din cele două nume îl va eclips pe celălalt, şi cel mai mic se va pierde în umbra celui mai mare; căci contele de Nevers, fiul lui Filip şi strămoşul lui Carol, va fi într-o zi Jean de Burgundia. Tatăl se numea *Îndrăznețul,* nepotul se va numi *Cutezătorul,* şi istoria a avut grijă să-i dea porecla de *Fără-Frică.*

Contele de Nevers, căsătorit la 12 aprilie 1385 cu Margareta de Hainaut, avea atunci între douăzeci şi douăzeci şi doi de ani; fără să fie de statură înaltă, era robust şi foarte bine făcut: ochii lui, deşi mici şi de un albastru limpede ca ai lupului, erau neşovăielniei şi amenințători; părul, pe care-l purta lung şi netezit, era de un negru violet cum numai penele corbului ne pot da o idee; barba rasă dădea la iveală o față rotundă şi plină de viață, imagine a forței şi sănătății. După felul nepăsător în care ținea frâul calului, se simțea încrederea călărețului; oricât era de tânăr şi cu toate că nu fusese încă făcut cavaler, echipamentul de război nu era un lucru nou pentru el, căci nu scăpase niciun prilej de a se oțeli în oboseli şi a se obişnui cu lipsurile. Aspru față de alții şi chiar față de sine, nepăsător la foame şi la sete, la frig şi la căldură, s-ar fi zis că e unul din acei oameni de piatră asupra cărora nevoile vieții nu au nicio înrâurire; semeț cu cei mari, binevoitor cu cei mici, a răspândit ură tot timpul printre semenii lui şi dragoste printre supuşi; cuprins de multe ori de patimi puternice, dar ştiind să şi le zăvorască în piept, iar pieptul sub platoşă, forul acela lăuntric,

meterezul acela de oțel şi de carne era o prăpastie în care nu putea pătrunde privirea oamenilor şi în care vulcanul, în aparență stins, îşi rodea propriile măruntaie, până când ar fi socotit că a sosit momentul potrivit; atunci izbucnea, posomorât şi tunător, şi vai de cel asupra căruia se descărca lava mistuitoare a mâniei lui! În ziua aceea, şi fără îndoială ca să facă un contrast cu Ludovic de Turena, costumul lui Jean de Nevers era nespus de simplu: era un veşmânt mai scurt decât se purta de obicei, din catifea violetă, cu mâneci despicate şi atârnânde, fără vreo podoabă sau broderie, strâns în jurul mijlocului de o curea din zale de oțel, de care atârna o spadă cu garda de fier înnegrit; deschizătura reverelor, pe piept, lăsa să se vadă o jiletcă de culoare azurie, strânsă în jurul gâtului de un colier de aur care înlocuia gulerul; capişonul era negru şi un singur diamant îi strângea cutele, însă era cel care, sub numele de Sancy[8], a făcut parte după aceea din bijuteriile coroanei Franței.

Am stăruit mai mult pentru a-i face cunoscuți pe cei doi nobili seniori, pe care îi vom întâlni mereu aşezați la dreapta şi la stânga regelui, deoarece sunt, împreună cu figura tristă şi poetică a lui Carol şi

---

8-Acest diamant care, în timpul bătăliei de la Granson, se găsea în tezaurul lui Carol Îndrăznețul, a căzut în mâinile elvețienilor, a fost vândut, în 1492, la Lucerna, cu 5 000 de ducați şi a trecut de acolo în Portugalia, în stăpânirea lui don Antonio, starețul mănăstirii Crato. Acesta din urmă, coborâtor din ramura de Bragance, care pierduse tronul, a venit la Paris unde a şi murit. Diamantul a fost cumpărat atunci de Nicolas de Harlai, senior de Sancy; de aici i se trage numele. Ultima evaluare ce i s-a făcu se ridica, mi se pare, la suma de 1820 000 de franci. (N.A.).

figura focoasă şi pătimaşă a Isabelei, personajele cele mai importante ale acelei nefericite domnii.

Căci pentru ei, Franța se împărți în două tabere şi căpătă două inimi, una bătând la numele de Orleans, iar alta la numele de Burgundia; fiecare tabără, împărtăşind ura şi iubirea celui ce şi-l alesese drept stăpân, a iubit cu iubirea lui şi a urât cu ura acestuia, uitând totul pentru a nu se gândi decât la ei; totul, până chiar şi pe rege, care era seniorul lor; totul, până chiar şi Franța, care era mama lor.

Pe una din laturile şoselei, şi fără a urma rândul, înainta, pe un cal alb, doamna Valentina, pe care am înfățişat-o cititorilor noştri ca fiind soția tânărului duce de Turena; părăsise frumosul ținut al Lombardiei venind pentru prima oară în Franța, unde totul i se părea măreț şi nou. La dreapta ei mergea seniorul Pierre de Craon, favoritul cel mai drag al ducelui de Turena, înveşmântat cu un costum aproape asemănător cu al său şi pe care ducele i-l dăruise ca o dovadă a prieteniei ce i-o purta. Era aproape de aceeaşi vârstă cu ducele, frumos ca şi el şi tot ca şi el arăta un aer de nepăsare şi de voioşie. Cu toate astea, privindu-l mai cu luare aminte, era uşor să-ți dai seama că toate patimile unei inimi nestăpânite radiau din fundul ochilor săi întunecați, că era una din voințele de fier care ajung totdeauna la țintă, fie ea de ură sau de iubire, şi că în sfârşit aveai puțin de câştigat avându-l prieten, şi totul de temut avându-l duşman.

La stânga ducesei, încorsetat în armura lui de fier,

pe care o purta cu aceeaşi uşurinţă cu care ceilalţi seniori îşi purtau costumul de catifea, se afla Oliver de Clisson, conetabil de Franţa; viziera ridicată dădea la iveală figura sinceră şi cinstită a bătrânului soldat, şi o cicatrice care-i brăzda întreaga frunte, amintire sângeroasă a bătăliei de la Auray dovedea că spada încrustată cu flori de crin ce-i atârna la şold fusese dăruită nu intrigii sau favorurilor, ci unor servicii devotate şi de bună-credinţă. Într-adevăr, Clisson, născut în Bretania, fusese crescut în Anglia; dar, la vârsta de optsprezece ani se înapoiase în Franţa, şi, începând de atunci, luptase cu ardoare şi vitejie în armatele regale.

După persoanele pe care le-am făcut să treacă prin faţa cititorilor noştri, ne vom mulţumi să le amintim doar numele celor ce mai făceau parte din suită.

Erau ducesa de Burgundia şi contesa de Nevers, însoţite de seniorul Henric de Bar şi de contele de Namur.

Era doamna de Orleans, călare pe un cal de paradă foarte arătos şi foarte bogat împodobit, pe care îl duceau de căpăstru seniorul Jacques de Bourbon şi seniorul Filip de Artois.

Erau doamna ducesă de Bar şi fiica ei, însoţite de seniorul Carol de Albret şi de Seniorul de Coucy, al cărui singur nume ar trezi o mare amintire, dacă nu ne-am grăbi să o evocăm pentru el, repetând acea deviză, cea mai modestă sau cea mai trufaşă de pe vremea aceea:

Nu sunt nici prinţ şi nici duce
Sunt seniorul de Coucy.

Nu vom mai pomeni de seniorii, doamnele şi domnişoarele ce urmau alaiul, fie pe cai de luptă, fie în trăsuri acoperite, fie pe cai de paradă. Va fi de ajuns să spunem că fruntea cortegiului unde se afla regina ajunsese în suburbiile capitalei, în vreme ce pajii şi scutierii ce încheiau convoiul nici nu ieşiseră din Saint-Denis. Pe tot lungul drumului, regina fusese întâmpinată cu strigăte de „Ura!” care înlocuiau atunci pe cele de „Trăiască regele!”. Acum, e aproape în zadar să adăugăm că privirile bărbaților se împărțeau între doamna Isabela de Bavaria şi doamna Valentina de Milano, iar cele ale femeilor între ducele de Turena şi contele de Nevers.

Ajunsă la poarta Saint-Denis, regina se opri, căci acolo se pregătise pentru ea o primă oprire. Era un fel de altar mare, tapisat cu atlaz albastru, cu un cer acoperit cu stele de aur; prin norii ce alergau pe cerul acela, se aflau nişte copii, îmbrăcați în îngeri, ce cântau încet şi melodios, îndreptându-şi glasurile spre o fată tânără şi frumoasă care o înfățişa pe Sfânta Fecioară; ținea pe genunchi un copilaş, închipuindu-l pe Copilul Iisus, care se juca cu o sfârleză făcută dintr-o nucă mare; partea de sus a cerului, împodobită cu stemele Franței şi Bavariei, era luminată de un soare de aur strălucitor despre care am spus că era emblema regelui. Regina rămase foarte uimită de acest spectacol şi îi lăudă mult întocmirea; apoi, după ce îngerii îşi terminaseră imnul şi după ce socoti că regina cercetase totul, partea din spate a altarului se deschise, lăsând să se vadă întreaga stradă Saint-Denis acoperită întocmai ca un cort uriaş, iar toate

casele erau tapisate cu stofe de lână şi de mătase, ca şi cum, – zice Froissart – postavurile ar fi fost date pe nimic, ori s-ar fi aflat la Alexandria sau la Damasc.

Regina se opri o clipă; s-ar fi zis că şovăia să pătrundă în această capitală care o aştepta cu atâta nerăbdare şi o saluta cu atâta dragoste. Nu cumva o presimțire îi spunea ei, tânără şi frumoasă, care intra însoțită de atâta alai şi serbări, că în ziua când va muri, cadavrul ei avea să iasă hulit şi blestemat din acelaşi oraş, purtat în spate de un luntraş însărcinat de portarul de la palatul Saint-Pol să predea călugărilor de la Saint-Denis ceea ce mai rămânea din Isabela de Bavaria?

Porni totuşi la drum; dar fu văzută îngălbenindu-se când intră pe acea stradă lungă, trebuind să străbată mulțimea nesfârşită formată din ziduri omeneşti care n-ar fi avut decât să se apropie spre a zdrobi între ele regină, cai şi litieră. Cu toate astea nu se întâmplă niciun accident, burghezii îşi păstrară rândurile, şi în curând ajunseră în fața unei fântâni acoperită cu un postav azuriu semănat cu flori de crin de aur; de jur împrejurul fântânii se înălțau nişte coloane zugrăvite şi şlefuite, de care se atârnaseră cele mai nobile blazoane ale Franței; în loc de apă se revărsa din ea vin îndulcit, parfumat cu mirodenii şi aromate din Asia, iar în jurul coloanelor, stăteau în picioare câteva fete tinere ținând în mână cupe de aur şi hanapuri de argint, din care oferiră de băut Isabelei, precum şi prinților şi seniorilor din suită. Regina luă cupa din mâinile uneia din fete, o duse la gură ca să-i facă cinste şi i-

o dădu îndată înapoi; însă ducele de Turena apucă în grabă, din mâinile fetei, aceeaşi cupă, păru să caute locul unde se apropiaseră buzele reginei şi, apăsând-o cu ale sale, în acelaşi loc, bău dintr-o înghiţitură licoarea pe care gura suveranei doar o atinsese. Rumeneala alungată pentru o clipă din obrajii Isabelei apăru din nou; căci nimeni nu se putea înşela de această faptă a ducelui care, oricât de grabnică ar fi fost, nu trecu nebăgată în seamă; astfel încât seara se vorbi în diferite feluri la curte, iar oamenii cu părerile cele mai opuse se uniră în această privinţă, socotind că ducele fusese prea cutezător pentru a-şi permite o asemenea libertate faţă de soţia seniorului şi stăpânului său, iar regina prea îngăduitoare de a nu-l fi dezaprobat decât printr-o simplă roşeaţă.

De altfel, un nou spectacol veni să schimbe atmosfera pricinuită de această întâmplare; ajunseseră în faţa mănăstirii Sfintei Treimi unde, dinaintea porţii se înălţa o estradă în formă de teatru, pe care trebuia să se reprezinte lupta cu regele Sallah-Eddin. În acest scop creştinii se aflau rânduiţi de o parte, sarazinii de alta şi, în amândouă taberele, se puteau recunoaşte toate personajele ce luaseră parte la această luptă, actorii care le reprezentau, purtând armuri din secolul al XIII-lea precum şi blazoanele şi devizele acelora ale căror roluri le jucau. Spre fundalul scenei stătea pe-un tron regele Franţei Filip August, iar în picioare, în jurul lui, cei doisprezece pairi ai regatului. În momentul în care litiera poposi în faţa estradei, regele Richard Inimă-de-Leu ieşi din rânduri, veni la

Filip de Franța, puse un genunchi pe pământ şi îi ceru îngăduința de a merge să se lupte cu sarazinii; Filip August i-o acordă cu multă bunăvoință; îndată Richard se ridică, se duse la tovarăşii lui, îi aşeză în ordine de bătaie şi porni numaidecât împreună cu ei să-i atace pe necredincioşi; urmă atunci o mare învălmăşeală de o parte şi de alta, la sfârşitul căreia sarazinii fură învinşi şi puşi pe fugă. O parte din fugari se salvă prin ferestrele mănăstirii, care se aflau la acelaşi nivel cu teatrul şi care fuseseră lăsate deschise în acest scop; dar aceasta nu împiedică să fie luați numeroşi prizonieri; regele Richard îi aduse în fața reginei, care le ceru libertatea, iar drept răscumpărare desprinse o brățară de aur pe care o dădu învingătorului.

— Ah! spuse atunci ducele de Turena sprijininduşi mâna pe litieră, dacă aş fi ştiut că actorul avea să primească o asemenea răsplată, nimeni altul decât mine n-ar fi jucat rolul regelui Richard!...

Isabela îşi îndreptă privirile spre a doua brățară cu care unul din brațe îi era încă împodobit; apoi, înfrânându-şi această primă mişcare ce îi trădase gândul:

— Sunteți uşuratic şi nesăbuit, monsenior duce, îi zise ea; asemenea jocuri sunt bune pentru comedianți şi măscărici, şi nu ar fi potrivite pentru fratele regelui.

Fără îndoială că ducele de Turena se pregătea să răspundă; însă Isabela dădu semnalul de plecare şi, întorcând capul spre ducele de Bourbon, începu să vorbească cu el fără a-şi mai privi cumnatul, până în momentul în care ajunse la a doua poartă Saint-

Denis, numită poarta Pictorilor, care a fost dărâmată pe vremea lui Francisc I. Acolo, se afla un castel închipuit cu destulă splendoare şi, întocmai ca la prima poartă, un cer înstelat în mijlocul căruia apărea în toată măreția Dumnezeu Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh; apoi, în jurul Treimii, câțiva copii din cor cântau încet *Gloria* şi *Veni Creator.* În momentul în care trecu regina, poarta paradisului se deschise şi doi îngeri cu nimburi de aur, cu aripi pictate, înveşmântați unul în roz altul în albastru, încălțați cu nişte pantofi cu vârful îndoit în sus şi brodați cu argint, apărură ținând o foarte bogată coroană de aur împodobită cu pietre prețioase şi, lăsându-se să alunece până la regină, i-o aşezară pe cap cântând acest catren:

Doamnă împrejmuită cu flori de crin
Sunteți regina Parisului,
A Franței şi a întregului ținut.
Noi ne întoarcem în paradis.

La acest din urmă vers, aşa cum spuseseră, se urcară la cer, a cărui intrare se închise în urma lor.

Între timp, de cealaltă parte a porții, alte personaje o aşteptau pe regină care fu înştiințată la timp, pentru ca nu cumva vederea lor să-i producă spaimă, lucru care probabil n-ar fi lipsit să se întâmple fără această măsură de prevenire; erau delegații a şase corporații de negustori, purtând un baldachin, care veneau să revendice vechiul privilegiu ce le dădea dreptul să însoțească, atunci când îşi făceau intrarea în Paris, pe regii şi reginele

Franței, de la poarta Saint-Denis până la palat. Erau urmați de reprezentanții diferitelor bresle de meşteşugari, îmbrăcați în nişte costume speciale şi înfățişând cele şapte păcate de moarte: Mândria, Zgârcenia, Lenea, Desfrâul, Invidia, Mânia şi Lăcomia; apoi prin contrast, cele şapte virtuți creştineşti: Credința, Speranța, Mila, Cumpătarea, Dreptatea, Prevederea şi Forța, în vreme ce alături de ei, formând un grup aparte, se aflau Moartea, Purgatoriul, Iadul şi Raiul. Deşi înştiințată, văzând această mascaradă, regina manifestă un oarecare dezgust de a se lăsa în seama lor. La rândul său, ducele de Turena era foarte necăjit că părăseşte locul pe care-l ocupa lângă litieră; însă privilegiile poporului nu puteau fi ştirbite, astfel că trebuia să i se dea locul cuvenit de ambele părți ale litierei. Ducele de Bourbon şi ceilalți seniori părăsiseră deja trăsura şi plecaseră să-şi reia locul în rânduri. Isabela se întoarse spre ducele de Turena care se încăpățâna să rămână lângă portieră.

— Monseniore, îi zise ea, bunul vostru plac nu ar fi oare să cedeze locul acestor oameni de treabă, sau aşteptați încuviințarea noastră ca să vă retrageți?

— Da, doamnă şi regină, răspunse ducele, aşteptam o poruncă din partea voastră, şi mai cu seamă o privire care să-mi dea puterea să mă supun.

— Domnule cumnat, zise Isabela aplecându-se spre partea ducelui, nu ştiu dacă vom putea să ne revedem astă-seară. Dar nu uitați că mâine sunt nu numai regina Franței, ci şi regina întrecerilor cavalereşti, iar această brățară va fi răsplata

învingătorului.

Ducele se înclină până la panourile trăsurii Isabelei; cei care se aflau mai departe de locul unde se petrecea această scenă nu văzură în plecăciunea ducelui decât una din dovezile de respect pe care orice supus, fie chiar prinț de sânge regal, îl datorează suveranei sale; dar altora care se aflau mai în apropiere, putând astfel să-şi cufunde privirea în strâmtul interval aflat între litieră şi cal, li se păru că în momentul acela buzele ducelui, întâlnind mâna cumnatei sale, se lipiseră cu mai multă înfocare şi o apăsaseră mai mult decât îngăduia eticheta sărutului de mână.

Oricum, ducele se ridică în şa, cu fruntea strălucind de bucurie şi fericire; Isabela îşi trase pe față, ca un văl, panglicile lungi ce-i cădeau de pe pălărie; o ultimă privire se schimbă între ei prin această dantelărie îngăduitoare; apoi ducele dădu pinteni calului şi se duse să ia lângă soția lui locul conetabilului de Clisson. În timpul acesta, delegații celor şase corporații de negustori trecură pe cele două laturi ale litierei regale, trei pe fiecare parte, susținând baldachinul deasupra reginei; Virtuțile creştineşti şi Păcatele de moarte luară loc în urma lor, iar după aceştia mergeau la pas, cu gravitatea ce se potrivea rolului ce-l jucau, Moartea, Purgatoriul, Iadul şi Raiul. Cortegiul îşi reluă aşadar mersul; dar un accident neobişnuit veni în curând să strice ordinea.

La întretăierea străzii Lombarzilor cu strada Saint-Denis, doi bărbați urcați pe acelaşi cal pricinuiau un mare tărăboi; mulțimea era aşa de numeroasă, încât

era o minune că ajunseseră până acolo; e drept că nu prea se sinchiseau de amenințările ce le îndreptau împotriva lor bieții oameni pe care îi răsturnau în cale; îndrăzneala lor ajunsese chiar până la a-i înfrunta pe sergenți, primind cu o nepăsare stoică loviturile de nuia cu care aceştia nădăjduiau să-i facă să se întoarcă din drum; dar atât amenințările cât şi loviturile fuseseră în zadar. Continuau să înainteze, înapoind cu vârf şi îndesat, în dreapta şi-n stânga, ghionții pe care îi primeau, împingând în fața lor gloata cu pieptul calului, aşa cum o corabie împinge valurile mării cu prora şi deschizind, prin mijlocul acelor valuri care se închideau din nou pe dâra lor, un drum încet dar neîntrerupt; în felul acesta ajunseră în cele din urmă la timp ca să vadă cortegiul, şi tot nădăjduiau că aveau să stea liniştiți să-l vadă cum defilează, când tocmai în clipa în care Isabela trecea prin fața lor, acela dintre ei care ținea frâul păru să primească o poruncă de la însoțitorul lui. Numaidecât, gata să-l asculte, el lovi aproape în acelaşi timp cu bățul ce-l ținea în mână capul şi crupa celor doi cai ai gărzii burgheze care le împiedicau trecerea: unul din cai o luă înainte, celălalt se dădu înapoi; se produse un fel de spărtură în zidul format de gărzi. Călăreții se folosiră de împrejurare spre a se repezi în mijlocul cortegiului, trecură la doi paşi de calul ducesei de Turena care, speriat de această apariție neaşteptată, ar fi răsturnat-o cu siguranță pe doamna Valentina, dacă seniorul de Craon nu ar fi apucat calul de căpăstru în clipa în care acesta se ridicase în două

picioare, şi se îndreptară în grabă spre regină, răsturnând Raiul peste Iad, Moartea peste Purgatoriu şi Virtuțile creştineşti peste Păcatele de moarte. Ajunseră astfel lângă litieră, în mijlocul țipetelor întregului popor, care îi lua drept nişte derbedei sau nişte dezmetici, fiind urmăriți de ducii de Turena şi de Burgundia care, văzându-i că se îndreaptă spre doamna Isabela şi temându-se din partea lor să nu aibă vreun gând rău, luaseră spada în mână spre a o apăra.

În ce o priveşte pe regină, aceasta fusese cuprinsă de o mare frică auzind atâta zarvă. Încă nu aflase care era pricina, când zări, printre delegații negustorilor care țineau baldachinul şi litiera, pe cei doi vinovați. Prima ei mişcare fu să se retragă spre fundul trăsurii; dar unul din cei doi călăreți şi anume acela care călărea pe crupă, îi şopti câteva cuvinte, ridică gulerul capişonului, desprinse un lanț gros de aur împodobit cu flori de crin lucrate din diamante, îl atârnă de gâtul reginei care se înclină grațios spre a-i primi darul, şi dădu pinteni calului care porni ca o săgeată. Aproape în aceeaşi clipă sosiră ducii de Turena şi de Burgundia, care nu văzuseră nimic din cele petrecute, doar că oamenii aceia o țineau pe regină în puterea lor, astfel că învârteau spadele deasupra capului şi strigau:

— La moarte, moarte trădătorilor!

Poporul era atât de înghesuit peste tot încât nu era nicio îndoială că nu vor reuşi să-i ajungă pe călăreții necunoscuți, cu atât mai mult cu cât aceştia întâmpinau aceleaşi greutăți spre a ieşi din

strada Saint-Denis cum întâmpinaseră la sosire; toți erau deci în aşteptarea vreunei catastrofe, când regina, văzând despre ce era vorba, se ridică pe jumătate din litieră, întinse brațele spre cumnatul şi spre vărul ei şi strigă:

— Monseniorilor, ce vreți să faceți? E regele!...

Cei doi duci se opriră pe dată; apoi, temându-se la rândul lor să nu se întâmple ceva suveranului, se ridicară cu tot corpul în scări şi, întinzând cu un gest de comandă spadele spre mulțime, strigară cu glas puternic:

— Este regele, domnilor şi seniorilor!

Apoi, scoțând capişonul, adăugară:

— Onoare şi respect regelui!

Regele, căci într-adevăr era chiar Carol al VI-lea cel ce călărea pe crupă înapoia seniorului Carol de Savoisy, răspunse la aceste cuvinte ridicând la rându-i capişonul, şi poporul putu să recunoască după părul lung şi castaniu, după ochii albaştri, după gura puțin cam mare, dar împodobită cu nişte dinți minunați, după eleganța înfățişării şi mai cu seamă după aerul binevoitor răspândit de întreaga-i ființă, pe suveranul căruia i-a păstrat, cu toate nenorocirile ce-i copleşiseră pe supuşi în timpul domniei lui, numele de *Mult-Iubitul,* pe care îl căpătase încă din ziua urcării pe tron.

Atunci strigăte de „Ura!" răsunară din toate părțile; scutierii şi pajii fâlfâiră flamurile stăpânului lor, doamnele eşarfele şi batistele, apoi acel şarpe uriaş care se târa pe întreaga lungime a străzii Saint-Denis, ca pe o nesfârşită viroagă, păru să capete puteri noi şi îşi rostogoli mai repede dinspre

cap spre coada inelele pestrițe, căci se făcu o mare mişcare, toți încercind să-l vadă pe rege; dar, folosindu-se de calea pe care respectul o deschidea în fața incognitoului său trădat, Carol al VI-lea dispăruse deja.

Se scurse mai bine de o jumătate de oră înainte ca învălmăşeala pricinuită de această întâmplare să se fi potolit. Prin mulțime mai străbătea încă un fel de forfoteală care o împiedica să-şi reia locurile; seniorul Pierre de Craon se folosi de împrejurare spre a-i atrage atenția cu oarecare răutate doamnei Valentina că soțul ei, singurul care ar fi putut să scurteze această oprire înapoindu-se să-şi reia locul alături de ea, dimpotrivă, o prelungea stând de vorbă cu regina şi împiedicând litiera, care trebuia să dea semnalul de plecare, să pornească la drum. Doamna Valentina încercă să zâmbească nepăsătoare la aceste cuvinte, dar un oftat pe jumătate înăbuşit îi ieşi din fundul pieptului şi dădu o dezmințire ochilor; apoi adăugă, cu un glas căruia încerca în zadar să-i ascundă emoția:

— Senior Pierre, de ce nu faci dumneata această observație chiar ducelui, dumneata care eşti omul său de încredere?

— Mă voi feri să fac acest lucru fără o poruncă specială din partea voastră, doamnă; înapoierea sa nu mi-ar înlătura prilejul pe care mi-l dă lipsa şi anume de a veghea asupra voastră?

— Singurul şi adevăratul păzitor al meu este monseniorul duce de Turena şi, pentru că nu aşteptai decât porunca mea, du-te şi-i spune că-l rog să se înapoieze lângă mine.

Pierre de Craon se înclină şi plecă să-i transmită ducelui vorbele doamnei Valentina. În clipa în care se înapoiau amândoi spre ea, un țipăt ascuțit se auzi din mulțime; o fată tânără leşinase. Asemenea întâmplări erau prea obişnuite într-o împrejurare ca aceasta pentru ca înaltele personaje de care ne ocupăm în momentul de față să dea cea mai mică atenție. Reveniră deci, fără măcar să-şi arunce privirile înspre partea de unde venise țipătul, spre a-şi lua locul în preajma doamnei ducese de Turena; şi, ca şi când alaiul n-ar fi aşteptat decât acest moment, porni îndată la drum, dar găsi în curând un motiv spre a se opri din nou.

La poarta fortăreței Châtelet din Paris, se afla o estradă înfățişând un castel de lemn pe care erau zugrăvite pietre, în colțurile căruia se înălțau două gherete ocupate de santinelele înarmate din cap până în picioare; camera cea mare de la parter era deschisă privirilor publicului, ca şi când s-ar fi dărâmat peretele ce dădea spre stradă; în această cameră se afla un pat bogat împodobit şi înconjurat de perdele ca şi al regelui din palatul său Saint-Paul şi pe patul acela, care închipuia patul de justiție, era culcată o fată tânără înfățişând pe sfânta Ana.

În jurul castelului se plantaseră atâția copaci verzi, încât ai fi crezut că e o pădure din cele mai dese, iar prin pădure alergau o mulțime de iepuri, în vreme ce numeroase păsări de toate culorile zburau din cracă în cracă, spre marea uimire a gloatei, care se întreba cum se putuseră îmblânzi nişte animale de obicei atât de sălbatice. Dar se minunară şi mai mult, când văzură ieşind din pădure un frumos cerb

alb de mărimea celor ce se aflau închişi la palatul regelui, atât de iscusit lucrat, că ai fi crezut că este viu şi însufleţit; căci un om, ascuns în corpul lui, făcea să i se mişte ochii, să-şi deschidă gura şi să-şi mişte picioarele. Avea coarnele aurite, o coroană asemenea cu coroana regală la gât, iar pe piept îi atârna scutul azuriu cu trei flori de crin din aur, înfăţişând armoariile regelui şi-ale Franţei. Aşa mândru şi frumos, nobilul animal înaintă spre patul de justiţie, luă cu laba dreaptă spada al cărui simbol era şi, ridicând-o în aer, o mişcă de câteva ori. În clipa aceea, din pădurea opusă, se văzură ieşind un leu şi un vultur, simboluri ale puterii şi voiră să răpească prin forţă spada sfântă; însă douăsprezece fete tinere îmbrăcate în alb, ţinând fiecare un şirag de mătănii din aur într-o mână şi o spadă în alta, ieşiră la rându-le din pădure şi, ca simboluri ale religiei, îl înconjurară pe cerb stând gata să-l apere. După câteva încercări zadarnice de a-şi îndeplini scopul, leul şi vulturul, învinşi, intrară din nou în pădure. Meterezul viu care apăra dreptatea se dădu la o parte, iar cerbul veni cu multă drăgălăşenie să se aşeze în genunchi în faţa litierei reginei, care îl lăudă şi-l mângâie cum avea obiceiul să facă celor pe care regele îi hrănea la palatul său. Acest spectacol i se păru foarte curios reginei, precum şi seniorilor din suita sa.

Între timp, se lăsase seara; căci, de la Saint-Denis, nu putuseră merge decât la pas, iar diferitele spectacole înşiruite de-a lungul drumului întârziaseră nespus de mult alaiul; dar în sfârşit se apropiau de Notre-Dame unde se ducea regina.

Numai podul Change mai rămăsese de traversat, şi nimeni nu mai credea că se mai poate născoci ceva nou, când deodată apăru un spectacol uimitor şi neaşteptat: un om îmbrăcat ca un înger se ivi în vârful turnurilor catedralei, purtând o făclie în fiecare mână şi mergând pe o frânghie atât de subțire încât abia se zărea; coborî pe deasupra caselor părând că aluneca în aer ca prin minune şi, făcând numeroase tururi de forță, veni să se aşeze pe una din casele ce mărgineau podul[9]. Când regina ajunse în fața lui, îi interzise să se înapoieze pe acelaşi drum, de teama vreunui accident; însă el, ştiind bine ce o făcuse pe regină să dea aceasta poruncă, nu ținu seamă de nimic şi, urcând înapoi de-a-ndărătelea, pentru a nu întoarce spatele suveranei, ajunse pe vârful turnului catedralei şi se afundă în aceeaşi deschizătură prin care ieşise. Regina întrebă cine era omul acela atât de sprinten şi atât de dibaci; i se răspunse că era un genovez de origine, meşter în asemenea jocuri.

În timpul acestei ultime feerii, negustorii de păsări se adunaseră în mare număr în drumul reginei, purtând în colivii o mulțime de păsărele cărora le dădură drumul să zboare de-a lungul podului, în vreme ce trecea regina. Era un vechi obicei care făcea aluzie la speranța pe care poporul o avea

---

9-Froissart şi călugărul de la Saint-Denis povestesc acelaşi fapt; numai că Froissart indică drept teatru al acelei zile podul Saint-Michel, în vreme ce călugărul de la Saint-Denis numeşte podul Change. Froissart, desigur se înşală; un asemenea spectacol nu putea fi pregătit pe podul Saint-Michel, aflat de partea cealaltă a bisericii Notre-Dame şi care, prin urmare, nu se afla nicidecum pe drumul reginei. (N.A.).

mereu că o nouă domnie avea să lase să-şi ia zborul noi libertăți; obiceiul s-a pierdut, dar nu şi speranța.

Ajungând la biserica Notre-Dame, regina îl găsi pe episcopul Parisului care o aştepta pe treptele portalului, purtând mitra şi patrafirul, care simbolizau casca şi platoşa Mântuitorului; în jurul lui se aflau marele cler şi delegații Universității căreia titlul ei de fiică mai mare a regelui îi dădea privilegiul să asiste la încoronare. Regina coborî din litieră, ceea ce făcură şi doamnele din suita sa, precum şi cavalerii, care îşi lăsară caii în paza pajilor şi, însoțită de ducii de Turena, de Berry, de Burgundia şi de Bourbon, intră în biserică, urmându-l pe episcop şi pe cei din cler, care cântau tare şi desluşit laudele lui Dumnezeu şi ale Fecioarei Maria.

Când ajunse în fața marelui altar, doamna Isabela îngenunche cu multă evlavie şi, după ce-şi spuse rugăciunile, dărui bisericii Notre-Dame patru bucăți de stofă cu țesătură de aur, precum şi coroana pe care îngerii i-o aşezaseră pe cap la a doua poartă Saint-Denis. În schimb, seniorul Jean de la Rivière şi seniorul Jean Le Mercier aduseră alta mai bogată şi mai frumoasă, la fel cu aceea pe care o purta regele când se afla pe tron. Episcopul o apucă de floarea de crin ce o închidea, iar cei patru duci, sprijinind-o cu mâna, o aşezară uşor pe capul doamnei Isabela: îndată se înălțară strigăte de bucurie din toate părțile; căci numai din clipa aceea doamna Isabela era cu adevărat regina Franței.

Regina şi seniorii ieşiră atunci din biserică şi se urcară ca şi mai înainte, în litiere, pe cai de paradă

sau cai obişnuiţi; de ambele părţi ale alaiului, se aflau şase sute de servitori purtând lumânări aprinse, astfel încât străzile străluceau de atâta lumină ca şi când soarele ar fi fost pe cer. Regina fu condusă la palatul din Paris, unde o aştepta regele, având la dreapta pe regina Jeana, iar la stânga pe ducesa de Orleans. Ajungând în faţa lui, regina coborî şi îngenunche aşa cum făcuse la biserică; prin aceasta arăta că îl recunoştea pe Dumnezeu cu stăpânul ei în cer, iar pe rege ca stăpânul ei pe pământ. Regele o ridică şi o îmbrăţişă; poporul strigă: „Ura!” căci crezu, văzându-i atât de uniţi, atât de tineri şi atât de frumoşi, că cei doi îngeri păzitori ai regatului Franţei părăsiseră dreapta şi stânga lui Dumnezeu.

Atunci seniorii îşi luară rămas bun de la rege şi de regină spre a se retrage fiecare în palatul său; nu mai rămaseră în juru-le decât cei ce făceau parte din casa regală; cât despre popor, el rămase în faţa palatului strigând „Ura!” până când ultimul paj intrase în urma ultimului senior; atunci poarta se închise, făcliile ce luminau piaţa se împrăştiară sau se stinseră una câte una, iar mulţimea se scurse prin miile de străzi ce împânzeau oraşul, străzi care, întocmai ca arterele şi venele, duc viaţa spre marginile capitalei; în curând din toată zarva nu mai rămase decât un zumzet, apoi chiar şi zumzetul se micşoră încetul cu încetul. O oră mai târziu, totul era tăcere şi întuneric şi nu se mai auzea fremătând decât vuietul confuz şi înăbuşit care se compune din zgomote nocturne şi nelămurite ce par respiraţia adâncă a unui uriaş adormit.

Ne-am lungit cam mult cu descrierea intrării reginei Isabela în oraşul Paris, a personajelor care o însoțeau şi serbărilor ce i-au fost date cu acest prilej; am făcu aceasta nu numai pentru a da cititorilor noştri o idee despre moravurile şi obiceiurile timpului, ci mai mult spre a arăta, tot atât de slabe şi sfioase ca şi fluviile la izvorul lor, iubirile fatale şi duşmăniile de moarte care, încă de atunci, luau naştere în jurul tronului. Acum le vom vedea frământându-se în bătaia vânturilor, crescând în iureşul furtunilor şi străbătând, nestăpânite şi funeste, acel pământ al Franței în care aveau să sape urme atât de adânci, şi acea nefericită domnie, pe care dezmățul lor avea s-o pustiască.

II

Nu există romancier sau istoric care să nu fi dat o dezvoltare metafizică cauzelor mărunte şi efectelor mari; aceasta pentru că e cu neputinţă să cercetezi adâncurile istoriei sau străfundurile inimii fără să te înspăimânţi văzând cu câtă uşurinţă un incident neînsemnat, care atunci când s-a iscat a trecut nebăgat în seamă, printre atât de numeroasele mici întâmplări ce formează viaţa, poate, după o anumită bucată de vreme, să se prefacă în catastrofă pentru o existenţă sau pentru un imperiu; astfel că unul din studiile cele mai atrăgătoare ale poetului sau filozofului, este să coboare în această catastrofă împlinită, ca în craterul unui vulcan stins, apoi, urmărind-o în toate ramificaţiile ei, să urce până la obârşie. E drept că aceia pe care inima îi îndeamnă să se dedea la asemenea cercetări, şi se dedau vreme îndelungată şi cu patimă, riscă să-şi schimbe încetul cu încetul ideile vechi cu cele noi; şi, după cum merg călăuziţi de făclia ştiinţei sau de steaua credinţei, din evlavioşi cum erau ajung atei, sau din atei, credincioşi; căci în înlănţuirea împrejurărilor, unul a crezut că recunoaşte toanele ciudate ale întâmplării, altul a crezut că vede mâna pricepută a lui

Dumnezeu. Unul a spus, ca Ugo Foscolo[10]: *Fatalitate*; altul a spus, ca Sylvio Pellico[11]: *Providență*; şi atunci au fost rostite de ei singurele două cuvinte ce au aceleaşi înțelesuri în limba noastră: deznădejdea şi resemnarea.

Fără îndoială că din dispreț față de amănuntele mici şi cercetările curioase, istoricii noştri moderni au făcut atât de searbăd şi de obositor studiul istoriei noastre[12]; ceea ce este mai interesant în alcătuirea maşinii omeneşti, nu sunt organele necesare vieții, sunt muşchii care primesc puterea şi îmbinările numeroase de vene care le poartă sângele.

În locul acestei critici de care am vrea să ne ferim, ne atragem mustrările opuse; dar convingerea noastră este că, în alcătuirea materială a naturii, ca şi în existența morală a omului, în perindarea ființelor ca şi în întâmplările vieții, nimic nu se face la întâmplare, nicio treaptă din scara lui Iacob nu este ruptă, ci fiecare specie îşi are legătura ei, fiecare lucru are un antecedent.

Vom face aşadar tot ce ne va sta în putință pentru ca niciodată acest fir, care va lega micile evenimente de marile catastrofe, să nu se rupă în mâinile noastre, iar cititorii nu vor avea decât să-l urmărească spre a străbate împreună cu noi miile

---

10-Scriitor şi poet italian (1778—1827) autorul lucrării *Scrisorile lui Jacopo Ortis*. (N.T.).

11-Scriitor italian (1789—1854). A petrecut nouă ani în închisorile de la Spielberg, unde a scris emoționanta carte *Închisorile mele*. (N.T.).

12-Se înțelege de la sine că sunt scutiți de asemenea atacuri Guizot, Chateaubriand şi Thierry. (N.A.).

de cotituri ale labirintului lui Dedal.

Această introducere ni s-a părut necesară la începutul unui capitol care ar putea de la prima vedere să pară străin de cel pe care l-am scris, şi fără vreo legătură cu cele ce-i vor urma; e drept că oricine ar putea să bage repede de seamă această greşeală; dar ne supunem unei temeri datorate experienței şi ne e frică să nu fim judecați pe părți, înainte de a fi înțeleşi pe de-a-ntregul. După ce am dat această explicație, să revenim la subiectul nostru.

Dacă cititorul nu se teme să hoinărească cu noi prin străzile Parisului pe care i le-am arătat la sfârşitul capitolului precedent atât de pustii şi atât de întunecate, îl vom transporta la răspântia dintre strada Coquillière şi strada Sejour; abia pătrunşi acolo vom vedea, printr-o poartă tainică a palatului Turena, care a devenit mai apoi palatul Orleans, ieşind un bărbat înfăşurat într-una din acele mantii îmblănite al cărei capişon se răsfrângea pe față, atunci când cel care o purta voia să rămână necunoscut. Bărbatul acela, după ce se opreşte ca să numere bătăile, care sunau de zece ori la marele orologiu al Luvrului, găseşte fără îndoială că ora e primejdioasă; căci, pentru a nu fi luat prin surprindere, trage spada din teacă, o face să se îndoaie apăsând-o de prag, ca pentru a se asigura cât e de oțelită şi, mulțumit desigur de proba făcută, porneşte nepăsător la drum, scoțând scântei, cu vârful de oțel, din piatra caldarâmului, şi fredonând încet un vechi cuplet al castelanului de Coucy.

Să-l urmăm în strada Etuvelor, însă cât mai agale,

căci se opreşte lângă crucea Trahoir spre a face o scurtă rugăciune; apoi, ridicându-se, îşi reia cântecul de unde l-a lăsat, şi o porneşte pe strada Saint-Honoré, cântând mereu mai încet pe măsură ce se apropie de strada Ferronerie; ajuns acolo, se opreşte din cântat, o ia în tăcere de-a lungul zidului de la cimitirul Sfinții Inocenți străbătând cam trei sferturi din lungimea lui; apoi deodată, trecând strada repede şi în linie dreaptă, se opreşte în fața unei portițe, la care bate încet de trei ori; de altfel se pare că era aşteptat, căci oricât de înceată fusese bătaia, i se răspunde prin aceste cuvinte:

— Dumneata eşti, jupân Ludovic?

Şi la răspunsul lui afirmativ, poarta se deschide uşurel şi se închide de îndată ce a trecut pragul.

Totuşi, oricât de grăbit ni s-a părut la început acest personaj, căruia am auzit că i se spune jupân Ludovic, se opreşte pe alee, îşi vâră spada în teacă şi, aruncând în brațele celei ce-i dăduse drumul să intre mantaua cu mâneci cu care e înfăşurat, apare într-un costum simplu dar elegant; costumul, ce părea al unui scutier de casă mare, se compunea dintr-un capişon de catifea neagră şi dintr-o jachetă de aceeaşi stofă şi de aceeaşi culoare, despicată de la încheietura mâinii până la umăr spre a lăsa să se vadă o mânecă din mătase verde strânsă pe braț; purta pantaloni strâmți, iar pe una din coapse avea brodat un blazon cu trei flori de crin din aur, având deasupra o coroană ducală.

După ce se văzu descotorosit de manta, jupân Ludovic, cu toate că nu avea nici lumină, nici oglindă, pierdu o clipă cu aranjatul toaletei, şi

numai după ce trăsese pulpana jachetei, ca să i se lipească mai elegant în jurul taliei, şi numai după ce se asigurase că frumosu-i păr blond îi cădea bine netezit şi rotunjit pe umeri, spuse pe un ton nepăsător:

— Bună seara, doică Jehanne; văd că faci pază bună; mulțumesc. Ce face frumoasa dumitale stăpână?

— Vă aşteaptă.

— Bine; iată că am sosit. E în odăița ei, nu-i aşa?

— Da, jupâne.

— Tatăl ei?

— S-a culcat.

— Bine.

În momentul acela, vârful pantofului întâlni prima treaptă a scării în spirală ce ducea la caturile de sus ale casei şi, cu toate că nu era nicio lumină, urcă treptele ca unul care cunoaşte bine drumul. Ajungând la al doilea cat, zări lumină prin crăpătura unei uşi; îndată se apropie încet şi nu avu decât s-o împingă cu mâna spre a se găsi într-o odaie a cărei mobilă era a unei persoane de condiție mijlocie.

Necunoscutul intrase pe vârful picioarelor şi fără să fie auzit. Putu aşadar să privească o clipă tabloul fermecător ce i se oferi vederii.

Lângă un pat cu stâlpi răsuciți şi înconjurat de perdele de damasc verde, o tânără fată stătea în genunchi în fața scăunelului de rugăciune: era îmbrăcată cu o rochie lungă şi albă ale cărei mâneci, atârnând până la pământ, lăsau să se vadă, începând de la cot, nişte brațe minunat rotunjite, terminate prin două mâini albe şi subțiri pe care îşi

rezema în clipa aceea capul; lungu-i păr blond, căzându-i pe umeri, urma ondulările taliei şi cobora ca o reţea de aur, până pe podea; era în acest veşmânt ceva atât de simplu, atât de ceresc şi atât de aerian, încât s-ar fi putut crede că aceea care îl purta făcea parte dintr-o altă lume, dacă cele câteva suspine înăbuşite n-ar fi vădit o fiică a pământului, născută din femeie şi făcută pentru a suferi.

Auzind aceste suspinuri, necunoscutul făcu o mişcare; tânăra se întoarse. Necunoscutul rămase nemişcat văzând-o atât de tristă şi atât de palidă.

Atunci ea se ridică, înaintă încet spre frumosul tânăr, care o privea cum se apropie, rămânând tăcut şi uimit; apoi, după ce ajunse la câţiva paşi de el, puse un genunchi pe pământ.

— Ce faci, Odette? îi zise el, şi ce-nseamnă purtarea asta?

— Este aceea care se potriveşte unei sărmane copile ca mine, atunci când se află în faţa unui mare prinţ ca dumneavoastră, răspunse tânăra clătinând uşor din cap.

— Visezi, Odette?

— Să dea Dumnezeu să visez, monseniore, şi la trezire să mă găsesc aşa cum eram înainte de a vă vedea, fără lacrimi în ochi, fără iubire în inimă!

— Pe sufletul meu, eşti nebună, sau cineva îţi va fi spus vreo minciună. Ia zi!

La aceste cuvinte, îşi încolăci braţele în jurul mijlocului fetei şi o ridică; dar ea îşi depărtă pieptul de cel al ducelui împingându-l cu amândouă mâinile şi aplecându-se spre spate, fără ca totuşi să poată rupe legătura ce o reţinea.

— Nu sunt nebună, monseniore, urmă ea fără a încerca să facă, pentru a se desprinde, o altă sforțare de a cărei neputință îşi dădea seama, şi nimeni nu mi-a spus vreo minciună; v-am văzut cu ochii mei.

— Unde oare?

— În cortegiu, vorbind cu doamna regină, şi v-am recunoscut, cu toate că erați îmbrăcat cu multă măreție, monseniore.

— Te înşeli, Odette, şi te amăgeşte vreo asemănare.

— Da, am încercat şi eu să cred la fel, şi aş fi crezut poate; dar un alt senior a venit să vă vorbească, şi l-am recunoscut pe cel cu care ați venit împreună alaltăieri aici, pe care îl numeați prieten şi despre care spuneați că şi el este în slujba ducelui de Turena.

— Pierre de Craon?

— Da, numele acesta, cred... mi s-a spus.

Făcu o pauză, după care urmă cu tristețe:

— Pe mine nu m-ați văzut, monseniore; căci nu aveați ochi decât pentru regină; n-ați auzit țipătul pe care l-am scos când am leşinat şi când am crezut că mor; căci nu ascultați decât glasul reginei; şi acest lucru e foarte simplu, ea e atât de frumoasă! Ah!... Ah! Dumnezeule! Dumnezeule!

Zicând acestea, pieptul sărmanei copile tresaltă de suspine.

— Ei bine, Odette, spuse ducele, ce importanță are cine sunt, de vreme ce te iubesc?

— Ce importanță are, monseniore? zise Odette desprinzându-i-se din brațe. Ce importanță are,

ziceți? Nu vă înțeleg.

Dar aproape numaidecât, ca şi când această sforțare ar fi obosit-o, lăsă să-i cadă capul pe piept, privindu-l mereu pe duce.

— Şi ce s-ar fi ales de mine dacă, crezându-vă egalul meu, v-aş fi cedat, în speranța că m-ați fi luat în căsătorie, atunci când mă rugați în genunchi? Venind astă-seară aici, m-ați fi găsit moartă. O! dar m-ați fi uitat repede; regina e aşa de frumoasă!...

— Ascultă, Odette; da, e adevărat, te-am înşelat spunându-ți că nu eram decât un scutier; sunt ducele de Turena, aşa e.

Odette scoase un oftat adânc.

— Dar, ia spune-mi, nu mă iubeşti mai bine bogat şi strălucitor cum m-ai văzut ieri, decât simplu şi sărac cum mă vezi acum?

— Eu, monseniore, nu vă iubesc.

— Cum! Dar mi-ai spus-o de zeci de ori...

— L-aş fi iubit pe scutierul regelui, l-aş iubi pe cel care este egalul sărmanei Odette de Champdivers; l-aş iubi până într-atât încât să-i dau zâmbind sângele şi viața; le-aş da de asemenea, din datorie, monseniorului duce de Turena. Însă ce-ar face cu sângele şi viața mea nobilul soț al doamnei Valentina de Milano, cavalerul curtenitor al reginei Isabela de Bavaria?

Ducele se pregătea să răspundă, când în aceeaşi clipă doica intră foarte speriată.

— Vai! biata mea copilă, zise ea alergând la Odette, ce vor să facă din dumneata?

— Cine oare? întrebă ducele.

— Vai! jupân Ludovic, au venit să o cheme pe

domnişoara.

— Dar de unde?

— De la curte.

Ducele încruntă din sprâncene.

— De la curte?

O privi pe Odette.

— Şi cine trimite s-o cheme, mă rog? întrebă ducele uitându-se bănuitor la Jehanne.

— Doamna Valentina de Milano.

— Soția mea? strigă ducele.

— Soția sa? repetă Jehanne înmărmurită.

— Da, soția sa, zise Odette sprijinindu-şi mâna pe umărul doicii; cel pe care-l vezi este monseniorul frate al regelui. Are o soție căreia îi va fi spus, râzând: „În strada Ferronerie, în fața cimitirului Sfinții Inocenți, se află o sărmană fată care mă primeşte în fiecare seară, în vreme ce bătrânul ei tată… Vai! nici nu-ți închipui cât mă iubeşte!”

Odette începu să râdă cu amărăciune.

— Iată ce i-a spus. Şi soția sa vrea să mă vadă, fără îndoială.

— Odette, întrerupse enervat ducele, să mor dacă e aşa! Aş fi preferat să pierd o sută de mii de livre decât să se întâmple una ca asta! O! Ți-o jur, am să aflu cine ar fi putut să ne dezvăluie taina; şi vai de acela care îşi va fi bătut astfel joc de mine!

Făcu o mişcare spre a ieşi.

— Unde vă duceți, monseniore? întrebă Odette.

— Nimeni, în palatul meu de Turena, nu are dreptul să dea ordine decât numai eu, şi am să poruncesc oamenilor ce se află acolo jos să plece numaidecât.

— Sunteți stăpân să faceți ce voiți, monseniore; dar oamenii aceia vă vor recunoaşte; vor spune doamnei Valentina că sunteți aici, ceea ce dânsa poate nu ştie; are să mă creadă mai vinovată decât sunt până acum şi atunci voi fi pierdută fără cruțare.

— Dar n-ai să te duci la palatul Turena!

— Dimpotrivă, monseniore, trebuie neapărat să mă duc. O voi vedea pe doamna Valentina şi, dacă nu are decât bănuieli, am să-i mărturisesc totul; apoi am să-i cad la genunchi; mă va ierta. Cât despre dumneavoastră, monseniore, are să vă ierte de asemenea, iar iertarea voastră va fi chiar mai uşor de obținut decât a mea.

— Fă cum vrei, Odette, zise ducele; ai totdeauna dreptate şi eşti un înger.

Odette zâmbi cu tristețe şi îi făcu semn Jehannei să-i dea o pelerină.

— Şi cum ai să mergi la palat?

— Oamenii aceia au o litieră, răspunse Jehanne aşezând pelerina pe umerii goi ai stăpânei.

— În orice caz, am să veghez asupra dumitale, zise ducele.

— Până acum a vegheat Dumnezeu, monseniore, şi nădăjduiesc că se va îndura să mai vegheze şi de aci încolo.

Acestea zise, îl salută pe duce cu respect şi demnitate; apoi, coborând scara:

— Iată-mă, domnilor, spuse celor ce o aşteptau; sunt la dispoziția dumneavoastră; conduceți-mă unde voiți.

Ducele rămase o clipă nemişcat şi tăcut pe locul

unde îl lăsase Odette; apoi, repezindu-se afară din odaie, coborî în grabă scara, se opri o clipă la poarta ce da în stradă, spre a vedea încotro o luaseră oamenii ce duceau litiera; o văzu înaintând, între două torțe, spre strada Saint-Honoré; atunci ocoli, alergând mereu, prin strada Saint-Denis; o luă apoi pe strada Fers şi, străbătând hala de grâu, ajunse la palatul Turena tocmai la timp pentru a zări convoiul la capătul străzii Etuvelor. Fiind sigur de-acum că le-o luase înainte cu câteva minute, intră atunci prin portița dosnică pe care l-am văzut ieşind şi, ducându-se în apartamentul lui, se strecură fără zgomot spre o încăpere ce dădea în dormitorul doamnei Valentina, de unde printr-un ochi de geam putu să vadă tot ce se petrecea în cameră. Doamna Valentina stătea în picioare, enervată şi nerăbdătoare; la cel mai mic zgomot, îşi întorcea privirile spre uşa de intrare, iar frumoasele-i sprâncene negre, care formau un arc atât de desăvârşit când fața îi era liniştită, se încruntau cu putere; de altfel, era îmbrăcată fără cusur; totuşi, din când în când, tot se mai ducea în fața unei oglinzi. Îşi silea chipul să ia din nou expresia de blândețe ce făcea caracterul principal al înfățişării sale, apoi mai adăuga vreo podoabă la pieptănătură; aceasta pentru că voia să o zdrobească îndoit pe femeia care avusese îndrăzneala să-i fie rivală, şi prin demnitatea rangului şi prin măreția frumuseții.

În cele din urmă, auzi într-adevăr un zgomot în anticameră; se opri ascultând, duse o mână la frunte, în vreme ce cu cealaltă căuta un punct de sprijin pe spătarul ascuțit al unui fotoliu sculptat;

căci o amețeală îi trecea peste ochi şi simțea că-i tremură genunchii. În sfârşit uşa se deschise şi apăru un valet, anunțând că tânăra pe care ducesa dorise s-o vadă aştepta bunul său plac spre a intra; ducesa făcu semn că era gata s-o primească.

Odette îşi lăsase pelerina în anticameră; apăru deci în găteala simplă pe care i-am văzut-o; îşi strânsese doar părul lung într-o cosiță şi, întrucât nu găsise nimic în litieră ca să şi-o prindă pe frunte. îi cădea într-o parte peste piept şi cobora până la genunchi. Se opri în uşă, care se închise în urma ei.

Ducesa rămase tăcută şi nemişcată în fața acestei apariții albe şi neprihănite; se mira că o găseşte pe această fată, despre care îşi făcuse, fără îndoială altă idee, atât de modestă şi atât de demnă; în sfârşit, îşi dădu seama că se cuvenea ca ea să vorbească cea dintâi, căci toată stingherealа era de partea ei.

— Apropie-te, zise ea cu un glas a cărui emoție îi denatura blândețea firească.

Odette înaintă cu ochii plecați, dar cu fruntea liniştită; apoi, ajungând la trei paşi de ducesă, puse un genunchi pe pământ.

— Aşadar dumneata eşti, urmă doamna Valentina, cea care vrei să-mi răpeşti dragostea monseniorului, şi care îți închipui, după toate astea, că n-ai decât să îngenunchezi în fața mea ca să capeți iertare?

Odette se ridică cu vioiciune; o roşeață aprinsă i se urcă în obraji.

— Am pus un genunchi pe pământ, doamnă, zise ea, nu pentru a vă cere iertare; căci, mulțumesc lui Dumnezeu, n-am să-mi reproşez nicio vină față de dumneavoastră. Am pus un genunchi pe pământ,

pentru că sunteți o mare prințesă iar eu nu sunt decât o fată sărmană; însă, acum când mi-am îndeplinit datoria față de rangul vostru, am să vă vorbesc în picioare. Alteța Voastră să mă întrebe şi eu sunt gata să-i răspund.

Doamna Valentina nu se aşteptase la un asemenea sânge rece; ea înțelese că numai nevinovăția putea să-l susțină sau neruşinarea să-l poată imita. Îi văzu frumoşii ochi albaştri, atât de blânzi şi atât de străvezii, încât păreau sortiți să lase să se citească până în adâncul inimii, şi îşi dădu seama că această inimă trebuia să fie neprihănită ca a Fecioarei. Ducesa de Turena era bună, astfel că primul moment de gelozie italiană care o făcuse să acționeze se stinse; întinse mâna spre Odette şi îi spuse cu o neasemuită blândețe în glas:

— Vino.

Această schimbare în tonul şi în felul de purtare al ducesei, răscoli întreaga ființă a bietei copile. Ea se înarmase împotriva mâniei iar nu împotriva îngăduinței. Luă mâna ducesei şi o sărută.

— Vai! zise ea suspinând, vai! v-o jur, nu este vina mea. A venit la tatăl meu ca un simplu scutier al ducelui de Turena, sub motiv că vrea să cumpere nişte cai pentru stăpânul său. Eu l-am văzut! E aşa de frumos! Îl priveam fără vreo bănuială; îl credeam egal cu mine; a venit la mine şi mi-a vorbit; nu auzisem niciodată un glas mai plăcut, poate numai în visurile mele de copil, pe vremea când îngerii mai coborau în somnul meu. Nu cunoşteam absolut nimic: că ar fi căsătorit, că ar fi duce, că ar fi prinț. Dacă aş fi ştiut că este soțul vostru, doamnă, şi dacă

v-aş fi ştiut aşa de frumoasă şi strălucitoare cum sunteți, aş fi ghicit numaidecât că îşi bătea joc de mine. Dar, în sfârşit, ce-a fost a fost; nu m-a iubit niciodată, iar eu... eu nu-l mai iubesc.

— Biata copilă! zise Valentina privind-o; biata copilă care crede că dacă l-a iubit odată mai poate să-l uite!

— N-am spus că l-aş uita, răspunse Odette cu tristețe, am spus că nu l-aş mai iubi; căci nu poți iubi decât un semen de-al tău. Nu poți iubi decât un bărbat a cărui soție poți să fii. Vai! Ieri, ieri, când l-am văzut în alaiul acela măreț, cu veşmintele acelea minunate; când am recunoscut, trăsătură cu trăsătură, pe acel Ludovic pe care-l credeam al meu, în Ludovic, duce de Turena, care este al vostru, vai! v-o jur, am crezut că-mi aruncase cineva vreun farmec şi că ochii mă înşală. A început să vorbească: am încetat să respir şi să trăiesc pentru a-l asculta. Era glasul lui. Îi vorbea reginei! Ah! Regina!

Odette fu cuprinsă de un tremur nervos şi ducesa îngălbeni pentru o clipă.

— Oare dumneavoastră nu o urâți pe regină? adăugă Odette cu o expresie de durere cu neputință de redat.

Doamna Valentina îşi puse repede mâna pe gura tinerei fete.

— Nu vorbi aşa, copilă! îi zise ea, doamna Isabela este suverana noastră; Dumnezeu ne-a dat-o drept stăpân şi trebuie s-o iubim.

— Tot aşa mi-a spus şi tata, răspunse Odette, atunci când m-am înapoiat aproape muribundă şi când i-am spus că n-o iubeam pe regină.

Privirile ducesei se ațintiră asupra Odettei cu o nespusă expresie de blândețe şi de bunătate. În clipa aceea, Odette şi le ridică cu sfială pe ale ei. Privirile celor două femei se întâlniră; ducesa desfăcu brațele şi Odette i se repezi la picioare şi îi sărută genunchii.

— Acum, nu mai am nimic să-ți spun, răspunse doamna Valentina; făgăduieşte-mi că nu-l mai revezi, atâta tot.

— Nu vă pot făgădui asta, spre nenorocirea mea, doamnă, căci ducele e bogat şi puternic; dacă rămân la Paris, poate să pătrundă până la mine; dacă mă depărtez, poate să mă urmărească. Aşadar nu vă pot făgădui că nu-l mai revăd; dar pot să vă jur că mor când îl voi fi revăzut.

— Eşti un înger, zise ducesa, şi pot nădăjdui la oarecare fericire pe lumea asta, dacă îmi făgăduieşti că te vei ruga lui Dumnezeu pentru mine.

— Să mă rog lui Dumnezeu pentru dumneavoastră, doamnă! Cum? Nu sunteți una din prințesele norocoase care au o zână drept naşă? Sunteți tânără, sunteți frumoasă, sunteți puternică, aşa că vă este îngăduit să-l iubiți.

— Atunci, roagă-te lui Dumnezeu ca să mă iubească el!

— Voi încerca, spuse Odette.

Ducesa suflă într-un mic fluier de argint aflat pe masă. Auzind chemarea, acelaşi valet care o anunța pe Odette deschise uşa.

— Condu-o pe tânără acasă la dânsa, îi zise ducesa, şi ai grijă să nu i se întâmple niciun accident. Odette, adăugă ducesa, dacă vei avea

vreodată nevoie de ajutor, de ocrotire şi de sprijin, gândeşte-te la mine şi vino să mă vezi.

— De azi înainte voi avea nevoie de puține lucruri pe lumea asta, doamnă; dar vă rog să credeți că nu trebuie neapărat să am vreo nevoie, pentru a mă gândi la dumneavoastră.

Se înclină în fața ducesei şi ieşi.

Rămasă singură, doamna Valentina se întinse pe un fotoliu, capul i se lăsă pe piept, şi căzu într-o adâncă visare. Trecuseră deja câteva minute de când se afla cufundată în gânduri, când uşa încăperii alăturate se deschise încet. Ducele intră fără să fie văzut şi, înaintând spre soție în aşa fel ca să nu fie zărit, se duse să se sprijine de speteaza fotoliului pe care stătea ea; apoi, după o clipă, văzând că nu i se observase prezența, îşi luă de la gât un colier de perle minunate şi, ridicându-l deasupra capului ducesei, îl lăsă să cadă pe umerii ei. Valentina scoase un țipăt şi, ridicând capul, îl zări pe duce.

Aruncă asupra lui o privire fugară şi pătrunzătoare; însă ducele era pregătit pentru această înfruntare şi o susținu cu zâmbetul liniştit al unui om care n-ar fi ştiut nimic despre cele petrecute; ceva mai mult, când ducesa lăsă fruntea în jos, el îi trecu mâna pe sub gât şi, ridicându-i capul, i-l dădu uşor pe spate, silind-o astfel să-l privească a doua oară.

— Ce vrei de la mine, monseniore? zise Valentina.

— E într-adevăr o ruşine pentru țara aceea din Orient, zise ducele apucând încetişor între degete lanțul pe care i-l dăduse soției, iar cu perlele îi îndepărtă buzele; iată un colier pe care mi l-a trimis,

socotindu-l ca o minune, regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg; crede că-mi face un dar împărătesc şi văd că am nişte perle mai albe şi mai preţioase decât ale sale.

Valentina oftă; ducele se făcu că nu bagă de seamă.

— Ştii că n-am văzut nimic care să-ţi semene, frumoasa mea ducesă, şi că sunt un om fericit că stăpânesc o aşa de mare comoară de frumuseţe? Acum câteva zile, unchiul meu, de Berry, îmi lăuda atât de mult ochii catifelaţi ai reginei, pe care încă nu-i remarcasem, când ieri m-am folosit de locul pe care-l aveam lângă ea pentru a-i cerceta mai îndeaproape.

— Şi rezultatul? întrebă Valentina.

— Rezultatul este că mi-am adus aminte să fi văzut alţi doi ochi – e drept că nu mai ţin bine minte unde – care ar putea să susţină cu mult curaj comparaţia cu ai săi. Acum uită-te la mine. Ah, da, la Milano i-am văzut, în palatul ducelui Galeas; străluceau sub două dintre cele mai frumoase sprâncene pe care pensula unui pictor le-a zugrăvit pe fruntea unei italience. Aparţineau unei oarecare Valentina, ce a ajuns soţia nu ştiu cărui duce de Turena, care, trebuie s-o recunoaştem, nu merita o asemenea fericire.

— Şi crezi că această fericire i se pare atât de mare? zise Valentina privindu-l cu o expresie de tristeţe şi de dragoste.

Ducele îi luă mâna şi o puse pe inima lui; Valentina încercă să şi-o retragă; ducele o reţinu între mâinile sale şi, scoţând un inel de mare preţ

din deget, îl trecu în degetul soției.

— Ce-i cu acest inel? întrebă Valentina.

— Un lucru care îți aparține de drept, frumoasa mea ducesă, căci dumneata m-ai făcut să-l câştig. Trebuie să-ți povestesc cum s-a întâmplat.

Ducele părăsi locul ce-l ocupa în spatele fotoliului soției şi, aşezându-se pe un scăunel la picioarele ei, îşi rezemă amândouă coatele pe brațele fotoliului.

— Da, l-am câştigat şi încă de la bietul senior de Coucy.

— Cum aşa?

— Află deci, – şi te sfătuiesc să-i porți pică pentru asta – că avea pretenția de a fi văzut două mâini cel puțin tot atât de frumoase ca ale dumitale.

— Şi unde le văzuse?

— Ducându-se să cumpere un cal de paradă, în strada Ferronerie.

— La cine?

— La fata unui negustor de cai. Cred că-ți închipui că eu am negat că aşa ceva ar fi cu putință. Din încăpățânare, el şi-a susținut spusele, astfel încât am pus rămăşag, el inelul acesta, eu colierul de perle. – Valentina îl privea pe duce, ca pentru a-i citi în fundul sufletului. – Atunci, m-am deghizat în scutier spre a vede minunăția, şi m-am dus la bătrânul Champdivers să cumpăr, la un preț nebunesc, doi dintre cei mai proşti cai pe care un cavaler purtând coroană de duce i-a încălecat vreodată drept pedeapsă pentru păcatele lui. Dar totodată am văzut-o şi pe zeița cu brațe albe, cum fi numit-o divinul Homer. Trebuie să recunosc că seniorul Coucy nu era un nebun atât de mare cum îl

crezusem la început, şi era de neînchipuit cum o floare atât de frumoasă a putut să crească într-o asemenea grădină. Cu toate astea, frumoasa mea ducesă, nu m-am dat bătut; ca un cavaler viteaz, am susținut onoarea doamnei gândurilor mele. Coucy şi-a menținut spusele. Pe scurt, ne pregăteam să-i cerem monseniorului rege să încuviințeze o luptă spre a lămuri lucrurile, când am căzut la învoială să-l luăm drept judecător al înțelegerii noastre pe Pierre de Craon, foarte priceput în asemenea treburi. Aşadar ne-am dus împreună, acum vreo trei zile, mi se pare, la copila aceea frumoasă şi, pe cinstea mea, Craon este un judecător minunat, astfel că iată inelul în degetul dumitale! Ce zici de povestea asta?

— O cunoşteam, monseniore, zise Valentina privindu-l din nou cu îndoială.

— O! O! Cum aşa? Coucy e un cavaler prea bine crescut spre a fi venit să-ți facă o asemenea destăinuire.

— Tocmai de aceea nu de la el o cunosc.

— Dar de la cine oare? întrebă Ludovic prefăcându-se cu totul nepăsător.

— De la judecătorul dumitale.

— De la seniorul Pierre de Craon? Ah!...

Sprâncenele ducelui se încruntară cu putere iar dinții îi scrâşniră; dar îşi reluă îndată aerul zâmbitor.

— Da, înțeleg, urmă el; Pierre ştie că îl consider ca însoțitorul meu, că îi arăt foarte multă bunăvoință, şi vrea să fie şi pe placul dumitale. De minune! Dar nu găseşti că se face destul de târziu spre a vorbi astfel de lucruri fără rost? Gândeşte-te că regele ne

aşteaptă mâine la dejun, că după terminarea mesei urmează lupte cavalereşti, că voi susține cu vârful lăncii că eşti cea mai frumoasă şi că, acolo, nu-l voi mai avea drept arbitru pe Pierre de Craon.

Zicând acestea, ducele se duse la uşă, prin inelul căreia trecu stinghia de lemn înfăşurată în catifea brodată cu flori de crin, care era destinată să închidă uşa pe dinăuntru. Valentina îl urmărea cu privirile; apoi, când se întoarse, ea se ridică şi, aruncându-i brațele pe după gât:

— Vai, monseniore, îi zise, eşti foarte vinovat dacă mă înşeli.

III

A doua zi, ducele de Turena se sculă dis-de-dimineață şi se duse la palat, unde îl găsi pe regele Carol pregătindu-se să asculte liturghia. Regele, care îl iubea mult, înaintă spre el zâmbind şi bine dispus; dar băgă de seamă că, în schimb, ducele părea foarte trist, lucru care îl nelinişti; îi întinse mâna şi privindu-l țintă:

— Dragă frate, îi zise el, ce necaz te apasă? Spune-mi-l şi mie, căci pari foarte tulburat.

— Monseniore, zise ducele, am şi de ce.

— Haide, urmă regele luându-l de braț şi conducându-l la o fereastră, spune-ne totul, căci vrem să ştim; şi dacă te-a supărat cineva, va fi de datoria noastră să-ți facem dreptate.

Atunci ducele de Turena îi povesti scena ce se petrecuse în ajun şi pe care am încercat să o punem sub ochii cititorului. Îi spuse cum seniorul Pierre de Craon îi trădase încrederea povestindu-i doamnei Valentina tainele sale, şi asta numai cu gânduri rele; apoi, când văzu că regele îi împărtăşea pica, adăugă:

— Monseniore, pe credința pe care v-o datorez, vă jur că, dacă nu-mi faceți dreptate față de acest om, îl voi numi trădător şi mincinos astăzi în fața întregii curți nu va muri decât de mâna mea.

— N-ai să faci nimic, zise regele, şi asta la rugă-mintea noastră, nu-i aşa? Dar îi vom spune chiar

noi, şi nu mai târziu decât astă-seară, să părăsească palatul nostru pentru că nu mai avem nevoie de serviciile lui. Cu atât mai mult cu cât nu este prima plângere ce ne ajunge la urechi pe socoteala lui, şi, dacă ne-am făcu că nu auzim, asta din considerație pentru dumneata şi pentru că era unul din cei mai îndrăgiți favoriți ai dumitale. Fratele nostru de Anjou, regele Neapolelui, Siciliei şi Ierusalimului, unde se află mormântul Mântuitorului – regele îşi făcu cruce – a avut, dacă e să-l credem, foarte multe necazuri pentru nişte sume însemnate de bani pe care i le-a sustras. De altfel, este văr cu ducele de Bretania, care nu ține seama deloc de voința noastră, şi ne-o dovedeşte pe fiecare zi pentru că nu a adus la îndeplinire despăgubirea pe care am cerut-o de la el în privința bunului nostru conetabil; apoi am mai auzit că acel duce răutăcios continuă să nu recunoască autoritatea papii de la Avignon, care este adevăratul papă şi mai continuă, cu toată interzicerea noastră, să bată monedă de aur, deşi nu-i este îngăduit unui vasal să bată decât monedă de aramă. Apoi iarăşi, urmă regele însuflețindu-se din ce în ce, mai ştiu din izvor sigur, frate, că ofițerii săi de justiție nu recunosc jurisdicția parlamentului din Paris şi, lucru care este aproape crimă de înaltă trădare, merge până acolo încât să primească jurământul absolut al vasalilor săi, fără să țină seama de suzeranitatea noastră. Toate aceste lucruri şi încă multe altele, fac ca rudele şi prietenii ducelui să nu poată fi şi ai mei; şi se potriveşte tocmai bine că ai a te plânge de seniorul Pierre de Craon, împotriva căruia eu însumi începusem să am unele

bănuieli. Aşadar, să nu mai aduci vorba despre nimic astăzi, iar diseară pune-i în vedere voința dumitale, căci eu i-o voi pune în vedere pe-a mea. Cât despre ducele de Bretania, asta e o treabă de la suzeran la vasal şi, dacă regele Richard ne acordă armistițiul de trei ani pe care i l-am cerut, deşi este susținut de unchiul nostru de Burgundia, a cărui soție îi e nepoată, vom vedea care din noi doi este stăpân în regatul Franței.

Ducele îi mulțumi regelui, căci îi era foarte recunoscător că îi luase partea în legătură cu insulta adusă şi se pregăti să se retragă; însă cum clopotul de la Sfânta-Capelă suna în momentul acela începerea liturghiei, regele îl invită să vină s-o asculte, cu atât mai mult cu cât, în mod excepțional, avea să fie oficiată de arhiepiscopul de Rouen, seniorul Wilhelm de Viena, iar regina avea să asiste.

După liturghie, regele Carol, regina Isabela şi monseniorul duce de Turena intrară în sala ospățului, unde găsiră adunați şi aşteptându-i pe toți seniorii şi doamnele pe care rangul, funcția sau plăcerea regelui sau a reginei îi invitase la dejun. Prânzul era servit pe marea masa de marmură şi, în afară de aceasta, în fața uneia din coloanele sălii, aşezaseră bufetul regelui, bogat acoperit şi împodobit cu veselă de aur şi de argint; de jur împrejurul mesei se aflau nişte bariere păzite de uşieri şi de aprozi, pentru ca să nu poată intra decât cei care erau stabiliți să servească la masă; dar, cu toate aceste măsuri de prevedere, abia cu mare greutate se putea face serviciul, atât de mare era înghesuiala publicului. După ce regele, prelații şi

doamnele îşi spălaseră mâinile în ibrice de argint pe care valeții li le ofereau în genunchi, episcopul de Noyon, care făcea pe şeful mesei regelui, se aşeză; după el, episcopul de Langres, arhiepiscopul de Rouen, apoi regele; acesta era îmbrăcat cu o jachetă de catifea grena căptuşită toată cu hermină, purta pe frunte coroana Franței şi o avea alături pe doamna Isabela, încoronată şi ea cu o coroană de aur; la dreapta reginei se afla regele Armeniei, iar după el, în ordinea pe care o vom arăta, ducesa de Berry, ducesa de Burgundia, ducesa de Tuluza, domnişoara de Nevers, domnişoara Bonne de Bar, doamna de Coucy, domnişoara Maria de Harcourt; apoi în sfârşit spre, capătul celălalt al mesei, doamna de Sully, soția seniorului Guy de la Trémouille.

În afară de aceste mese, mai erau alte două ale căror onoruri erau făcute de ducii de Turena şi de Bourbon, de Burgundia şi de Berry, în jurul cărora luaseră loc cinci sute de seniori şi domnişoare; însă înghesuiala era atât de mare, încât cu mare greutate au putut fi serviți

„Cât despre mâncăruri, care erau multe şi gustoase – zise Froissart – n-am să mă apuc să vi le mai înşir; însă am să vă vorbesc despre distracțiile dintre feluri, care erau rânduite cum nu se putea mai bine”.

Acest soi de spectacol, care, pe vremea aceea, împărțea prânzul în două, era foarte obişnuit şi foarte prețuit; de îndată ce primul serviciu se termină, comesenii se ridicară deci şi se duseră să ocupe, la ferestre, pe postamente şi chiar pe nişte

mese aşezate în acest scop în jurul curții, cele mai bune locuri după cum putea fiecare să-şi fac rost; era o atât de mare îmbulzeală, încât balconul unde se aflau regele şi regina era, ca şi celelalte, ticsit de doamne şi de seniori.

În mijlocul curții palatului, câțiva tâmplari care, de mai bine de două luni, făceau această muncă, ridicaseră un castel din lemn, înalt de patruzeci de picioare[13] şi lung de şaizeci, în care se cuprindeau şi aripile; în cele patru colțuri ale castelului, se aflau patru turnuri, iar în mijloc un al cincilea turn mai înalt decât toate celelalte. Castelul închipuia marea şi puternica cetate Troia, iar turnul cel mare palatul Ilion; în jurul zidurilor erau zugrăvite, pe nişte paveze, stemele regelui Priam, ale viteazului Hector, fiul său, precum şi ale regilor şi prinților ce au fost închişi în Troia împreună cu ei. Această construcție era aşezată pe patru roți, pe care câțiva oameni le puneau în mişcare şi cu ajutorul cărora puteau să-i imprime toate manevrele trebuincioase apărării sale. Dibăcia lor fu pusă în curând la încercare; căci din două părți înaintară spre a da asaltul în acelaşi timp, şi ajutându-se unii pe alții, un stindard şi o corabie: stindardul închipuia tabăra pedestrimii, iar corabia flota grecilor; amândouă erau pavoazate cu stemele celor mai viteji cavaleri ce îl urmau pe regele Agamemnon, de la Ahile cel cu picioare iuți până la prevăzătorul Ulise; erau vreo două sute de oameni atât în tabără cât şi în corabie şi, sub una din porțile de la grajdurile regelui, se zărea capul calului de

13-Picior, veche măsură de lungime franceză, egală cu 0,3248 m. (N.T.)

lemn care aştepta liniştit să-i sosească ceasul pentru a intra în scenă. Dar, spre marea mâhnire a celor de față, spectacolul nu putu ajunge până la acest punct; căci, în momentul în care grecii din corabie şi din tabără, avându-l pe Ahile în frunte, îi asaltau cu cel mai mare curaj pe troienii din castel, minunat apărați de către Hector, se auzi o trosnitură puternică, urmată de mişcări şi de frământări îngrozitoare; aceasta din pricină că una din schele se rupsese în fața porții parlamentului, târând în cădere pe toți pe care îi susținea.

Atunci, cum se întâmplă totdeauna în asemenea prilejuri, fiecare temându-se pentru el de acelaşi accident, țipă ca şi când accidentul s-ar fi şi întâmplat; avu loc deci mare învălmăşeala prin mulțime; căci toată lumea voia să coboare deodată şi se repezi spre trepte, care se rupseră. Cu toate că regina şi doamnele, care se aflau pe balcoanele de piatră ale palatului, nu aveau a se teme de nimic, frica le cuprinse tot atât de mult transformându-se într-un fel de panică şi, fie de teama nechibzuită pentru o primejdie ce nu putea să le atingă, fie spre a nu vedea scena de învălmăşeală ce se petrecea sub ochii lor, se repeziră înapoi spre a intra în sala de ospăț; însă în spatele lor se îngrămădiseră unii peste alții o ceată întreagă de scutieri, de valeți şi de paji; în spatele acestora se afla poporul care se folosise de graba cu care uşierii şi aprozii se duseseră la ferestre, spre a da buzna în sală, astfel încât doamna Isabela nu putu străbate mulțimea, şi căzu pe jumătate moartă şi leşinată în brațele ducelui de Turena care se afla în preajma sa. Regele porunci

atunci să înceteze jocurile; se ridicară mesele pe care al doilea serviciu era gata pregătit; se doborâră barierele ridicate împrejur, astfel încât pe locul ce-l ocupau acestea comesenii se putură împrăştia nestingheriți. Din fericire, nu se întâmplase niciun accident grav; doar doamna Coucy fusese puțin înghesuită, iar doamna Isabela era tot leşinată; o aduseră lângă o fereastră mai retrasă căreia îi sparseră geamul spre a-i veni mai repede aer, ceea ce o făcu să-şi revină. Dar căpătase o asemenea frică încât ceru să plece numaidecât; cât despre spectatorii din curte, erau câțiva morți şi un mare număr dintre ei căpătase, în acest accident, răni mai mult sau mai puțin grave.

După ce se mai potolise zarva, regina se urcă în litieră şi, însoțită de seniorii şi doamnele ce formau în juru-i un alai de mai mult de o mie de cai, se duse, trecând prin câteva străzi, la palatul Saint-Paul; cât despre rege, acesta coborî, într-o barcă, până dincolo de podul Change şi o luă pe Sena în sus împreună cu cavalerii ce aveau să ia parte la întrecerea pe care avea s-o conducă.

Ajungind la palat, regele găsi un dar frumos pe care veneau să i-l ofere, în numele burghezilor din Paris patruzeci dintre bărbații cei mai de vază din oraş; postavul veşmintelor era de aceeaşi culoare la toți, de parcă ar fi fost o uniformă. Darul se afla într-o litieră, acoperită cu un voal de mătase ce lăsa să se vadă giuvaerurile ce îl compuneau: erau patru castronaşe, patru ibrice şi şase farfurii, toate din aur

masiv şi cântărind cincizeci de mărci[14].

Când apăru regele, purtătorii litierei, care erau îmbrăcaţi în sălbatici, o depuseră înaintea lui în mijlocul camerei, iar unul din burghezii care o însoţeau puse un genunchi pe pământ în faţa regelui şi îi zise:

— Prea scumpe sire şi nobile rege, burghezii voştri din Paris vă dăruiesc, cu prilejul urcării voastre pe tron, toate giuvaerurile ce se găsesc în această litieră; altele asemănătoare sunt oferite, în momentul de faţă, doamnei regine şi doamnei ducese de Turena.

— Vă foarte mulţumesc! răspunse regele; aceste daruri sunt frumoase şi scumpe, şi ne vom aminti în toate împrejurările de cei ce ni le-au făcut.

Într-adevăr, două litiere asemănătoare aşteptau la locuinţa lor pe regină şi pe doamna ducesă de Turena: a reginei era purtată de doi oameni deghizaţi unul în urs şi celălalt în licorn, şi conţinea un ceainic, două butelci, două cupe, două solniţe, şase vase de bucătărie, şase lighenaşe, totul din aur curat şi masiv, precum şi douăsprezece lămpi, douăzeci şi patru de străchini, şase farfurii mari şi două castroane de argint, totul în greutate de trei sute de mărci.

Cât despre cei care purtau litiera destinată doamnei ducese de Turena, aceştia erau îmbrăcaţi în mauri, aveau faţa înnegrită, purtau turbane albe ca şi când ar fi fost sarazini sau tătari, iar veşmintele erau lucrate din stofe bogate de mătase.

14-Circa 12,500 kg. Marca era o veche măsură de greutate pentru cântărirea metalelor preţioase, echivalând cu circa 0,250 kg. (N.T.).

Litiera conținea, ca obiecte de aur un vas, o oală mare, două bomboniere, două farfurii mari, douăzeci şi patru de străchini, douăzeci şi patru de solnițe şi douăzeci şi patru de ceşti; totul, atât în aur cât şi în argint, cântărea două sute de mărci. Valoarea tuturor obiectelor dăruite se ridica, spune Froissart, la mai mult de şaizeci de mii de coroane de aur.

Oferind reginei aceste daruri mărețe, burghezii nădăjduiau să-i atragă bunăvoința şi s-o hotărască să nască la Paris, spre a obține prin acest mijloc vreo micşorare a impozitelor; dar se întâmplă cu totul altfel; căci atunci când i-a sosit vremea să nască, regele a luat-o cu el pe doamna Isabela; a crescut impozitul pe sare şi a scăzut cu doisprezece şi cu patru dinari moneda de argint care circula din timpul domniei lui Carol al V-lea; astfel încât, deoarece asemenea monedă era a oamenilor de rând şi a cerşetorilor, aceştia s-au văzut lipsiți atunci de cele trebuincioase, din neputința de a o folosi[15].

De altfel, darurile despre care am vorbit le-au bucurat foarte mult pe regină şi pe doamna Valentina, care le-au mulțumit cu multă bunăvoință celor ce le-au adus; apoi se pregătiră să se îndrepte spre câmpul de la Sfânta Ecaterina, unde fusese amenajată o arenă pentru cavaleri şi se înălțaseră nişte tribune pentru doamne.

Dintre cei treizeci de cavaleri care aveau să se ia la întrecere în ziua aceea[16], şi care erau numiți

---

15-Froissart, călugărul de la Saint-Denis. (N.A.).

16-Aceştia erau regele, ducele de Berry, ducele de Burgundia, ducele de Bourbon, contele de la Marche, seniorul Jacquemart de Bourbon, fratele său; seniorul Wilhelm de Namur, seniorul Olivier de Clisson, seniorul Jean de Viena, seniorul Jacquemin de Viena,

cavalerii Soarelui de aur, pentru că purtau pe scuturi un soare ce răspândea raze, douăzeci şi nouă aşteptau, înarmați din cap până-n picioare, în arenă. Al treizecilea intră; toate lăncile se plecară spre a-l primi: era regele.

Un murmur prelungit anunță aproape în acelaşi timp sosirea reginei; luă loc pe estrada pregătită pentru ea, având la dreapta pe doamna ducesă de Turena şi la stânga pe domnişoara de Nevers[17]. Înapoia celor două prințese stăteau în picioare ducele Ludovic şi ducele Jean, schimbând din când în când câteva cuvinte, cu acea politețe rece, obişnuită celor pe care poziția lor socială îi sileşte să-şi ascundă gândurile. Îndată ce regina se aşează, toate celelalte doamne care nu aşteptau decât clipa aceea, se răspândiră în valuri în incinta ce le era rezervată şi care în curând se împestriță cu țesături de aur şi de argint şi străluci de diamante şi de tot felul de giuvaeruri.

În clipa aceea, cavalerii ce trebuiau să lupte se aşezară în ordine unul câte unul, având-l în frunte pe rege; după el veneau ducii de Berry, de Burgundia şi de Bourbon, apoi ceilalți douăzeci şi şase de concurenți, înaintând după rangul şi funcția

---

fratele său; seniorul Guy de la Trémouille, seniorul Wilhelm, fratele său; seniorul Filip de Bar, seniorul de Rochefort, seniorul de Rais, seniorul de Beaumanoir, seniorul Jean de Barbançon, contele de Flandra, seniorul de Coucy, seniorul Jean de Bar, seniorul de Nantouillet, seniorul de la Rochefoucauld, seniorul de Garanciéres, seniorul Jean de Harpedanne, baronul de Saint-Véry, seniorul Pierre de Craon, seniorul Regnault de Roye, seniorul Geoffroy de Charny şi seniorul Wilhelm de Lignac. (NA.).

17-Se numea domnişoară orice femeie al cărei soț nu fusese încă numit cavaler. (N.A.).

lor. Fiecare, trecând prin fața reginei, înclină până la pământ vârful lăncii şi regina salută de atâtea ori câți cavaleri erau.

După terminarea defilării, concurenții se împărțiră în două trupe. Regele luă comanda uneia, iar conetabilul pe-a celeilalte. Carol o conduse pe a sa în dreptul balconului reginei. Clisson se retrase spre marginea opusă.

— Monsenior de Turena, zise atunci ducele de Nevers, nu vă cuprinde cumva dorința să vă alăturați acestor nobili cavaleri şi să rupeți o lance în onoarea doamnei Valentina?

— Dragă vere, răspunse cu răceală ducele, regele, fratele meu, mi-a îngăduit să fiu singurul provocator al zilei de mâine; nu într-o învălmăşeală, ci într-o luptă; nu unu contra unu, ci singur contra tuturor vreau să susțin frumusețea doamnei mele şi onoarea numelui meu.

— Şi ați mai putea adăuga, monseniore, că şi una şi alta ar putea fi susținute cu alte arme decât cu nişte jucărioare de copii care se folosesc în asemenea întreceri.

— Tocmai de aceea, vere, sunt gata să le susțin cu cele folosite de adversari spre a le ataca. La intrarea pavilionului meu se va găsi un scut de pace şi unul de război: cei care vor lovi scutul de pace îmi vor face cinste; cei care vor lovi scutul de război îmi vor face plăcere.

Ducele de Nevers se înclină ca un om care, aflând tot ce voia să ştie, doreşte ca discuția să nu se mai lungească; cât despre ducele de Turena, acesta păru să nu fi înțeles rostul întrebărilor, şi începu să se

joace nepăsător cu una din panglicile de dantelă ce atârnau de pe pălăria[18] reginei.

Tocmai atunci sunară trompetele; auzind chemarea care îi anunța că învălmăşeala avea să înceapă, îşi încătărămară scutul la gât, se înfipseră bine în şa, îşi fixară lancea în suport, astfel încât fiecare era gata atunci când ultimul sunet al fanfarei încetă, şi nu se mai auzi decât glasul arbitrilor care strigau în acelaşi timp din cele două părți ale arenei:

— Lăsați-i să pornească!

Abia se rostiră aceste cuvinte, că pământul dispăru sub valuri de praf, în mijlocul cărora era cu neputință să-i urmăreşti pe luptători. Aproape numaidecât se auzi zgomotul făcut de cele două trupe care se izbeau; arena apăru atunci privirilor ca o mare înfuriată care rostogoleşte valuri de aur şi de argint. Din când în când, se vedea apărând în vârful unuia din aceste valuri, întocmai ca un bulgăre de spumă, vreun panaş alb; însă aproape toate faptele de vitejie din această primă ciocnire au fost irosite, astfel că numai după ce trompetele sunară încetarea, iar cele două trupe se retraseră fiecare în tabăra ei, se putu recunoaşte de partea cui era avantajul... Opt cavaleri călare şi înarmați mai rămâneau în jurul regelui; erau monseniorul duce de Burgundia, seniorul Wilhelm de Namur, seniorul Guy de la Trémouille, seniorul Jean de Harpedanne, baronul de Saint-Véry, seniorul Regnaud de Roye, seniorul Filip de Bar şi seniorul Pierre de Craon.

Pentru o clipă, regele avusese de gând să-i

18-În fr. *hennin*. Pălărie de damă în formă de con, din vârful căreia atârnau nişte panglici. (N. T.).

interzică întrecerea acestuia din urmă, din pricina mâniei de care fusese cuprins împotriva lui; dar cugetase că retragerea lui ar fi dezorganizat întrecerea, pentru care numărul luptătorilor trebuia neapărat să fie cu soț.

Pe conetabil nu-l mai însoțeau decât şase: erau monseniorul duce de Berry, seniorul Jean de Barbancon, seniorul de Beaumanoir, seniorul Geoffroy de Charny, seniorul Jean de Viena şi seniorul de Coucy. Toți ceilalți fuseseră aruncați la pământ şi nu mai aveau dreptul să încalece, sau atinseseră bariera dând înapoi din fața adversarului şi, prin acest fapt, erau socotiți învinşi; onoarea primei ciocniri fusese deci de partea regelui, care păstrase cei mai mulți cavaleri.

Pajii şi valeții se folosiră de această clipă de răgaz pentru a stropi arena ca să mai potolească praful; doamnele încuviințară cu multă bucurie această măsură, iar cavalerii, siguri că vitejia lor avea să fie de-acum înainte văzută şi aplaudată, căpătară şi mai mult curaj; fiecare îşi chemă pajul sau scutierul, îl puse să-i controleze armura, să-i închinge din nou calul, să-i încătărămeze mai solid scutul şi se pregăti iarăşi de luptă.

Semnalul nu se lăsă aşteptat; trompetele sunară pentru a doua oară, lăncile fură îndreptate înainte şi la cuvintele „Lăsați-i să pornească!” cele două mici trupe, micşorate deja cu mai mult de jumătate, se repeziră una spre alta.

Toate privirile se îndreptară asupra regelui şi asupra seniorului Olivier de Clisson, care alergau unul spre altul. Pe la jumătatea arenei se întâlniră:

regele îşi atinse adversarul în plin scut, atât de puternic şi atât de viguros, încât lancea i se rupse; însă, cu toate că lovitura trebuie să fi fost destul de grea, bătrânul soldat rămase drept şi nemişcat în şa; numai calul îşi îndoi puțin picioarele dinapoi, dar şi le îndreptă numaidecât la prima lovitură de pinten. Cât despre conetabil, el întinsese lancea ca pentru a-l amenința pe rege; dar ajungând în dreptul lui, îi ridicase vârful, arătând prin aceasta că ținea la cinstea de a lupta împotriva suveranului său, dar că îl respecta prea mult pentru a-l lovi, chiar într-un joc.

— Clisson, Clisson, îi zise regele râzând. Dacă n-ai să te slujeşti mai cu dibăcie de spada de conetabil decât de lancea de cavaler, am să-ți retrag lama şi n-am să-ți las decât teaca; aşadar te sfătuiesc să vii de azi înainte la întrecerile cavalereşti cu o nuia de trestie drept orice armă, căci îți va face acelaşi serviciu ca şi lancea, dacă ai de gând să te slujeşti de ea totdeauna la fel.

— Monseniore, răspunse Clisson. Cu o trestie aş putea să-i înfrunt pe duşmanii Alteței Voastre şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, nădăjduiesc că aş ieşi biruitor; căci dragostea şi respectul ce am pentru Alteța Voastră mi-ar da tot atâta curaj să vă apăr câtă teamă mi-au dat să vă atac. Cât despre felul în care socotesc să mă slujesc de lance împotriva oricărui altuia decât voi, dacă vreți să judecați singur, priviți, monseniore, şi cât mai repede.

Într-adevăr, seniorul Wilhelm de Namur, după ce îl azvârlise din şa pe seniorul Ceoffroy de Charny, revenise în mijlocul arenei şi căuta din ochi

împotriva cui să mai lupte. Însă fiecare era ocupat cu adversarul lui şi, cu toate că ar fi avut dreptul să meargă să dea ajutor acelora din tabăra sa care erau prea înghesuiți, disprețuia această neegalitate. În aceeaşi clipă, auzi vocea conetabilului care striga:

— Luptă cu mine, dacă vrei, senior de Namur!

Wilhelm înclină din cap în semn că primea provocarea, se înfipse bine în scări, îndreptă lancea înainte, strânse frâul în mână şi alergă spre seniorul Olivier care, de partea lui, îşi porni calul în galop, pentru a-şi scuti adversarul de jumătate din drum; se întâlniră.

Seniorul Wilhelm îndreptase vârful lăncii spre coiful lui Clisson, şi lovitura era atât de bine calculată, încât îl atinse pe conetabil deasupra vizierei şi îi azvârli coiful. În acelaşi timp, lancea seniorului Olivier lovise scutul adversarului în plin. Wilhelm de Namur era prea bun călăreț ca să cadă din şa; dar puterea loviturii era atât de mare încât rupse chinga, iar călărețul, cu şa cu tot, se rostogoli la zece paşi de cal. Doamnele fâlfâiră eşarfele. Era una din cele mai frumoase lovituri de lance de până atunci.

Clisson nu-şi pierdu vremea să ceară o altă cască, deoarece văzu că mica lui trupă, care nu putuse să-şi recapete avantajul, era greu înghesuită. Se azvârli, cu capul descoperit, în mijlocul învălmăşelii, îşi sfărâmă lancea, deja obosită după trei curse, de casca seniorului Jean de Harpedanne, pe care i-o azvârli la pământ; şi tăgându-şi spada, îl înghesui atât de strâns încât îl făcu să atingă bariera. Atunci se întoarse spre câmpul de luptă. Doar doi cavaleri

se mai luptau unul cu altul: erau Seniorul de Craon şi seniorul de Beaumanoir. Cât despre rege, acesta rămăsese spectator al întrecerii şi nu mai luase parte la ea de când alergase împotriva lui Clisson.. Conetabilul făcu la fel şi aşteptă rezultatul luptei dintre ultimul său cavaler şi ultimul adversar. Avantajul părea să fie de partea seniorului de Beaumanoir, când spada i se rupse de scutul seniorului Pierre de Craon. Întrucât nu era îngăduit să se slujească decât de lance şi de spadă, şi cum seniorul de Beaumanoir zdrobise amândouă aceste arme, se găsi, spre marea lui deznădejde, fără putința de a mai continua lupta, şi făcu semn cu mâna că se declara învins. Seniorul Pierre de Craon se întoarse, crezând că a rămas singurul luptător al câmpului de bătălie, când îl zări, la zece paşi de el, pe Clisson, vechiul său duşman, care îl privea zâmbind; onoarea zilei avea să se hotărască între ei doi.

Pierre de Craon scoase de sub coif un strigăt de ciudă; căci, deşi era un cavaler iscusit şi neîntrecut în toate vicleşugurile armelor, îl cunoştea bine pe omul de fier împotriva căruia avea să lupte; cu toate astea nu şovăi o clipă şi, lăsând frâul liber pe gâtul calului, se răsturnă aproape pe crupă, apucă spada cu amândouă mâinile şi se năpusti asupra conetabilului. În drum fu văzut cum învârteşte de două ori cu iuțeală spada scânteietoare; apoi se abătu, cu un zgomot asemănător cu al unui ciocan ce loveşte o nicovală, pe scutul cu ajutorul căruia Clisson îşi ocrotea capul descoperit. Cu siguranță că dacă spada ar fi fost ascuțită, scutul, oricât ar fi fost

de solid şi din oţelul cel mai fin, ar fi fost o slabă apărare pentru o asemenea lovitură; dar se luptau cu arme neascuţite şi conetabilul nu păru să fi fost zdruncinat mai mult decât l-ar fi izbit o nuia de salcie aruncată de mâna plăpândă a unui copil.

Bătrânul războinic se întoarse spre Pierre de Craon care din goana calului îl depăşise cu mai mulţi paşi, dar care, deja în poziţie de apărare, îl aştepta cu vârful spadei îndreptat spre faţă. De astă dată, conetabilul ataca iar Pierre de Craon se apăra. Atacul fu simplu: seniorul Olivier îndepărtă cu spada lui pe cea a adversarului; apoi, apucând la rându-i arma cu amândouă mâinile şi, ca şi când nici n-ar fi catadicsit să se slujească de lamă, dădu cu mânerul o lovitură atât de puternică în coiful seniorului de Craon, încât îl turti ca şi când s-ar fi folosit de o ghioagă. Cavalerul întinse braţele şi căzu leşinat fără a mai rosti un singur cuvânt.

Atunci conetabilul, înaintând spre rege, sări jos de pe cal şi, apucând spada de vârf îi prezentă mânerul, declarând astfel că se recunoştea învins şi că ceda regelui onoarea zilei; însă regele, care văzu că această acţiune era un lucru de curată curtenie, coborî la rându-i de pe cal, îl îmbrăţişă pe Clisson şi îl conduse, în uralele doamnelor şi seniorilor până sub balconul reginei, unde fu îndelung felicitat de doamna Isabela, de monseniorul de Turena, care văzuse cu plăcere păţania seniorului Pierre de Craon, şi de către ducele de Nevers care, deşi nu-i purta o prea mare prietenie conetabilului, era el însuşi prea bun luptător pentru a nu admira marile fapte de arme izbutite de acesta.

În momentul acela, o cavalcadă se opri în fața porții bisericii Sfânta Ecaterina; cel care părea să fie şeful, descălecă şi se îndreptă spre arenă. Intră plin de praf pe haine şi pe cizme şi, mergând drept la rege, puse un genunchi pe pământ şi îi prezentă o scrisoare cu sigiliul regelui Angliei. Carol o deschise: cuprindea armistițiul acordat de regele Richard şi de unchii săi, care armistițiu avea o durată de trei ani, pe uscat şi pe mare, adică de la 1 august 1389 şi până la 19 august 1392. Regele o citi cu glas tare şi această ştire, pe care fiecare o aştepta cu nerăbdare şi care sosea într-un asemenea moment, păru încă o nouă şi minunată prevestire a fericirii ce se nădăjduia de la o domnie ce începea sub atât de prețioase împrejurări. Astfel că seniorul de Château-Morand, care era purtătorul acelui mesaj, primi numeroase felicitări din partea Curții; iar regele, spre a-i face cinste şi a-i dovedi mulțumirea sa, îl invită la masă şi îl luă după el cu cizmele prăfuite, fără a-i îngădui măcar să-şi schimbe îmbrăcămintea.

În seara aceleiaşi zile, seniorul de la Rivière şi seniorul Jean Lemercier, din partea regelui, seniorul Jean de Beuil şi seneşalul de Turena, din partea ducelui, se prezentară la locuința seniorului Pierre de Craon, care se afla în apropiere de cimitirul Sfântul Ioan şi îi puseră în vedere, din partea regelui şi a ducelui, că niciunul nici celălalt nu mai aveau nevoie de serviciile lui.

Noaptea următoare, cu toate că era încă suferind şi îndurerat de lovitura ce o primise şi de căzătura ce o suferise, seniorul Pierre de Craon părăsi Parisul cu echipajele sale şi o luă pe drumul spre Anjou,

unde stăpânea un castel mare şi puternic, ce se numea Sablé.

IV

A doua zi, încă din zori, crainici purtând livreaua ducelui de Turena străbătură străzile Parisului, precedați de trompete, oprindu-se la toate răspântiile şi piețele şi dând citire unor scrisori de provocare, ce fuseseră trimise încă de o lună în toate părțile regatului, precum şi în principalele oraşe din Anglia, Italia şi Germania; ele erau concepute în termenii următori:

„Noi, Ludovic de Valois, duce de Turena, prin grația lui Dumnezeu fiu şi frate al regilor Franței, pentru marea dorință pe care o avem de a vedea şi a cunoaşte pe nobilii gentilomi, cavaleri sau scutieri, fie din regatul Franței, fie din alte regate, aducem la cunoştință, nu din mândrie, ură sau rea voință, ci din dorința de a ne afla în onorabila lor tovărăşie, cu învoiala regelui fratele nostru, că ne vom afla în arenă de la orele zece dimineața până la orele trei după-amiază; şi aceasta împotriva oricăruia se prezintă; în fața cortului nostru care se va înălța la intrarea în arenă, vor fi agățate scuturile şi pavezele cu armoariile noastre: adică scuturile noastre de război şi pavezele de pace; şi cine va voi să se întreacă, îşi va trimite scutierul sau va veni el singur să ne atingă pavăza cu lemnul lăncii, dacă vrea întrecerea de pace; scutul nostru, cu vârful de fier al lăncii, dacă vrea întrecerea de război. Şi pentru ca toți gentilomii, nobili cavaleri şi scutierii cărora acest

lucru le va veni la cunoştinţă să-l considere sigur şi statornic, am pus să se publice aceste scrisori şi le-am pecetluit cu sigiliul armelor noastre. Scrise, făcute şi date la Paris, în palatul nostru de Turena, în a douăsprezecea zi de iunie a anului 1389 de la naşterea Mântuitorului".

Anunțul unei întreceri în care primul prinț de sânge[19] avea să lupte în arenă, de multă vreme stârnise o mare vâlvă. Cei din sfatul regelui încercaseră să se împotrivească, însă ducele de Turena venise să-i ceară fratelui său îngăduința să facă această ispravă cu prilejul intrării doamnei Isabela; regele, căruia îi plăceau şi lui asemenea jocuri şi care era foarte iscusit în mânuirea armelor, trimise totuşi să-l cheme pe ducele de Turena spre a-l ruga să renunțe la proiectul său; însă acesta îi răspunsese că îşi luase angajamentul acestei întreceri în fața doamnelor de la Curte, iar regele, care cunoştea întreaga valoare a unui asemenea cuvânt, îngăduise ca lucrurile să-şi urmeze cursul.

De altfel, nu se întâmpinau prea multe riscuri în asemenea jocuri; aproape totdeauna adversarii luptau cu arme neascuțite, iar scutul de război ce se afla în fața cortului provocatorului alături de pavăza de pace, nu era acolo decât pentru a arăta că stâpânul lui nu dădea înapoi din fața nici unei încercări şi era dispus să primească orice fel de provocare. Totuşi, se întâmpla uneori ca nişte

19-Nu trebuie să se creadă totuşi că pe vremea aceea prinții de sânge erau ceea ce au devenit mai târziu sub Henric IV; ei nu erau priviți la drept vorbind decât ca primii gentilomi ai regatului, şi nu împărtăşeau în niciun chip caracterul sacru de care se bucura deja regalitatea. (N.A.).

învrăjbiri personale, folosindu-se de acest prilej, să se strecoare ca prietene în arenă, iar acolo, demascându-se deodată, veneau să ofere o luptă adevărată în locul unei lupte prefăcute; de aceea se găseau în cort, pentru orice eventualitate, arme ascuțite şi un cal echipat de război.

Doamna Valentina, deşi părtaşă a entuziasmului cavaleresc din acele vremuri, nu aştepta fără îngrijorare rezultatul întrecerilor; cererea sfetnicilor regali îi păruse destul de dreaptă şi se temuse cu inima de ceea ce alții gândiseră cu mintea. Era deci cufundată în cugetări asemănătoare cu cele ce le-am făcut şi noi, când i se spuse că aceeaşi tânără pe care trimisese s-o cheme cu două zile mai înainte, aştepta în anticameră bunul său plac pentru a o primi. Doamna Valentina făcu ea însăşi câțiva paşi spre uşă. Odette intră.

Era tot aceeaşi frumusețe, aceeaşi gingăşie, aceeaşi nevinovăție; dar întreaga înfățişare a acelei blânde ființe căpătase o nuanță de melancolie mortală.

— Dar ce ai? o întrebă ducesa înspăimântată de paloarea ei; şi cărui fapt datorez prilejul de a te vedea?

— Ați fost atât de bună cu mine, răspunse Odette, încât nu am voit să închid grilajul unei mănăstiri între mine şi lume fără a-mi lua rămas bun de la dumneavoastră.

— Cum, sărmană copilă, zise doamna Valentina înduioşată, vrei să te călugăreşti?

— Nu încă, doamnă, căci tata m-a pus să-i făgăduiesc că nu mă voi călugări cât va trăi el; însă

am plâns atât de energic şi atât de mult pe pieptul lui, m-am rugat atât de mult la genunchii săi, încât mi-a îngăduit să mă retrag la mănăstirea Sfânta Treime, a cărei stareță este mătuşa mea; şi iată că mă duc acolo.

Ducesa îi luă mâna.

— Dar asta nu e tot ce aveai să-mi destăinuieşti, nu-i aşa? zise ea; căci în ochii fetei mai rămânea o vie expresie de tristețe şi de teamă.

— Nu, voiam să vă vorbesc despre…

— Despre cine?

— Şi despre cine vreți să vă vorbesc, dacă nu de el? pentru cine vreți să mă tem, dacă nu pentru el?

— De ce te poți teme?

— Mă veți ierta, nu-i aşa? că vă vorbesc dumneavoastră, doamna Valentina, de monseniorul duce de Turena; însă totuşi, dacă vreo primejdie…

— Ce primejdie! exclamă doamna Valentina. Vorbeşte mai lămurit: mă faci să mor!

— Ducele va susține întrecerea astăzi, nu-i aşa?

— Da. Şi ce-i cu asta?

— Vreau să vă spun că a venit ieri la tatăl meu…– ştiți că tatăl meu are faima de a ține în grajdurile lui cei mai buni cai de luptă ce se pot găsi în oraşul Paris; – au venit ieri nişte oameni care au cerut să vadă cel mai puternic şi cel mai focos cal de luptă pe care îl are de vânzare. Tata i-a întrebat dacă le trebuia pentru întrecerea de azi şi ei au răspuns că da; un cavaler străin voia să ia parte la întrecere. „Va avea loc deci o întrecere de război? reluă tata. — Desigur, au răspuns ei râzând, şi încă una înverşunată!” Atunci, tremurând la auzul acelor

vorbe, i-am urmărit; am coborât odată cu ei; au ales calul cel mai robust ce se afla în grajduri; i-au încercat pe cap o armură de protecție pentru luptă.

Odette suspină.

— Înțelegeți, doamnă?... Ah! spuneți-i toate astea ducelui; spuneți-i că există un plan şi o amenințare împotriva lui; spuneți-i să se apare din toate puterile şi cu toată dibăcia.

Ea căzu în genunchi.

— Să se apere pentru dumneavoastră, care sunteți atât de frumoasă şi care îl iubiți atât de mult; vai! spuneți-i cum vă spun eu, în genunchi; cu mâinile împreunate; spuneți-i cum i-aş spune eu, dacă aş fi dumneavoastră.

— Îți mulțumesc, copila mea. Îți mulțumesc.

— Le veți spune scutierilor săi, nu-i aşa? să-i aleagă cea mai rezistentă armură; când a venit pentru dumneavoastră în Italia, trebuie să fi adus de-acolo vreo armură de Milano, unde se zice că se fac cele mai bune armuri din lume. Spuneți-i să aibă grijă să-i fie coiful bine legat. Apoi, în sfârşit, dacă veți vedea, ceea ce este cu neputință, căci ducele de Turena este cel mai frumos, cel mai viteaz şi cel mai iscusit cavaler din regat... Ce spuneam?... Ah! da: dacă veți vedea că dă semne de slăbire, căci adversarul său ar putea să se folosească de vreo vrăjitorie, rugați-l pe rege, căci regele va fi acolo, nu-i aşa? rugați-l pe rege să poruncească încetarea luptei; are acest drept, l-am întrebat pe tatăl meu. Arbitrii întrecerii nu au decât să-şi arunce bastonul între luptători şi lupta trebuie să înceteze; ei bine, spuneți-i să poruncească încetarea acestei

nenorocite lupte, pentru că nu o poate împiedica; iar eu, în vremea aceasta...

Fata se opri.

— Ce vei face? întrebă mai cu răceală ducesa.

— Eu mă voi închide în biserica mănăstirii. Acum când viața mea îi aparține lui Dumnezeu, trebuie să mă rog pentru toți oamenii şi mai cu seamă pentru suveranul meu, pentru frații şi fiii săi. Mă voi ruga pentru el cu fruntea pe marmură; îl voi ruga pe Dumnezeu să ia zilele mele, căci nu mai am ce face cu ele, în schimbul alor sale; şi Dumnezeu mă va ajuta, Dumnezeu îmi va împlini rugămintea poate... Dumneavoastră, la rându-vă, rugați-vă la fel. Fără îndoială că Dumnezeu va auzi glasul vostru înainte de a-l auzi pe al meu; căci sunteți o mare prințesă, iar eu nu sunt decât o fată sărmană. Adio, doamnă, adio!

Zicând acestea, Odette, se ridică, sărută pentru ultima oară mâna ducesei şi se repezi afară din cameră.

Ducesa de Turena se duse de îndată la apartamentele soțului ei; însă de mai bine de o oră acesta se afla la pavilionul său, unde se dusese mai devreme spre a echipa cu cele mai bune armuri.

În clipa aceea, veni cineva să-l anunțe că regina îl aştepta spre a se duce la arena Sfânta Ecaterina.

Locul întrecerii era acelaşi ca în ajun: numai că, în interiorul incintei şi sub balconul regelui, se ridicase cortul monseniorului de Turena având deasupra un blazon cu armoariile sale şi comunicând cu o încăpere mare din cherestea unde se adăposteau scutierii şi caii, aceştia din urmă în număr de patru,

trei destinați întrecerilor de pace, al patrulea cu armura de război. În stânga cortului se afla scutul mic de război al ducelui fără niciun blazon, având drept singură deviză un baston noduros cu aceste cuvinte: „Ofer provocarea”.

În partea dreaptă se afla scutul de pace, având în mijloc trei flori de crin pe un fond albastru deschis, care erau armoariile fiilor Franței. În față şi la capătul arenei se afla o poartă ce da spre un câmp vecin cu palatul Tournelles, poartă ce era destinată ca loc de intrare pentru cavaleri.

De îndată ce regele, regina, seniorii şi doamnele de la curte se aşezaseră la locurile lor, un crainic, precedat de doi trompeți înaintă şi citi cu glas tare anunțurile de provocare pe care le-am adus la cunoştință cititorilor noştri la începutul acestui capitol; numai că, arbitrii întrecerii adăugaseră o clauză în legătură cu felul în care avea să se desfăşoare întrecerea, anume că orice cavaler sau scutier care ar atinge scutul de pace se angaja să încerce numai două lănci; cât despre cei ce ar atinge scutul de război, era obiceiul să-şi aleagă armele după voință.

După anunțarea celor de mai sus, crainicul intră în cort. Arbitrii intrecerii, care erau seniorul Olivier de Clisson şi monseniorul duce de Bourbon, se instalară pe cele două laturi ale arenei, şi trompetele făcură să răsune semnalul de provocare. Doamna Valentina era galbenă ca ceara.

Urmă o clipă de tăcere, după care o altă trompetă răspunse din afara arenei, repetând aceleaşi sunete. Porțile de la intrare se deschiseră; un cavaler înaintă

cu viziera ridicată şi toţi putură să-l recunoască pe seniorul Boucicaut cel tânăr; ducesa respiră uşurată.

De îndată ce fu recunoscut, un murmur binevoitor străbătu întreaga tribună; seniorii salutară cu mâna, iar doamnele fâlfâiră batistele; căci acela care intrase era unul din cei mai viteji şi mai buni luptători dintre cavalerii de pe vremea aceea.

Seniorul Boucicaut se înclină mai întâi spre a mulţumi spectatorilor de primirea ce i-o făceau; după care, mergând drept spre balconul reginei, o salută cu multă graţie, aplecând vârful lăncii până la pământ; apoi, coborând cu mâna stângă viziera coifului, lovi curtenitor cu lemnul lăncii scutul de pace al ducelui de Turena şi, pornindu-şi calul la galop, se îndreptă spre cealaltă margine a arenei.

În aceeaşi clipă ducele ieşi îmbrăcat în armură, cu scutul mic încătărâmat la gât şi cu lancea gata de luptă. Avea o armură milaneză, din cel mai fin oţel, toată încrustată în aur; valtrapurile calului erau din catifea grena, iar tot ce este de obicei din fier, zăbalele şi scările de la şa, erau din argint curat; afară de aceasta, platoşa era atât de bine alcătuită şi atât de artistic lucrată încât se preta la toate mişcările stăpânului tot cu atâta mlădiere ca şi o cămaşă de zale sau un surtuc de postav.

Dacă seniorul Boucicaut fusese primit cu un murmur, adevărate aplauze îl salutară pe duce; căci era cu neputinţă să se prezinte şi să salute cineva cu mai multă graţie decât o făcea el; aplauzele nu conteniră decât atunci când ducele lăsă în jos viziera coifului; numaidecât trompetele sunară, cei doi

adversari îşi îndreptară lăncile înainte şi arbitrii intâlnirii strigară:

— Lăsați-i să pornească!

Cei doi cavaleri dădură pinteni şi se repeziră unul spre altul cu toată ardoarea cailor; amândoi se izbiră în plin scut şi rupseră lăncile; amândoi caii se opriră scurt, picioarele dinapoi li se îndoiră şi cu destulă greutate îşi reveniră; însă niciunul nici altul din cei doi adversari nu pierdu scările; se întoarseră numaidecât şi veniră să ia fiecare câte o lance din mâinile scutierilor.

Abia se pregătiseră pentru cea de-a doua cursă, că trompetele sunară din nou; atunci se avântară iarăşi unul spre altul cu mai multă repeziciune poate decât prima dată; însă fiecare din ei schimbă direcția lăncii; amândoi se atinseră la vizieră, doborâră coifurile unul altuia şi trecură mai departe; apoi, întorcându-se unul spre altul, se salutară curtenitor. Întrecerea lor fusese de o egalitate desăvârşită; astfel că se găsi de cuviință ca onoarea acestei întreceri să fie împărțită între ambii adversari.

Cei doi cavaleri îi lăsară pe scutieri să le adune coifurile şi se îndreptară cu capul descoperit, seniorul Boucicaut spre poarta prin care intrase, ducele de Turena spre cortul de unde ieşise.

Un murmur măgulitor îl însoți pe acesta din urmă până la pavilionul său; căci parcă era arhanghelul Mihail, atât era de frumos cu păru-i lung şi blond, cu ochii albaştri şi blânzi ca ai unui copil, iar fața ca a unei fete tinere.

Regina se aplecă cu tot corpul peste estradă

pentru a-l privi cât mai îndelung, iar doamna Valentina, amintindu-şi de spusele Odettei, se uita la regină cu spaima unei presimțiri.

După o clipă, trompetele anunțară că ducele era gata pentru o nouă întrecere; sunetele lor rămaseră câteva clipe fără răspuns, şi toți se întrebau dacă o aşa de frumoasă întrecere avea să se termine atât de repede, din lipsă de adversari, când o altă trompetă făcu să se audă o arie străină; în aceeaşi clipă poarta se deschise şi un cavaler apăru cu viziera lăsată şi cu scutul mic atârnat de gât.

Doamna Valentina începu să tremure; ea nu-l cunoştea pe noul adversar, iar întrecerea aceea de război de care se temea, îi vâra în suflet o teamă nelămurită şi continuă, care creştea pe măsură ce-l vedea pe necunoscut apropiindu-se de pavilion. Ajuns în fața balconului regal, acesta îşi opri armăsarul, puse vârful lăncii pe pământ, o sprijini bine cu genunchiul şi, apâsând pe arcul de la cască, îşi descoperi fața. Atunci cei prezenți văzură un tânăr de vreo douăzeci şi patru de ani, a cărui figură palidă şi semeață rămase străină celei mai mari părți a asistenței.

— Salutăm pe vărul nostru de Lancaster, conte de Derby, zise regele, care îl recunoscuse pe vărul lui Richard al Angliei; el ştie că nu avea nevoie de armistițiul pe care fratele nostru de peste mare, – să-l țină Dumnezeu! – ni l-a acordat, spre a fi binevenit la curtea noastră; trimisul nostru, seniorul de Château-Morand ne-a anunțat de ieri despre sosirea sa; este un vestitor de ştiri bune.

— Monseniore, spuse contele de Derby înclinându-

se din nou, a ajuns zvonul până la insula noastră, despre minunatele întreceri cavalereşti ce trebuiau să aibă loc la curtea voastră, şi, cu toate că sunt englez trup şi suflet, am voit să trec marea spre a rupe o lance în cinstea doamnelor franceze; nădăjduiesc că monseniorul duce de Turena va binevoi să uite că nu sunt decât văr de rege.

Contele de Derby rosti aceste din urmă cuvinte cu o amărăciune batjocoritoare care dovedea că, încă de pe atunci, se şi gândea să străbată distanța care îl despărțea de tron.

După care, salutându-l încă o dată pe rege şi pe doamna Isabela, îşi aşează din nou coiful şi se duse să lovească cu lemnul lăncii scutul de pace al ducelui de Turena. Roşeața pe care teama o izgonise apăru iarăşi abia atunci pe obrajii doamnei Valentina; căci la început se temuse ca nu cumva ura națională a Angliei împotriva Franței să-l fi adus pe contele de Derby la acest turnir

Cei doi adversari, înainte de-a începe întrecerea, se salutară cu curtenia ce se potrivea celor doi seniori atât de nobili; apoi trompetele sunară, ei îşi îndreptară lăncile cu vârful înainte şi se repeziră unul spre altul.

Se atinseră în scutul mic; însă caii, încrucişându-se fură siliți amândoi să lepede lăncile, care căzură în arenă. Scutierul ducelui de Turena şi acela al contelui de Derby alergară numaidecât să le ia de jos şi să le înmâneze stăpânilor; însă amândoi şi în acelaşi timp făcură un semn şi scutierul englez veni să ofere ducelui de Turena lancea contelui de Derby, în vreme ce scutierul francez se ducea să prezinte

contelui de Derby lancea ducelui de Turena. Acest gest fu foarte aplaudat şi toți îl socotiră de un cavalerism desăvârşit.

Cei doi cavaleri se încrucişară din nou, spre a se duce să-şi ia fiecare locul; după care, apucându-şi cu putere lăncile, se repeziră unul spre altul.

De astă dată, caii slujiră mai bine dibăcia călăreților, căci se atacară într-o linie atât de dreaptă, încât s-ar fi putut crede că aveau să-şi zdrobească fruntea unul de altul. Dar şi de data aceasta, ca şi prima oară, cavalerii se loviră în plină armură cu alâta putere, încât cele două lănci zburară în țăndări, iar adversarii nu rămaseră în mână decât cu câte un ciot,

Atunci amândoi se salutară; ducele de Turena intră pavilionul său, contele de Derby ieşi din arenă; la poartă îl aştepta un paj al regelui care venea să-l roage, în numele stăpânului său, să ia loc printre asistenți la stânga reginei. Contele primi această onoare şi apăru, o clipă după aceea, pe estrada regală, cu întreaga armură aşa cum luptase, în afară de coif pe care un paj îmbrăcat în livreaua sa îl ținea în mână înapoia lui. De îndată ce contele se aşează, trompetele sunară pentru a treia oară.

De astă dată răspunsul veni atât de repede, de parcă ar fi fost un ecou; numai că el fu făcut cu una din acele trompete de război, de care se slujeau în încăierări şi al cărei sunet, ascuțit şi înfiorător, era sortit să-l înspăimânte pe duşman. Toți tresăriră, iar doamna Valentina se închină înfricoşată, zicând:

— Dumnezeule, Doamne, ai grijă de mine!

Toate privirile se ațintiră spre poartă, care se

deschis şi lăsă să treacă un cavaler înarmat cu toate piesele pentru o întrecere războinică, adică o lance puternică, una din acele spade lungi de care te puteai sluji pe rând cu una sau cu amândouă mâinile şi o secure de luptă; avea scutul mic încătărămat la gât, iar pavăza la braț; armoariile sale, pentru a răspunde celor ale ducelui de Turena care, după cum am spus, reprezentau un baston noduros cu această deviză: *Ofer provocarea,* erau reprezentate printr-o rindea sortită să reteze nodurile bastonului, cu acest răspuns: *O primesc.*

Toți îşi îndreptară privirile spre cavaler cu acea curiozitate pe care totdeauna o ațâță o asemenea împrejurare; însă viziera îi era ermetic închisă, nicio stemă heraldică nu strălucea pe scutu-i cel mic, numai casca purta o podoabă care era o dovadă de netăgăduit a originii sau demnității sale: era o coroană de conte, din aur curat.

El înaintă în arenă, mânându-şi calul de luptă cu acea iscusință grațioasă care vădea cavalerul obişnuit cu asemenea întreceri. Ajuns în fața balconului regal, îşi înclină fruntea până la coama calului; după care, în mijlocul unei tăceri pe care nici chiar respirația nu îndrăznea s-o tulbure, se îndreptă spre pavilionul ducelui de Turena şi izbi puternic cu fierul lăncii scutul de război al nobilului cavaler. Chemarea morții răsună de la un capăt la altul al arenei; regina îngălbeni, doamna Valentina scoase un țipăt.

Un scutier al ducelui de Turena se înfățişă numaidecât la poarta pavilionului şi examină care erau armele ofensive şi defensive ale cavalerului;

apoi, salutându-l curtenitor, îi spuse:

— Se va face aşa după cum doriți, monseniore.

Şi se retrase.

Cavalerul se îndreptă spre capătul arenei, unde avea să aştepte până ce ducele de Turena îşi va fi terminat pregătirile. După zece minute, acesta din urmă ieşi din cort îmbrăcat în aceeaşi armură pe care o folosise încă din timpul dimineții, însă călărind un alt cal, odihnit şi puternic; purta, ca şi adversarul său, o lance solidă cu fierul ascuțit, o spadă lungă la şold şi o secure de luptă prinsă de şa; toate aceste arme erau asemănătoare platoşei, de un mare preț ca şi ea şi încrustate cu aur şi argint.

Ducele de Turena făcu un semn cu mâna pentru a arăta că era gata; trompetele sunară, adversarii îşi asigurară lăncile sprijinindu-le pe suport şi strângându-le sub braț; apoi, dând pinteni cailor, se repeziră ca o vijelie unul spre altul întâlnindu-se chiar la milocul arenei, atât de mult zel pusese fiecare spre a-şi întâlni cât mai grabnic adversarul.

Amândoi atacaseră cu multă putere şi înverşunare, căci lancea cavalerului necunoscut lovise casca ducelui de Turena în dreptul deschizăturilor pentru ochi şi, smulgându-i-o de pe cap, i-o azvârlise la zece paşi înapoia calului; de partea cealaltă, lancea ducelui de Turena lovise în plin scutul mic al adversarului şi, străpungându-l dintr-o parte în alta, întâlnise platoşa şi, alunecând pe sub apărătoarea umărului, îl rănise uşor la brațul stâng; din această lovitură, lancea se rupsese la vreo două palme de vârf, iar crâmpeiul rămăsese în scut

— Monsenior de Turena, zise cavalerul, vă rog să vă puneți un alt coif, în vreme ce eu am să-mi smulg crâmpeiul acesta, care nu mă răneşte, însă mă stinghereşte.

— Mulțumesc, vărul meu de Nevers, răspunse ducele, căci îl recunoscuse după ura adâncă şi dibace pe care fiecare din ei o nutrea în inimă, mulțumesc; îți voi da răgazul trebuincios pentru a pune să ți se bandajeze brațul, dar eu voi continua lupta aşa.

— Să fie precum doriți, monseniore; însă cum o luptă se poate continua tot atât de bine cu un fier de lance în scut ca şi cu capul descoperit nu mai am nevoie spre a o relua, decât de timpul care îmi trebuie ca să arunc lancea şi să-mi trag spada.

Şi adăugând gestul la vorbă se găsi cu spada în mână.

Ducele de Turena îi urmă exemplul şi, lăsând liber frâul calului, îşi acoperi cu scutul capul dezarmat; cât despre contele de Nevers îşi lăsă în jos brațul stâng, a cărui armură, strâmbată de crâmpeiul de lance, nu-i mai îngăduia să se slujească de el. Scutierii, care se apropiaseră să dea ajutor stăpânilor, se retraseră văzând că aceştia continuă lupta.

Într-adevăr, ea fusese reluată cu o nouă vigoare; contele de Nevers nu prea se sinchisea de stinghereala ce i-o pricinuia neputința de a se sluji de brațul stâng şi, bizuindu-se pe soliditatea armurii, se oferi loviturilor adversarului acoperit numai de ea; ataca deci fără răgaz capul descoperit al ducelui, care nu mai era ferit decât de scut, şi

fiecare din lovituri răsuna asupra lui ca un ciocan pe o nicovală, în vreme ce ducele de Turena, care avea mai multă eleganță şi dibăcie decât forță, se învârtea în jurul contelui, căutând cu spada vreun cusur al armurii, atacând cu vârful ceea ce nu nădăjduia să atingă cu tăişul. Întreaga incintă rămăsese tăcută, nu se auzea decât fierul izbind fier; s-ar fi zis că însăşi răsuflarea se temea să iasă din gura spectatorilor şi că întreaga viață a acestei mulțimi nemişcate îi trecuse în ochi şi se concentra în priviri. Totuşi, întrucât nimeni nu cunoştea numele adversarului, toate simpatiile, toate dorințele erau pentru ducele de Turena; capul său, deasupra căruia scutul aducea o umbră, ar fi putut sluji de model unui pictor ca să-l înfățişeze pe arhanghelul Mihail; caracterul nepăsător al chipului dispăruse; ochii îi aruncau flăcări, părul îi flutura în vânt ca o aureolă, iar buzele, întredeschise de o crispare nervoasă, lăsau să se zărească smalțul alb al dinților; astfel că la fiecare lovitură pe care o dădea fără încetare greoaia spadă a adversarului, un freamăt trecea prin toată acea adunare ca şi când toți tații ar fi tremurat pentru fiul lor, toate femeile pentru iubitul lor.

Într-adevăr, scutul ocrotitor se cresta puțin câte puțin, fiecare lovitură îi rupea o bucată de oțel, ca şi când ar fi izbit într-un lemn; în curând se despică la mijloc şi ducele simți cum îi ating brațul loviturile care până atunci căzuseră pe scut; în sfârşit, o ultimă lovitură, alunecând de-a lungul brațului, îi căzu pe cap şi îi crestă uşor fruntea.

Atunci ducele de Turena, văzând că scutul ciuntit

nu mai era pentru el decât o apărare fără rost, că spada îi era prea slabă ca să-i străpungă armura adversarului, făcu un salt cu calul înapoi şi, aruncând departe de el, cu mâna stângă scutul şi cu dreapta spada, apucă cu amândouă mâinile greoaia secure de luptă agățată de şa şi, repezindu-se spre contele de Nevers înainte ca acesta să-i fi putut bănui intenția, îi trase peste coif o astfel de lovitură, încât legăturile vizierei se rupseră şi contele de Nevers, fără să-i fi căzut coiful, rămase cu fața descoperită; clătină capul şi casca îi căzu; toată lumea scoase un strigăt de uimire recunoscându-l.

În aceeaşi clipă şi în vreme ce contele se ridica în şa pentru a da lovitură pentru lovitură, bastoanele celor de judecători de câmp căzură între el şi ducele de Turena, iar vocea puternică a regelui răsună, întrecând toate glasurile:

— Destul, domnilor, destul!

Aceasta pentru că la lovitura contelui de Nevers, văzând sângele cum curge pe fața ducelui, doamna Valentina leşinase, iar regina, palidă şi tremurând, apucase brațul regelui spunând:

— Porunciți să înceteze, monseniore! În numele cerului, porunciți să înceteze!

Cei doi luptători, oricât de înverşunați ar fi fost, se opriră numaidecât. Contele de Nevers lăsă spada atârnată de lanț; ducele de Turena prinse din nou la şa securea de luptă. Scutierii se apropiară de stăpânii lor: unii ştergeau sângele ce se prelingea pe fruntea ducelui de Turena, ceilalți smulseră din scutul contelui de Nevers crâmpeiul de lance al cărei fier îi ajungea până la umăr.

După ce această îndoită operație se termină, ei se salutară cu o curtenie rece şi părând nişte oameni care ar fi luat parte la un joc obişnuit. Contele de Nevers ieşi din arenă, iar ducele de Turena se îndreptă spre cort pentru a lua o altă cască. Regele se ridică şi spuse cu glas tare:

— Domnilor, bunul nostru plac e ca întrecerea să se încheie aici.

Drept urmare, ducele de Turena, în loc să-şi continue drumul, se îndreptă spre balconul regal spre a primi brățara care era prețul rezervat provocatorului întrecerii; dar, ajungând în dreptul treptei de jos, doamna Isabela îi zise cu amabilitate:

— Urcați la noi, monseniore; căci, pentru a da mai mult preț darului nostru, voim să vi-l prindem chiar noi de braț.

Ducele sări cu uşurință de pe cal. O clipă mai târziu, primea, în genunchi în fața reginei, brățara pe care i-o făgăduise în timpul înaintării cortegiului; şi, în vreme ce doamna Valentina ştergea fruntea soțului spre a se asigura că rana nu era adâncă, în vreme ce regele îl poftea pe contele de Derby la masă la palat, mâna ducelui o întâlni pe a Isabelei. Şi prima favoare adulteră fu în mod tainic dată şi primită.

V

După terminarea tuturor serbărilor şi întrecerilor, regele se gândi la guvernarea şi administrarea regatului; în afara graniţelor era pace peste tot, iar Franţa putea să aţipească o clipă liniştită în mijlocul aliaţilor ei; la răsărit, se afla ducele Galeas Visconti, pe care căsătoria doamnei Valentina îl lega, prin monseniorul duce de Turena, de casa florilor de crin; la miazăzi, se afla regele Aragonului, rudă cu regele Franţei prin soţia sa, doamna Iolanda de Bar; la apus, ducele de Bretania, vasal neastâmpărat şi nesupus, fără însă a fi un adversar declarat; în sfârşit, la miază-noapte se afla Anglia, cea mai veche şi cea mai înverşunată duşmancă a Franţei, dar care, simţind că încolţesc în sânul ei toate semînţele unui război civil, îşi adormise ura şi acordase, ca o favoare, rivalei sale un armistiţiu de trei ani, pe care, la drept vorbind, ea ar fi putut să-l ceară. Doar provinciile mai cereau, la ora aceea, bunăvoinţa regelui; însă o făceau destul de stăruitor. Jefuiţi, ruinaţi de administraţiile succesive ale ducilor de Anjou şi de Berry, Languedocul şi Guyena, secătuite de aur şi de sânge, întindeau spre tânărul lor suveran mâinile descărnate şi rugătoare. Seniorii Jean Lemercier şi Guillaume de la Rivière, care făceau parte din sfatul de taină al regelui, îl îndemnau de multă vreme să

viziteze provinciile de graniță ale regatului. Regele se hotărî în sfârşit şi plecarea fu hotărâtă pentru ziua de sfântul Mihail[20]. Drumul de urmat era prin Dijon şi Avignon, astfel că ducele de Burgundia şi papa Clement primiră înştiințarea despre apropiata trecere a regelui.

În ziua stabilită, Carol plecă din Paris însoțit de Ludovic de Turena, de seniorul de Coucy şi încă de mulți alți cavaleri; întâlni ,la Châtillon-sur-Seine, pe ducele de Bourbon şi pe contele de Nevers, care îi ieşeau în întâmpinare în semn de omagiu. Ajungând la Dijon, o întâlni acolo pe ducesa de Burgundia, care se înconjurase de o curte de doamne şi domnişoare pe care le ştia mai plăcute regelui; acestea erau doamna de Sully, domnişoara de Nevers, doamna de Vergy şi multe altele, flori crescute din tulpinile celor mai nobile familii ale Franței. Acolo petrecură zece zile în serbări; după care regele îşi luă rămas bun de la mătuşa sa, după multe laude şi daruri aduse doamnelor de la curtea acesteia. Cât despre duce, el se urcă într-o barcă mare, o luă pe Ron în jos şi ajunse aproape în acelaşi timp cu regele la Avignon.

Cunoaşteți cumva Avignonul, oraşul sfânt, astăzi trist şi posomorât ca o putere decăzută şi care se priveşte veşnic în Ron, căutându-şi pe frunte tiara papală? Pe vremea aceea acolo îşi avea curtea Clement al VII-lea. Un mare maestru al ordinului de Malta înconjurase mijlocul oraşului cu o centură

20-29 septembrie 1389. (N.A.).

nouă de metereze[21]. Ioan al XXII-lea, Benoît al XII-lea, Clement al VI-lea, Urban al V-lea, îl înzestraseră între timp cu palatul papal, iar sfântul Bénézet cu podul miraculos. Avea o curte plină de strălucire formată din cardinali desfrânați şi din starețe mondene; ziua trăia într-o atmosferă parfumată de mirosul de tămâie al ceremoniilor şi sărbătorilor, iar seara adormea în desfătarea cântecelor melodioase ale lui Petrarca şi în surâsul îndepărtat al fântânii de la Vaucluse.

Filip cel Frumos a fost cel care, punând mâna pe coroana papală căzută de pe capul lui Bonifaciu al VIII-lea, în urma palmei dată de Colonna, o aşeză pe fruntea lui Clement al VI-lea; apoi, pentru a reuni în mâna lui şi a urmaşilor puterea spirituală şi puterea pământească, concepu planul să dezmoştenească Roma de regatul ei catolic şi să i-l dea Franței. Avignonul îl primi pe oaspetele sfințit al Vaticanului, iar Ronul îl văzu pe papa întinzând peste balconul său mâna care leagă şi dezleagă şi francezii auziră pentru prima oară rostindu-se binecuvântarea universală: *Urbi et orbi.*

Dar o mare dezbinare se ivise în sânul Bisericii; Roma, înspăimântată la început, recăpătase curaj şi înălța altar contra altar. Lumea creştină se împărțise în două tabere: una recunoscându-l pe papa de la Avignon, alta negând că ar putea să existe un alt scaun papal în afară de oraşul unde îl întemeiase Sfântul Petru. Cei doi papi, de partea lor, nu stăteau nici ei liniştiți în acest război civil în care aveau un

---

21-Ludovic al VIII-lea pusese să fie dărâmate cele de mai înainte. (N.A.).

interes atât de puternic şi se făcuseră şefii dublei şi marii armate creştine şi, aruncându-şi anatema unul asupra altuia, îşi destrămau puterea şi îşi distrugeau fără rost fulgerele spirituale azvârlindu-le unul asupra celuilalt.

În această mare ceartă, şi după cum erau aliați sau duşmani ai Franței, popoarele recunoscuseră rând pe rând pe papa de la Avignon sau pe cel de la Roma. Singurii care-şi mai plecau genunchii în fața lui Clement al VII-lea erau regele Spaniei, regele Scoției şi regele Aragonului; dar cum ei nu făceau acest lucru decât din considerație pentru regele Franței, fu un prilej de mare sărbătoare pentru Clement să-l primească pe suveranul care singur îl mai susținea împotriva pretențiilor rivalului său; şi dacă la mesele şi serbările ce i le dădu, el puse să fie servit lă o masă separată şi îşi arătă întâietatea în fața lui, încercă destul de repede să-l facă pe rege să uite această supremație a altarului asupra tronului, încredințându-i folosirea a şapte sute cincizeci de venituri la alegere în folosul călugărilor săraci din regat, acordându-i dreptul de a numi pe episcopii de Chartres şi de Auxerre, în sfârşit hirotonisindu-l arhiepiscop de Reims pe învățatul Ferry Cassinel, pe care regele îl onora cu ocrotirea lui şi care, după o lună de la alegere muri otrăvit de dominicani.

Regele Franței, în schimbul acestor favoruri, se angajă să-i dea sprijin împotriva papei de la Roma; îi făgădui că, de îndată ce se va înapoia în Franța[22], avea să se ocupe în mod activ, şi chiar pe calea

22-Avignonul nu era al Franței; era capitala unui stat separat, sub titlul de comitat. (N.A.).

armelor, să distrugă dezbinarea care încă mai dăinuia; în sfârşit, după opt zile petrecute în oraşul Avignon, regele îşi luă rămas bun de la Clement şi se înapoie la Villeneuve.

Acolo, spre marea lor mirare, le mulţumi unchilor săi ducii de Berry şi de Burgundia, de buna tovărăşie pe care i-o ţinuseră, şi le declară că dorinţa sa era ca ei să se înapoieze, unul la Dijon, celălalt la Paris; în ceea ce-l privea, le spuse că avea să-şi continue drumul spre Toulouse, însoţit de ducele de Turena şi de ducele de Bourbon.

Cei doi unchi ai regelui abia atunci văzură care era adevăratul motiv al acestei călătorii, şi că regele fâcând-o, nu avea alt scop decât să întreprindă o anchetă asupra guvernării arbitrare care pustiise Languedocul. Regele era însoţit de seniorul de la Rivière şi de Lemercier, Montagne şi Bègue de Villaine, pe care ei îi ştiau că sunt nişte oameni cinstiţi şi serioşi, dar pe care ducele de Berry îi credea duşmanii săi personali şi care, de fapt, nu erau duşmani decât ai samavolniciilor sale. Astfel că cei doi duci plecară din Villeneuve foarte trişti.

— Ce zici de asta, frate? îi spuse ducele de Berry ducelui de Burgundia, ieşind din oraş.

— Mă gândesc, răspunse acesta, că nepotul nostru e tânăr şi că i se va întâmpla o nenorocire dacă ascultă sfaturi tinere; însă, deocamdată trebuie să răbdăm. Are să vină o zi când cei care îl conduc încotro a apucat-o se vor căi, şi regele la fel. Cât despre noi, frate, să ne înapoiem în ţinuturile noastre; atâta vreme cât vom fi împreună, nimeni nu se va lega de noi; căci, după rege, noi suntem cei

mai mari în regatul Franței.

A doua zi, regele se îndreptă spre Nîmes şi, fără a se opri în vechiul oraş roman, se duse să se culce la Lunel; a doua zi iarăşi, se opri să prânzească la Montpellier şi de-acolo începu să audă gemetele şi plângerile; ba i se mai spuse că, pe măsură ce va merge mai departe, va găsi ținutul tot mai părăginit; şi că cei doi unchi ai săi, ducii de Anjou şi de Berry, care îl administraseră pe rând, îl lăsaseră atât de sărăcit, încât chiar şi cei bogați şi puternici abia aveau cu ce să-şi îngrijească viile şi să-şi are pământurile.

— Vă va cuprinde mila, i se spunea, văzându-vă copiii dijmuiți cu a treia, a patra, a douăsprezecea parte din recolta lor, plătind câte cinci sau şase impozite pe an şi mereu împovărați de un nou bir înainte de a-l fi plătit pe cel vechi; căci cei doi seniori unchii voştri au strâns, între Ron şi Gironda, în chip samavolnic mai mult de treizeci de mii de livre.

Ducele de Anjou cel puțin nu se lega decât de bogați şi de puternici; însă îi urmase ducele de Berry care nu cruța nici pe bogat nici pe sărac; secerase şi culesese totul în fața lui. Mai se plângeau că toate prădăciunile se făcuseră de mâna vistiernicului său, care era din localitate Béziers şi care se numea Bétisac, şi că acest Bétisac, mai adunând spicele după ce stăpânul lor strânsese recolta, nu lăsa poporului nici măcar cât lasă fermierul păsărilor cerului, spicul ce cade din carul încărcat cu grâu.

La aceste cuvinte regele răspundea că, dacă îl va ajuta Dumnezeu, toate aceste jafuri aveau să înceteze; că nu va mai avea nicio considerație pentru

ducii unchii săi, ca şi când nici n-ar fi fraţii tatălui său; iar cât despre răii lor sfetnici şi agenţi, avea să facă asupra lor cercetări nepărtinitoare şi aspre. În mijlocul acestui potop de blesteme intră regele în oraşul Béziers, unde se afla Bétisac; însă porunci să nu vorbească nimeni despre plângerile ce i se adresaseră, şi în primele trei sau patru zile luă parte la serbările date în cinstea sa, iar în taină încredinţase unor anchetatori să cerceteze situaţia. Or, a patra zi, anchetatorii veniră să-i spună că se strânseseră atâtea dovezi de vinovăţie împotriva vistiernicului unchiului său încât nici nu putea fi vorba de iertare căci ele atrăgeau pedeapsa capitală.

Consiliul regelui se întruni aşadar şi Bétisac fu ridicat de acasă şi adus în faţa judecătorilor.

Atunci ei îi arătară, înşirate pe masă, o mulţime de hârtii şi de dovezi care adevereau hoţiile lui şi îi spuseră:

— Bétisac, priveşte şi răspunde. Ce ai de zis împotriva acestor dovezi?

La aceste cuvinte, un grefier luă una câte una şi i le citi pe toate; dar la fiecare avea răspunsurile gata; că unele, şi acestea erau cele semnate de el, le npcunoşte într-adevăr, însă adăuga că lucrase după poruncile ducelui de Berry şi că nu aveau decât să-l întrebe pe stăpânu-său; cât despre celelalte, le nega spunând:

— Nu am nicio cunoştinţă; întrebaţi-i pe şeneşalii din Beaucaire şi Carcassonne, sau mai bine pe cancelarul din Berry.

Anchetatorii se aflau în mare încurcătură; însă, în aşteptarea unor noi dovezi, îl trimiseră la închisoare.

De îndată ce fu întemnițat, se duseră la locuința lui, îi confiscară toate hârtiile, le luară cu ei şi le cercetară pe îndelete. În ele găsiră că se făcuseră atâtea deturnări şi se încasaseră atâtea sume de bani din jurisdicțiile şi senioriile regelui, încât cei care auzeau citindu-se se îndoiau de cei care citeau; atunci, trimiseră să-l cheme din nou şi el recunoscu exactitatea tuturor socotelilor, spunând că toate sumele erau bune şi adevărate; însă adăugă că ele doar îi trecuseră prin mână şi se îndreptaseră în folosul monseniorului de Berry şi că într-un loc pe care îl numi avea chitanță pentru toate la locuința sa; într-adevăr, chitanțele fură aduse în fața consiliului, comparate cu încasările şi le găsiră aproape exacte. Erau pentru o sumă de trei milioane.

Anchetatorii rămaseră uluiți în fața unor asemenea dovezi despre lăcomia monseniorului de Berry.

Îl întrebară pe Bétisac ce putuse face stăpânu-său cu asemenea sume.

— Monseniore, răspunse el, nu pot să ştiu; o mare parte a fost folosită, după câte cred, în cumpărare de castele, de palate, de pământuri şi de pietre scumpe, de către monseniorii conți de Boulogne şi d'Etampes; casele sale, după cum ştiți, sunt de altfel ținute cu multă strălucire, şi a mai dat lui Thibaut şi Morinot, valeții săi, atât de mult încât la ora actuală sunt bogați.

— Dar dumneata, Bétisac, îi spuse seniorul de la Rivière, n-ai avut partea dumitale de o sută de mii de franci, din această jefuire?

— Seniore, răspunse Bétisac, monseniorul duce de Berry ținea puterea de la rege, iar eu o țineam pe a mea de la monseniorul duce de Berry; sunt aşadar împuternicit de rege, pentru că eram slujbaşul guvernatorului său. De aci rezultă că toate taxele pe care le-am încasat sunt legale. Cât priveşte ce mi-a rămas în mână, aceasta a fost cu îngăduința monseniorului de Berry. Monseniorul de Berry ține ca oamenii lui să fie bogați; bogăția mea este deci bună şi îndreptățită pentru că vine de la el.

— E o nebunie să vorbeşti astfel, îi răspunse seniorul Jean Lemercier; nu există bogăție bună şi îndreptățită, dacă este rău dobândită. Înapoiază-te la închisoare, în vreme ce noi vom cântări ceea ce ne-ai spus. Vom raport întreaga dumitale apărare regelui şi se va face aşa cum va hotărî el.

— Să-i dea Dumnezeu sfaturi bune! zise Bétisac.

Zicând acestea, îi salută pe judecători şi fu dus din nou la închisoare.

Între timp, de îndată ce se răspândi vestea prin ținut că Bétisac se află la închisoare din porunca regelui şi are să fie judecat, tot poporul din satele învecinate se îndrepta puhoi spre oraş; nenorociții pe care îi jefuise intrau cu forța până în reşedința regelui spre a cere dreptate; şi când acesta ieşea, i se aruncau la picioare pe unde trecea şi îi prezentau rugăminți şi plângeri. Unele plângeri veneau din partea unor copii pe care îi lăsase orfani; altele din partea unor femei pe care le lăsase văduve; altele, în sfârşit, din partea unor fete pe care le făcuse mame; acolo unde lipsea convingerea, fusese folosită forța. Secătuise totul omul acela, vistieria, averile şi

onoarea. Regele vedea bine că sângele bietului popor striga şi gemea cât putea, cerând răzbunare împotriva jefuitorului şi porunci consiliului să dea sentința împotriva lui.

Dar iată că în momentul în care judecătorii erau întruniți, intrară doi cavaleri: erau seniorii de Nantouillet şi de Mespin. Veneau în numele ducelui de Berry, să mărturisească tot ce făcuse Bétisac şi să ceară regelui şi consiliului să-l predea pe omul acela în mâinile lor şi să întoarcă ancheta, dacă aceasta le era dorința, împotriva ducelui.

Atunci consiliul se găsi într-o mare încurcătură. Ducele de Berry putea, într-o zi sau alta, să recapete asupra regelui influența pe care o pierduse; şi, într-o atare prevedere, fiecare se temea să-l nemulțumească. Pe de altă parte, crimele şi asupririle lui Bétisac erau atât de vădite, încât însemna să-l mânii pe Dumnezeu îngăduind să iasă neatins din închisoare. Se propuse să i se confişte mobilele şi averea, să le pună în vânzare, iar banii să-i împartă poporului sărac; în felul acesta ar ajunge sărac şi gol aşa cum îl luase monseniorul de Berry; însă regele nu voia jumătăți de măsură; el spuse că numai cei ce fuseseră ruinați s-ar mulțumi cu această restituire; însă pentru familiile în care semănase moartea şi ruşinea, trebuia moartea şi înjosirea lui.

Tocmai atunci se înfățişă un bătrân în fața consiliului; aflase despre ce era vorba şi venea să propună regelui şi anchetatorilor că îl va face pe Bétisac să mărturisească o crimă care ar fi numai a lui şi pe care monseniorul de Berry nu ar putea-o

lua pe socoteala sa. Îl întrebară ce trebuiau să facă pentru asta.

— Ar trebui să mă vârâți în aceeaşi închisoare cu Bétisac, răspunse el.

Însă nu vru să dea alte lămuriri, spunând că acest lucru îl privea pe el, deoarece se însărcinase să-l ducă la bun sfârşit. Făcură deci aşa cum dorea el; ciţiva gardieni îl conduseră în văzul lumii la închisoare; temnicerul primi instrucţiuni de la ei, îl vârî pe noul venit în celula arestatului şi închise uşa în urma lui.

Bătrânul se făcu că nu ştie că celula ar fi locuită; întinse braţele înaintea lui ca un om care nu vede limpede; apoi, după ce ajunse la marginea celulei, se aşeză, rezemat de perete şi, îndoindu-şi genunchii, îşi sprijini coatele pe ei şi îşi cuprinse capul între mâini.

Bétisac, ai cărui ochi se obişnuiseră, de opt zile de când stătea acolo, cu întunericul, se uita la noul sosit cu întreaga curiozitate a unui om care se află într-o asemenea situaţie. Făcu o mişcare spre a-i atrage atenţia; însă bătrânul rămase nemişcat şi părea cufundat într-o visare adâncă; atunci luă hotărârea să intre în vorbă cu el şi îl întrebă dacă nu venea de afară.

Bătrânul ridică ochii şi zări într-un colţ pe cel care întreba; stătea în genunchi ca pentru rugăciune. Omul acesta îndrăznea să se roage. Bătrânul tresări văzându-se atât de aproape de acela pe care făgăduise să-l piardă. Bétisac repetă întrebarea.

— Da, răspunse bătrânul cu un glas dogit.

— Şi de cine se mai ocupau prin oraş? întrebă el

prefăcându-se nepăsător.

— De un oarecare Bétisac, urmă bătrânul.

— Şi ce se spunea despre el? continuă cu sfială cel care avea atâta interes la întrebarea pe care o punea.

— Se spunea că în sfârşit se va face dreptate şi că aveau să-l spânzure.

— Doamne Isuse! zise Bétisac ridicându-se deodată în picioare.

Bătrânul îşi cuprinse din nou capul în mâini şi în tăcerea care se lăsă nu se auzea decât răsuflarea chinuită a celui care aflase această îngrozitoare veste.

Rămase o clipă nemişcat, însă în curând picioarele îi slăbiră şi se rezemă de perete ştergându-şi fruntea. Apoi după o clipă de copleşire, urmă cu un glas răguşit şi fără să-şi schimbe atitudinea:

— Sfântă Maria, dar nu mai este nicio speranță pentru el?

Bătrânul rămase tăcut şi nemişcat, ca şi când nu ar fi auzit întrebarea.

— Te întreb dacă nu mai e nicio speranță? zise Bétisac îndreptându-se spre el şi scuturându-l de braț cu nerăbdare.

— Ba da, răspunse liniştit bătrânul, este una: să se rupă funia.

— Ah! Dumnezeule! Dumnezeule! strigă Bétisac frângându-şi mâinile, ce e de făcut? şi cine poate să-mi dea un sfat?

— Aha! zise bătrânul privindu-l cu un aer morocănos, ca şi când n-ar fi voit să piardă nicio expresie a deznădejdii lui. Aha! aşadar dumneata

eşti omul pe care un întreg popor îl blestemă? Nu-i aşa că sunt greu de îndurat ultimele ore ale unei asemenea vieți?

— Vai! zise Bétisac, să mi se ia tot: mobile, bani, case! să li se arunce poporului care țipă, dar să mi se lase viața, chiar de-ar fi s-o petrec în celula asta, cu fiare la mâini şi la picioare, fără să mai văd lumina zilei! Însă viața! Viața! Ah, vreau să trăiesc!

Nenorocitul se rostogolea ca un turbat; bătrânul se uita la el cum se zvârcoleşte; apoi, după ce îl văzu gâfâind şi istovit, îi zise:

— Şi dacă ți-ar da cineva un mijloc să scapi cu fața curată?

Bétisac se ridică pe genunchi; îl privea pe bătrân şi când ar fi voit să-i citească în fundul sufletului.

— Ce spui?

— Îți spun că îmi provoci milă şi că, dacă ai vrea să-mi urmezi sfatul, totul o să iasă bine.

— Vai! Vorbeşte! Sunt bogat... Întreaga mea avere...

Bătrânul începu să râdă.

— Aşa, nădăjduieşti să-ți răscumperi viața cu ceea ce ai făcut-o să se piardă, nu-i aşa? Şi atunci ai să te crezi plătit față de oameni şi față de Dumnezeu?

— Nu, nu, am să fiu totdeauna un mare vinovat; o ştiu şi mă pocăiesc în amărăciunea sufletului... Dar mi-ai spus că ar fi un mijloc... Care este?

— Dacă aş fi în locul dumitale, ferească-mă Dumnezeu! iată ce aş face...

Bétisac sorbea cuvintele pe măsură ce ieşeau din gura bătrânului; acesta urmă:

— Când aş apărea din nou în fața consiliului

regal, aş continua să neg...

— Da, da, spuse Bétisac.

— Însă aş spune că, fiind cuprins de remuşcări pentru o altă crimă, aş dori s-o mărturisesc pentru salvarei sufletului meu; aş spune că multă vreme am păcătuit împotriva credinței, că sunt manicheist şi eretic.

— Dar nu-i adevărat, întrerupse Bétisac; sunt un bun creştin, care cred în Isus şi în fecioara Maria.

Bătrânul urmă, ca şi când Bétisac n-ar fi spus nimic:

— Aş spune aşadar că sunt manicheist şi eretic şi că țin mereu la părerea mea; atunci episcopul de Béziers are să mă ceară; căci de data asta aş aparține justiției bisericeşti; el m-ar trimite la papa de la Avignon şi, cum sfântul nostru părinte Clement este un mare prieten al monseniorului de Berry...

— Înțeleg, zise Bétisac întrerupându-l. Da, da, seniorul nostru de Berry nu va îngădui să mi se facă vreun neajuns. Ah! Dumneata eşti salvatorul meu!

Şi voi să se arunce în brațele bătrânului; însă acesta îl respinse. În clipa aceea, uşa se deschise: veneau să-l ia pe Bétisac spre a-l conduce în fața consiliului.

Atunci se gândi că sosise momentul să folosească şiretlicul de care i se pomenise şi, punând un genunchi pe pământ, ceru să vorbească; i se dădu numaidecât cuvântul.

— Distinşi seniori, zise el, am aruncat o privire asupra faptelor şi conştiinței mele şi mă tem că l-am mâniat grozav pe Dumnezeu, nu pentru a fi jefuit

sau furat banii sărmanului popor; căci, slavă Domnului, le este cunoscut tuturor că n-am lucrat decât din porunca stăpânului meu; însă pentru a fi păcătuit împotriva credinței.

Judecătorii se priviră uimiți.

— Da, urmă Bétisac, da, seniorii mei; căci mintea mea refuză să creadă că există sfânta Treime, sau că vreodată Fiul lui Dumnezeu s-ar fi înjosit să coboare din cer spre a se întrupa într-o femeie; iar despre sufletul meu, cred că nu va rămâne nimic din el după moartea mea.

Un murmur de mirare străbătu prin toată adunarea. Atunci seniorul Lemercier, care totuşi era cel mai crunt duşman al lui, se ridică şi îi spuse:

— Bétisac, gândeşte-te la ce ai spus adineaori; căci astea sunt nişte vorbe care jignesc nespus de mult sfânta Biserică, mama noastră, şi care cer pedeapsa cu focul. Bagă de seamă, deci.

— Nu ştiu, răspunse Bétisac, dacă vorbele mele cer foc sau apă; însă părerea asta a fost a mea de când am căpătat cunoştința şi tot a mea va rămâne până mi-o voi pierde.

Atunci judecătorii îşi făcură semnul crucii şi, temându-se, pentru propria lor salvare, să asculte mai departe, îl trimiseră din nou la închisoare. Intrând acolo, îl căută pe bătrân spre a-i spune ce se întâmplase; dar bătrânul nu mai era.

Ce se petrecu în sufletul acelui om de la o zi la alta, ştie numai Dumnezeu. Numai că a doua zi, ar fi putut să nege că era acelaşi din ajun. Dumnezeu îi transformase orele în ani; într-o singură noapte îi albise părul.

Regele, aflând despre mărturisirea lui Bétisac, rămas foarte uimit.

— Ah! zise el atunci, e un om rău; nu-l credeam decât hoț, dar iată că este şi eretic; ne gândeam că nu merita decât funia şi el cere acum şi rugul. Ei bine, fie; are să fie ars şi spânzurat; şi acum, să vină unchiul meu de Berry să ia asupră-şi nelegiuirile lui, vom vedea dacă aceasta îi convine.

În curând zvonul mărturisirilor făcute de Bétisac se răspândi în oraş; să fi văzut atunci pe toate străzile o îngrămădeală de oameni plini de bucurie, căci era foarte urât şi nesuferit de toți; dar nici unii nu rămaseră mai uimiți, aflând aceste veşti, cum rămaseră cei doi cavaleri care veniseră să-l ceară în numele ducelui de Berry. Văzură bine că era pierdut şi se gândiră că el nu făcuse o asemenea mărturie decât la sfatul unui duşman; însă, la sfatul oricui ar fi fost, mărturia era făcută, iar regele îi rostise sentința; nu mai era decât o singură speranță, aceea de a-l face să nege a doua zi, mărturia din ajun.

Drept urmare, alergară la închisoare spre a încerca să-l vadă şi să-i îndrepte apărarea; însă temnicerul le răspunse că atât lui cât şi celor patru sergenți trimişi în acest scop, li se interzisese de rege să lase pe cineva să vorbească cu Bétisac, căci altfel răspund cu capul. Atunci cavalerii se priviră cu tristețe şi, plecând la locuința lor, încălecară şi se înapoiară la ducele de Berry care îi trimisese.

A doua zi, pe la orele zece dimineața, veniră să-l ia pe Bétisac de la închisoare. Când văzu că îl duceau, nu în fața consiliului regal ci la palatul episcopului, începu să-şi recapete încrederea. Acolo, îi găsi

întruniți pe anchetatorii regelui şi pe judecătorii sfintei Biserici, ceea ce îi dovedi din nou că nu se prea aveau bine justiția pământească cu cea bisericească; în curând judecătorul din Béziers, care până atunci îl ținuse la închisoare, spuse oamenilor episcopului:

— Monseniori, acesta este Bétisac, pe care vi-l predau ca eretic şi predicator împotriva credinței; dacă faptele lui ar fi fost de competența justiției regale, ar fi fost judecat de ea; însă aparține, prin erezia lui, de justiția bisericească; judecați-l după faptele lui.

Bétisac se crezu salvat.

Judecătorul episcopului îl întrebă dacă păcătuise aşa după cum se spunea, iar el, văzând că lucrurile luau întorsătura care i se arătase ca fiind cea mai prielnică, răspunse că da. Atunci dădură drumul şi poporului înăuntru şi i se porunci lui Bétisac să-şi repete mărturia în fața lui, iar el o repetă de trei ori, atât de mult îl vrăjise bătrânul, şi de trei ori poporul primi această mărturie cu răgetul pe care-l scoate leul la mirosul sângelui.

Judecătorul bisericesc făcu un semn şi Bétisac fu predat în mâinile sergenților care îl scoaseră ducându-l în mijlocul lor; poporul coborî în jurul şi înapoia lui treptele palatului, înconjurându-l şi înghesuindu-l ca şi când s-ar mai fi temut încă să nu le scape. Cât despre Bétisac, el credea că îl scoteau afară din oraş spre a-l conduce la Avignon. La capătul de jos al scării, îl zări pe bătrân aşezat pe o bornă; figura lui avea o expresie de bucurie pe care Bétisac o luă drept un semn bun şi dădu din cap.

— Da, da, totul merge bine, zise bătrânul, nu-i aşa?

Şi începu să râdă; apoi se sui pe bornă şi, pe deasupra mulțimii, îi strigă lui Bétisac:

— Bétisac, nu uita cui datorezi sfatul care te duce acum; mie.

Apoi coborî repede de pe bornă şi, cu iuțeala pe care i-o îngăduia bătrânețea, o luă pe o stradă lăturalnică ce ducea la palat.

Cât priveşte pe Bétisac, era dus pe strada mare, înconjurat mereu de mulțimea care, din când în când, scotea unele strigăte pe care le cunoaştem acum pentru că le-am auzit de atâtea ori. Osânditul nu recunoştea în strigătele acelea decât manifestarea mâniei poporului, care vede cum îi scapă prada şi se mira că îl lasă atât de liniştit să iasă dintre zidurile oraşului, când, ajunşi în piața palatului, un strigăt asurzitor se înălță din această piață şi fu repetat de cei ce-l însoțeau. Cortegiul se împrăştie, repezindu-se spre centru; căci în acest centru era instalat un rug. Din mijlocul căruia se înălța o spânzurătoare, întinzându-şi spre strada mare brațul descărnat, la capătul căruia atârna un lanț şi o zgardă de fier. Bétisac se văzu singur în mijlocul celor patru gardieni, atât de multă grabă pusese fiecare în a ocupa un loc cât mai bun în jurul eşafodului.

Atunci crudul adevăr i se înfățişă osânditului: avea forma morții.

— Vai! Monseniore duce de Berry, strigă el, s-a terminat cu mine; ajutor! ajutor!

Mulțimea răspunse prin strigăte de blestem

împotriv ducelui de Berry şi a vistiernicului său. Atunci, întrucâ osânditul nu voia să înainteze, cei patru sergenți îl luară în brațe şi porniră spre eşafod; el se zbătea şi țipa că nu era eretic şi credea în Cristos întrupat în om şi în fecioara Maria. Îl lua martor pe Dumnezeu de adevărul spuselor sale, cerea îndurare poporului şi, de fiecare dată, un mare hohot de râs îi primea cererea. Chema în ajutor pe ducele de Berry şi, de fiecare dată, strigătele „La moarte! la moarte!" răspundeau acestei chemări.

În sfârşit, sergenții îl depuseră la piciorul rugului, lângă unul din stâlpii care închideau bariera; acolo stătea rezemat bătrânul.

— Ah! blestematule, strigă Bétisac zărindu-l, tu m-ai adus unde mă aflu! Monseniorilor, monseniorilor, nu sunt vinovat, el este omul rău care mi-a aruncat o vrajă; ajutor! Monseniorilor, ajutor!

Bătrânul începu să râdă.

— Haide, văd că ai memorie, îi spuse el, şi nu-i uiți pe prietenii care îți dau un sfat bun. Îți mai dau un ultim sfat, Bétisac: gândeşte-te la sufletul tău.

— Da, monseniorilor, zise Bétisac, care nădăjduia în felul acesta să mai câştige timp; da, un preot, un preot!

— Ce nevoie mai are, strigă bătrânul, pentru că sufletul nu-i mai poate fi salvat, iar trupul îi este pierdut?

— La moarte! La moarte! urla poporul.

Călăul se apropie.

— Bétisac, s-a dat poruncă să mori; faptele dumitale rele te duc la un sfârşit rău.

Bétisac stătea nemişcat, cu ochii prostiți, cu părul

zbârlit. Călăul îl luă de mână; el se lăsă condus ca un copil. Ajungând pe rug, îl ridică în brațe, iar ajutoarele lui, deschizând balamaua de la zgardă, i-o trecură pe după gât. Bétisac rămase atârnat fără a fi sugrumat; în aceeaşi clipă bătrânul se repezi la torța de răşină care ardea în cazanul de fontă şi dădu foc rugului; călăul şi ajutoarele lui săriră jos.

Flacăra îl făcu pe nenorocitul pe care avea să-l mistuie, să-şi recapete întreaga energie. Atunci, fără să scoată un țipăt, fără să mai ceară iertare, apucă cu amândouă mâinile lanțul de care era atârnat şi, urcând prin forța muşchilor de-a lungul inelelor, ajunse la brațul spânzurătorii, pe care îl îmbrățişă cu mâinile şi cu genunchii, îndepărtându-se de rug atât cât îi stătea în putere. Se ținu astfel în afară de atingerea focului câtă vreme flacăra ardea partea de jos a rugului; însă în curând se întinse spre părțile de sus şi, întocmai ca o ființă însuflețită şi inteligentă, întocmai ca un şarpe care se ridică, îşi înălță capul spre Bétisac, împroşcându-l cu fum şi cu scântei, apoi în sfârşit păru că-l mângâie cu limbile-i pâlpâitoare. Nenorocitul scoase un țipat la această atingere mortală; veşmintele îi luaseră foc.

Atunci se făcu o linişte solemnă, pentru ca nimic nu fie pierdut din această ultimă luptă dintre ființă şi elementul vieții; se auzeau văicărelile jalnice ale unuia, urletele voioase ale celuilalt. Omul şi focul, adică osânditul şi călăul păreau să se îmbrățişeze, să se strângă şi să se răsucească; însă după o clipă omul se dădu învins, genunchii slăbiți părăsiră sprijinul, mâinile nu mai puteau continua să strângă lanțul înroşit, scoase un țipăt înfiorător şi,

lăsându-se să cadă, rămase din nou atârnat în mijlocul flăcărilor doar câteva secunde. Acea ființă diformă, care fusese o creatură omenească, se zvârcoli în mijlocul focului, apoi înțepeni, apoi rămase nemişcată. O clipă mai târziu, inelul care era fixat de spânzurătoare se desprinse căci fusese ars şi lemnul spânzurătorii şi atunci, ca şi când ar fi fost târât în iad, cadavrul căzu şi dispăru în mijlocul jarului.

Îndată toată acea mulțime se scurse în tăcere; nu mai rămase la picioarele rugului decât bătrânul, astfel încât fiecare se întreba dacă bătrânul acela nu era cumva Satana care vine să pretindă un suflet judecat.

Bătrânul era un om a cărui fiică o necinstise Bétisac.

VI

Acum, dacă cititorii noştri, pentru a cuprinde cu toate amănuntele totalitatea întâmplărilor pe care ne-am angajat să le facem să treacă prin faţa ochilor, vor binevoi să ne urmeze dincolo de zidurile oraşului Béziers; dacă se vor învoi să se îndepărteze de bogatele câmpii ale Languedocului şi ale Provenţei, de oraşele cu nume răsunătoare unde se vorbeşte o limbă fiică a Romei şi a Atenei; de câmpurile de măslini cu frunziş cenuşiu pe unde curg râuri mărginite de oleandri; de ţărmurile pe care vin să le scalde valurile înfierbântate de soarele Bosforului, să se îndrepte spre podişurile muntoase ale Bretaniei, spre pădurile de stejari seculari, spre limbajul primitiv al acesteia şi spre oceanul său cu ape verzi şi adânci, îi vom conduce la câteva leghe de oraşul Vannes şi îi vom introduce într-unul din castelele întărite, reşedinţă prevăzătoare a unuia din acei mari vasali mereu gata să ajungă mari răzvrătiţi. Acolo, dacă întredeschidem uşa sculptată a unei camere scunde ce slujeşte drept sufragerie, vom vedea doi bărbaţi aşezaţi alături la o masă, având în mijlocul lor o cană mare de argint încrustat, plină cu vin dres cu mirodenii, cu care unul din ei avea dese şi prieteneşti legături, pe când celălalt, cumpătat ca şi când ar fi fost oprit de doctor, respinge toate îmbierile ce i se fac şi îşi

acoperă paharul cu mâna de fiecare dată când tovarăşul său, neputându-l face să golească licoarea neatinsă ce se ridică până la jumătatea cupei, încearcă cel puțin să-i mărească volumul.

Acela dintre cei doi pe care l-am arătat ca fiind cel mai puțin adept al cumpătării este un bărbat între cincizeci şi şaizeci de ani, îmbătrânit sub armura de război pe care o poartă şi acum aproape în întregime, fruntea lui oacheşă şi colorată pe mijlocul căreia se răsfiră păru-i încărunțit, e încrețită nu atât de vârstă cât de greutatea coifului de care nu se despărțea; în intervalul de odihnă pe care i-l lăsa ocupația la care l-am văzut că se dedă, coatele i se sprijină de masă; atunci bărbia i se odihneşte pe cele două palme puternice, iar gura, umbrită de o mustață deasă, pe care o pişcă îndemânatic cu buza de jos, se găseşte astfel la înălțimea cănii, în care din când în când i se afundă privirile ca pentru a urmări cum scade licoarea în urma atacurilor sale repetate.

Celălalt este un tânăr înveşmântat numai în mătase şi catifea, lungit nepăsător într-un mare fotoliu ducal de al cărui spătar îşi rezemase capul şi care nu părăseşte această atitudine nepăsătoare decât pentru a întinde, după cum am văzut, mâna spre pahar, de fiecare dată când bătrânul războinic îl amenință cu o sporire a licoarei pe care fiecare din ei pare să o prețuiască într-un fel atât de deosebit.

— La naiba! vere de Craon, zise bătrânul punând pentru ultima oară cana pe masă, se cade să spunem că, oricât de urmaş al regelui Robert cum eşti pe linie feminină, ai primit într-un fel uimitor de

filozofic jignirea pe care ți-a adus-o monseniorul duce de Turena.

— Ei! monseniore de Bretania, răspunse Pierre de Craon fără să-şi schimbe poziția, ce naiba voiați să fac împotriva fratelui regelui?

— Împotriva fratelui regelui, fie; cu toate că, la urma urmelor, acesta nu ar fi un motiv pentru mine: fratele regelui nu este decât duce şi gentilom ca şi mine şi, dacă mi-ar fi făcut mie ce ți-a făcut dumilale... Dar n-am să-i dau niciodată prilejul, aşa că să nu mai vorbim despre el. Dar, vezi dumneata, e la mijloc un om care a urzit toată treaba asta.

— Cred şi eu, răspunse flegmatic cavalerul.

— Şi omul acela, vezi dumneata, urmă ducele umplându-şi din nou paharul şi ducându-l până aproape de gură, omul acela... pe cât e de adevărat că licoarea asta, care nu pare pe gustul dumitale, după câte văd, este compusă totuşi din cel mai bun vin ce se produce la Dijon, din cea mai bună miere ce se culege la Narbonne şi din cele mai delicioase mirodenii ce ne vin de pe pământul Asiei, – ducele goli paharul – omul acela, vezi dumneata, nu este altul decât ticălosul de Clisson.

Şi izbi în masă cu pumnul şi cu fundul cupei.

— Sunt de aceeaşi părere, monseniore, răspunse cu aceeaşi nepăsare seniorul Pierre, care părea să fi luat hotărârea de a-şi spori indiferența pe măsură ce ducele de Bretania îşi întețea mânia.

— Şi ai părăsit Parisul cu această convingere în inimă, fără a încerca să te răzbuni pe omul acela?

— Mi-a trecut prin gând pentru o clipă această idee, însă o cugetare mai adâncă m-a oprit.

— Şi care este acea cugetare, mă rog? întrebă ducele răsturnându-se la rându-i în fotoliu.

— Care? zise Pierre.

Şi rezemându-şi şi el coatele pe masă, cu bărbia sprijinită în mâini şi privindu-l țintă pe duce:

— Care? O veți afla, monseniore. Mi-am zis: Omul acesta care m-a insultat pe mine, un simplu cavaler, l-a insultat într-o zi în mod mult mai jignitor pe unul dintre primii bărbați ai Franței, pe un duce, şi încă un duce atât puternic şi atât de bogat, încât ar fi putut să se războiască şi cu un rege! Ducele acela dăruise castelul Gavre vestitului Jean Chandos[23] şi, când l-a anunțat pe Clisson de această donație, pe care desigur că avea dreptul s-o facă, Clisson îi spuse în loc de compliment: „La naiba, monseniore, nu voi suferi să am vreodată drept vecin un englez!” Chiar în aceeaşi seară, castelul Gavre era cucerit; a doua zi era ras de pe fata pământului. Nu-mi mai aduc aminte cui i-a adus conetabilul această jignire, însă ştiu că unui duce. În sănătatea voastră, monseniore!

Pierre de Craon îşi luă paharul, îl goli dintr-o înghițitură şi îl puse din nou pe masă.

— Pe sufletul tatălui meu! spuse ducele pălind, ne spui asta ca să ne faci inimă rea, vere; căci ştii bine că nouă ni s-a întâmplat aşa ceva; dar dacă ți-aduci bine aminte, şase luni mai târziu, vinovatul acela era prizonier chiar în castelul în care ne aflăm acum.

— Şi din care a ieşit teafăr şi nevătămat.

— Da, însă după ce mi-a plătit o sută de mii de

23-Căpitan englez din secolul al XIII-lea. Conetabil de Aquitania şi seneşal de Poitou. (N.T.).

livre, mi-a lăsat un oraş şi mi-a predat trei castele.

— Dar păstrându-şi viaţa afurisită, zise Craon ridicând tonul; viaţa pe care puternicul duce de Bretania nu a îndrăznit să i-o ia de teamă să nu-şi atragă mânia suveranului său. O sută de mii de livre, un oraş, trei castele! O! Frumoasă răzbunare faţă de un om care posedă un milion şapte sute de mii de livre bani, zece oraşe şi douăzeci de fortăreţe. Nu, nu, vere, să vorbim deschis; îl ţineaţi aici dezarmat, vârât în lanţuri, în cea mai întunecată şi mai adâncă celulă; îl uraţi de moarte şi n-aţi îndrăznit să-l ucideţi.

— Îi dădusem o asemenea poruncă lui Bavalan şi Bavalan n-a făcut-o.

— Şi a avut dreptate, monseniore, căci atunci când regele l-ar fi învinuit de moartea conetabilului, poate că acela ce-i dăduse această poruncă n-ar fi îndrăznit să înfrunte mânia regală, poate că sluga credincioasă care, totuşi, n-ar fi fost decât sabia, ar fi fost părăsită de braţul care o împinsese, şi cu cât sabia este dintr-un oţel mai fin, cu atât mai uşor e zdrobită.

— Vere, spuse ducele ridicându-se în picioare, mi se pare că îmi bănuieşti onoarea; îi dădusem lui Bavalan cuvântul nostru că îl vom ocroti şi am făcut-o, pe viul Dumnezeu! chiar împotriva regelui Franţei, sau împotriva împăratului Germaniei, sau chiar împotriva papei de la Roma. Nu ne pare rău decât de un singur lucru, urmă el aşezându-se din nou cu un aer posomorât şi recăpătându-şi întreaga ură, anume că Bavalan nu ne-a dat ascultare şi că nimeni nu este gata să facă ceea ce a refuzat el.

— Şi dacă cineva s-ar prezenta pentru asta, ar fi el sigur, odată lucrul făcut, că va găsi pe lângă ducele Bretaniei un azil şi un sprijin?

— Un azil tot atât de sigur cum este sanctuarul unei biserici, spuse ducele cu un glas solemn, un sprijin tot atât de puternic cât poate să-l dea brațul acesta; şi asta o jur pe mormântul părinților mei, pe blazonul familiei mele, pe crucea spadei mele. Să vină un om şi eu îi ofer tot ce-am spus.

— Iar eu primesc, monseniore, exclamă Craon ridicându-se şi strângând mâna bătrânului duce cu o forță de care acesta nu l-ar fi crezut în stare. De ce nu mi-ați spus-o mai devreme? Ar fi fost un lucru terminat.

Ducele îl privi pe Craon cu uimire.

— Adică, urmă acesta din urmă încrucişând brațele, adică ați crezut că acea jignire alunecase pe pieptul meu întocmai ca o lance pe oțelul unei platoşe. Nu, nu! A intrat mult mai adânc şi mi-a muşcat inima. V-am părut vesel şi nepăsător, da; însă adesea mi-ați spus totuşi că eram palid; ei bine, era cancerul care îmi rodea şi îmi va roade pieptul cu dinții acelui om, atâta vreme cât omul acela va fi în viață. Acum, culorile bucuriei şi ale sănătății au să-mi revină; începând de azi, intru în convalescență şi, peste câteva zile, nădăjduiesc să fiu vindecat.

— Cum aşa?

Craon se aşează şi el.

— Ascultați, monseniore; căci nu aşteptam decât acest cuvânt pentru a vă spune totul. Am la Paris, lângă cimitirul Sfântul Ioan[24], un palat care nu este

24-Astăzi piața Sfântul Ioan. (N.A.).

păzit decât de un portar, un om de-al meu şi de care sunt sigur. Acum vreo trei luni şi ceva, i-am scris să aducă în palat provizii mari de vinuri, de făină şi de cărnuri sărate, să cumpere armuri, zale, mănuşi şi căşti de oţel, pentru a înarma patruzeci de oameni; şi aceşti patruzeci de oameni m-am însărcinat eu să-i angajez şi i-am ales, monseniore; sunt nişte băieţi îndrăzneţi, care nu se tem nici de Dumnezeu nici de diavol, şi care ar fi în stare să coboare şi în iad, numai să merg eu în fruntea lor.

— Însă, zise ducele, ai să fii observat dacă ai să intri cu această trupă în Paris.

— De aceea am să mă feresc să fac aşa ceva. În curând se vor împlini două luni de când, pe măsură ce îi angajez, îi îndrept spre capitală, pe grupe mici de trei sau patru; odată ajunşi la palat, au poruncă să nu mai iasă de-acolo, iar portarul a primit poruncă să nu le refuze nimic; sunt un fel de călugări care se pregătesc pentru iad. Înţelegeţi acum, monseniore? Ticălosul acela de conetabil se duce aproape în fiecare seară la rege şi iese la miezul nopţii; şi, ca sa ajungă la palatul Clisson, ce se află pe strada mare a Bretaniei, trece prin spatele meterezului lui Filip August, prin străzile pustii Sfânta Ecaterina şi Scripetele, prin faţa cimitirului Sfântul Ioan, unde se află palatul meu.

— Pe legea mea, vere, zise ducele, lucrul e bine început.

— Şi tot bine se va termina, monseniore, dacă Dumnezeu nu se va amesteca; căci toate astea sunt treburi de diavol.

— Şi cât timp vei mai rămâne în preajma noastră,

unde de altfel eşti bine primit?

— Timpul de a pune să mi se înşeueze calul, monseniore; căci iată scrisoarea portarului, sosită azi-dimineaţă, printr-unul din valeţii mei, care mă anunţă că ultimii oameni au sosit şi trupa mea este completă.

Zicând acestea, Pierre de Craon îşi chemă scutierul şi îi porunci să i se înşeueze calul.

— Nu mai rămâi şi la noapte în castelul nostru Hermine, frumosul meu văr? întrebă ducele văzând aceste pregătiri.

— Vă sunt recunoscător, monseniore; însă acum când ştiu că totul este gata şi că nu se mai aşteaptă decât persoana mea, cum vreţi să mai întârzii o oră, un minut, o secundă? Cum vreţi să mă odihnesc într-un pat, sau să mă aşez în faţa unei mese? Am nevoie să plec, moneniore, pe drumul cel mai drept şi cel mai scurt, am nevoie de aer, de spaţiu şi de mişcare. Rămâneţi cu bine monseniore, am cuvântul vostru.

— Şi ţi-l reînnoiesc.

— A vă cere un al doilea ar însemna să mă îndoiesc de primul; mulţumesc.

După aceste cuvinte, seniorul Pierre de Craon îşi încinse în jurul corpului centura de la spadă, trase deasupra genunchilor carâmbii cizmelor cenuşii de piele căptuşite cu pluş roşu şi, luându-şi un ultim rămas bun de la duce, sări sprinten pe cal.

Călări atât de mult şi de bine încât, către seara celei de-a şaptea zi de la plecarea sa din castelul Hermine, zări Parisul. Aşteptă ca noaptea să fie destul de întunecoasă pentru a intra, astfel că sosi

la locuința sa fără să facă mai mult zgomot şi vâlvă decât făcuseră fiecare din oamenii ce-i trimisese; numai că, abia descălecat, trimise să-l cheme pe valetul care păzea poarta şi îi porunci, pe *lumina ochilor lui,* să nu lase pe nimeni să intre în camera în care se afla. Valetul plecă să transmită aceeaşi poruncă portarului care păzea palatul, şi închise în camera lui soția, copiii şi camerista.

„Şi avea dreptate, spune cu naivitate Froissart, căci dacă soția şi copiii ar fi colindat pe străzi, sosirea seniorului Pierre ar fi fost repede dezvăluită; căci femeia şi copiii, prin firea lor, ascund cu greutate ce văd şi ce trebuie tăinuit".

După ce luase aceste măsuri de prevedere, Pierre de Craon alese pe cei mai descurcăreți dintre oamenii săi şi îi duse să fie recunoscuți de portar spre a putea ieşi şi intra nestingheriți. Li se porunci să spioneze toate mişcările conetabilului şi să-l urmărească pas cu pas, pentru ca să fie informat de tot ce făcea duşmanul lui. Astfel că în fiecare seară el ştia unde fusese în timpul zilei şi unde avea să se ducă noaptea; totuşi lucrurile rămaseră în aceeaşi stare, fără ca vreun prilej sigur să se fi oferit răzbunării sale, de la 14 mai până la 18 iunie, Ziua Domnului.

Or, în această Zi a Domnului, regele Franței îşi deschidea porțile palatului Saint-Paul şi toți baronii şi seniorii ce se aflau la Paris fuseseră invitați la un prânz la care luau parte regina şi doamna ducesă de Turena. După terminarea prânzului, pentru a le distra pe aceste doamne, se organizase o întrecere cavalerească în incinta palatului între cavalerii tineri

şi scutieri; seniorul Wilhelm de Flandra, conte de Namur, fiind declarat învingător de către crainici, primise premiul din mâinile reginei şi ale doamnei Valentina; apoi, seara, se dansase până la ora unu după miezul nopții. La ora aceea, fiecare se gândi să se retragă în palatul sau în locuința sa şi aproape toți ieşiră fără nicio pază. Seniorul Olivier de Clisson rămăsese printre ultimii şi, luându-şi rămas bun de la rege, se îndreptă spre apartamentele ducelui de Turena; îl găsi ocupat să-şi aranjeze îmbrăcămintea în loc să se dezbrace şi, văzându-l că se îndeletniceşte cu asemenea amănunte, îl întrebă râzând dacă nu cumva se ducea să se culce la Poulain. Acest Poulain era vistiernicul ducelui de Turena şi deseori, pentru a avea mai multă libertate, ducele, sub motiv că verifică socotelile mijloacelor sale băneşti, părăsea de cu seara palatul Saint-Paul, – din care n-ar fi putut ieşi noaptea deoarece acesta era păzit ca fiind reşedință regală – se îndrepta spre crucea Trahoir unde locuia omul lui şi de-acolo, pleca unde avea plăcere. Ducele văzu bine ce voia să spună conetabilul; şi, punându-i mâna pe umăr, îi răspunse râzând:

— Conetabile, încă nu ştiu unde mă voi culca şi dacă pentru asta va trebui să mă duc departe sau aproape. Poate că la noapte nici nu voi părăsi palatul Saint-Paul; însă, cât despre dumneata, poți să pleci, e timpul.

— Dumnezeu să vă dea o noapte bună, monseniore, zise conetabilul.

— Mulțumesc. Însă, din acest punct de vedere, răspunse râzând ducele, nu prea am să mă plâng, şi

sunt ispitit să cred că se ocupă mai mult de nopțile mele decât de zile. Adio, Clisson.

Conetabilul îşi dădu seama că l-ar stingheri dacă ar mai rămâne mult; făcu o plecăciune în semn de rămas bun şi se duse să-şi întâlnească oamenii şi caii, care îl aştepau în piața palatului. Oamenii săi erau în număr de opt în afară de doi valeți care purtau torțe.

După ce conetabilul încălecă, cei doi valeți îşi aprinseră făcliile şi, mergând cu câțiva paşi mai înainte, o luară pe strada Sfânta Ecaterina. Restul oamenilor mergeau în urmă, în afara de un scutier pe care-l chemase lângă el pentru a-i recomanda să se îngrijească de pregătirea unui prânz pe care trebuia să-l dea a doua zi ducelui de Turena, seniorului de Coucy, seniorului Jean de Vienne şi altor câtorva, şi pentru care dorea să nu se economisească nimic.

În clipa aceea doi oameni trecură pe lângă cei ce luminau drumul şi le stinseră torțele.

Seniorul Olivier se opri numaidecât; dar, gândindu-se că e vreo gluma de-a ducelui de Turena care îl ajunsese din urmă, strigă voios:

— Vai! pe legea mea, monseniore, rău ați făcut; dar v-o iert căci sunteți tânăr şi totul pentru voi este joc şi plăcere.

Zicând acestea, se întoarse şi văzu un mare număr de călăreți necunoscuți care se amestecaseră printre oamenii săi, iar doi dintre ei se aflau la câțiva paşi de el. Atunci îl cuprinse bănuiala unei primejdii şi se opri zicând:

— Cine sunteți? Şi ce-nseamnă asta...?

— La moarte! Moarte lui Clisson! răspunse omul ce se afla cel mai aproape de el, trăgând spada.

— Moarte lui Clisson? strigă conetabilul. Iată nişte vorbe destul de semețe! Şi cine oare eşti tu ca să mi le spui?

— Sunt Pierre de Craon, duşmanul tău, zise cavalerul; m-ai înfuriat atât de tare încât trebuie să mă răzbun.

După care, ridicându-se în scări, se întoarse spre oamenii lui:

— Îl am pe cel pe care voiam să-l am! Pe el! Pe el!

La aceste cuvinte, se repezi asupra conetabilului, în vreme ce oamenii săi loveau şi îi împrăştiau trupa. Dar, deşi fără armură şi luat pe neaşteptate, seniorul Olivier nu era animal de vânătoare pe care să-l încolțeşti uşor. Scoase un cuțit de vreo jumătate de metru pe care îl luase mai mult ca podoabă decât ca armă de apărare şi, acoperindu-şi capul cu brațul stâng, îşi dădu calul înapoi lângă un zid, spre a nu fi atacat decât din față.

— Ucidem totul? strigau oamenii lui Pierre de Craon.

— Da, răspundea acesta lovindu-l pe conetabil. Dar veniți la mine! Veniți aici! Afurisitul de conetabil să moară! Veniți!

Doi sau trei oameni se desprinseră din grup şi veniră într-o fugă.

Cu toată forța şi dibăcia lui Clisson, o luptă atât de neegală nu putea ține mult şi, în vreme ce respingea o lovitură cu brațul stâng şi dădea alta cu dreptul, spada lui Craon se abătu asupra capului său descoperit. Clisson scoase un suspin, dădu

drumul cuțitului şi căzu de pe cal, izbindu-şi capul de o uşă care se întredeschise; se găsi astfel întins la pământ, având jumătate din corp în casa unui brutar care tocmai făcea pâine şi care, auzind o mare zarvă de oameni şi de cai, crăpase puțin uşa spre a vedea care era pricina acestui tărăboi.

Seniorul de Craon încercă să intre în casă călare, însă uşa era prea scundă şi nu putu.

— E nevoie să descalec şi să termin cu el? întrebă unul din oameni.

Craon, fără să răspundă, trecu cu calul peste picioarele şi coapsele conetabilului şi, văzând că nu dă niciun semn de viață, zise:

— E în zadar şi am făcut şi aşa destul; dacă nu a murit, nici mult nu mai are; a fost lovit la cap şi încă de un braț bun, v-o jur. Aşadar, domnilor, luați-o din loc! Ne întâlnim cu toții dincolo de poarta Sfântului Anton.

Abia se îndepărtară asasinii, că oamenii conetabilului, care nu avuseseră prea mult de suferit, se strânseră toți în jurul corpului stăpânului lor. Brutarul, văzând că omul acela era conetabilul, îşi oferi cu dragă inimă casa; aşezară rănitul pe un pat, se aduseră lumânări şi începură toți să scoată țipete de jale, căci îşi credeau stăpânul mort, văzându-i pe frunte o rană atât de mare şi atâta sânge pe față şi pe veşminte.

Între timp unul din ei alergase la palatul Saint-Paul şi, fiind recunoscut ca un slujitor al conetabilului, îl introduseră în camera regelui care, obosit de serbările din timpul zilei şi de bal, se retrăsese din apartamentele reginei şi se pregătea să

treacă în ale sale. Era gata deci să se aşeze în pat, când omul acela intră, palid, înspăimântat şi strigând:

— Vai! Monseniore, monseniore, ce întâmplare tristă şi ce mare nenorocire!

— Dar ce este oare? întrebă regele.

— Seniorul Olivier de Clisson, conetabilul vostru, a fost asasinat.

— Şi cine a făptuit o asemenea Crimă?

— Din păcate nu ştim; însă nenorocirea i s-a întâmplat în apropierea palatului vostru, pe strada Sfânta Ecaterina.

— Aduceți numaidecât torțe! Aduceți torțe! Să vină servitorii mei! Mort sau viu vreau să-l revăd pe conetabilul meu.

Îşi aruncă doar o mantie îmblănită pe umeri; i se puseră repede pantofii în picioare şi în cinci minute ostaşii şi uşierii care se aflau în schimbul de gardă erau şi adunați. Regele nici nu aşteptă măcar să i se aducă un cal şi plecă pe jos de la palatul Saint-Paul, însoțit numai de purtătorii de torțe şi de şambelanii săi, seniorii Wilhelm Martel şi Hélion de Lignac. Merse atât de grăbit încât ajunse în curând la casa brutarului; şambelanii şi purtătorii de torțe rămaseră afară; însă el intră numaidecât şi, mergând drept la pat, îi luă mâna rănitului spunându-i:

— Eu sunt, conetabile; cum te simți?

— Scumpul meu rege, răspunse conetabilul, cu glas încet şi foarte slăbit.

— Şi cine te-a adus în starea asta, viteazul meu Olivier?

— Seniorul Pierre de Craon şi complicii lui, care m-au atacat mişeleşte, când eram fără apărare şi fără vreo bănuială.

— Conetabile, zise regele întinzând mâna deasupra lui, niciodată vreo crimă n-are să fie ispăşită ca aceasta, ți-o jur; însă acum să ne îngrijim să te salvăm. Unde sunt medicii şi chirurgii?

— S-au dus să-i cheme, monseniore, spuse unul din oamenii conetabilului.

În clipa aceea intrară şi ei. Regele se îndreptă spre cel ce mergea în fruntea lor şi îl duse lângă pat.

— Uitați-vă bine la conetabilul meu, domnilor, le zise el, şi să-mi spuneți fără zăbavă în ce stare se află; căci sunt mai mâhnit de rana lui decât dacă spada m-ar fi lovit chiar pe mine.

Medicii începură să-l consulte pe conetabil; însă regele era atât de nerăbdător, încât abia le lăsă răgazul să sondeze rana.

— E vreo primejdie de moarte, domnilor? întreba el la fiecare clipă. Dar răspundeți odată!

Atunci cel care părea mai iscusit se întoarse spre rege.

— Nu, sire, zise el, şi vă jurăm că, în două săptămâni, vi-l înapoiem călare.

Regele căută un lanț, o pungă, ceva în sfârşit ca să-i dăruiască acestui om; însă negăsind nimic, îl îmbrățişă şi ducându-se la conetabil, îi zise:

— Ei bine, Olivier, ai auzit? peste două săptămâni ai să fii tot atât de zdravăn ca şi când nimic nu s-ar fi întâmplat. Mi-ați dat frumoase veşti, domnilor, şi nu vom uita dibăcia voastră. Cât despre dumneata, Clisson, nu te îngrij de altceva decât să te vindeci;

căci ți-am spus-o şi o repet, niciodată vreo crimă nu-şi va fi atras pedeapsa pe care o pregătesc acesteia, niciodată trădătorii nu vor fi fost pedepsiți mai din plin pentru trădarea lor, niciodată o vărsare de sânge nu va fi făcut să curgă atâta sânge; bizuie-te aşadar, pe mine; treaba asta mă priveşte pe mine.

— Să vă ajute Dumnezeu, sire! zise conetabilul, şi mai cu seamă să vă răsplătească pentru vizita mărinimoasă pe care mi-o faceți.

— Şi nu are să fie ultima, dragul meu Clisson, că voi porunci să fii transportat în palatul nostru, care este mai puțin departe de aici decât este locuința dumitale.

Clisson vru să ducă la buze mâna regelui, însă Carol îl îmbrățişă cum ar fi făcut cu un frate.

— Trebuie să te părăsesc, Clisson, îi zise el; căci l-am chemat la Saint-Paul pe şeful poliției Parisului şi am să-i dau câteva porunci.

Zicând acestea, îşi luă rămas bun de la conetabil şi se înapoie la palat, unde îl găsi într-adevăr pe cel pe care trimisese să-l cheme.

— Uite ce e, îi spuse regele aşezându-se într-un fotoliu, ia oameni din toate părțile, de unde vei vrea, de unde vei putea; dă-le să încalece nişte cai buni şi, pe poteci şi pe drumuri, prin munți şi prin văi, urmăreşte-l pe trădătorul acela de Craon care l-a rănit pe conetabilul meu; şi află că nu vei putea să-mi faci un serviciu mai plăcut decât de a-l găsi, de a-l prinde şi a mi-l aduce.

— Sire, voi face tot ce-mi va sta în putință, răspuns şeful poliției; dar pe ce drum se presupune că ar fi fugit?

— Asta e treaba dumitale, zise regele, informează-te şi fă-o cât mai repede. Poți pleca.

Şeful poliției ieşi.

Sarcina acestuia era grea; căci, la acea dată, cele patru porți ale Parisului rămâneau deschise ziua şi noaptea, ca urmare a unei ordonanțe date la înapoierea din bătălia de la Rosbecque, în care regele îi învinsese pe flamanzi; chiar seniorul Olivier de Clisson făcuse să se dea această ordonanță, pentru ca regele să fie mereu stăpân în oraşul său Paris, în care burghezii se răsculaseră în lipsa lui. De atunci, porțile fuseseră scoase din țâțâni şi canaturile culcate la pământ; lanțurile de la străzi şi de la răspântii fuseseră desfăcute, pentru ca paznicii regelui să le poată străbate noaptea. Şi spuneți-mi, nu e de mirare ca tocmai seniorul de Clisson care ceruse această ordonanță, să sufere din pricina ei? Căci dacă porțile ar fi fost închise şi lanțurile puse, niciodată seniorul Pierre de Craon n-ar fi îndrăznit să aducă regelui şi conetabilului jignirea pe care le-a adus-o; şi-ar fi dat destul de bine seama că, odată crima făptuită, nu ar fi putut scăpa de pedeapsă.

Însă nu se întâmplase aşa; sosind la locul de întâlnire, seniorul Craon şi complicii lui găsiră porțile deschise şi câmpul liber. Unii spun că a trecut Sena pe podul de la Charenton; alții pretind că a dat ocol meterezelor, a trecut pe la poalele colinei Montmartre şi, lăsând la stânga poarta Saint-Honoré, a traversat râul la Ponçon. Sigur est că a ajuns către ora opt la Chartres, împreună cu cei din trupa sa care aveau caii mai rezistenți; căci ceilalți se împrăştiaseră fie din pricina oboselii cailor, fie

spre a nu trezi bănuieli la ivirea unui număr atât de mare de călăreți. Acolo găsi cai odihniți, la un canonic care fusese secretarul său şi care, fără să cunoască scopul, îi pregătise din porunca lui. O oră mai târziu se afla pe drumul spre Maine şi, la treizeci de ore după aceea, intra în castelul său de la Sablé. Abia atunci se opri; căci numai acolo se putea crede în siguranță.

Între timp, din ordinul regelui, şeful poliției de la Châtelet ieşise din Paris cu vreo şaizeci de oameni înarmați; pornise la drum prin poarta Saint-Honoré şi, găsind urme proaspete de cai, le urmărise până la Chennevières; acolo văzând că urmele se îndreptau spre Sena, îl întrebase pe podarul de la Ponçon dacă spre dimineață nu trecuse cineva; acesta îi răspunsese că pe la ora două văzuse vreo doisprezece oameni călări traversând râul, însă nu recunoscuse pe nimeni, deoarece unii erau îmbrăcați în armuri, iar alții erau înfăşurați în mantale.

— Şi pe ce drum au luat-o? întrebă şeful poliției.

— Pe drumul spre Évreux, răspunse omul.

— Asta e, urmase şeful; se duc drept la Cherbourg.

Atunci o luă pe drumul ce ducea spre acest oraş şi îl lăsă pe cel ce ducea la Chartres. După trei ore de mers, întâlniră un gentilom care pornise la vânătoare de iepuri şi care, la întrebările lor, răspunse că văzuse dimineața vreo cincisprezece oameni călări care păreau nehotărâți ca şi când s-ar fi rătăcit; că în cele din urmă o luaseră pe drumul spre Chartres. Gentilomul îi conduse chiar el la locul

unde călăreții o luaseră peste câmp; şi, întrucât pământul era moale şi proaspăt în urma ultimelor ploi, văzură într-adevăr pe pământ urmele unei trupe destul de numeroase; şeful poliției şi oamenii săi porniră deci la trap întins pe drumul spre Chartres; însă ocolul pe care-l făcuseră din greşeală le luase timp şi nu ajunseră decât seara în acest oraş.

Acolo, aflară că seniorul Pierre de Craon trecuse în cursul dimineții. Li se spuse numele canonicului unde luase masa şi schimbase caii; însă toate aceste lămuriri soseau prea târziu; era cu neputință să-l mai ajungă pe vinovat. Şeful poliției porunci înapoierea la Paris, und ajunse sâmbătă seara.

De partea lui, ducele de Turena trimisese pe urmele fostului său favorit pe seniorul Jean de Barres; acesta strânsese vreo cincizeci de călăreți şi, urmând drumul cel bun la început, ieşise cu ei pe poarta Sfântul Anton; însă ajuns acolo şi neavând nicio călăuză şi nici informații, o luase la dreapta, trecuse Marna şi Sena, pe podul de la Charenton, ajunsese în fața localității Étampes şi în sfârşit, sâmbătă seara, intrase în Chartres. Acolo află aceleaşi veşti ce-i fuseseră date şi şefului poliției şi, nemaiavând, ca şi acesta, nicio speranță de a-l ajunge pe cel pe care porniseră amândoi să-l urmărească, făcu cale întoarsă şi reluă drumul Parisului.

În timpul acesta, ostaşii regelui care cercetau şi ei împrejurimile, găsiseră într-un sat aflat la câteva leghe de Paris, doi oameni înarmați şi un paj care nu putuseră să urmeze trupa din pricina oboselii cailor; îi prinseră numaidecât, îi duseră la Paris şi îi

închiseră în Châtelet.

Două zile mai târziu, îi duseră în strada Sfânta Ecaterina, în fața casei brutarului unde fusese făptuită crima; acolo li se tăie mâinile de la încheieturi; după aceea la Halle unde li se tăie capul; apoi în sfârşit la spânzurătoare, unde fură spânzurați de picioare.

Miercurea următoare, aceeaşi pedeapsă îi fu aplicată şi portarului, căci întrucât nu denunțase crima, îşi atrăsese pedeapsa făptaşilor.

Canonicul unde Pierre de Craon îşi schimbase caii fu prins şi judecat de justiția bisericească. I se confiscară toate bunurile şi veniturile. Printr-o favoare specială şi întrucât negase mereu că nu avusese cunoştință despre crimă, i se lăsă viața; dar fu condamnat la închisoare pe viață, hrănindu-se numai cu pâine şi apă.

Cât despre seniorul Pierre de Craon, acesta fu judecat în lipsă: bunurile i-au fost confiscate, mobilele aduse la vistierie, iar pământurile împărțite ducelui de Turena şi curtenilor regelui.

Amiralul Jean de Vienne, însărcinat cu sechestrul pământurilor castelului Bernard, intră în timpul nopții în castel cu soldații lui; porunci să o dea jos din pat pe Jeanne Châtillon, soția lui Pierre de Craon, una din cele mai frumoase femei de pe vremea sa, şi s-o arunce dezbrăcată, împreună cu fiica ei, la porțile casei sale. Cât despre clădirea unde se urzise complotul, aceasta fu dărâmată din temelii şi se trecu cu plugul peste locul unde se aflase. Terenul fu dăruit cimitirului Sfântul Ioan, iar strada Craon, pe care o botezase nobilul ei senior,

primi numele de strada Băieților Răi, nume pe care îl poartă şi azi.

Când află aceste veşti şi că procesul lui luase o asemenea întorsătură, seniorul Pierre de Craon nu se mai simți în siguranță în castelul de la Sablé şi se duse la ducele de Bretania. Acesta aflase de rezultatul acțiunii lui Craon şi ştia că duşmanul lor comun nu era mort; astfel că atunci când îl văzu intrând pe seniorul de Craon atât de ruşinat, în aceeaşi sală din care ieşise atât de semeț, nu se putu opri să nu strige de la capătul celălalt al camerei:

— Ah! vere, eşti destul de slăbuț dacă nu l-ai putut ucide pe un om care se afla în puterea dumitale.

— Monseniore, răspunse Pierre de Craon, cred că toți diavolii din iad a căror făptură este conetabilul, l-au păzit şi l-au scăpat din mâinile mele; căci din partea mea, i-am dat mai mult de şaizeci de lovituri de spadă, astfel încât, atunci când a căzut de pe cal, pe Dumnezeu meu, îl credeam mort; însă norocul lui a fost că o uşă era întredeschisă în loc să fie închisă, iar el a căzut înăuntru în loc să cadă afară; dacă ar fi căzut în stradă, l-am fi zdrobit sub copitele cailor.

— Da, zise ducele cu un aer posomorât; dar s-a întâmplat cu totul altfel, nu-i aşa? Şi pentru că te afli aici, sunt sigur că nu voi întârzia să primesc veşti bune de la rege; dar nu are importanța, vere, orice ură şi orice război îmi voi atrage din pricina dumitale, aveai cuvântul meu ca să te înapoiezi: iată-te; fii binevenit.

Bătrânul duce întinse mâna cavalerului şi chemă

un valet să aducă *hypocras* şi două pahare.

VII

Ducele de Bretania îşi dădea bine seama de primejdia la care se expunea dând azil şi ocrotire seniorului Pierre de Craon; într-adevăr, la trei săptămâni după întâmplările pe care le-am povestit, un călăreț cu armoariile regelui se opri la poarta castelului Hermine, ceru să-i vorbească ducelui din partea regalului sau stăpân şi îi înmână o scrisoare sigilată cu blazonul Franței.

Scrisoarea, de altfel, era într-adevăr de la un suzeran la vasal; regele Carol cerea, în numele justiției Parisului să-i fie predat Pierre de Craon, ca trădător şi asasin şi îl amenința, în caz de refuz, pe ducele de Bretania, că avea să-l caute el însuşi pe vinovat, însoțit de o oştire numeroasă. Ducele îl primi cu noblețe pe trimisul regal, desprinse un măreț lanț de aur ce strălucea pe pieptul său, i-l trecu după gât şi le porunci oamenilor lui să-l trateze cu mare cinste, în vreme ce el îi va răspunde regelui. A doua zi, răspunsul îi fu înmânat trimisului împreună cu noi dovezi de mărinimie.

Ducele spunea, în acel răspuns, că regele fusese înşelat când i se spusese că seniorul Pierre de Craon se afla în Bretania; că nu cunoştea locul unde se retrăsese acel cavaler şi motivele de ură pe care le avea împotriva lui Olivier de Clisson; că, prin urmare, îl ruga pe rege să considere că el nu are

niciun amestec.

Regele primi scrisoarea când se afla în consiliu; o reciti de mai multe ori şi de fiecare dată cu o figură tot mai posomorâtă; în cele din urmă, mototolind-o în mâini, spuse zâmbind cu amărăciune:

— Seniorii mei, ştiți ce îmi spune vărul meu de Bretania? Îmi spune, şi asta pe onoarea lui, că nu cunoaşte unde se află trădătorul şi ucigaşul Craon. Ia spuneți, nu credeți că onoarea lui este destul de primejduită? Să vedem părerea voastră.

— Dragă vere, spuse ducele de Berry ridicându-se, cred că ducele de Bretania spune ceea ce trebuie să spună şi, deoarece seniorul de Craon nu se află în preajma lui, nu are nicio răspundere.

— Şi dumneata, frate, ce părere ai?

— Cu îngăduința voastră, sire, cred că ducele de Bretania n-a spus acest lucru decât pentru a-i da ucigaşului răgazul să treacă în Anglia şi...

Regele îl întrerupse.

— Şi ai dreptate, Turena, este aşa cum spui. Cât despre dumneata, unchiule, ştim bine că printre prietenii dumitale nu se află şi conetabilul şi am auzit spunându-se, deşi nu ți-am amintit până acum, că, în chiar ziua asasinatului, a venit la dumneata un prieten apropiat al seniorului de Craon, care ți-a dezvăluit întregul complot şi că, sub motivul de a nu da prea mare crezare vorbelor lui şi pentru a nu tulbura serbarea, ai lăsat lucrurile să se înrăutățească; ştim asta, unchiule, şi încă din izvor sigur; de altfel, există un mijloc de a ne dovedi că greşim şi că suntem rău informați, acela de a ne însoți în Bretania, unde vom porni cu război. Acest

duce, care nu este nici englez nici francez, nici câine nici lup, ne scoate din răbdări; căci nu se ştie dacă latră sau chelălăie; Bretania nu poate uita că a fost regat şi nu se împacă la gândul de a ajunge provincie. Ei bine, dacă va fi nevoie, vom lovi atât de tare şi de bine în coroana lui ducală, încât vom face să-i cadă frunzele de viță, şi o vom da ca baronie unuia din slujitorii noştri, aşa cum dăm fratelui nostru, în momentul de față, ducatul de Orleans în locul celui de Turena.

Ducele făcu o plecăciune.

— Da, da, frate, urmă regele, şi ți-l dăm aşa cum l-a avut Filip, cu toate veniturile şi acareturile, iar de azi înainte nu te vom mai numi Turena, căci ducatul acesta se alipeşte începând de azi la coroană, ci Orleans, căci începând de azi acest ducat este al dumitale. Ai auzit, unchiule, plecăm cu toții, căci faci parte dintr-ai noştri.

— Scumpe sire, răspunse ducele de Berry, pentru mine va fi totdeauna o sărbătoare să vă însoțesc pretutindeni pe unde veți merge; dar socotesc că ar trebui să-l avem în tovărăşia noastră şi pe cumnatul nostru de Burgundia.

— Ei bine, zise regele, îl vom ruga să ne facă această cinste; şi, dacă atâta nu-i de ajuns, i-o vom porunci; şi dacă nici asta nu-i de ajuns, ne vom duce noi înşine să-l căutăm. Vrei cuvântul nostru că nu vom face călătoria fără el? Ți-l dăm. Când se aduce o insultă regelui Franței, întreaga nobilime este insultată, şi nu poate rămâne un blazon curat când stema regală este pătată. Pregăteşte-ți aşadar echipajele de război, unchiule, căci înainte de opt

zile plecăm.

Regele ridică îndată şedinţa; dar nu făcu acest lucru decât pentru a sta de vorbă cu secretarii săi. În aceeaşi zi, douăzeci de seniori din cei mai de vază, în fruntea cărora se afla ducele de Burgundia, primiră porunca să vină cu o oştire cât puteau mai numeroasă. Această poruncă fu îndeplinită în grabă, căci ducele de Bretani era urât de oricine se simţea cu adevărat francez; se spunea că de multă vreme ar fi luat hotărârea să pornească împotriva lui, dacă nu ar fi fost împiedicat de contele de Flandra şi de doamna de Burgundia; că în sufletul lui era englez şi că nu-l ura atât de mult pe Clisson decât pentru că acesta se făcuse francez. Însă de astă dată poruncile erau atât de precise şi atât de severe, încât se nădăjduia că regele îşi va aduce planul la îndeplinire, dacă nu ar fi avut loc vreo trădare; căci aveai bănuiala că mai mulţi dintre cei care aveau să meargă cu regele nu ar merge cu dragă inimă; şi erau numiţi în şoaptă ducii de Berry şi de Burgundia.

Într-adevăr, ducele de Burgundia se lăsa aşteptat; spunea că această călătorie ar împovăra prea mult provinciile sale; că era un război necugetat şi că avea să sfârşească rău; că erau oameni pe care răfuielile dintre conetabil şi seniorul Pierre de Craon nu-i priveau cu nimic; că era nedrept să-i silească pe aceştia să intre în război pentru ei şi că se putea foarte bine să-i lase să-şi rezolve singuri certurile fără a-i pune la contribuţie pe bieţii oameni din provincii. Ducele de Berry era de aceeaşi părere; însă regele, ducele de Orleans şi întregul consiliu

erau de părere contrară; aşadar, vrând-nevrân cei doi duci trebuiră să se supună. De altfel, de îndată ce conetabilul putu să încalece, regele dădu ordinul de plecare din Paris; în aceeaşi seară, el îşi luă rămas bun de la regină, de la doamna Valentina şi de la doamnele şi domnişoarele ce locuiau în palatul Saint-Paul; apoi se duse să cineze împreună cu ducele de Orleans, ducele de Bourbon, contele de Namur şi seniorul de Coucy, la seniorul de Montaigu, unde rămase să se culce.

A doua zi, plecă înarmat cu echipament complet de război; dar se opri la Saint-Germain en Laye, pentru a-i aştepta pe ducii de Berry şi de Burgundia. Văzând ca nu soseau, le trimise nişte astfel de porunci încât a fi fost crimă de rebeliune să nu le execute, şi porni la drum, cu toate că medicii încercau să-i schimbe hotărârea, spunându-i că sănătatea îi era cam şubreda în momentul acela; însă el era împins de o atât de mare voință, încât răspunse tuturor observațiilor acestora că nu ştia ce voiau să spună şi că niciodată nu se simțise mai bine.

Plecă deci, oricât au încercat să-l oprească, trecu Sena, o luă pe drumul spre Chartres şi ajunse, fără oprire, la Auneau, un frumos şi bogat castel aparținind seniorului de la Rivière, care îl primi pe rege cu măreție şi cu mare cinste. Carol se opri acolo trei zile, iar a patra, dimineața, plecă spre Chartres, unde fu primit la palatul episcopal împreună cu ducii de Bourbon şi de Orleans, de către fratele seniorului de Montaigu, care ocupa scaunul episcopatului.

După două zile de aşteptare, regele îi văzu sosind pe ducele de Berry şi pe contele de la Marche. Îi întrebă dacă nu aveau vreo veste din Burgundia; ei răspunseră că ducele venea în urma lor; în sfârşit, în ziua a patra, îl anunțară pe rege că acesta intra în oraş.

Regele rămase şapte zile la Chartres, apoi se îndreptă spre Mans. Pe tot timpul drumului şi la fiecare clipă, era ajuns de ostaşi care soseau din Artois, din Picardia, din Vermandois şi în sfârşit din toate părțile Franței, chiar din cele mai îndepărtate, şi toți oamenii aceia erau foarte întărâtați pe ducele de Bretania care îi punea pe drumuri pentru o treabă atât de grea; regele le întreținea cu mare grijă această ură şi o ațâța cu ura lui.

Cu toate astea se bizuise prea mult pe forțele sale; starea de enervare continuă la care îl supuneau piedicile neîncetate ce le puneau unchii săi pentru a-l opri din drum, făceau să-i fiarbă sângele; astfel încât ajungând la Mans era foarte agitat şi nu mai putea călări; vrând-nevrând trebui să se oprească, deşi spunea că odihna i-ar face mai mult rău decât oboseala; însă medicii, unchii săi şi chiar ducele de Orleans, au fost de părere că trebuiau să rămână acolo unde se găseau vreme de două sau trei săptămâni.

Se folosiră de această întrerupere pentru a-l hotărî pe rege să trimită un nou mesaj ducelui de Bretania; drept urmare, seniorul Regnault de Roye, seniorul de Garencières, seniorul de Château-Morand şi seniorul Taupin de Cantemelle, castelan de Gisors, au fost rânduiți pentru această călătorie; însă de

astă dată regele voia ca această ambasadă să aibă un aspect care să nu-l înşele pe cel căruia îi era adresată. Cei patru trimişi plecară aşadar din Mans, însoțiți de patruzeci de lăncieri, străbătură oraşul Angers cu trompeții în frunte şi cu steguleţele lăncilor desfăşurate şi, două zile mai târziu, sosiră la Nantes unde îl găsiră pe duce.

Îi înfățişară cererea regelui şi anume să-i predea pe seniorul Pierre de Craon; dar, ca şi prima dată, ducele, după ce le dăduse daruri bogate ambasadorilor, le răspunse că i-ar fi cu neputință să-l predea pe omul ce i se cerea, având în vedere că nu ştia unde se retrăsese; că într-adevăr auzise povestindu-se, de vreun an încoace, că seniorul de Craon îl ura pe conetabil din toată inima şi că îi jurase un război pe viață şi pe moarte; că însuşi acel cavaler îi spusese că, pretutindeni unde l-ar întâlni pe Clisson, fie ziua, fie noaptea, avea să-l ucidă, însă altceva nu mai ştia şi se miră că regele vine cu război asupra lui pentru un lucru care îl priveşte atât de puțin.

Regele era foarte bolnav când i se aduse acest răspuns; cu toate astea dădu ordin să se pornească mai departe şi îşi chemă scutierii să-i pună armura. În clipa când se ridica din pat, un trimis sosi din Spania şi fu introdus la rege; acesta îi înmână o scrisoare având următoarea adresă: „Prea temutului nostru senior regele Franței” şi semnată Iolanda de Bar, regină de Aragon, de Majorca şi doamnă de Sardinia.

Scrisoarea era într-adevăr de la regina Aragonului care îi scria regelui că, dornică să-i fie pe plac în

orice împrejurare şi cunoscând ce problemă îl preocupa în acel moment, pusese să-l aresteze şi să-l vâre la închisoare, la Barcelona, pe un cavaler necunoscut care voise să închirieze, cu bani grei, o corabie spre a-l duce la Neapole; mai adăuga că, bănuindu-l pe cavalerul acela de a fi seniorul de Craon, îi împărtăşea bănuielile sale regelui pentru ca acesta să trimită în grabă câțiva oameni ca să-l recunoască şi să-l ia cu ei, în cazul când ea nu s-ar fi înşelat. Termina zicând că ar fi fericită ca aceste veşti să fie plăcute vărului şi seniorului său.

La sosirea acestei scrisori, ducii de Burgundia şi de Berry spuseră că s-a terminat campania şi că nu mai aveau decât să dea drumul la oameni, pentru că omul după care alergau, era, fără îndoială, prins; însă regele nici nu voi să audă şi tot ce se putu obține de la el fu să trimită pe cineva să se asigure de adevăr. După trei săptămâni trimisul se înapoie şi anunță că arestatul nu era nicidecum seniorul Pierre de Craon.

Atunci regele se înfurie foarte rău pe unchii săi, căci îşi dădu seama că toate aceste întârzieri veneau de la ei; drept urmare, hotărî să nu mai asculte de dorința lor şi îşi chemă toți comandanții în apartamentul său, căci era suferind şi nu putea părăsi camera. Le porunci să-şi îndrepte în cea mai mare grabă toți oamenii şi echipajele spre Angers, dorința sa fiind să nu se înapoieze decât după ce îl vor fi deposedat pe duce şi vor fi dat un tutore fiilor săi.

A doua zi, între orele nouă şi zece dimineața, după ce ascultase liturghia în timpul căreia fusese

cuprins de un leşin, regele încălecă; era atât de slăbit, încât ducele de Orleans fu nevoit să-l ajute să se urce în şa. Ducele de Burgundia ridica din umeri văzând această încăpățânare şi spunea că ar însemna să-l înfrunte pe Dumnezeu voind să meargă mai departe, când coborau din cer atâtea avertizări; însă ducele de Berry, care auzise cele spuse, se apropie de el şi îi şopti:

— Fii pe pace, frate, am avut eu grijă de toate; şi, dacă ne va ajuta Dumnezeu, nădăjduiesc ca astă seară să ne înapoiem în oraşul Mans unde vom dormi liniştiți.

— Nu prea înțeleg ce vrei să spui, zise ducele de Burgundia, însă, prin orice mijloc am întrerupe această nenorocită călătorie, acel mijloc va fi bun.

Tocmai atunci regele porni la drum şi toți îl urmară. În curând pătrunseră într-o pădure întunecată de pe vremea druizilor. Regele era trist şi dus pe gânduri, lăsându-şi calul să meargă în voie şi abia răspunzând celor care îi adresau cuvântul. Îl lăsară deci să meargă singur înainte, aşa după cum părea că doreşte. Merseră astfel în tăcere, vorbind în şoaptă, vreme de aproape o oră, când deodată un bătrân, cu capul gol şi înveşmântat într-un giulgiu alb, se repezi dintre doi copaci unde era ascuns, apucă frâul de la calul regelui şi, oprindu-l scurt:

— O, rege! Rege! strigă el, nu călări mai departe, ci întoarce-te, căci eşti trădat!

Regelui îi trecu un fior prin tot corpul la această apariție neaşteptată; întinse brațele şi voi să țipe, dar glasul i se stinse; tot ceea ce putu face, fu să arate prin gesturi că voia să fie alungată fantoma

din fața lui. Într-adevăr, câțiva soldați se repeziră şi începură să-l lovească pe omul acela, astfel încât dădu drumul frâului; dar, în aceeaşi clipă, ducele de Berry sosi în ajutorul lui şi îl trase din mâinile lor, zicând că era nemilos să bați astfel un biet nebun; că se vedea bine că omul acela nu putea fi nimic altceva şi că trebuia să-l lase să plece. Cu toate că era sigur că n-ar fi trebuit să dea ascultare unui asemenea sfat şi că bine ar fi fost să-l aresteze pe necunoscut şi să fie cercetat asupra planurilor lui, fiecare era atât de tulburat încât îl lăsară pe ducele de Berry să spună şi să facă aşa cum voia; şi, în vreme ce toți se ocupau să-i dea ajutor regelui, omul care pricinuise întreagă această tulburare se făcu nevăzut şi nimeni nu l-a mai zărit de atunci şi nici n-a ştiut cine a fost.

Cu toată această întâmplare care părea, la un moment dat, să fi redat o mare speranță ducilor de Berry şi de Burgundia, regele porni mai departe şi ajunse în curând la marginea pădurii. Abia trecuse de ea, când umbrei îi urmă o lumină arzătoare: soarele, ajuns la amiază, încingea întreaga atmosferă; se aflau în timpul celor mai calde zile de iulie şi niciuna nu fusese mai fierbinte ca aceasta. Cât puteai cuprinde cu privirea, ea aluneca peste câmpurile de nisip care unduiau ca nişte valuri şi reflectau lumina; caii cei mai vioi lăsau capul în jos şi nechezau cu tristețe; oamenii cei mai robuşti erau cuprinşi de lâncezeală şi gâfâiau. Regele, pentru care se temuseră să nu-i facă rău răcoarea dimineții, era îmbrăcat cu o scurtă de catifea neagră, iar pe cap purta o simplă scufie de postav stacojiu în

cutele căreia se răsucea un şirag de perle mari, pe care i-l dăduse regina la plecare. Îl lăsau să meargă izolat, pentru a suferi mai puțin din pricina prafului; numai doi paji mergeau în apropierea lui, unul după altul; primul purta pe cap o cască de Montauban, din oțel fin strălucitor, care scânteia la soare; al doilea ținea o lance roşie cu steguleţul de mătase; la capătul acestei lănci se afla un vârf de oțel, minunat lucrat şi care ieşea din atelierele de la Toulouse. Seniorul de la Rivière cumpărase douăsprezece bucăți la fel, pe care le dăruise regelui, iar regele dăduse trei din ele ducelui de Orleans şi trei ducelui de Bourbon.

Or, se întâmplă că, tot călărind astfel, cel de-al doilea paj, cedând căldurii care îl copleşea adormi şi, în timpul somnului, lăsă să-i scape lancea; fierul izbi casca pajului care mergea în față şi ciocnirea oțelului cu bronzul dădu un sunet limpede şi ascuțit. Atunci îl văzură pe rege tresărind pe neaşteptate; aținti înaintea lui nişte priviri rătăcite; se îngălbeni îngrozitor; apoi, deodată, înfigând pintenii în burta calului, scoase repede din teacă spada şi se repezi asupra celor doi paji strigând în gura mare:

— Înainte! Înainte, asupra acestor trădători!

Pajii, înspăimântați, se despărțiră, fugind fiecare în câte o parte. Regele îşi continuă alergarea şi veni drept la ducele de Orleans. Acesta nu ştia dacă trebuia să aştepte sau să fugă de fratele său, când auzi glasul ducelui de Burgundia care-i striga:

— Fugi, frumosul meu nepot de Orleans! Fugi, monseniorul vrea să te ucidă!

Într-adevăr regele, alergând mereu spre el, îşi rotea spada ca un furios, în aşa fel încât ducele abia avu vreme să facă un salt în lături cu calul. Regele trecu mai departe dar, întâlnind în drum un cavaler de Guyena, numit bastardul de Polignac, îi implântă spada în gât; sângele țâşni, cavalerul căzu. Vederea sângelui, în loc să-l potolească pe rege, îi înteți şi mai mult furia. El începu să alerge fără să țină o linie dreaptă, lovind tot ce întâlnea, nedând nicio clipă de răgaz calului şi strigând mereu:

— Înainte! Înainte, spre trădătorii aceia!

Atunci, câțiva dintre scutierii şi cavalerii îmbrăcați în armuri făcură un zid în jurul lui, lăsând să fie loviți fără să înapoieze loviturile, până când văzură că puterile i se istoveau; numaidecât un cavaler din Normandia, anume seniorul Wilhelm Marcel, veni pe la spate şi îl cuprinse de mijloc. Regele mai dădu câteva lovituri, însă în cele din urmă spada îi scăpă din mâini; se răsturnă pe spate scoțând un țipăt puternic. Îl dădură jos de pe cal, care era lac de năduşeală şi tremura din tot corpul; apoi îi scoaseră scurta şi scufia, pentru a-l mai răcori. Unchii şi fratele său se apropiară atunci de el; dar pierduse orice cunoştință şi, cu toate că ținea ochii deschişi, se vedea bine că nu deosebea nimic din ceea ce se petrecea în jurul său.

Uimirea seniorilor şi cavalerilor era mare: niciunul nu ştia ce să spună şi ce să facă. Ducele de Berry îi strânse mâna şi îi vorbi prietenos; însă regele nu răspunse nici prin gest nici prin vorbă. Atunci ducele de Berry clătină din cap şi zise:

— Seniorii mei, trebuie să ne înapoiem la Mans,

iar călătoria s-a terminat de astă dată.

Îl legară pe rege de teamă ca furia să nu-l cuprindă din nou; îl culcară într-o litieră şi porniră înapoi cu tristeţe pe drumul spre oraş, unde, aşa cum prezisese ducele de Berry, intrară chiar în aceeaşi seară.

Trimiseră numaidecât după medici; căci unii pretindeau că regele fusese otrăvit înainte de ieşirea din Mans; alţii căutau o pricină supranaturală bolii şi spuneau că i se făcuse vreo vrajă. Deoarece, şi într-un caz şi în altul, bănuielile se îndreptau asupra prinţilor, pretinseră ca medicii să cerceteze cât mai amănunţit; se interesară cine îl servise la masă şi dacă mâncase mult sau puţin; li se răspunse că abia se atinsese de unul sau două feluri; că nu făcea decât să se gândească şi să suspine, strângându-şi din când în când fruntea între mâini, ca şi când l-ar fi durut capul. Trimiseră să-l cheme pe Robert de Teukes, mai marele paharnicilor şi îl întrebară care dintre paharnici îi servise ultima dată de băut; el răspunse că Hélion de Lignac. Trimiseră de îndată să-l cheme pe acesta, cerându-i să le spună de unde luase vinul pe care îl băuse regele înainte de plecare; acesta răspunse că nu ştia, însă că îl încercase cu Robert de Teukes; în acelaşi timp se duse la dulap, luă sticla pe jumătate goală, turnă într-un pahar din acelaşi vin şi îl bău. În clipa aceea, un medic ieşi din camera regelui şi, auzind discuţia, înaintă spre prinţi şi le spuse:

— Monseniorilor, vă frământaţi în zadar; regele nu este nici otrăvit, nici vrăjit; regele e atins de o boală grea, regele e nebun!

Ducii de Burgundia şi de Berry se uitară unul la altul: regele fiind nebun, regența regatului aparținea de drept, fie ducelui de Orleans, fie lor. Ducele de Orleans era prea tânăr pentru ca să fie însărcinat de consiliu cu o asemenea răspundere. Ducele de Burgundia rupse aşadar tăcerea şi, adresându-se celorlalți doi duci:

— Bunul meu frate şi bunul meu văr, le zise el, socotesc că se cuvine să ne înapoiem cât mai repede la Paris, căci regele va fi mai bine tratat şi îngrijit acolo decât pe drumurile îndepărtate unde ne aflăm; apoi consiliul va hotărî în ce mâini va fi dată regența.

— Sunt de părerea dumitale, răspunse ducele de Berry; dar unde îl vom duce?

— În tot cazul nu la Paris, spuse cu repeziciune ducele de Orleans; regina este însărcinată şi un asemenea spectacol i-ar face un mare rău.

Ducii de Burgundia şi de Berry schimbară un zâmbet.

— Ei bine, răspunse acesta din urmă, n-avem decât să-l conducem la castelul Creil; aerul este bun, priveliştea frumoasă, râul curge la poalele lui. Cât despre regină, ceea ce ne spune bunul nostru văr de Orleans este adevărat şi, dacă vrea să plece înaintea noastră spre a o pregăti să primească această veste, noi vom mai rămâne încă o zi sau două pe lângă rege spre a veghea să nu-i lipsească nimic, apoi vom veni să-l întâlnim la Paris.

— Să fie precum spuneți, răspunse ducele de Orleans.

Şi ieşi ca să poruncească pregătirea echipajelor.

Ducii de Berry şi de Burgundia, rămaşi singuri, se retraseră lângă pervazul unei ferestre pentru a vorbi mai în linişte.

— Ei bine, frate, ce gândeşti despre toate astea? întrebă ducele de Burgundia?

— Ce am gândit totdeauna: că regele avea capul condus de sfaturi prea tinereşti şi că războiul acesta din Bretania avea să sfârşească rău. Însă nimeni n-a voit să mă creadă; totul e acum jocul încăpățânării şi al capriciului, nicidecum al raţiunii.

— Va trebui să punem capăt la toate astea, şi cât mai curând, zise ducele de Burgundia. Nu există nicio îndoială că regența n-o să ne revină. De altfel nepotul nostru, ducele de Orleans, este prea ocupat pentru a ține atât de mult să guverneze. Aşadar, frate, adu-ți aminte de ce ți-am spus când ne-a gonit regele de la Montpellier: suntem doi din cei mai puternici seniori ai regatului şi, atâta vreme cât vom fi uniți, nimeni nu poate face nimic împotriva noastră. Ei bine, acum a sosit momentul când noi putem totul împotriva celorlalți.

— Atâta timp cât interesele regatului nu vor avea de suferit, trebuie să-i înlăturăm din cale pe toți duşmanii noştri. De altfel, ne-ar zădărnici planurile, ne-ar împiedica toate hotărârile. Regatul, hărțuit pe de o parte de ei şi înfrânat pe de altă parte de noi, ar avea mult de suferit; e nevoie, pentru ca treburile să meargă cât mai bine, de o unire desăvârşită între cap şi brațe. Crezi că ar asculta conetabilul cu dragă inimă de poruncile pe care le-ar primi de la noi, ce zici? Această dezbinare ar putea, în caz de război, să aducă cele mai mari neajunsuri Franței. Spada de

conetabil trebuie să fie ținută de mâna dreaptă a cârmuirii.

— Ai foarte mare dreptate, frate; dar sunt unii care, în timp de pace, sunt tot atât de primejdioşi cum ar fi conetabilul în timp de război; vreau să vorbesc de seniorii de la Rivière, de Montaigu, Bègue de Villaine şi alții.

— Da, da, vor trebui îndepărtați toți aceşti oameni, care l-au împins pe rege la atâtea greşeli.

— Dar ducele de Orleans nu are să-i sprijine?

— Nu se poate să nu fi băgat de seamă, zise ducele de Berry privind în juru-i şi coborând glasul, că nepotul nostru de Orleans e destul de ocupat cu dragostea la ora asta; să-i lăsăm libertatea, crede-mă pe mine, şi el ne-o va lăsa pe a noastră.

— Tăcere! Iată-l, zise ducele de Burgundia.

Într-adevăr, ducele de Orleans, grăbit să se înapoieze la Paris, aşa cum gândiseră cei doi unchi, venea să-şi ia rămas bun de la ei. Intră în camera regelui împreună cu ducii de Berry şi de Burgundia; îi întrebară pe şambelani dacă dormise; dar ei răspunseră că nu, şi nu putea să-şi găsească o clipă de odihnă. Ducele de Burgundia clătină din cap.

— Sunt veşti proaste, dragă vere, zise el întorcându-se spre ducele de Orleans.

— Dumnezeu să-l aibă în pază pe monseniorul, răspunse ducele.

El se apropie de palul regelui şi-l întrebă cum se simte. Bolnavul nu răspunse nimic: tremura din tot corpul; părul îi era zbârlit, ochii ficşi, şi o sudoare rece îi curgea de pe frunte; din când în când se ridica pe marginea patului strigând:

— La moarte! La moarte cu trădătorii!

Apoi recădea fără putere, până când un nou acces de febră îi reda oarecare energie înfierbântându-l iarăşi.

— Nu mai avem ce face aici, zise ducele de Burgundia, şi mai mult îl obosim decât îi suntem de vreun ajutor. În clipa de față are nevoie mai mult de medici decât de unchi şi de frate. Aşa că, vă rog să mă credeți, e mai bine să ieşim.

Ducele de Orleans rămas singur, se aplecă deasupra patului, îl luă pe rege în brațe şi îl privi cu tristețe; în curând lacrimile îi umplură ochii şi curseră în tăcere pe obraji; era şi firesc, căci sărmanul nebun care zăcea acolo îl iubise foarte mult, şi poate că în schimbul acestei prietenii sfinte, el avea remuşcări de a nu-i fi plătit decât prin trădare şi nerecunoştință; fără îndoială că în clipa când îl părăsea astfel, pentru a-l trăda din nou poate, îşi cercetase cu de-amănuntul sufletul şi recunoscuse cu părere de rău că, după trecerea primelor clipe, nu fusese atât de întristat de nenorocirea acestui frate mult iubit pe cât ar fi trebuit să fi fost. Aceasta pentru că încercăm totdeauna – atât de mult firea noastră rea o învinge pe cea bună – să căutăm prin ce anume nenorocirea unora ne poate aduce foloase, şi dacă din necazurile şi lacrimile altuia nu rezultă pentru noi un izvor, neobservat la început, de tihnă sau de plăceri; atunci, dacă se întâmplă aşa, sensibilitatea slăbeşte, inima amorțeşte, vălul care se întindea peste ochii noştri se ridică, viitorul pe care îl credeam pentru totdeauna posomorât, străluceşte pe una din miile

lui fețe; principiul bun şi cel rău luptă câtva timp împreună şi, cel mai adesea, ticăloşi cum suntem, Ahriman[25] este cel care învinge; astfel încât uneori, cu ochii umezi şi cu sufletul voios, nu am vrea, a doua zi, ca nenorocirea din ajun să nu se fi întâmplat; aceasta pentru că egoismul este medicul inimii.

În timpul acesta, unchii regelui dădeau ordine tuturor comandanților, pentru ca seniorii şi cavalerii lor să se îndrepte fiecare spre provincia proprie în linişte şi în mod omenos, fără să facă vreo pagubă sau vreo violență prin țară, spunând că pretutindeni unde se vor săvârşi asemenea fapte, seniorii vor fi răspunzători de neregulile ostaşilor.

La două zile după plecarea ducelui de Orleans, regele porni la drum, purtat într-o litieră confortabilă şi mergând în etape scurte. Zvonul accidentului său se răspândise cu o uimitoare repeziciune: veştile rele au aripi de vultur. Fiecare vorbea despre această întâmplare în diferite feluri şi, exprimându-şi părerea, o atribuia unor anumite cauze: seniorii vedeau în ea o vrăjitorie drăcească, preoții o pedeapsă dumnezeiască, partizanii papei de la Roma ziceau că acest lucru se întâmplase drept pedeapsă pentru că regele îl recunoscuse pe papa Clement; sectanții papei Clement pretindeau, dimpotrivă, că Dumnezeu îl lovea cu această nenorocire pentru că nu distrusese schisma pornind cu război în Italia, aşa cum făgăduise; cât despre popor, acesta era foarte trist de cele întâmplate; îşi

---

25-Principiul răului, opus lui Ormuzd, în religia lui Zoroastru. (N.T.).

pusese mari speranțe în bunătatea şi dreptatea regelui. Astfel că umplea bisericile, unde fuseseră poruncite rugăciuni publice pretutindeni unde exista vreun sfânt cunoscut pentru darul de a vindeca nebunia; porniră în grabă oameni purtători de daruri şi se trimise la sfântul Aquaire, cel mai vestit din toți în acest soi de specialitate, o statuie a regelui, în mărime naturală, modelată din ceară, împreună cu o lumânare mare, pentru ca acesta să-l roage pe Dumnezeu ca boala regelui să-i fie alinată; dar toate acestea erau în zadar şi regele sosi la castelul Creil fără să se observe vreo îmbunătățire simțitoare în starea sa.

Între timp nu erau lăsate la o parte nici mijloacele omeneşti; seniorul de Coucy amintise de un medic foarte priceput şi foarte învățat numit maestrul Wilhelm de Hersilly şi trimiseră să-l cheme dintr-un oraş de lângă Laon, unde locuia. Acesta luase aşadar pe seama sa urmărirea bolii regelui, boală pe care declarase că o cunoaşte destul de bine.

Cât despre regența regatului, aceasta revenise, cum era de aşteptat, unchilor regelui; consiliul, după două săptămâni de dezbateri, declarase că ducele de Orleans era prea tânăr spre a-şi asuma o aşa de mare răspundere, şi drept urmare dăduse această sarcină ducilor de Berry şi de Burgundia. A doua zi după numirea lor, seniorul de Clisson se prezentă, însoțit de oamenii săi, la ducele de Burgundia, pentru slujba de conetabil. Portarul le deschise poarta ca de obicei. Descălecară cu toții, iar Clisson, urmat numai de un scutier, urcă treptele palatului. Ajuns în prima sală, găsi acolo doi

cavaleri ai ducelui; îi întrebă unde se afla stăpânul lor şi dacă ar putea să-i vorbească; unul din ei ieşi spre a-l căuta pe duce, care vorbea cu un herald despre o mare serbare ce urma să aibă loc în Germania.

— Monseniore, zise cavalerul întrerupându-l pe duce, a sosit seniorul Olivier de Clisson care doreşte să vorbească Senioriei Voastre, dacă aveți buna plăcere să-l primiți.

— Pe bunul Dumnezeu! exclamă el, să fie adus numaidecât; căci soseşte la un timp foarte potrivit pentru ceea ce vrem să facem.

Cavalerul se înapoie deci la conetabil, lăsând toate uşile deschise şi făcându-i semn că putea să treacă. Conetabilul intră. Ducele, zărindu-l, se schimbă la față. Clisson se făcu că nu bagă de seamă; se descoperi şi, făcând o plecăciune, zise:

— Monseniore, am venit aici pentru a primi poruncile voastre şi a mă interesa cum va merge de azi înainte regatul.

— Cum va merge regatul, Clisson? răspunse ducele cu glas schimbat. Lucrul acesta mă priveşte pe mine şi nu pe altul. Cât despre poruncile mele, iată-le: să pleci numaidecât din fața mea, în cinci minute din acest palat şi într-o oră din Paris.

Atunci veni rândul lui Clisson să pălească. Ducele era regentul regatului şi trebuia să-i dea ascultare. Ieşi aşadar din cameră, străbătu apartamentele gânditor şi cu capul plecat şi se urcă pe cal; apoi, înapoindu-se la locuința lui, porunci să i se pregătească de îndată echipajele şi, în aceeaşi zi, însoțit doar de doi oameni, ieşi din Paris, traversă

Sena la Charenton şi nu se opri decât seara la castelul Montlery, care îi aparţinea.

Planul pe care îl urmase ducele de Burgundia cu privire la Clisson se întindea asupra tuturor favoriţilor regelui; astfel, când Montaigu află ce i se întâmplase conetabilului, ieşi pe ascuns din Paris prin poarta Sfântul Anton, se îndreptă spre Troyes în Champagne şi nu se opri decât la Avignon. Seniorul Jean Lemercier vru să facă la fel; dar, mai puţin norocos decât el, găsi câţiva guarzi la poartă şi fu condus la castelul Luvru unde îl aştepta deja seniorul Bègue de Villaine. Cât despre seniorul de la Rivière, deşi fusese înştiinţat la vreme, nu voi să plece din castel, spunând că nu avea să-şi reproşeze nimic şi că are să se întâmple cu el cum va vrea Dumnezeu; astfel că, atunci când fu anunţat că o ceată de oameni înarmaţi voiau să intre la el, porunci să se deschidă toate uşile şi le ieşi curtenitor în întâmpinare.

Atunci toate actele unei acţiuni mârşave se abătură asupra lor; ceea ce se făcuse împotriva ucigaşului Craon, se făcu împotriva acestor nevinovaţi. Bunurile şi moştenirile pe care Jean Lemercier le stăpânea la Paris şi în restul regatului i-au fost sechestrate şi împărţite; o casă foarte mare pe care o avea în eparhia Laon şi pentru care cheltuise o sută de mii de livre cu înfrumuseţările pe care pusese să i se facă, a fost dăruită seniorului de Coucy, precum şi toate dependinţele, veniturile, pământurile şi proprietăţile.

Cât despre seniorul de la Rivière, acesta a fost şi mai greu lovit; căci i s-a luat totul, ca şi seniorului

Jean Lemercier şi nu i s-au lăsat soției sale decât lucrurile care erau proprietatea ei; ceva mai mult: acesta avea o fiică, tânără şi frumoasă, care se căsătorise din dragoste cu seniorul Châtillon, al cărui tată a fost de atunci mai marele arcaşilor Franței. Tot ce era mai puternic în fața oamenilor legase această căsătorie; tot ce era mai sfânt înaintea lui Dumnezeu o consfințise. Această unire fusese curmată fără milă şi fără remuşcări; se distrusese ceea ce numai papa avea dreptul să dezlege, iar cei doi copii au fost recăsătoriți în altă parte şi aşa cum i-a plăcut ducelui de Burgundia.

Şi toate aceste persecuții se făceau fără ca regele să poată interveni cu ceva împotriva lor; căci starea sa se înrăutățea mereu şi nu se nădăjduia decât un lucru şi anume efectul pe care l-ar produce asupra lui prezența reginei. Întrucât pe ea o iubise regele cel mai mult, se spera că după ce uitase pe toată lumea, îşi mai reamintea de ea.

VIII

Aşa cum s-a văzut în capitolul precedent, accidentul întâmplat regelui atrăsese după el o întreagă revoluție în treburile regatului. Favoriții de pe vremea când era în toate mințile erau dizgrațiații nebuniei sale; cârmuirea Statului, scăpată din mâinile lui vlăguite, căzuse în întregime în cele ale ducilor de Burgundia şi de Berry care, supunând politica generală patimilor personale, loviseră cu spada urii iar nu cu sabia dreptății. Numai ducele de Orleans ar fi putut cumpăni înrâurirea lor în consiliu; însă, preocupat cu totul de dragostea lui pentru regină, renunțase cu uşurință la pretențiile pentru regență, şi nu avea curajul să lupte nici pentru el, nici pentru prietenii săi. Încrezător în titlul de frate al regelui, bizuindu-se pe puterea-i ducală, bogat prin nenumăratele lui venituri, tânăr şi lipsit de griji, înfrâna în pieptu-i palpitând orice suflu de ambiție care ar fi putut împinge vreun nor pe cerul său de azur. Liber de aci înainte să o mai vadă pe regala lui iubită la orice oră, în orice loc, fericirea aceasta îi umplea viața; şi dacă, din când în când, un oftat înăbuşit trăda remuşcarea ascunsă în fundul inimii, dacă fruntea i se încrețea deodată la vreo amintire tristă, era de ajuns un cuvânt al metresei sale pentru a-i descreți fruntea, o mângâiere pentru a-i adormi inima.

Cât despre Isabela, deşi foarte tânără, era deja italianca pe care o cunoaştem, cu dragostea de lupoaică şi cu ura de leoaică, cunoscând doar sentimentele pătimaşe, necăutând decât emoțiile violente, nesimțindu-se bine în situațiile obişnuite, pentru că îi lipsea ceva, după cum simunul lipseşte pustiului, după cum furtuna lipseşte oceanului.

Şi pe lângă toate astea, frumoasă de era în stare să scoată pe oricine din minți; căci nu era acea rază infernală care, din când în când îi lumina privirile, era forma desăvârşită a unui înger, iar cine ar fi văzut-o culcată cum era la ora când ne întoarcem la ea, având un scăunel de rugăciune lângă pat şi pe acest scăunel o carte de rugăciuni deschisă, ar fi luat-o drept o fecioară neprihănită, aşteptând sărutul pe care maică-sa, în fiecare dimineață, i-l depunea pe frunte; era o soție adulteră care îşi aştepta iubitul, iar acest iubit era fratele soțului ei, al seniorului şi regelui ei, muribund şi nebun.

În curând o uşă, ascunsă în tapițerie, şi care dădea în apartamentele regelui, se deschise şi d'Orleans apăru; se uită dacă nu era cineva lângă regină şi, băgând de seamă că era singură, închise uşa şi înaintă în grabă spre pat. Era palid şi agitat.

— Ce ai, frumosul meu duce? îi zise Isabela întinzind brațele spre el şi zâmbindu-i; căci era obişnuită cu desele îngrijorări ale inimii care apăreau pe fruntea iubitului. Vino şi spune-mi despre ce este vorba.

— Vai! Ce mi-a fost dat să aflu, doamnă! zise ducele îngenunchind în fata patului reginei şi trecându-şi brațul pe sub gâtul ei; că eşti chemată la

Creil şi că este neapărat nevoie să te afli lângă rege!

— Da; Wilhelm d'Hersilly pretinde că prezența mea i-ar face mult bine. Ce zici de asta, monseniore?

— Zic că, prima oară când se va depărta de castel spre a căuta buruieni de leac în pădurea Beaumont, voi pune să-l spânzure de creanga cea mai rezistentă a copacului cel mai adânc înrădăcinat. Ticălos nepriceput, care, împins până la capăt de știința lui, vrea să se slujească de dumneata ca de un leac, fără a se gândi la ce primejdie te expune!

— Adevărat! Mă paşte cumva vreo primejdie? urmă regina privindu-l cu gingăşie pe duce.

— Vai, doamnă, primejdia vieții; nebunia regelui e furioasă şi în clipa în care l-a apucat, nu l-a ucis el oare pe bastardul de Polignac şi a rănit trei sau patru seniori? Crezi că te va recunoaşte pe dumneata când nici pe mine, fratele lui, nu m-a recunoscut, atunci când alerga spre mine cu sabia scoasă şi n-am scăpat de moarte decât datorită iuțelii calului? De altfel, poate ar fi fost mai bine să mă fi ucis.

— Să te ucidă, monseniore? O! Nu trebuie să disprețuieşti viața! Nu ți-o facem noi frumoasă şi fericită cu dragostea noastră şi nu este destul de neplăcut văzând că o disprețuieşti astfel?

— Asta pentru că mă tem pentru dumneata, Isabela mea, pentru că voi tremura la fiecare zgomot ce va ieşi din apartamentul acela blestemat, pentru că mă voi înfiora la vederea fiecărui servitor ce-mi va deschide uşa, pentru că te voi şti singură la orice oră din zi şi din noapte cu un nebun!

— O! Nu e nicio primejdie, monseniore, şi cred că

îți faci griji deşarte. Numai zăngănitul fierului şi vederea armelor l-au făcut furios. – Ea îl privi țintă pe duce. – În locul acestora, am să folosesc glasul cel mai duios pentru a-i vorbi, şi el îl va recunoaşte; apoi, cu blândețe şi mângâieri, voi face din leu un mieluşel. Ştii cât mă iubeşte!

La toate aceste vorbe, fruntea ducelui se posomorâse; în cele din urmă se ridică deodată, desprinzându-se din brațele reginei.

— Da, da, te iubeşte, o ştiu, răspunse ducele cu un glas dogit Ah! Iată adevărata pricină a durerii mele. Nu, nu-ți va face nimic, nu, fără îndoială. Dimpotrivă, după cum ai spus, glasul dumitale îl va linişti, mângâierile dumitale îl vor alina. Glasul dumitale, mângâierile dumitale, vai, Dumnezeule!

Îşi strânse fruntea între mâini; Isabela îl privea pe jumătate ridicată pe braț.

— Iar eu, cu cât îl voi vedea mai linişti, cu atât mai mult îmi voi spune: „Ea a fost drăgăstoasă”. Şi atunci mă vei face să blestem cerul pentru ceea ce ar trebui să-i mulțumesc, anume vindecarea fratelui meu şi, din nerecunoscător ce sunt deja, mă vei face... Dragostea dumitale, dragostea dumitale!... era Edenul meu, paradisul meu, şi mă obişnuisem să o stăpânesc singur; ce voi face când va trebui să o împart cu altul? Ah! Păstrează întreagă dragostea aceasta fatală, sau pentru el, sau pentru mine.

— De ce nu mi-ai spus asta de la început? zise Isabela triumfătoare.

— Pentru ce?

— Pentru că ți-aş fi răspuns numaidecât că nu mă voi duce la castelul Creil.

— Nu te vei duce? exclamă d'Orleans repezindu-se spre regină.

Apoi, oprindu-se:

— Şi cum vei face ca să nu te duci? Ce-or să zică oare ducii de Burgundia şi de Berry?

— Crezi că ei doresc sincer vindecarea regelui?

— Nu, pe sufletul meu! Ducele de Burgundia este însetat după putere, iar ducele de Berry după bani; nebunia fratelui meu sporeşte puterea unuia şi bate monedă pentru celălalt; însă ştiu să se prefacă; şi când vor vedea că nu vrei să te duci acolo... De altfel, poți face aşa ceva? Oh! Fratele meu, sărmanul meu frate!...

Câteva lacrimi picurară din ochii ducelui. Regina, ridicându-i capul cu o mână şi ştergându-i lacrimile cu cealaltă, îi zise:

— Haide, vino-ți în fire, frumosul meu duce, nu voi pleca la Creil; regele se va face bine, iar inima dumitale de frate, adăugă ea cu un glas domol şi cu un uşor accent de ironie, nu va avea să se învinuiască de nimic; am găsit un mijloc.

Şi zâmbi cu o uşoară expresie de răutate.

— Care e? întrebă ducele.

— Ți-o vom spune mai târziu; este taina noastră. Liniştește-te deocamdată şi priveşte-ne cu cei mai duioşi ochi.

Ducele o privi.

— Ce frumos eşti, monseniore! urmă regina; ai într-adevăr o față pe care o invidiez. Dumnezeu începuse să facă din dumneata o femeie, apoi s-a gândit că i-ar lipsi un bărbat care să mă facă nebună într-o zi.

— Isabela mea!

— Iată, monseniore, zise regina luând de sub pernă un medalion, ce zici de poza asta?

— Portretul dumitale! exclamă ducele smulgându-i-l din mâini şi apâsându-l pe buze, portretul dumitale scump, adorat...

— Ascunde-l repede că vine cineva.

— Ah! Da, pe pieptul meu, pe inima mea, pentru totdeauna.

Uşa se deschise, într-adevăr, şi doamna de Coucy intră.

— Persoana pe care a chemat-o doamna regină a sosit, spuse ea.

— Doamnă de Coucy, urmă Isabela, iată-l pe cumnatul nostru de Orleans care ne-a rugat în genunchi să nu ne ducem la castelul Creil unde se teme că persoana noastră ar fi ameninţată de vreo primejdie. Cred că aceasta era şi părerea dumitale atunci când ieri, ducele de Burgundia, unchiul nostru mult iubit, a venit să ne spună că medicul acela dat de soţul dumitale regelui, pretindea că prezenţa mea ar putea aduce oarecare uşurare suferinţei monseniorului; mai gândeşti şi acum la fel?

— La fel, doamnă, şi aceasta este şi părerea multor persoane de la curte.

— Ei bine, m-am hotărât definitiv; nu mă voi duce. Adio, domnule duce, vă mulţumim pentru bunele voastre sentimente faţă de noi şi vă suntem nespus de recunoscătoare.

Ducele făcu o plecăciune şi ieşi.

— Este chiar stareţa mănăstirii Sfânta Treime, nu-

i aşa, doamnă de Coucy? urmă Isabela întorcându-se spre doamna de onoare.

— Chiar dânsa.

— Spune-i să intre.

Stareța intră; doamna de Coucy o lăsă singură cu regina.

— Maică stareță, zise Isabela, am voit să-ți vorbesc fără martori despre un lucru foarte important şi care priveşte în mare măsură treburile regatului.

— Mie, doamnă regină? spuse cu umilință stareța; şi cum pot eu, retrasă din această lume şi slujindu-l numai pe Dumnezeu, să mă amestec în treburile pământeşti?

— După cum ştii, urmă regina fără a-i răspunde la întrebare, după frumosul spectacol ce mi-a fost oferit în fața mănăstirii dumitale când cu intrarea mea în oraşul Paris, ți-am trimis, pentru a-ți mulțumi şi a te despăgubi, o raclă de argint destinată sfintei Marta, față de care arăți o evlavie cu totul deosebită.

— Sunt din Tarascon, doamnă regină, unde sfânta Marta se află la mare cinste, şi am fost foarte recunoscătoare pentru primirea unui aşa de prețios dar.

— De asemenea mai ştii că de-atunci, în sărbătorile Paştilor, am ales comunitatea voastră spre a mă împărtăşi, iar de fiecare dată, după cum nădăjduiesc că ai băgat de seamă, regina Franței n-a fost nici zgârcită, nici uitucă.

— Suntem cu atât mai recunoscătoare de această favoare, cu cât nu am avut încă fericirea să facem nimic spre a o merita.

— Suntem destul de influentă pe lângă sfântul nostru părinte de la Avignon pentru a adăuga darurile spirituale la cele pământeşti şi cu siguranță că nu ne-ar refuza indulgențele pe care le-am cere pentru comunitatea voastră.

Ochii stareței scânteiară de o sfânta ambiție.

— Doamnă, sunteți o regină mare şi puternică, zise ea, şi dacă mănăstirea noastră ar putea face ceva pentru a recunoaşte...

— Nu mănăstirea, dar poate chiar dumneata, maică stareță.

— Eu, doamnă! Porunciți şi, dacă va fi în puterea mea...

— O! E un lucru destul de uşor. Regele este atins, după cum ai aflat, de nebunie, Până acum, închis cu nişte oameni îmbrăcați în negru şi mascați pentru a-i insufla groază, ei sunt cei care îl silesc să se supună prescripțiilor medicilor; însă starea de agitație în care îl menține această constrângere, împiedică leacurile să aibă asupra sa efectul dorit. Am vrea să încercăm să obținem prin convingere un rezultat care, până acum, nu a fost adus decât cu forța, şi am nădăjduit că una din surorile voastre, de pildă, tânără şi blândă, dacă i-ar apărea ca un înger în mijlocul stafiilor ce-l înconjură, ar fi pentru el o vedenie cerească; sufletul său ar căpăta oarecare liniştire, şi numai liniştirea aceasta ar putea să-i redea mințile sărmanului cap rătăcit. Atunci m-am gândit la dumneata şi am dorit ca această cinste a vindecării regelui să se răspândească asupra mănăstirii dumitale; ea va fi cu siguranță pusă pe seama rugăciunilor voastre, mijlocirii sfintei Marta,

sfinţeniei vrednicei stareţe care conduce turma albă a surorilor de la Sfânta Treime. Iată pentru ce am trimis să te cheme, maică stareţă. M-am înşelat oare gândind că o asemenea rugăminte ţi-ar fi plăcută?

— O! Sunteţi prea bună, doamnă regină, şi abia de astăzi mănăstirea noastră este un locaş ales. Cunoaşteţi mai multe dintre fetele mele; indicaţi-mi pe aceea căreia îi rezervaţi cinstea de a veghea asupra preţiosului bolnav pentru a cărui însănătoşire întreaga Franţă se roagă.

— Las această alegere cu totul în grija dumitale, maică stareţă; alege pe cine vei vrea pentru această sfântă misiune; porumbiţele pe care Dumnezeu ţi le-a dat în pază sunt toate frumoase şi neprihănite; ia la întâmplare, Dumnezeu îţi va călăuzi mâna, binecuvântarea poporului se va îndrepta asupra ei, iar favorurile reginei se vor răspândi asupra familiei sale.

O scânteie de ambiţie lumină, pe sub cutele bonetei fruntea bătrânei stareţe.

— Sunt gata să ascult de porunca voastră, doamnă regină, zise ea, iar asupra alegerii m-am şi hotărât; spuneţi-mi numai ce-mi rămâne de făcut.

— Cât mai curând cu putinţă o vei conduce pe tânăra aceea la castelul Creil; vor fi date porunci pentru ca odaia regelui să-i fie deschisă. Restul se află în mâinile lui Dumnezeu.

Stareţa se înclină şi făcu câţiva paşi pentru a ieşi.

— Fiindcă veni vorba, spuse regina, uitasem să te anunţ că am poruncit să fie adusă la dumneata, astăzi de dimineaţă, o cutie pentru moaşte din aur curat, în care ce află o bucată din adevărata cruce şi

care mi-a fost trimisă de regele Ungariei, ce o avea şi el de la împăratul Constantinopolului. Nădăjduiesc că va atrage asupra mănăstirii dumitale îndurarea Mântuitorului, iar în tezaurul vostru milosteniile credincioşilor. O vei găsi la biserica dumitale.

Stareța se înclină din nou şi ieşi. Regina îşi chemă îndată cameristele care o îmbrăcară şi, cerând să i se aducă litiera, ieşi pentru a vizita în strada Barbette o casă pe care o cumpărase de curând şi din care avea de gând să-şi facă o locuință mai retrasă.

În timpul acesta regele, aşa cum spusese regina, înconjurat de doisprezece oameni îmbrăcați în negru şi mascați, nu făcea nimic decât cu forța; pradă unei melancolii posomorâte, zilele îi erau împărțite în intervale de furie şi de lâncezeală, după cum febra îl cuprindea sau îl părăsea; în primul caz, părea în întregime pârjolit de toate focurile iadului; în al doilea, tremura ca şi când ar fi fost expus gol frigului celui mai straşnic; în rest, nicio memorie pentru a-şi aminti, niciun discernământ pentru a judeca, niciun simțământ decât cel al durerii.

Încă din primele zile, maestrul Wilhelm îi studiase boala cu cea mai mare grijă; băgase de seamă că orice zgomot răsunător îl făcea să tresară şi îl tulbura multă vreme; drept urmare, porunci ca toate clopotele să înceteze de a mai bate; mai observase că vederea florilor de crin, fără să se poată bănui pentru ce, îl făcea pe bolnav mânios, şi se îndepărtaseră din fața ochilor săi toate emblemele heraldice ale regalității; refuza să bea şi să mănânce; nu voia să se culce când era sculat, nici să se scoale

când era culcat; se gândi atunci să pună să fie servit de nişte oameni în veşminte ciudate şi mâzgăliți cu negreală; aceştia intrau pe neaşteptate şi atunci, curajul moral dispărând odată cu rațiunea regelui, lăsa să vegheze numai instinctul animalic de conservare. Carol, atât de îndrăzneț şi atât de viteaz, tremura ca un copil, asculta ca un automat, abia respira şi chiar înceta să vorbească spre a se plânge. Dar iscusitul doctor nu întârzia să bage de seamă că binele fizic pe care i l-ar fi putut produce leacurile pe care îl silea pe bolnav să le ia prin acest mijloc, era foarte micşorat, dacă nu chiar distrus cu totul prin răvăşirea morală pe care însuşi acest mijloc o atrăgea după sine; de aceea se gândise atunci să înlocuiască violența prin blândețe. Fie mersul spre vindecare, fie slăbirea puterilor, îl liniştiseră în mod simțitor pe rege; exista deci speranța că un glas iubit ar putea să caute în fundul inimii sale memoria care îi părăsise capul, şi că ar vedea cu plăcere o figură blândă şi atrăgătoare în locul fețelor respingătoare ale paznicilor săi; atunci se gândise la regină şi ceruse ca ea să vină să continuie vindecarea pe care el o începuse într-un chip atât de fericit. Am văzut mai sus ce motive o împiedicaseră pe doamna Isabela să se învoiască la acest plan, şi prin ce înlocuire de persoană nădăjduia totuşi să-l vadă adus la îndeplinire.

Maestrul Wilhelm fusese deci înştiințat despre modificările ce se făcuseră planului său; deşi mai puțin sigur de izbândă, din pricina schimbării adoptate, se hotărî lotuşi să-l pună în aplicare şi aşteptă cu oarecare speranță pe tânăra soră ce

trebuia să vină.

Aceasta sosi la ora stabilită, însoțită de stareță; era chiar chipul îngeresc pe care doctorul trebuie să-l fi visat pentru acest tratament miraculos; numai că ea nu era îmbrăcată cu sfântul costum al fiicelor Sfintei Treimi, iar părul ei neatins pe întreaga lungime, era o dovadă că nu se călugărise încă.

Maestrul Wilhelm crezu că trebuie s-o liniştească pe biata copilă; însă o văzu atât de supusă şi atât de resemnată, încât nu putu decât s-o binecuvânteze; pregătise o mulțime de recomandări, însă niciuna nu-i ieşi din gură, şi lăsă totul în voia sentimentului şi inspirației acestui suflet neprihănit care se devota.

Odette (căci ea era) cedase la stăruințele mătuşii, de îndată ce întrezărise că se ascundea un mare devotament în ceea ce i se cerea; atunci când iubirea este înăbuşită în străfundul unui suflet mărinimos, iese de acolo mai devreme sau mai târziu sub forma unei mari virtuți; numai cei care dau la o parte vălul cu care aceasta e acoperită o recunosc drept ceea ce este; însă omul simplu, care o priveşte doar în treacăt, îşi păstrează mai departe greşeala şi îi dă numele pe care şi l-a dat ea.

Carol ieşise cu paznicii săi; soarele de amiază îl făcea să sufere, astfel că erau alese pentru plimbări seara şi dimineața. Odette se afla aşadar singură în camera regală. Atunci se petrecu ceva ciudat în sufletul acestei copile, născută atât de departe de tron şi pe care soarta o împingea mereu ca pe o biată barcă spre o stâncă. Totul în această cameră dezvăluia prezența unor îngrijiri plătite precum şi lipsa persoanelor dragi; atunci se simți cuprinsă de

o compătimire adâncă față de o așa mare nenorocire. Regalitatea, înconjurată de doliu şi lipsită de coroană, implorând îngrijirile unei tinere din popor, i se păru ceva înălțător; aceasta deoarece Cristos, biciuit şi purtându-şi crucea, este mai mult decât Iisus alungând negustorii din templu.

Totul era tăcut şi trist în această odaie imensă, în care lumina zilei pătrundea doar prin vitralii colorate; un cămin din piatră sculptată, în care ardea un foc dogorâtor, deşi era vremea celor mai mari călduri ale verii, se afla în fața unui pat mare cu un baldachin din damasc verde cu flori de aur, ale cărui perdele sfâşiate erau mărturia luptelor furioase pe care le dăduse nebunia. Parchetul era presărat cu frânturi de mobile şi de vase pe care regele le zdrobise în accesele lui şi ale căror rămăşițe nimeni nu se îngrijise să le înlăture; totul, în sfârşit, înfățişa imaginea distrugerii prosteşti; se vedea că numai materia trăia în această cameră, iar dezastrul căruia i se cunoşteau urmele părea mai degrabă produs de prezența unei fiare sălbatice decât de locuința unui om.

La vederea acestora, teama personală care ține de slăbiciunea femeii, puse stăpânire pe Odette; simți că, întocmai ca o biată şi sfioasă gazelă, era aruncată în vizuina unui leu; nebunul pe lângă care fusese adusă nu avea decât să o atingă pentru a o zdrobi, ca pe una din mobilele ale căror rămăşițe le călca în picioare, căci ea nu avea harpa lui David spre a-l fermeca pe Saul.

Era pradă acestor gânduri, când auzi un zgomot asurzitor; erau văicăreli şi țipete ca acelea pe care le

scoate un om cuprins de frică; apoi, la această zarvă se alăturau vocile mai multor altor persoane care păreau că urmăresc pe cineva; într-adevăr, regele scăpase din mâinile paznicilor care îl ajunseseră în apartamentul învecinat şi acolo se încinsese o adevărată luptă. La zgomotul acelor vociferări ciudate, Odette simți că o cuprinde tremuratul; spre a fugi, căută uşa ascunsă de tapițerie prin care intrase şi, negăsind-o, alergă la altă uşă; însă gălăgia se apropiase aşa de mult încât i se păru că numai tăbliile o mai despărțeau de cei care o pricinuiau; atunci se repezi spre colțul patului, înfăşurându-se în perdele spre a se ascunde, dacă ar fi fost cu putință, de primele priviri ale regelui furios. Abia se aciuase acolo, că se auzi vocea maestrului Wilhelm care striga:

— Lăsați-l pe rege să facă ce vrea!

Şi uşa se deschise.

Carol intră; avea părul zbârlit, fața palidă şi plină de sudoare, veşmintele sfâşiate; alergă spre fundul camerei, căutând vreo armă spre a se apăra; însă negăsind, se întoarse cu groază spre uşă. O închiseseră în urma lui şi asta păru să-l mai liniştească; privi țintă înspre partea aceea vreme de câteva clipe, apoi, înaintând în vârful picioarelor pentru a nu fi auzit, răsuci repede cheia în broască, închizându-se astfel înăuntru. După care căută din ochi ce alt mijloc de apărare ar mai putea să-i vină în ajutor şi, văzând patul, îl apucă de partea opusă celei unde se afla Odette şi îl târî în fața uşii, pe care voia s-o apere împotriva duşmanilor; după care izbucni într-unul din acele hohote de râs nebunesc

care îi fac să se înfioare pe cei care îl aud şi, lăsând să-i cadă mâinile de-a lungul corpului şi capul pe piept, porni agale să se aşeze în faţa căminului, fără să o vadă pe Odette, care rămăsese în acelaşi loc, însă acum nemaifiind ascunsă de perdele după mutarea patului.

Atunci, fie că accesul de febră trecuse, fie că teama se potolise odată cu îndepărtarea obiectelor ce o pricinuiseră, slăbiciunea urmă furiei, regele se afundă în fotoliul pe care se aşezase, văicărindu-se încet şi trist; în curând începu să tremure din tot corpul şi dinţii îi clănţăneau; se vedea că trebuie să fi suferit îngrozitor.

Văzând aceasta, teama se stinse în sufletul Odettei; devenise din nou puternică pe măsură ce regele se istovea. Întinse mâinile spre el şi, fără a îndrăzni încă să se ridice, îi zise cu un glas sfios:

— Monseniore, ce pot face pentru dumneavoastră?

Regele întoarse capul la auzul acestui glas şi o zări pe Odette la celălalt capăt al apartamentului; atunci se uită la ea cu acea privire tristă şi blândă ce-i era obişnuită pe vremea când era sănătos, apoi rosti rar şi cu o voce din ce în ce mai slabă:

— Lui Carol îi este frig... frig... frig...

Odette se apropie repede şi îi apucă mâinile; erau într-adevăr îngheţate. Se duse la pat, luă de acolo o pătură, o încălzi la foc şi îl înveli; regele se simţi parcă ceva mai bine, căci începu să râdă ca un copil; Odette căpătă curaj.

— Şi pentru ce regelui îi este aşa de frig? întrebă ea.

— Care rege?

— Ah! Carol.

— Da, pentru ce lui Carol îi este frig?

— Pentru că lui Carol i-a fost frică.

Şi începu din nou să tremure.

— Dar cum se poate ca lui Carol, care este un rege atât de mare şi viteaz, să-i fie frică? urmă Odette.

— Carol este mare şi viteaz, nu-i este frică de oameni; – şi coborî glasul – îi e frică de câinele negru.

Regele rosti aceste cuvinte cu o expresie atât de mare de groază, încât Odette se uită în jurul ei spre a vedea dacă nu cumva zăreşte animalul despre care îi vorbea.

— Nu, nu, n-a intrat, zise Carol; are să intre când mă voi culca; iată de ce nu vreau să mă culc... Nu vreau... nu vreau. Carol vrea să rămână lângă foc. De altfel lui Carol îi este frig... frig... frig.

Odette încălzi din nou pătura, îl înveli pentru a doua oară pe rege şi, aşezându-se la picioarele lui, îi luă amândouă mâinile într-ale sale.

— Aşadar e destul de rău câinele negru? întrebă ea.

— Nu; dar iese din râu şi e înghețat.

— A alergat după Carol azi-dimineață?

— Carol a ieşit, pentru că ardea şi avea nevoie aer; a coborât într-o grădină frumoasă unde se aflau flori, şi Carol era foarte mulțumit.

Regele îşi trase mâinile din acelea ale Odettei şi îşi apăsă fruntea ca şi când ar fi voit să amorțească o durere. Apoi urmă:

— Carol mergea mereu pe un gazon verde, plin de margarete de pajişte; merse atât, atât, atât, încât

obosi. Atunci văzu un copac frumos care avea mere de aur şi frunze de smarald, şi se culcă la umbra lui, uitându-se la cer; era în întregime albastru, cu stele de diamant. Carol privi toate acestea multă vreme, căci era un spectacol frumos; deodată auzi câinele urlând, dar încă departe, foarte departe. Atunci cerul se făcu negru, stelele roşii, fructele copacului se legănară ca şi când ar fi bătut un vânt puternic, făcând de fiecare dată când se ciocneau, acelaşi zgomot pe care-l face o lance când cade pe o cască; în curând le crescu, fiecăruia din acele frumoase fructe de aur, câte două aripi mari de liliac pe care începură să le mişte; apoi le apărură ochi, un nas, o gură, ca la nişte capete de mort. Câinele urlă din nou, însă tot mai aproape, tot mai aproape; atunci copacul tremură până în rădăcină, aripile fâlfâiră, capetele începură să țipe, frunzele se acoperiră de sudoare, şi fiecare picătură căzu rece, rece, peste Carol. Atunci Carol vru să se ridice şi să fugă; dar câinele urlă pentru a treia oară, foarte aproape, foarte aproape... Şi el simți că se culcă pe picioarele sale, amorțindu-i-le cu greutatea lui; şi urca încet, încet pe pieptu-i, greu ca un munte; vru să-l alunge cu mâinile şi el i le linse cu limba lui de gheață... Oh! Oh! Lui Carol îi e frig... frig... frig.

— Dar Carol dacă s-ar culca, zise Odette, lui Carol poate i-ar fi cald..

— Nu, nu, Carol nu vrea să se culce; nu vrea, nu vrea... De îndată ce Carol s-a culcat câinele negru intră, dă târcoale patului, ridică pătura şi se culcă la picioarele lui, şi Carol vrea mai bine să moară.

Regele făcu o mişcare ca pentru a fugi.

— Atunci nu, nu, zise Odette ridicându-se şi cuprinzându-l pe rege cu brațele, Carol nu se va culca.

— Carol totuşi vrea să doarmă, zise regele.

— Atunci Carol va dormi aici. Pe pieptul meu.

Ea se aşează pe brațul fotoliului, îşi trecu mâna în jurul gâtului regelui şi îi rezemă capul pe sânul ei.

— Carol se simte bine aşa? întrebă ea.

Regele ridică ochii spre ea cu o nespusă expresie de recunoştință.

— O! Da, zise el, Carol se simte bine... bine... bine!...

— Atunci Carol poate să doarmă, iar Odette are să vegheze lângă el ca să nu intre câinele negru.

— Odette! zise regele, Odette!

Şi începu să râdă cu expresia lipsită de inteligență a copilăriei.

— Odette!

Şi îşi odihni capul pe pieptul tinerei, care rămase nemişcată şi ținându-şi răsuflarea.

Cinci minute mai târziu, uşa cea mică se deschise şi maestrul Wilhelm intră încet; înaintă, în vârful picioarelor, spre grupul nemişcat, luă mâna pe care regele o lăsase să atârne şi îi pipăi pulsul, apropie urechea de pieptul său şi-i ascultă respirația.

Apoi, ridicându-se cu figura voioasă, zise în şoaptă:

— Regele doarme mai bine ca niciodată de o lună încoace. Dumnezeu să te binecuvânteze, fetițo! Căci ai făcut o minune.

IX

Vestea bolii regelui se răspândise în Anglia aproape tot atât de repede ca şi în Franța şi, ca şi în Franța, dăduse naştere la mari dezbinări. Regele Richard şi ducele de Lancaster, care țineau la Carol, fuseseră foarte mâhniți; ducele de Lancaster mai cu seamă deplângea această întâmplare, ca fiind nefericită nu numai pentru Franța, ci pentru întreaga creştinătate.

— Nebunia aceasta e o mare nenorocire, repeta el adesea față de cavalerii şi scutierii ce-l înconjurau; căci regele Carol era un bărbat plin de voință şi de putere şi nu dorea atât de mult pacea între cele două regate decât pentru a putea porni împotriva necredincioşilor; însă acum lucrurile au întârziat mult, căci el ar fi fost sufletul acestei cruciade şi Dumnezeu ştie dacă acum va mai putea avea loc.

Într-adevăr, Murad-Bei, al cărui nume noi l-am tradus în franțuzeşte prin Amurat şi pe care Froissart îl numeşte, în vechiul său limbaj, Morabaquin, pusese stăpânire de curând pe regatul Armeniei şi amenința să distrugă imperiul creştin de răsărit. Regele Richard şi ducele de Lancaster erau deci de părere că armistițiul încheiat cu prilejul intrării doamnei Isabela în Paris trebuia să fie menținut şi chiar prelungit.

Cât despre ducele de Glocester şi contele Essex,

aceştia erau de părere contrară; atrăseseră de partea lor pe contele de Buckingham, conetabilul Angliei şi erau sprijiniți de toți tinerii cavaleri care doreau să-şi arate vitejia; ei cereau războiul, spunând că momentul era prielnic şi că, la expirarea armistițiului, să profite de marea tulburare pe care o aducea în Franța boala regelui pentru a cere respectarea tratatului de la Bretigny[26]. Dar voința lui Richard şi a ducelui de Lancaster învinseseră, iar parlamentul întrunit la Westminster şi compus din prelați, nobili şi burghezi, hotărâră ca armistițiul pe mare şi uscat încheiat cu Franța şi care trebuia să expire la 1 august 1392, să fie prelungit cu un an.

În timpul acesta, ducii de Berry şi de Burgundia cârmuiau regatul Franței după bunul lor plac. Nu-şi uitaseră ura împotriva lui Clisson, iar surghiunul lui din Paris nu li se păru o pedeapsă îndestulătoare: răzbunarea lor ceru mai mult şi obținu. Întrucât conetabilul părăsise Montlery ce se afla prea aproape de Paris spre a se crede în siguranță, şi se mutase la un fort pe care-l stăpânea în Bretania, numit Châtel-Gosselin, pierdură speranța să mai pună mâna pe el. Dar voiră cel puțin să-i ridice demnitățile şi funcția; drept urmare, fu citat să apară în fața parlamentului din Paris, spre a răspunde învinuirilor ce i se aduceau, sub pedeapsa de a se vedea deposedat de toate titlurile şi de a-şi pierde funcția de conetabil. De altfel procesul a decurs

---

26-Tratat încheiat în 1360 între Franța şi Anglia, prin care regele Eduard al III-lea renunța la tronul Franței, iar Ioan cel Bun îşi recăpăta libertatea cedând partea de sud-vest a Franței şi obligându-se să plătească 3 milioane scuzi de aur drept răscumpărare. (N.T.).

după toate regulile; toate amânările la care au dreptul vinovații în asemenea cazuri i-au fost acordate; în sfârşit, când ultimele două săptămâni de amânări s-au scurs, a fost strigat de trei ori în camera parlamentului, de trei ori la poarta palatului şi de trei ori la treapta de jos a scărilor curții; şi, întrucât nu răspunse, şi nici altcineva pentru el, fu proscris din regat ca fățarnic şi vătămător, trădător față de coroana Franței, condamnat la o amendă de o sută de mii de mărci de argint, drept restituire a sumelor de care era învinuit că le-a stors în timpul exercitării funcției sale, şi în sfârşit destituit pentru totdeauna din slujba de conetabil. Ducele de Orleans a fost invitat să fie de față la această sentință; însă, neputând s-o împiedice, cel puțin nu voi să o confirme prin prezența sa, şi refuză să apară la cameră; dar ducii de Berry şi de Burgundia se duseră şi condamnarea fu pronunțată în prezența lor şi a unui mare număr de baroni şi de cavaleri. Această judecată a făcut mare vâlvă prin tot regatul şi a fost primită în diferite feluri; însă fiecare îşi zicea că făcuseră bine profitând de boala regelui spre a o da, ştiindu-se bine că, dacă acesta ar fi fost pe deplin sănătos, nu ar fi obținut niciodată ratificarea din partea lui.

Între timp regele pornise pe calea vindecării. În fiecare zi, se aflau veşti minunate despre îmbunătățirea sănătății sale. Unul din lucrurile care contribuise cel mai mult la alungarea melancoliei, era o invenție nouă a unui pictor numit Jacquemin Gringonneur, care locuia în strad Sticlăriei. Odette îşi amintise de omul acesta pe care-l cunoscuse de

la tatăl ei; îi scrisese să vină şi să aducă cu el şi figurile colorate pe care îl văzuse executându-le; Jacquemin veni cu un joc de cărți.

Regele prinse o mare plăcere de aceste picturi pe care le privi la început cu o curiozitate de copil; însă îl distrară din ce în ce mai mult pe măsură ce-şi recăpăta judecata, mai ales când află că fiecare din acele figuri avea o semnificație şi putea să îndeplinească un rol într-un joc alegoric, imagine a războiului şi a guvernării. Jacquemin îi arătă că *asul* trebuia să aibă întâietate față de toate celelalte cărți, şi chiar asupra regilor, deoarece numele lui venea de la un cuvânt latin care înseamnă bani; or, fiecare ştie că banul este nervul războiului. Iată pentru ce, atunci când un rege nu are *as,* este atât de slab încât poate fi bătut de un valet ce are asul. Îi mai spuse că *trefla* (trifoiul), iarba pajiştilor noastre, avea drept scop să reamintească celui care o tăia, că un general nu trebuie niciodată să-şi aşeze tabăra într-un loc unde furajele pot lipsi armatei sale. Cât despre *pici,* nu era uşor de ghicit că reprezentau halebardele pe care le purtau, pe vremea aceea, pedestraşii; iar *carourile,* erau bucățile de fier cu care se armau vârfurile acelor săgeți ce li se zicea „viretons" şi care erau azvârlite cu o arbaletă. În ceea ce priveşte *inimile* (cupele) erau desigur simbolul curajului căpitanilor şi soldaților. De altfel cele patru nume date celor patru regi, *David, Alexandru, Cezar* şi *Carol cel Mare,* dovedeau că, oricât de numeroase şi viteze ar fi trupele, mai este nevoie, dacă vor să fie siguri de izbândă, să se afle în fruntea lor conducători curajoşi, prevăzători şi

pricepuți. Dar cum unor generali viteji le trebuie aghiotanți viteji, li se alesese drept valeți, dintre cei vechi, *Lancelot* şi *Ogier,* care erau mari vasali ai lui Carol cel Mare, iar dintre moderni pe *Renaud*[27] şi *Hector*[28]. Cum acest titlu de valet era la mare cinste şi cum cei mai mari seniori îl purtau până când erau făcuți cavaleri, sus-numiții valeți îi reprezentau pe nobili şi aveau sub ordinele lor *decarii, novarii, optarii* şi *şeptarii* care nu erau altceva decât soldații şi oamenii de serviciu.

Cât despre *dame,* Jacquemin nu le dăduse încă alte nume decât cele ale soților, arătând prin aceasta că femeia nu este nimic prin ea însăşi şi că nu are putere şi măreție decât pe aceea pe care o primeşte de la domnul şi stăpânul ei[29].

Această distracție îi aduse regelui liniştea sufletească şi odată cu ea recăpătarea puterilor; în curând începu să bea şi să mănânce cu poftă; coşmarurile îngrozitoare, copii ai febrei, dispărură încetul cu încetul odată cu aceasta; nu se mai temea să se odihnească în pat; şi dacă Odette veghea lângă el, dormea destul de liniştit. Într-una din zile,

---

27-Renaud, castelan de Coucy. (N.A.).

28-Hector de Galard. (N.A.).

29-Abia sub domnia următoare au fost botezate. Argine, dama de treflă, al cărei nume este anagrama cuvântului *regina*, o desemna pe regina Maria de Anjou, soția lui Carol al VII-lea; frumoasa Raşela, dama de caro, nu era alta decât Agnès Sorel; fecioara din Orleans se făcu recunoscută sub numele cinstitei şi războinicei Palas; în sfârşit, Isabela de Bavaria, trădându-se prin titlu ei de damă de inimă (cupă), a reînviat sub numele împărătesei Iudita, soția lui Ludovic Blajinul, care nu trebuie confundată, cu riscul de a făptui o mare greşeală, cu fățarnica evreică ce i-a tăiat capul lui Holophern. (N.A.).

maestrul Wilhelm îl găsi destul de în stare să poată încăleca un catâr. A doua zi i se adusese calul favorit, pe care făcu o plimbare destul de lungă; în cele din urmă se organiză o vânătoare de ciocârlii, iar Carol şi Odette, cu şoimul pe braţ îşi făcură apariţia pe câmpurile din împrejurimi, unde fură primiţi, unul cu strigăt de bucurie, cealaltă cu strigăte de recunoştinţă.

Nu se mai vorbea, de altfel, la curtea Franţei, decât de recăpătarea sănătăţii regelui şi de felul miraculos în care se făcu acest tratament. Multe doamne o invidiau pe frumoasa necunoscută, a cărei purtare, după părerea lor, nu era decât un calcul; toate, dacă ar fi fost să le crezi, ar fi dovedit acelaşi devotament şi totuşi, în zilele de restrişte, niciuna nu se oferise. Se temeau de înrâurirea pe care această tânără, dacă ar fi fost ceva mai ambiţioasă, putea s-o aibă asupra regelui care îşi recăpătase sănătatea. Chiar regina se îngrijora de propria-i operă; porunci să o cheme pe stareţa mănăstirii Sfânta Treime, trimise daruri bogate comunităţii sale şi o sfătui să-şi ia înapoi nepoata. Drept urmare, Odette primi ordinul să se înapoieze la mănăstire.

În ziua sorocită pentru plecare, Odette, cu ochii plini de lacrimi, se apropie de rege şi căzu în genunchi. Carol o privi cu teamă şi, crezând că i se adusese vreo tulburare sau vreun necaz, îi întinse mâna întrebând-o pentru ce plângea.

— Sire, zise Odette, plâng pentru că trebuie să vă părăsesc.

— Să mă părăseşti! Tu, Odette? spuse regele cu uimire. Dar pentru ce, copila mea?

— Pentru că nu mai aveți nevoie de mine, sire.

— Şi ți-e teamă, zise regele, să rămâi o zi mai mult pe lângă un sărman nebun? Da, e adevărat, am luat până acum destule zile din frumoasa şi tânără ta viață pentru a le întuneca cu umbra alor mele; am smuls destule flori din proaspăta ta coroană pentru a le ofili cu mâinile mele fierbinți. Te-ai plictisit de închisoarea în care trăieşti, iar plăcerile te cheamă; du-te!

Se aşează lăsând să-i cadă fruntea pe mână.

— Sire, stareța de la Sfânta Treime mă caută, iar mănăstirea este cea care mă cheamă.

— Aşadar nu eşti tu care vrei să mă părăseşti, Odette? zise regele ridicând cu vioiciune capul.

— Viața mea este a voastră, sire, şi aş fi fost fericită să v-o închin până la ultima mea zi.

— Şi atunci cine te îndepărtează de la mine?

— Mai întâi regina, după câte cred, şi apoi unchii voştri de Burgundia şi de Berry.

— Regina, unchii mei de Burgundia şi de Berry? Ei, care m-au părăsit în zilele mele de slăbiciune, vor să revină în jurul meu când mi-am recăpătat puterile! Odette, Odette, nu eşti tu aceea care vrea să mă părăsească, nu-i aşa?

— Nu am altă voință decât aceea a monseniorului şi stăpânului. Ce va porunci, voi face.

— Ei bine, poruncesc să rămâi, zise Carol bucuros. Castelul acesta nu este deci pentru tine o închisoare, dragă copilă? Îngrijirile pe care mi le dai nu sunt numai cele ale milei? Oh! Dacă ar fi aşa, Odette, ce fericit aş fi! Mai priveşte-mă. Nu te ascunde astfel.

— Sire, sire, mă faceți să mor de ruşine.

— Odette, ştii tu, zise regele apucându-i amândouă mâinile şi trăgând-o spre el, ştii tu că am căpătat obiceiul te văd, seara când adorm, noaptea când visez, dimineața când deschid ochii? Ştii că eşti îngerul al păzitor minții mele; că tu eşti aceea a cărei baghetă magică a izgonit demonii ce urlau în jurul meu? Zilele, mi le-ai făcut limpezi; nopțile mi le-ai făcut liniştite. Odette! Odette! Ştii că recunoştința este un sentiment prea slab pentru asemenea binefaceri? Odette! Ştii tu că te iubesc?

Odette scoase un țipăt, îşi desprinse mâinile de cele ale regelui şi rămase în fața lui tremurând toată.

— Monseniore! Monseniore! strigă ea, cum puteți să-mi spuneți aşa ceva?

— Îți spun, urmă Carol, că acum eşti necesară vieții mele. Nu eu sunt acela care am venit să te caut, nu-i aşa?... Nici nu ştiam că exişti; tu, suflet de înger, eşti cea care a ghicit că suferea cineva aici şi ai venit. Îți datorez totul, pentru că îți datorez mintea mea, forța mea, regalitatea mea, imperiul meu. Ei bine, pleacă şi mă vei lăsa tot atât de sărac şi tot atât de gol precum m-ai găsit; căci mintea mă va părăsi odată cu tine. Vai! O simt, numai la gândul de a te pierde, a şi început să plutească într-un nor...

Îşi duse mâinile la frunte.

— Vai, Dumnezeule! Dumnezeule, urmă el cu groază, am să ajung din nou nebun? Dumnezeule, Doamne, ai milă de mine.

Odette scoase un țipăt şi se repezi spre rege.

— Vai! Sire, sire, strigă ea, nu vorbiți astfel!

Carol o privi cu nişte ochi tulburi.

— Vai! Sire, nu vă uitați aşa la mine! Dumnezeule, Dumnezeule, privirea voastră rătăcită mi-a făcut atâta rău!

— Mi-e foarte frig, zise Carol.

Odette se aruncă în brațele regelui, strângându-l la piept spre a-l încălzi şi împresurându-l cu brațele cu un avânt plin de nevinovăție.

— Pleacă, Odette, pleacă, zise regele.

— Nu, nu, urmă Odette fără să-l audă; nu, nu veți ajunge iarăşi nebun; nu, Dumnezeu îmi va lua sângele, îmi va lua zilele, dar vă va lăsa minţile. Voi râmâne alături de dumneavoastră; nu vă voi părăsi niciun minut, nicio secundă, voi fi aici mereu, mereu aici.

— În brațele mele, aşa? zise regele.

— Da, aşa.

— Şi mă vei iubi? urmă Carol silind-o să se aşeze pe genunchii lui.

— Eu, eu! zise Odette închizând ochii şi rezemându-şi capul palid şi ciufulit pe umărul regelui; vai! nu trebuie, nu pot.

Buzele fierbinți ale lui Carol îi încinseră gura.

— Fie-vă milă, fie-vă milă, sire, simt că mor, murmură Odette.

Şi leşină.

Odette rămase.

X

La câteva zile după scena pe care am povestit-o şi în vreme ce Odette se afla culcată la picioarele lui Carol, priviridu-l cu capul rezemat pe genunchii lui, maestru Wilhelm intră în grabă anunțând-o pe regină.

— Ah! zise Carol, nu se mai teme să se afle la un loc cu sărmanul nebun; i s-a spus că mintea i-a revenit şi atunci se încumetă să se apropie de vizuina leului. Condu-o pe doamna Isabela în apartamentul de alături.

Maestrul Wilhelm ieşi.

— Ce ai? o întrebă regele pe Odette.

— Nimic, răspunse copila ştergându-şi o lacrimă.

— Prostuțo! zise regele.

Apoi o sărută pe frunte; după care apucându-i capul între mâini, se ridică, îi rezemă capul pe fotoliu, o sărută din nou şi ieşi. Odette rămase în poziția în care o aşezase regele. O clipă mai târziu, i se păru că vede o umbră proiectându-se până lângă ea; se întoarse.

— Monseniorul duce de Orleans! exclamă ea ascunzându-şi ochii între mâini.

— Odette!... zise ducele.

Şi o privi cu nemişcarea uimirii.

— Ah! zise el cu un glas plin de tristețe, după o clipă de tăcere, ah! dumneata eşti, doamnă, aceea

care faci asemenea minuni? Ştiam că eşti o puternică vrăjitoare; ştiam că poți scoate din minți pe oricine, însă nu ştiam că le poți reda.

Odette scoase un oftat.

— Acum, urmă ducele, înțeleg virtutea aceea aspră şi oțelătă; vreo țigancă trebuie să-ți fi ghicit că ai să fii regina Franței, aşa că dragostea primului prinț de sânge nu-ți era de ajuns.

— Monseniore, zise Odette ridicându-se şi arătând ducelui fața ei calmă şi demnă, când am venit lângă rege, seniorul nostru, am venit ca o victimă care se jertfeşte iar nu ca o curtezană care-şi caută norocul; poate că, dacă aş fi găsit atunci, pe lângă rege, vreun prinț de sânge, prezența sa m-ar fi îmbărbătat; dar n-am văzut aici decât un nenorocit neavând altă coroană pe frunte decât coroana de spini, o ființă părăsită de Dumnezeu, lipsit de rațiune şi de instinct, neavând măcar nici ceea ce natura a dat ultimului animal, spiritul de conservare. Ei bine, omul acela, nenorocitul acela, în ajun era un rege tânăr, frumos, puternic; numai într-o singură noapte trăise treizeci de ani; între două răsărituri de soare, fruntea i se brăzdase ca a unui bătrân; din toată puterea, nu-i mai rămânea nici măcar voința de a fi puternic, căci sufletul său lăsase să-i scape memoria şi rațiunea. Atunci, văzând această tinerețe îmbătrânită, această frumusețe vestejită, această putere dispărută, m-am lăsat cuprinsă de o mare compătimire pentru o atât de mare nenorocire. Regalitatea fără tron, fără sceptru, fără coroană, vechea, sfânta regalitate târându-se în genunchi, cerşea îndurare şi nimeni

nu-i răspundea; întindea brațele şi nimeni nu-i dădea mâna; vărsa lacrimi şi nimeni nu-i ştergea fața. Vai! Am simțit atunci că eram aleasă şi că Dumnezeu mă sortise pentru o mare misiune; că existau situații atât de ciudat îndepărtate de calculele cunoscute ale vieții, că deprinderile obişnuite ale societății nu mai aveau nicio însemnătate în fața lor; că vorba virtute era, în acest caz, un pumnal cu care se dădea ultima lovitură unui muribund şi era mai de folos să-ți pierzi sufletul şi să salvezi o viață, când sufletul nu este decât al unei sărmane tinere, iar viața este a uni mare rege.

Ducele de Orleans o privea cu uimire; asculta acea elocință a inimii, care îi venise dintr-o dată, ca florile care se deschid într-o noapte.

— Eşti o fată ciudată, Odette, îi zise ducele, şi ai fi un înger căzut din cer dacă cele ce-mi spui ar fi adevărate. Însă vreau să te cred; atunci te rog să mă ierți că te-am necăjit, dar să ştii că te-am iubit mult!

— Dar eu, monseniore; oh! dacă ați fi fost nefericit!...

— Vai! Carol, Carol! exclamă ducele de Orleans lovindu-se peste frunte.

În clipa aceea intră regele. Cei doi frați se aruncară unul în brațele celuilalt; maestrul Wilhelm venea înapoia regelui.

— Monseniore duce de Orleans, zise el, cu ajutorul lu Dumnezeu, iată-l pe rege în bună stare; vi-l înapoiez şi vi-l predau; însă, de azi înainte, să se ferească toți să-l supere sau să-l împovăreze, căci nu e încă destul de stăpân pe mintea sa, şi mai cu

seamă – uitându-se la Odette – nu îl despărțiți de geniul său cel bun; atâta timp cât o va avea în preajmă-i, răspund de totul.

— Maestre Wilhelm, răspunse ducele, nu-ți prețuieşti îndeajuns ştiința şi ea este destul de trebuincioasă regelui pentru ca nici dumneata să nu-l părăseşti.

— Vai! monseniore, zise maestrul Wilhelm clătinând din cap, acum sunt un biet bătrân slab şi neputincios şi nu sunt obişnuit cu rânduielile curții; lăsați-mă să mă înapoiez în oraşul meu Laon. Mi-am împlinit soarta şi acum pot să mor.

— Maestre Wilhelm, zise ducele, răsplata dumitale priveşte pe monseniorii de Berry şi de Burgundia şi nădăjduiesc că are să fie bogată şi frumoasă. În orice caz, dacă n-ai să fii mulțumit de ei, vino să-l cauți pe Ludovic de Orleans şi vei vedea că nu şi-a pierdut faima de mărinimos.

— Dumnezeu a şi făcut pentru mine mai mult decât ar fi putut face oamenii, zise maestrul Wilhelm înclinându-se, iar puținul pe care l-ar face după el va fi totdeauna prea destul față de meritele mele.

Maestrul Wilhelm se înclină din nou şi ieşi; a doua zi, oricâtă stăruința depuseră pe lângă el, acesta părăsi castelul Creil şi se înapoie la locuința sa, în apropierea oraşului Laon şi nu se mai întoarse niciodată la Paris, cu toate că i s-ar fi dat o mie de coroane de aur şi i s-ar fi pus la dispoziție, pentru călătorie, patru cai din echipajele curții.

De partea sa, regele se înapoie la palatul Saint-Paul, în apropierea căruia dădu o mică locuință Odettei şi totul reveni aproape la aceeaşi stare cum

era înainte de boală.

Regele îşi grăbise mai cu seamă întoarcerea la treburile guvernării spre a-şi da sprijinul unei mari şi sfinte acțiuni la care visase de multă vreme: era vorba de cruciadă împotriva turcilor.

Câțiva soli ai lui Sigismund veniseră la Paris în vreme ce regele se afla la Creil, şi aci povestiseră planurile lui Baiazid, care îi urmase de curând tatălui său, ucis într-o mare bătălie pe care o dăduse împotriva lui Sigismund; chiar el îşi făcuse cunoscute planurile, care nu erau altele decât să cotropească Ungaria, să străbată regatele creştinătății, trecându-le sub stăpânirea sa şi lăsând apoi fiecăruia din ele libertatea să se conducă după legea proprie; apoi să sosească în felul acesta la Roma cu un mare prestigiu şi să-i dea calului ovăz din pristolul bisericii Sfântul Petru. Erau nişte hule îngrozitoare, care trebuiau să ridice împotriva acestui necredincios pe toți cei în pieptul cărora bătea o inimă creştină. Astfel încât regele Carol jurase că Franța, fiica mai mare a lui Cristos, nu avea să îngăduie o asemenea pângărire, chiar de-ar trebui să meargă personal împotriva necredincioşilor, aşa cum făcuseră regii Filip August, Ludovic al IX-lea şi Ludovic al VII-lea, înaintaşii săi. Contele de Eu, care reluase spada de conetabil din mâinile lui Clisson, şi mareşalul Boucicaut, care călătorise prin țările păgâne, sprijineau cu tărie hotărârea regelui şi spuneau că era de datoria fiecărui cavaler care făcea semnul crucii să se unească împotriva duşmanului comun.

Dar cel care se interesa cel mai mult de această

mare ficțiune era ducele Filip de Burgundia; era îndemnat mai ales de către fiul său, contele de Nevers, care nădăjduia să fie numit comandantul acestei armate de elită şi facă, împreună cu ea, mari şi frumoase isprăvi. Ducele de Berry, de partea sa, nu opunea nicio împotrivire; aşadar acțiunea a fost repede aprobată în consiliu. Atunci li s-a dat drumul ambasadorilor având cuvântul regelui; s-au trimis soli la împăratul Germaniei şi la ducele Austriei spre a obține liberă trecere prin statele lor, şi se trimiseră scrisori marelui maestru al ordinului Teutonilor şi cavalerilor din Rodos, spre a-i anunța că Jean de Burgundia avea să pornească în ajutorul lor, însoțit de o mie de cavaleri şi scutieri aleşi dintre cei mai viteji bărbați ai regatului, pentru a rezista amenințărilor şi vorbelor regelui Baiazid, zis Amorath-Baquin.

Ducele de Burgundia se ocupă aşadar cu mult sârg de pregătirea casei militare a fiului său mai mare, căci voia să fie vrednică de un prinț al florii de crin. Cel dintâi lucru la care se gândi fu să ataşeze pe lângă persoana lui un cavaler cu o mare experiență şi cu un mare curaj. Îi scrise deci seniorului de Coucy, care sosea tocmai la timp din Milano, spre a veni să-i vorbească la palatul Artois, unde locuiau. Seniorul Enguerrand răspunse în mare grabă la invitația lor şi abia îl zăriră ducele şi ducesa, că îi şi ieşiră în întâmpinare spunându-i:

— Senior de Coucy, nu se poate să nu fi auzit vorbindu-se de cruciada ce se pregăteşte şi al cărei şef are să fie fiul nostru; ştii că acest fiu va fi soarele casei de Burgundia; ei bine, ți-l încredințăm cu totul

dumitale şi marelui dumitale curaj; căci ştim că, dintre toți cavalerii Franței, eşti cel mai iscusit în meseria armelor. Te rugăm deci să fii însoțitorul şi sfetnicul său pe timpul grelei călătorii pe care o va întreprinde, şi pentru care îl rugăm pe Dumnezeu să o facă să se termine cu bine spre cinstea noastră şi a creştinătății.

— Monseniore, şi dumneavoastră, doamnă, răspunse seniorul de Coucy, o asemenea rugăminte este o poruncă pentru mine şi, dacă vrea Dumnezeu, voi face aceasta călătorie din două motive: primul, din evlavie şi pentru a apăra credința şi pe Isus Cristos; al doilea, pentru a încerca să mă fac vrednic de cinstea pe care mi-o faceți. Cu toate astea, scumpe senior şi scumpă doamnă, ar trebui să mă scutiți de această răspundere şi să-l însărcinați pe altul mai vrednic, de pildă pe seniorul Filip de Artois, conte de Eu şi conetabil al Franței, sau poate chiar pe vărul său, contele de la Marche; cred că amândoi trebuie să facă parte din această expediție şi amândoi îi sunt mai apropiați prin obârşie şi iscusința armelor.

— Senior de Coucy, întrerupse ducele, dumneata ai văzut mai multe şi ai făcut mai mult decât cei de care ne-ai pomenit adineauri. Cunoşti ținuturile ce trebuie străbătute, iar ei n-au trecut niciodată pe acolo; sunt nişte cavaleri viteji şi loiali, însă dumneata eşti maestru în loialitate şi cavalerism, şi îți reînnoim rugămintea noastră.

— Monseniore, răspunse seniorul de Coucy, mă voi supune poruncii voastre şi nădăjduiesc că onoarea mea va ieşi cu bine din această încercare,

cu ajutorul seniorului Guy de la Trémouille, al seniorului Wilhelm, fratele său şi al amiralului Franței, seniorul Jean de la Vienne.

Acest lucru fiind hotărât, ducele se îngriji să facă rost de bani pentru a-i pregăti fiului său o stare demnă de el. Percepu aşadar un impozit, cu prilejul ridicării la rangul de cavaler a fiului său, asupra tuturor locuitorilor de la şes, asupra seniorilor din castele şi asupra burghezilor din oraşele închise, şi acest impozit se ridică la o sută douăzeci de mii de coroane de aur; dar pentru că era departe de a fi îndestulător pentru a întreține măreția cu care voia să-l vadă apărând, porunci tuturor seniorilor şi doamnelor care primiseră feude de la el, să-şi facă pregătirile de plecare, întrucât aveau să facă parte din casa fiului său, fiind liberi totuşi să se lipsească de această călătorie plătind o taxă potrivită; şi această taxă era pentru unii de două mii, pentru alții de o mie, în sfârşit pentru ceilalți de cinci sute de coroane, după venitul pământului.

Doamnele în vârstă şi foştii cavaleri care, după cum spune Froissart, se temeau de oboseala drumului, plătiră după voința ducelui; cât despre cei tineri, li se răspundea că nu era nevoie de banii ci de persoana lor; astfel că să se pregătească de plecare pe spezele lor şi să-l întovărăşească, în această sfântă călătorie, pe seniorul lor Jean; şi din această a doua taxă, ducele mai făcu rost de încă şaizeci de mii de coroane.

Totul se pregăti deci cât mai în grabă cu putință, astfel încât, către data de 15 mai, fiecare găsindu-se gata de război, contele Jean dădu semnalul de

plecare pornind el însuşi la drum. Era urmat de peste o mie de cavaleri şi scutieri, toți bărbați viteji şi de viță nobilă, printre care se numărau seniori cum era contele de Eu, conetabilul Franței; seniorii Henric şi Filip de Bar, seniorul de Coucy, seniorul Guy de la Trémouille, seniorul Boucicaut, mareşal al Franței; seniorul Regnault de Roye, seniorul de Saint-Py şi seniorul Jean de Vienne. În a douăsprezecea zi a lunii mai, toată această armată intră în Lorena; apoi, traversând comitatul Bar şi Burgundia, trecu în Alsacia, străbătu ținutul Aunay şi trecu fluviul Rin, se opri puțin în Würtemberg şi intră în Austria, unde cei care o compuneau au fost primiți cu mare cinste şi cu ospețe îmbelşugate de către ducele acesteia, care îi aştepta; acolo, fiecare se despărți, pornind în câte o direcție, pentru mai multă uşurință a marşului, după ce îşi dăduseră întâlnire în oraşul Buda, în Ungaria.

Între timp, la Paris, treburi mari şi importante se puneau la cale; sosiseră câțiva ambasadori din Anglia, cerând în căsătorie, pentru regele Richard, pe doamna Isabela de Franța, care era încă o copilă. Această legătură, în afară de nepotrivirea de vârstă, era convenabilă din toate punctele de vedere, Anglia fiind un regat şi Richard un rege care se puteau alia foarte bine cu regatul şi regele Franței. Mai mult, această unire punea capăt pentru totdeauna acelui război nimicitor care, în vremea a patru domnii, pustia două popoare născute pe acelaşi pământ, ramuri ale aceloraşi tulpini, care, slabe prin izolarea lor, dacă se sprijineau una pe alta, ar fi rezistat la orice furtună. Căsătoria se hotărî deci fără vreo

împotrivire, iar doamna Isabela fu logodită cu Richard al Angliei, care trebuia, anul următor, să vină s-o primească la Calais[30], din mâinile lui Carol al Franței.

În vremea aceasta, indicațiile pe care maestrul Wilhelm le lăsase în legătură cu îngrijirea sănătății regelui erau întru totul urmate, mai cu seamă în ceea ce recomandase cu privire la distracțiile de care trebuia să se bucure. În fiecare zi aveau loc plimbări călare, ospețe, fie la Luvru, fie la palat, şi în toate serile dansuri la palatul Saint-Paul; fiecare, pentru a-i face curte regelui, îşi storcea creierii să inventeze distracții noi, iar cele mai năstruşnice erau totdeauna cele mai bine primite. Cât despre Odette, ea se amesteca puțin la toate aceste serbări, de care ar fi despărțit-o caracterul ei simplu şi trist chiar dacă o altă pricină mai serioasă nu ar fi oprit-o. Avea să devină mamă!

Regele, la rândul său, o iubea cu acea dragoste adâncă şi recunoscătoare a sufletelor distinse; nu trecea o zi fără ca el să nu găsească o oră pe care să o petreacă alături de blânda lui infirmieră; şi atunci când seara depăna în minte serbările din timpul zilei, iar dimineața plăcerile nopții, totdeauna ora petrecută lângă ea îi apărea mai luminoasă între clipele de odihnă.

Se întâmplă însă că în vremea aceasta, un tânăr cavaler de Vermandois, care făcea parte din suita regelui, se căsători cu o domnişoară germană din casa reginei. Auguştii stăpâni ai celor doi soți

---

30-Căsătoria a fost într-adevăr oficiată la biserica Sfântul Nicolae din Calais, la 4 noiembrie 1396. (N.A.).

hotărârâ aşadar, ca nunta să aibă loc la palatul Saint-Paul, şi toţi porniră în căutarea unor invenţii noi, pentru ca această serbare să fi cea mai veselă şi mai plăcută, aşa cum nu mai fusese de multă vreme. Deoarece balul era mascat, regele încercă s-o hotărască pe Odette să ia parte; însă ea refuză cu tărie, invocând primejdia situaţiei sale şi şubrezenia sănătăţii.

Seara nunţii sosi; fiecare îşi făcuse pregătirile în tăcere, spre a produce mai mult efect prin surpriza pe care socotea să o facă. Balul se deschise prin cadrilul măştilor obişnuite; însă, către ora unsprezece, se auziră strigăte de „Loc! loc", iar un valet de pică şi un valet de caro, cu halebarda în mână şi îmbrăcaţi în costumele caracteristice funcţiei lor, se aşezară de o parte şi de alta a uşii, prin care intră aproape numaidecât un întreg joc de pichet; regii sosiră în ordinea vechimii; David mergea primul, după el venea Alexandru; după Alexandru, Cezar; în sfârşit după Cezar, Carol cel Mare. Fiecare ţinea de mână dama de culoarea sa, iar trena rochiei acesteia era ţinută de un sclav. Primul dintre sclavi reprezenta mingea; al doilea, biliardul; al treilea, şahul; a patrulea, zarurile. În urma lor mergeau, ca făcând parte din suită, zece aşi, costumaţi în căpitani de gardă şi comandând fiecare nouă cărţi. În sfârşit, cortegiul se termina prin valeţii de treflă şi de cupă, care închiseră uşa, spre a arăta că nu mai era nimeni de intrat. Atunci muzica balului dădu semnalul dansului; îndată regii, damele şi valeţii formară terţe şi careuri, spre marea distracţie a celor de faţă; apoi, în sfârşit, culorile roşii trecând de o

parte şi cele negre de alta, baletul se termină printr-un contradans general în care toate culorile se amestecară fără deosebire de vârstă, de rang sau de sex.

Încă se mai râdea de această fantezie, pe care o găsiseră foarte plăcută, când un glas, pornit dintr-o sală de alături, ceru, în franţuzeşte, să se deschidă uşa. Întrucât se presupunea că această cerere era făcută pentru introducerea unei noi mascarade, se grăbiră să-i deschidă. Într-adevăr, cel care cerea intrarea în bal era un şef sălbatic mânând înaintea lui, cu o frânghie, cinci sau şase supuşi legaţi unul de altul şi cusuţi în nişte tunici de pânză pe care se lipiseră, cu ajutorul răşinei, fire de in foarte subţiri, cărora li se dăduse prin vopsea, culoarea părului; cei şase oameni păreau deci goi şi acoperiţi cu păr ca satirii. Doamnele începură să ţipe de spaimă şi se dădură înapoi la vederea lor, astfel încât se formă în mijlocul sălii un cerc gol, în centrul căruia noii sosiţi intrară şi executară cele mai caraghioase dansuri. După câteva clipe frica dispăruse şi toate doamnele se apropiaseră, în afară de doamna ducesă de Berry, care stăruia să rămână într-un colţ; văzând acest lucru şeful sălbaticilor se duse la ea crezând că are s-o înfricoşeze. În aceeaşi clipă, ţipete asurzitoare răsunară în sală: domnul duce de Orleans apropiase din nebăgare de seamă o torţă de una din măşti; numaidecât, cei cinci sălbatici, care erau legaţi unul de altul, se aflară în flăcări. Unul din ei se repezi numaidecât afară din apartament, în vreme ce un altul, uitând propria-i primejdie şi propria-i durere, făcu să se audă aceste cuvinte grozave:

— Salvați-l pe rege! În numele cerului, salvați-l pe rege!

Atunci doamna ducesă de Berry, bănuind că cel care venea la ea nu era altul decât Carol, îi cuprinse corpul cu amândouă brațele, căci voia să se întoarcă la tovarăşii săi, deşi nu ar fi putut să le dea niciun ajutor şi s-ar fi expus la primejdia de a fi ars împreună cu ei şi, agățându-se de el, îl opri chemând în ajutor; şi se auzeau mereu aceleaşi țipete de durere şi aceeaşi voce repeta cu spaimă.

— Salvați-l pe rege! Salvați-l pe rege!

Era un spectacol îngrozitor al celor patru oameni în flăcări şi de care nimeni nu îndrăznea să se apropie căci răşina, întocmai ca o sudoare arzândă, şiroia de pe corpul lor pe podea, iar fâşiile pe care le smulgeau după acele veşminte blestemate sfâşiau odată cu ele carne vie, întocmai ca tunica lui Nessus; astfel încât în sala de Saint-Paul, pe la miezul nopții, spune Froissart, îți era groază şi milă să auzi şi să vezi; căci, din patru care ardeau, doi erau deja morți şi întinşi pe jos: unul era tânărul conte de Joigny şi altul seniorul Emery de Poitiers. Cât despre ceilalți doi, aceştia erau transportați pe jumătate arşi la locuința lor: erau seniorul Henri de Guisay şi bastardul de Foix, care încă mai spunea cu un glas muribund, fără a se gândi la propriul său chin:

— Salvați-l pe rege! Salvați-l pe rege!

Al cincilea, care părăsise sala înconjurat de flăcări, era seniorul de Nantouillet; acesta îşi amintise că la venire trecuse pe lângă cămara de băuturi şi văzuse acolo nişte putini mari pline cu apă unde se spălau

paharele şi cupele; se îndreptă deci într-acolo şi se aruncă în una din ele; această prezență de spirit îl salvă.

Cât despre rege, îi spusese mătuşii sale de Berry cine era şi aceasta, arătându-i pe doamna Isabela leşinată în brațele femeilor sale, obținuse de la el să se ducă în grabă în apartamentele sale şi să-şi schimbe îmbrăcămintea; teama pe care o avuseseră toți în legătură cu el fu aşadar potolită, căci intră, după câteva minute, în sală, fără mască şi îmbrăcat în veşmintele-i obişnuite. Doamna Isabela nu-şi veni în fire decât la auzul glasului său; ba încă se mai îndoi câtva timp că ar fi el şi că nu se întâmplase nimic.

Cât despre ducele de Orleans, acesta era deznădăjduit, însă durerea lui nu folosea la nimic decât să arate nenorocirea se întâmplase din prea marea lui neprevedere şi copilărie; striga către cei ce voiau să-l asculte că totul trebuia să apese asupra lui, pedeapsă şi remuşcare şi că acum când vedea nenorocirea întâmplată din pricina nesăbuinței lui, şi-ar da viața pentru a răscumpăra-o pe a nenorociților pe care îi ucisese. Regele îl iertă, căci era destul de limpede că nu fusese nicio intenție rea din partea lui.

Vestea acestei întâmplări se răspândi numaidecât prin Paris; numai că nu se cunoştea dacă regele fusese salvat, astfel că, a doua zi de dimineață, pe toate străzile era mare îngrămădeală de oameni, vociferând cu glas tare împotriva acelor tineri nechibzuiți care îl îndemnau pe rege la asemenea petreceri. Se vorbea să se răzbune pe cei care-i

pricinuiseră moartea; începuseră deja să circule unele bănuieli împotriva ducelui de Orleans căruia, la moartea regelui, avea să-i revină regatul Franței. Ducii de Berry şi de Burgundia, care veneau, primul de la palatul Nesle şi al doilea de la palatul Artois, se întâlniră în cursul dimineții la palatul Saint-Paul. Ei străbătuseră valurile poporului; auziseră răgetele înăbuşite ale leului; îi cunoşteau mânia şi se temeau de ea; se duseră deci la rege şi îl sfătuiră să încalece şi să se plimbe pe străzii Parisului; şi după ce regele se învoi, ducele de Burgundia puse să se deschidă fereastra, înaintă în balcon şi strigă cu glas tare:

— Regele n-a murit, oameni buni, şi aveți să-l vedeți.

Câteva clipe mai târziu regele ieşi într-adevăr, însoțit de unchii săi şi, după ce călărise prin tot Parisul, pentru a potoli poporul, se îndreptă spre biserica Notre-Dame unde ascultă liturghia şi aduse daruri. Se înapoia spre palatul Saint-Paul după ce îşi îndeplinise această datorie, când în timp ce trecea pe strada Grădinilor, auzi un țipă atât de adânc ieşit din inimă, încât tresări şi îşi înălță capul. Cea care îl scosese era o tânără pe jumătate răsturnată pe brațele doicii. Regele abia o zărise că sări jos de pe cal, le spuse unchilor să se înapoieze fără el la palat, alergă spre casa unde se afla femeia, urcă în grabă scara şi se năpusti într-o cameră, strigând înspăimântat:

— Dar ce ai oare, scumpă copilă, de eşti atât de palidă şi tremurândă?

— V-am crezut mort, răspunse Odette, şi acum simt că mor.

XI

Odette crezuse cu adevărat că moare rostind aceste cuvinte, căci leşinase; Carol o luă în braţe şi o aşeză pe patul pe care abia îl părăsise. Jehanne îi stropi faţa cu câteva picături de apă; ea deschise ochii.

— Ah! exclamă Odette cuprinzând cu braţele gâtul iubitului, ah! Carol al meu, regele meu, seniorul meu, aşadar nu eşti mort!

Şi întreaga viaţă a acestei fiinţe îngereşti îi era concentrată în priviri.

— Copila mea scumpă, zise regele, trăiesc încă pentru a te iubi.

— Pentru a mă iubi!

— Ah! Da!

— E bine să fii iubită, asta îţi ajută să mori, zise cu tristeţe Odette.

— Să mori? spuse regele cu spaimă; să mori? Iată că pentru a doua oară rosteşti acest cuvânt; dar eşti oare bolnavă, eşti oare suferindă? Pentru ce eşti atât de palidă?

— Mă mai întrebaţi, monseniore? răspunse Odette. Nu ştiţi că o veste înspăimântătoare a străbătut tot oraşul, că a intrat aici ca şi pretutindeni, că în mijlocul nopţii s-a înălţat un strigăt care a fost auzit de la un capăt la altul al Parisului: „Regele a murit”? Vă închipuiţi,

monseniore, ce mi s-a întâmplat când am auzit acele cuvinte? Ele mi-au pătruns în inimă ca un pumnal; am simțit că ceva trebuincios vieții se zdrobea în mine; asta mi-a adus o mare mulțumire, căci eram sigură că nu vă supraviețuiesc şi l-am preamărit pe Dumnezeu; acum, iată că trăiți şi numai eu singură mor; Dumnezeu fie iarăşi preamărit; bunătatea lui e mare, îndurarea lui e nemărginită!

— Ce tot spui, Odette? Dar ți-ai pierdut mințile! Să mori! tu, să mori! Şi pentru ce? cum aşa?

— Pentru ce, v-am spus-o; cum, nu ştiu. Ştiu numai că sufletul a fost gata să mă părăsească şi că, atunci când am aflat că trăiți, nu i-am cerut lui Dumnezeu decât un lucru, acela de a vă mai vedea; căci simțeam că era în zadar de a-i cere să mai şi trăiesc. V-am revăzut, sunt fericită, pot să mor. Vai, Dumnezeule, Dumnezeule iartă-mă dacă toate gândurile mele sunt pentru el! Carol, ce mult sufăr! Oh! Strânge-mă în brațele tale, să mor în brațele tale!...

Şi leşină pentru a doua oară.

Regele o crezu moartă; o strângea la pieptu-i strigând şi suspinând. Deodată tresări, căci simțise o mişcare ciudată; era copilul care se zvârcolea în pântecele mamei.

— Ah! strigă Carol recăpătându-şi întreaga prezență de spirit, ah! Aleargă, Jehanne, aleargă la medicul meu şi adu-l aici. Spune-i, dacă e nevoie, că eu sunt cel care mor; dar să vină numaidecât, într-un minut; ea n-a murit şi s-ar putea să fie salvată.

Jehanne se repezi afară din apartament şi alergă atât de repede pe cât îi îngăduia vârsta, la adresa pe

care i-o dăduse regele. Zece minute mai târziu, se înapoie; medicul o urma.

Odette îşi recăpătase cunoştinţa, însă era atât de slăbită încât nu putea să vorbească. Carol, cu ochii ţintă în ochii ei, nemişcat, cu fruntea scăldată de sudoare, o privea cu lăcomie; din când în când Odette scotea un ţipăt slab.

— Ah! Vino, vino, maestre! strigă Carol zărindu-l pe doctor; vino şi salvează-mi-o; atunci vei fi salvat mai mult decât coroana mea, mai mult decât regatul meu, mai mult decât viaţa mea; vei fi salvat-o pe aceea care mi-a redat minţile când eram nebun; aceea care, nelipsită de lângă mine, devotată şi răbdătoare ca un înger, a vegheat zile lungi şi nopţi nesfârşite; apoi, după ce o vei fi salvat, cere-mi ce doreşti şi-ţi făgăduiesc că vei avea, cu condiţia să doreşti ceva care să fie în putinţa celui mai puternic rege al creştinătăţii.

Odette îl privi pe rege cu o expresie de nespusă recunoştinţă. Medicul se apropie de ea şi îi pipăi pulsul.

— Tânăra aceasta va intra în durerile naşterii, îi spuse el regelui, şi totuşi fătul nu şi-a împlinit termenul; trebuie să fi avut vreo spaimă puternică, vreo comoţie neaşteptată.

— Da, aşa este! zise regele. Ei bine, maestre, deoarece cunoşti atât de bine pricina răului, poţi s-o salvezi, nu-i aşa?

— Monseniore, ar trebui să vă înapoiaţi la palatul Saint-Paul, şi voi trimite să vă cheme când totul va fi terminat.

Odette făcu o mişcare pentru a-l opri pe rege; apoi,

aproape numaidecât, deschizind brațele şi lăsându-le să cadă pe pat:

— Monseniore, zise ea cu un glas slab, maestrul are dreptate; dar veți reveni, nu-i aşa?

Regele îl trase pe medic într-un colț şi, privindu-l țintă în ochi, îi spuse:

— Maestre, vrei să mă îndepărtezi? Vrei să nu o văd murind? Atunci nimic nu mă va face să ies, să ştii; nu mi-o lua un minut, o secundă, dacă nu mi-o vei înapoia vie!

Medicul se duse la Odette, îi luă din nou mâna şi o privi cu atenție; apoi, înapoindu-se la rege:

— Puteți ieşi, monseniore, zise el; copila poate trăi până mâine.

Regele strânse cu înfrigurare mâna doctorului şi două lacrimi i se prelinseră pe obraji.

— Dar e oare adevărat că e condamnată? murmură el cu glas slab; aşadar are să moară? Ah! Atunci nu o părăsesc! Nimic nu mă va face să ies de-aici, nu ies pentru nimic în lume.

— Cu toate astea veți ieşi, sire, şi un singur cuvânt vă va hotărî; emoția produsă de prezența voastră poate face mai dureroasă şi mai grea criza ce va avea loc, şi totul depinde de această criză; dacă există vreo speranță, aici trebuie căutată.

— Plec! Plec atunci! O las! zise regele.

Apoi, alergând spre Odette, o strânse în brațe.

— Odette, îi zise el, fii răbdătoare şi curajoasă; aş vrea să nu te părăsesc, însă mi s-a spus că aşa trebuit. Păstrează-te pentru mine; mă înapoiez, mă înapoiez.

— Adio, monseniore, îi spuse cu tristețe Odette.

— Nu adio; la revedere.

— Să dea Dumnezeu! murmură copila închizând ochii şi lăsându-şi din nou capul pe pernă.

Regele se înapoie la palatul Saint-Paul, plângând şi deznădăjduit; se închise în apartamentul său şi petrecu acolo două ore care îi părură două veacuri, încercând zadarnic să-şi mute gândurile şi frământat mereu de o singură idee; el însuşi simțea nişte dureri ascuțite străbătându-i capul; nişte flăcări îi treceau prin fața ochilor; îşi apăsa fruntea înfierbântată între mâini, ca pentru a opri acolo judecata; căci abia recăpătată de puțină vreme, o vedea luându-şi zborul din nou. În sfârşit, după o bucată de timp, simți că nu mai putea să reziste, se repezi afară din apartament, ieşi alergând din palatul Saint-Paul, se îndreptă spre strada Grădinilor, zări casa, apoi se opri deodată; tremura din tot corpul. După câteva clipe, porni din nou la drum, însă atât de încet ca şi când ar fi urmat un convoi mortuar. În cele din urmă ajunse, şovăind să treacă pragul şi fiind gata să se înapoieze la palatul Saint-Paul, aşteptând acolo să fie anunțat, aşa cum i se făgăduise. În sfârşit, urcă în neştire scara, ajunse la uşă şi acolo, trăgând cu urechea, auzi nişte țipete.

După câteva minute, țipetele încetară. Jehanne deschise repede uşa; regele era îngenuncheat îndărătul ei.

— Ei bine, zise el cu îngrijorare, Odette? Odette?

— A scăpat, vă aşteaptă.

Regele dădu buzna în apartament, râzând şi plângând în acelaşi timp; apoi se opri deodată în

faţa patului unde se afla culcată Odette, ţinându-şi fiica în braţe[31], căci era atât de palidă încât părea o madonă de marmură.

Şi totuşi, cu toată paloarea, se vedea pe buzele tinerei mame un zâmbet blând şi plin de speranţă, un zâmbet de nedescris şi necunoscut, un zâmbet cum are mama pentru pruncul ei, unul din acele zâmbete compuse din iubire, din rugăciune şi credinţă.

Văzând şovăiala lui Carol, ea îşi adună toate puterile luă copila şi arătându-i-o regelui îi spuse:

— Monseniore, iată ce vă rămâne de la mine.

— Ah! Mama şi fiica vor trăi! zise Carol strângându-le pe amândouă la piept. Dumnezeu va lăsa pe aceeaşi tulpină trandafirul şi bobocul; ce i-am fi putut face să ne despartă?

— Monseniore, zise medicul, ar fi bine ca această sărmană suferindă să se odihnească.

— Vai! Lăsaţi-mi-l, zise Odette; odihna îmi va fi mai plăcută şi mai liniştită, ştiindu-l aici. Nu uitaţi că, dacă mă va părăsi, s-ar putea să nu-l mai revăd, iar eu n-am supravieţuit atât de mult decât pentru că natura a făcut o minune în favoarea copilei căreia aveam să-i dau naştere.

Zicând aceasta, îşi rezemă capul de umărul lui Carol. Jehanne luă fetiţa; medicul ieşi. Odette şi regele rămaseră singuri.

— Acum, copila mea, zise regele, am să veghez la rându-mi la căpătâiul tău, aşa cum ai vegheat tu

---

31-Fiica aceasta, care s-a numit Margareta de Valois, a fost căsătorită cu seniorul de Harpedanne şi a primit ca zestre moşia de la Belleville în Poitou. (N.A.).

atât de multă vreme la al meu. Dumnezeu a făcut o minune în favoarea ta; eu sunt mai puțin vrednic decât tine de bunătatea lui; însă mă încred în mărinimia sa. Dormi; eu am să mă rog.

Odette zâmbi cu tristețe, strânse uşor mâna regelui şi închise ochii. Câteva minute mai târziu, răsuflarea gurii şi mişcarea ritmică a pieptului arătau că dormea.

Carol, reținându-şi respirația şi fără a face vreo mişcare, privea fața aceea atât de palidă, încât s-ar fi zis că aparținea de pe acum mormântului, dacă buzele-i colorate de un roşu aprins şi zvâcnirea grăbită a arterelor n-ar fi arătat că o viață foarte agitată mai circula încă prin vinele ei. Din când în când, mişcări nervoase îi zguduiau corpul slăbit şi, îndată după ele, picături de sudoare rece i se rostogoleau pe frunte. În cele din urmă, mişcările se îndesiră, suspine înăbuşite îi ieşiră din piept, iar câteva țipete slabe abia auzite dovedeau că se zbătea sub povara unui vis. Carol îşi dădu seama că somnul se prefăcuse în suferință; o trezi.

Odette deschise ochii; privirile ei, deja înceţoşate rămaseră o clipă nelămurite şi nesigure, parcurgând toate obiectele din preajmă; în sfârşit, se opriră asupra regelui; îl recunoscu şi scoase un strigăt de bucurie.

— Ah! Sunteți tot aici, monseniore! Era un vis, iar eu nu v-am părăsit încă!

Carol o strânse la piept.

— Închipuiți-vă, îi spuse ea, că abia adormisem, când un înger a coborât la picioarele patului meu, acolo; avea un nimb de aur pe frunte, aripi albe pe

umeri şi în mână ținea o ramură de palmier. M-a privit cu blândețe şi mi-a zis:

— Am venit să te caut, Dumnezeu te cere.

I-am arătat că mă țineați în brațe şi i-am răspuns că nu puteam să vă părăsesc. Numaidecât m-a atins cu ramura de palmier şi am simțit că aveam aripi. Apoi, nu ştiu cum s-a făcut, că eu vegheam şi dumneavoastră dormeați. Atunci îngerul s-a înălțat; eu l-am urmat purtându-vă în brațele mele şi am început să urcăm împreun spre cer. La început eram foarte fericită, mă simțeam puternică şi uşoară şi respiram cu uşurință; însă puțin câte puțin, am simțit că atârnați prea greu în brațel mele; fără să țin seama de asta, urcam mereu; respirația mi se îngreuia şi gâfâiam. Am vrut să vă trezesc dar n-am fost în stare; dormeați un somn de plumb. Am încercat să strig, sperând că-mi veți auzi glasul; dar glasul mi s-a oprit în gâtlej. Mi-am întors capul spre înger pentru a-i cere ajutor; el mă aştepta la poarta cerului şi îmi făcea semn să-l ajung. Voiam să-i spun că nu mai puteam înainta, că mă înăbuşeam, că îmi îngreuiați atât de mult brațele de parcă aş fi purtat întreaga lume; dar niciun sunet, nicio vorbă nu-mi ieşea din gură; brațele îmi amorțeau şi simțeam că eram gata să vă dau drumul. Nu mai aveam de dat decât de două ori din aripi ca să ajung la înger; aproape îl atingeam! Am întins mâna ca să-i apuc poalele veşmântului: era ultima mea sforțare! N-am dat decât peste nişte aburi fără rezistență şi fără putere; brațul care vă purta mi s-a lăsat în jos, ca şi când ar fi fost mort, şi v-am văzut rostogolindu-vă cu iuțeală. Am scos un țipăt: tocmai

atunci m-ați trezit... Mulțumesc, mulțumesc!

Îşi lipi buzele de obrajii lui Carol şi, înfrântă de emoțiile visului închise din nou ochii.

Regele o văzu cum adoarme; vreme de câteva minute încă, îi urmări somnul, de teamă ca un alt vis să nu vină s-o chinuiască. Apoi i se păru că şi lui îi cuprindeau fruntea nişte ameţeli; obiectele din juru-i păreau să se învârtească; scaunul pe care se aşezase se clătina. Ar fi voit să se ridice, să deschidă o fereastră, să alunge acest fel de delir; dar trebuia să o trezească pe Odette; Odette, care dormea atât de liniştită în brațele lui, ale cărei buze se făcuseră mai mult palide decât însufleţite, al cărei sânge se calmase; Odette, căreia două ore de odihnă puteau să-i redea forțele; nu avea însă curajul. Pentru a scăpa de acel delir, îşi puse capul lângă al Odettei, închise ochii la rândul său, continuă să vadă, câtva timp încă, obiecte ciudate şi nelămurite care pluteau prin aer şi treceau fără să atingă pământul; un fel de fum în care străluceau scântei veni să acopere totul; apoi scânteile se stinseră, totul rămase din nou nemişcat, în noapte şi în tăcere; adormi.

După o oră, o senzație de frig îl trezi: capul Odettei căzuse pe obrazul lui şi de acolo îi venea frigul; se simțea înțepenit din pricina greutății corpului fetei. Vru s-o aşeze din nou pe pat: era mai palidă ca oricând; orice culoare îi dispăruse de pe buze. Îi apropie gura de a lui şi nu-i mai simți răsuflarea; se repezi spre ea, acoperind-o de sărutări, apoi deodată scoase un țipăt sfâşietor.

Jehanne şi doctorul intrară şi alergară la pat; se uitară în jurul lor şi zăriră, într-un colț, pe Carol

stând jos şi ținând în brațe corpul tinerei înfăşurat în cearşaf; ochii Odettei erau închişi, ai lui Carol erau ficşi şi deschişi. Odette murise, Carol înnebunise.

Îl readuseră pe rege la palatul Saint-Paul; pierduse orice simțământ şi orice amintire, lăsându-se purtat de colo-colo ca un copil. Numaidecât prin tot palatul se răspândi vestea nenorocirii ce i se întâmplase şi toți o puseră pe seama groazei din timpul nopții. Regina află vestea pe când se înapoia de pe strada Barbette, unde pusese să i se mobileze o locuință mai retrasă; alergă îndată la camera regelui. Acesta se afla în aceeaşi stare de nemişcare; dar abia zări florile de crin cu care era presărată rochia doamnei Isabela, că vechea lui ură împotriva acestei embleme izbucni din nou. Scoțând atunci un țipăt care semăna cu răgetul unui leu, apucă o spadă care fusese lăsată din neglijență lângă fotoliul său, o trase din teacă şi înaintă spre soția lui spre a o lovi. Regina, amenințată, apucă cu mâinile goale fierul de lângă gardă în locul în care nu taie; însă Carol, trăgând cu putere spre el spada pe care voia s-o recapete, făcu să alunece lama în toată lungimea ei între mâinile doamnei Isabela. Sângele țâşni; regina se repezi spre uşă scoțând țipete desperate şi acolo, întâlnindu-l pe ducele de Orleans, îi arătă rănile.

— Dar ce s-a întâmplat, strigă ducele îngălbenindu-se, şi cine te-a adus în halul acesta?

— S-a întâmplat, strigă doamna Isabela, că monseniorul e mai nebun şi mai sălbatic ca oricând, şi a voit să mă ucidă, de astă dată pe mine, aşa cum a voit să te ucidă pe dumneata data trecută. Oh!

Carol, Carol! urmă ea întorcându-se spre rege şi mişcându-şi mâinile pline de sânge, iată un sânge care va cădea asupra capului tău; nenorocire ție, nenorocire!

XII

Între timp, cruciații trecuseră Dunărea şi intraseră în Turcia; dăduseră dovezi minunate de vitejie, cuceriseră cu uşurință oraşe şi castele şi toți care se ridicaseră împotriva lor nu au putut să le facă față. Ajunseseră dinaintea oraşului, Nicopole şi, organizând asediul, îl forțau să capituleze dând asalt după asalt, astfel încât, deoarece nu aveau nicio ştire despre Baiazid, regele Ungariei le spunea seniorilor Franței, conților de Nevers, de Eu, de la Marche, de Soissons, seniorilor de Coucy şi baronilor de Burgundia:

— Stimați seniori, cu ajutorul lui Dumnezeu, treburile au mers destul de bine; am făcut fapte vitejeşti, am nimicit puterea Turciei, al cărei ultim meterez este acest oraş; odată ocupat – căci nu mă îndoiesc că nu-l vom ocupa, – părerea mea este să nu mergem mai departe anul acesta; ne vom retrage, dacă nu veți avea nimic împotrivă, în regatul meu din Ungaria, unde am o mulțime de fortărețe, de oraşe şi de castele gata să vă primească. Iarna aceasta va fi folosită spre a ne lua toate măsurile pentru vara ce va veni; îi vom scrie regelui Franței, îi vom spune unde am ajuns cu treburile noastre şi, în primăvara viitoare ne va trimite trupe proaspete; ba chiar se poate ca atunci când va afla în ce situație ne găsim, să vină chiar el în persoană, căci e tânăr,

cu multă voință şi iubitor de fapte vitejeşti, după cum ştiți; însă, chiar dacă vine sau nu, vara viitoare, dacă va vrea Dumnezeu, îi vom alunga pe păgâni din regatul Armeniei, vom trece brațul Sfântul Gheorghe[32] şi ne vom duce în Siria să eliberăm porturile Iaffa şi Beirut şi să cucerim Ierusalimul şi întreg pământul sfânt; dacă sultanul ne iese înainte, avem să-l înfruntăm cum se cuvine.

Asemenea planuri se potriveau de minune cu caracterul şi curajul cavalerilor francezi; astfel că îi încuviințară cu înflăcărare spusele, iar zilele se scurgeau în mijlocul acestei avântate şi nepăsătoare veselii care, la ostaşii noştri, este mai puțin un efect al mândriei personale cât mai mult al încrederii oarbe pe care o arată față de nişte şefi de rang mare şi inimoşi; lucrurile totuşi aveau să se petreacă cu totul altfel decât nădăjduiau ei.

Baiazid, despre care nu se mai auzea vorbindu-se nimic, şi a cărui pretinsă nepăsare le mărea încrederea cavalerilor, se folosise de timpul verii spre a-şi aduna armata; ea se compunea din soldați recrutați din toate țările, şi le făgăduise atât de mari foloase, încât veniseră sub steagurile lui oameni chiar din fundul Persiei. Abia se văzuse cu o asemenea putere, că şi pornise la drum, străbătuse strâmtoarea Dardanele pe poteci neumblate, poposise la Adrianopol doar atât cât îi trebuia să-şi refacă armata şi se apropiase numai la câteva leghe de oraşul pe care-l asediau creştinii; atunci îi porunci lui Urmus-Beg, unul din cei mai viteji şi mai credincioşi slujitori ai săi, să recunoască ținutul şi

32-Strâmtoarea Dardanelelor. (N.A.).

să ia legătură, dacă era cu putință, cu Dogan-Beg, guvernatorul Nicopolei; însă cel pe care-l trimisese în recunoaştere se înapoie, spunând că o armată numeroasă de creştini închidea toate ieşirile şi îl împiedicase să ia legătura cu asediații. Baiazid zâmbi cu dispreț şi, la căderea nopții, porunci să-i aducă cel mai iute cal, se aruncă pe el şi, străbătând toată tabăra creştină adormită, uşor şi tăcut ca un duh al aerului ajunse în vârful unei coline de lângă Nicopole; acolo opri şi cu un glas tunător strigă:

— Dogan-Beg!

Acesta, pe care întâmplarea îl făcuse să se afle pe metereze, recunoscu glasul care-l chema şi îi răspunse; atunci sultanul îl întrebă, în turceşte, despre starea oraşului, despre hrană şi muniții. Dogan, după ce îi urase sultanului o viață lungă şi o mare fericire, îi răspunse:

— Prin bunăvoința lui Mahomed, porțile şi zidurile oraşului sunt puternic şi bine apărate; soldații, după cum vezi cu ochii tăi sfinți, veghează ziua, veghează noaptea şi au hrană şi muniții din belşug.

Atunci Baiazid, aflând ceea ce dorea să ştie, coborî de pe colină, căci seniorul de Helly, care comanda o patrulă de noapte, auzind glasul care punea întrebări, dăduse alarma şi se îndrepta spre colină; deodată văzu trecând prin fața lui un fel de fantomă călare, uşoară ca vântul şi care, ca şi el, rădea pământul. Se repezi după ea cu întreaga-i trupă; însă, cu toate că era unul din călăreții cei mai dibaci din armată, nu putu să ajungă nici măcar țărâna pe care bidiviul regal o făcea să zboare în fuga lui. Baiazid făcu astfel opt leghe într-o oră şi, ajuns în

mijlocul armatei sale, scoase un strigăt asurzitor care trezi oamenii, iar caii începură să necheze; aceasta pentru că voia să profite de restul nopții spre a se apropia cât ar fi putut mai mult de armata creştină; porni aşadar de îndată la drum şi, la ivirea zorilor, îşi aşează armata în ordine de bătaie. Ca om cu mare experiență şi care cunoştea curajul cruciaților, împinse mai întâi înainte opt mii de turci, pe care îi urmă, la aproape o leghe, de restul armatei, căreia îi dădu forma unui V; iar el, luând loc în spatele lor, porunci celor două aripi să învăluiască armata duşmană, atunci când fuga prefăcută a avangărzii ar fi atras-o în spațiul gol ce rămânea în urma acestuia aranjament; corpul acesta de armată şi cele două aripi formau un total de aproape o sută nouăzeci de mii de oameni.

În vreme ce armata înainta, numeroasă ca firele de nisip, mistuitoare ca simunul, cavalerii creştini îşi petreceau timpul în serbări şi orgii; tabăra devenise un adevărat oraş în care păreau să-şi fi dat întâlnire toate plăcerile vieții. Corturile unor simpli cavaleri erau din stofe întrețesute cu aur; foloseau moda Franței, născoceau altele noi şi, în lipsa imaginației, le modificau pe cele vechi. Astfel, măriseră atât de mult ciocul de la vârful armurii piciorului, încât cercul pe care-l forma prin îndoitură împiedica piciorul să mai intre în scară; unii chiar avuseseră ideea să-i lege extremitatea de genunchi cu un lanț de aur. Această destrăbălare şi acest lux constituiau un mare subiect de uimire pentru popoarele străine; ele nu puteau înțelege cum nişte seniori care porniseră în cruciadă pentru apărarea religiei,

dădeau păgânilor un aşa de mare motiv de scandal; cum nişte cavaleri, atât de viteji în luptă, erau atât de neserioşi după ce lepădau armele; şi cum aceiaşi oameni puteau să poarte totodată nişte veşminte atât de uşoare şi nişte armuri atât de greoaie.

Ajunseseră la 28 octombrie, ajunul sărbătorii sfântului arhanghel Mihail; era ora două dimineața; întreag seniorie franceză era adunată în cortul contelui de Nevers, care dădea un mare ospăț. Se băuseră din belşug vinuri din Ungaria şi din Arhipelag, şi întreg acel tineret flecar şi voios vedea trandafiriu viitorul, pe care îl înfrumusețea cu planuri mărețe. Numai seniorul Jacques de Helly stătea trist şi posomorât, şi era luat în râs pentru această tăcere; câtva timp îi lăsă să vorbească pe acei tineri nebunatici, însă în cele din urmă, ridicându-şi fruntea bronzată de soarele Orientului:

— Seniorii mei, zise el, râdeți şi glumiți, foarte bine; totuşi dormeați pe când eu vegheam şi n-ați văzut şi auzit nimic din cele ce am văzut şi auzit eu. Astă-noapte, pe când făceam paza taberei, am văzut o minune cerească, am auzit un glas omenesc şi tare mă tem ca cerul şi pământul să nu ne prevestească ceva rău.

Cavalerii începură să râdă, bătându-şi joc de Amorath-Baraquin în lipsa lui; ba unii spuseră chiar că un câine de păgân ca el n-ar îndrăzni să atace nişte cavaleri creştini.

— Regele Basaac[33] este un păgân, aşa e, răspunse seniorul de Helly; însă este un prinț sincer şi serios în credința lui greşită, urmând cu atâta grijă

33-Numele sub care este redat în cronici Baiazid. (N.A.).

învățaturile falsului său profet, cum urmăm noi, cu mai puțină sârguință poruncile adevăratului Dumnezeu. Cât despre vitejia lui, cel care l-a văzut, ca şi mine, într-o zi de bătălie, nu se va mai îndoi în viața lui. Îl chemați în gura mare; are să vină, fiți liniştiți, dacă nu cumva a şi venit.

— Senior Jacques, zise contele de Nevers ridicându-se şi sprijinindu-se de umărul mareşalului Boucicaut, jumătate din prietenie, jumătate pentru a-şi menține echilibrul, nu mai eşti tânăr, este un păcat; nu eşti vesel, este un viciu; însă vrei să ne întristezi, şi asta e o crimă! Cu toate astea eşti un cavaler cu o mare experiență şi un mare curaj; spune-ne ce-ai văzut şi auzit. Eu sunt şeful cruciadei; dă-mi raportul.

Apoi, luându-şi cupa şi întorcându-se către paharnici:

— Turnați vin de Cipru, zise el; dacă va fi ultimul, cel puțin să fie bun.

Apoi ridicându-şi pocalul:

— Seniorii mei, spre cea mai mare slavă a lui Dumnezeu şi în sănătatea regelui Carol!

Fiecare se ridică, îşi goli paharul şi se aşează din nou. Numai seniorul Jacques de Helly rămase în picioare.

— Ascultăm, spuse contele de Nevers punându-şi coatele pe masă şi sprijinindu-şi bărbia între pumni.

— Seniorii mei, făceam aşadar, după cum v-am spus, paza mea de noapte, când am auzit din cer, şi asta spre răsărit, nişte țipete care nu aveau nimic omenesc; m-am întors în partea aceea şi am văzut, nu numai eu ci şi toată trupa mea, o stea mare

atacată de cinci mai mici; țipetele veneau din acel punct al cerului unde se petrecea lupta ciudată, şi erau aduse la urechile noastre de un vânt miraculos care părea să se piardă la marginile taberei, ca şi când, vestitor al unor preziceri fatale, Dumnezeu îl însărcinase să ni le aducă numai nouă, iar după îndeplinirea acestei sarcini, nu mai avea nevoie să meargă mai departe. Prin fața stelei mari treceau încoace şi încolo nişte umbre ce aveau forma unor oameni înarmați şi care se îngroşau mereu, până când în cele din urmă steaua mare dispăru, stingând odată cu ea pe două din duşmancele ei; atunci cele trei care mai rămâneau se adunară în formă de triunghi şi puteau fi văzute până la ziuă strălucind sub această formă simbolică. Noi mergeam încă înspăimântați de o asemenea minune, şi căutând zadarnic să ne-o explicăm, când, în vreme ce treceam printr-un fel de viroagă săpată între munte şi ziduri, auzirăi un glas; însă de astă dată era chiar un glas omenesc, care pornea de pe colină, trecea pe deasupra capului nostru şi se pierdea în oraş. Îndată un alt glas îi răspunse de pe metereze; vorbiră astfel câtva timp, în vreme ce, cu ochii ațintiți asupra colinei, încercam să deosebim, prin întuneric, cine era omul care, în mijlocul taberei noastre, vorbea astfel o limbă străină. În sfârşit, zărirăm o umbră care părea că alunecă, întocmai ca un nor, de-a lungul colinei; ne îndreptarăm spre ea şi atunci, la câțiva paşi de noi, trecu un corp real şi veritabil. Soldații noştri, văzându-l înveşmântat în alb, îl luară drept o fantomă înfăşurată într-un giulgiu; însă eu am

recunoscut că e un călăreț arab înfăşurat în burnus, şi am pornit în urmărirea lui. Cunoaşteți toți, seniorii mei, calul meu Tadmor; este din acea rasă arabă care nu se lasă întrecută decât de urmaşii lui Al-Borak; ei bine, în câteva salturi, calul necunoscutului îl lăsase pe Tadmor atât de mult în urma lui cum i-ar lăsa Tadmor pe ai voştri. Zic aşadar că, întrucât numai regele Basaac are asemenea cai, călărețul acela era unul din generalii săi, căruia îi împrumutase acel prețios bidiviu; sau mai degrabă, seniorii mei, era îngerul nimicitor, era Anticrist, era însuşi Basaac.

Seniorul Jacques se aşează şi atunci se făcu o mare tăcere, căci vorbise cu un accent atât de plin de adevăr, încât convingerea coborâse în toate inimile. Cei mai tineri dintre cavaleri mai aveau încă zâmbetul pe buze; însă cei mai experimentați dintre ei, cum erau conetabilul, seniorul de Coucy, mareşalul de Boucicaut şi seniorul Jean de Vienne, arătau, prin încruntarea sprâncenelor, că gândeau, ca şi seniorul Jacques de Helly, că o mare nenorocire amenința armata.

În aceeaşi clipă, perdelele cortului se deschiseră şi un alergător, plin peste tot de sudoare şi de praf, strigă din prag:

— Grăbiți-vă, seniori, pregătiți-vă şi înarmați-vă ca să nu fiți luați prin surprindere; căci iată opt sau zece mii de turci care vin călare.

Apoi dispăru, plecând să ducă această înştiințare altor comandanți ai armatei.

Cavalerii se ridicară toți la această veste, privindu-se unii pe alții cu uimire, când contele de Nevers,

alergând la intrarea cortului său, strigă cu un glas puternic pentru ca toți să-l audă:

— La arme, seniori! La arme! Iată inamicul.

În curând acest strigăt se auzi răsunând prin toată tabăra.

Pajii se grăbiră să înşeueze caii; cavalerii îşi chemară scutierii şi, încă înfierbântați de orgie, alergară la armuri. Întrucât cavalerii tineri întâmpinau greutăți când încercau să bage picioarele în scări, din pricina ciocurilor de la vârful picioarelor, contele de Nevers dădu exemplu, tăind cu spada ciocurile încovoiate ale armurii sale. Într-o clipită, aceşti oameni de catifea se găsiră acoperiți cu fier. Fiecare sări pe calul său de luptă şi se îndreptă spre steagul comandantului.

Desfăşurară baniera Notre-Dame, iar seniorul Jean de Vienne, amiral al Franței, o primi din mâinile contelui de Nevers.

În clipa aceea, un cavaler purtând un steguleț triunghiular la blazonul său, care era din argint cu o cruce neagră în formă de ancoră, sosi în goana mare şi oprindu-se în fața banierei Notre-Dame, în jurul căreia se aflau adunați cea mai mare parte a baronilor Franței, zise cu glas tare:

— Eu, Henric de Eslen Lemhalle, mareşal al regelui Ungariei, sunt trimis la voi de către monseniorul, care vă înştiințează şi vă cere să nu începeți bătălia înainte de a primi alte veşti, căci se teme ca nu cumva cercetaşii noştri să nu fi văzut bine, iar armata duşmană să fie cu mult mai numeroasă decât ne-au spus ei; de aceea a trimis nişte călăreți care vor pătrunde mai adânc decât au

făcut-o ceilalți. Aşadar, seniori, faceți ce vă spun, căci este hotărârea regelui şi a sfatului său; şi acum, mă înapoiez, căci nu pot rămâne mai mult.

Zicând acestea, plecă tot atât de repede precum venise.

Atunci contele de Nevers îl întrebă pe seniorul de Coucy ce credea că ar fi mai bine să facă.

— Trebuie urmate sfaturile recelui Ungariei, răspunse seniorul Enguerrand, căci mi se par bune.

Însă contele d'Eu înaintă spre contele de Nevers, supărat că se ceruse sfatul seniorului de Coucy înainte alui său.

— Da, văd cum stau lucrurile, monseniore, zise el, regele Ungariei vrea să aibă cinstea şi izbânda zilei; noi aveam avangarda şi el a venit să ne-o retragă. Să i se supună cine o vrea, nu voi fi eu acela.

Şi trăgând din teaca încrustată cu flori de crin spada de conetabil:

— Înainte, baniera mea! strigă el cavalerului ce o purta; în numele lui Dumnezeu şi al sfântului Gheorghe, înainte! Acesta e strigătul oricărui bun cavaler.

Când seniorul de Coucy văzu despre ce este vorba, se întoarse spre seniorul Jean de Vienne, purtătorul banierei Notre-Dame, amintire îndepărtată a tuturor celorlalte.

— Şi acum, ce e de făcut? întrebă el. Căci vezi ce se petrece.

— Ce e de făcut? îi spuse seniorul de la Trémouille luând în zeflemea această întrebare. Eu zic că bătrânii cavaleri n-au decât să rămână în urmă şi să-i lase pe cei tineri să meargă înainte!...

— Senior de la Trémouille, răspunse liniştit senioru de Coucy, vom vedea în curând, la luptă, cine va merge înainte sau cine va rămâne în urmă; fă în aşa fel încât capul calului dumitale să urmeze coada armăsarului meu. Însă nu-ți vorbesc dumitale, ci seniorului Jean de Vienne, şi îl întreb, pentru a doua oară, ce crede că e de făcut?

— Iată ce zic eu, dragul meu Enguerrand, răspunse seniorul Jean de Vienne, acolo unde rațiunea nu se poate face auzită, se cuvine să domnească îndrăzneala. Da, negreşit, ar trebui să-l aşteptăm pe regele Ungariei sau, cel puțin, pe cei trei sute de oameni ai noştri, pe care i-am trimis azi-dimineață după furaje; însă, întrucât contele d'Eu vrea să meargă spre inamic, trebuie să-l urmăm şi să luptăm cât vom putea mai bine. De altfel, priviți, chiar dacă am vrea să dăm înapoi, acum ar fi prea târziu.

Într-adevăr, la dreapta şi la stânga cavalerilor se ridică un nor de praf din mijlocul căruia o armură scânteia, din când în când, întocmai ca un fulger. Erau cele două aripi ale armatei lui Baiazid, care, depăşind punctul unde se aflau creştinii, veneau înapoi spre a-i prinde în cleşte. Atunci toți care aveau oarecare experiență în meseriaj armelor, văzură bine că bătălia era pierdută; însă, departe de a încerca să bată în retragere, seniorul Jean de Vienne strigă cel dintâi: „Înainte!" şi îşi porni calul la galop. Numaidecât toți seniorii, repetând strigătul, urmară baniera Notre-Dame şi se văzu atunci spectacolul ciudat dat de şapte sute de cavaleri care atacau o sută optzeci de mii de oameni.

Se repeziră astfel într-o goană nebună şi cu lancea îndreptată înainte, spre avangarda turcă; aceasta se dădu înapoi descoperind un şir de țăruşi ascuțiți şi înfipți pieziş, de care se izbiră cu pieptul caii cavalerilor. O asemenea linie de apărare ar fi trebuit luată cu asalt de către infanterie; însă această armă se afla în întregime sub ordinele regelui Ungariei; câțiva cavaleri săriră deci jos de pe cai şi începură, cu toată ploaia de săgeți azvârlită asupra lor, să doboare cu lovituri înverşunate de suliță această palisadă.

În curând se făcu o spărtură prin care puteau să treacă douăzeci de oameni în linie; era mai mult decât trebuia; întreaga armată a cruciaților se avântă prin această deschizătură destul de largă pentru atac, sinchisindu-se foarte puțin dacă ar fi tot atât de largă pentru retragere. Ajunseră astfel la infanteria turcă, o străbătură dintr-o parte în alta, apoi, făcând stânga-mprejur, se întoarseră asupra ei şi o zdrobiră în picioarele cailor. Atunci auziră, la dreapta şi la stânga lor, un zgomot asurzitor de trompete şi țimbale; erau cele două aripi ale armatei turceşti ce se apropiau, în vreme ce corpul de cavalerie, compus din opt mii de oameni, din care, după cum am spus, Baiazid îşi făcuse avangarda, se îndrepta spre ei. Când văzură această trupă de elită scânteind toată de aur, creştinii se gândiră că împăratul se afla în mijlocul lor; şi, formându-se în linie de bătaie, năvăliră asupra ei cu acelaşi avânt cu care atacaseră infanteria. Această trupă nu rezistă nici ea mai mult decât prima furiei franceze şi, cu toată superioritatea numărului, se împrăştie,

fugind în toate părțile ca o turmă de oi în mijlocul căreia s-ar fi năpustit o haită de lupi.

Francezii, urmărindu-i, se izbiră deodată de adevărata linie de bătaie a lui Baiazid, şi abia aici începu rezistența, căci aici se afla împăratul. Cu toate astea cavalerii noştri, ocrotiți de minunatele lor armuri, intrară în aceasta grămadă deasă, întocmai ca o pană de fier într-un trunchi de stejar; dar, tot ca o pană, se văzură în curând prinşi şi strânşi între aripi. Atunci toți îşi dădură seama de greşeala pe care o făcuseră neaşteptându-l pe regele Ungariei şi pe cei şaizeci de mii de oameni ai săi; căci armata creştină abia dacă forma un punct în mijlocul acelui puhoi de pagini care păreau că nu au decât să se strângă spre a înăbuşi, în mijlocul lor, acea mână de oameni care se avântase cu atâta îndrăzneală.

În momentul acela conetabilul, care făcuse greşeala, ar fi răscumpărat-o, dacă vitejia ar fi fost de ajuns pentru aceasta; înconjurat din toate părțile, făcea față tuturor; îşi sfărâmase mai întâi lancea, apoi sabia de conetabil; în cele din urmă îşi desprinsese de la oblâncul şeii una din acele spade mari cu două tăişuri care azi ni se par nişte arme făurite pentru o rasă de uriaşi, şi, învârtind-o cu amândouă mâinile, dobora tot ce atingea cu grozava lui lamă. Mareşalul de Boucicaut, de partea lui, se repezea unde era gloata mai mare şi acolo îşi croia drum cum face un cosaş pe câmp, neinteresându-l dacă acel drum se închidea în urma lui, înaintând mereu şi făcând, în dreapta şi-n stânga, un îngrozitor măcel. Seniorul de Coucy se avântase în mijlocul unei trupe de păgâni înarmați cu măciuci

ale căror lovituri cădeau asupra lui ca securile tăietorilor de lemne pe un stejar; însă toate îi alunecau pe armură, în vreme ce el, înapoind fiecare lovitură, provoca nişte răni îngrozitoare în schimbul zgârieturilor pe care le primea. Cei doi seniori de la Trémouille mergeau alături unul de altul, fiul ferind loviturile ce i se dădeau tatălui, tatăl neavând altă grijă decât pentru cele ce i se dădeau fiului; calul acestuia din urmă fu ucis, celălalt îl acoperi cu scutul său până când reuşi să se desprindă din scări; apoi, rotindu-se împrejurul lui, ca o leoaică în jurul puiului, dobora toate braţele ce se întindeau spre a-l apuca, în vreme ce acesta, care acum se afla pe picioare, lovind caii cu vârful spadei, răsturna odată cu ei pe călăreţi, pe care tatăl său îi dădea gata înainte de a fi avut timp să se ridice. Seniorul Jacques de Helly străbătu întreaga linie de luptă pe un drum îmbibat de sânge şi ajunse la celălalt capăt al aripilor. Acolo, ar fi putut să-şi încredinţeze viaţa sprintenului Tadmor, să fugă şi să pună Dunărea între el şi duşmani; dar uitându-se înapoi, văzu în mijlocul pagânilor pe rarii lui tovarăşi care, cocoţaţi pe şeile lor înalte, îi depăşea cu capul, aşa cum fac câteva spice de secară într-un lan de grâu; atunci se întoarse în vârtejul luptei şi îşi folosi cu atâta dibăcie spada, încât se află în curând lângă contele de Nevers, al cărui cal tocmai fusese ucis şi care îşi făcea vitejeşte datoria de comandat de armată în mijlocul unui meterez de duşmani morţi. Îl zări lângă el pe cavaler şi, în loc să se gândească a-i cere ajutor, îi strigă:

— Senior de Helly, ce se aude cu baniera Franţei?

Se află tot ridicată, nu-i aşa?

— Da, ridicată şi în bătaia vântului, răspunse Jacques, şi o veți vedea singur, monseniore.

După care, descălecând de pe Tadmor, i-l oferi contelui. Acesta refuza să-l primească; dar seniorul de Helly îi spuse:

— Monseniore, sunteți comandantul nostru; dacă veți fi ucis, armata e pierdută; în numele armatei, vă somez deci să încălecați pe calul meu.

Contele de Nevers se învoi şi, într-adevăr, abia se ridicase în şa că îl zări pe seniorul Jean de Vienne care făcea, în ziua aceea, mai mult decât s-ar fi putut aştepta de la un om. Contele de Nevers şi seniorul de Helly porniră în ajutorul său şi îl găsiră luptând singur cu câte zece deodată, cu armura făcută bucăți şi pierzând sânge din răni îngrozitoare. Era a cincea oară de când schimba calul. De cinci ori îl crezuseră ucis, văzând cum dispare baniera; de cinci ori încălecase din nou, cu ajutorul cavalerilor ce-l înconjurau şi, de fiecare dată, strigătele de bucurie salutaseră baniera ce înfățişa punctul de adunare, mereu doborâtă şi mereu ridicată.

— Monseniore, zise el zărindu-l pe contele de Nevers, ultima noastră zi de viață a sosit. Trebuie să murim; dar mai bine să mori martir decât să trăieşti păgân. Dumnezeu să vă scape; înainte, sfântul Ioan şi Notre-Dame!

La aceste cuvinte, se repezi din nou în mijlocul păgânilor, unde căzu pentru a şasea oară spre a nu se mai ridica.

În felul acesta se pierdu bătălia şi muriră cavalerii francezi; cât despre unguri, care o luaseră la fugă

fără să lupte, laşitatea lor nu îi ajută la nimic; turcii, având cai mai iuți decât ai lor, îi ajunseră şi făcură un măcel îngrozitor. Din cei şaizeci de mii de oameni pe care îi comanda, regele abia reuşi să scape şi avu norocul, împreună cu Philibert de Naillac, mare maestru de Rodos, să ajungă până la flota venețiană, comandată de Thomas Moncenigo, care îi primi la bord şi îi conduse pe Philibert de Naillac la Rodos şi pe Sigismund în Dalmația.

Bătălia a ținut trei ore. Le-au trebuit trei ore celor o sută optzeci de mii de oameni pentru a înfrânge şapte sute. După terminarea bătăliei, Baiazid străbătu tabăra creştinilor şi, alegând pentru el cortul regelui Ungariei, unde era întinsă întreaga veselă de aur şi de argint folosită la dejunul pe care acesta tocmai îl servise, lăsă celelalte corturi comandanților şi soldaților; apoi, poruncind să fie dezarmat spre a se răcori, căci luptase ca ultimul dintre soldați, se aşează în fața intrării, cu picioarele încrucişate, pe un covor, şi trimise să-i cheme la el pe generalii şi prietenii săi, pentru a sta de vorbă cu ei despre izbânda pe care o câştigaserâ. Aceştia veniră de îndată la porunca lui şi, întrucât era mulțumit de rezultatul zilei, râse şi glumi mult cu ei, spunându-le că în curând aveau să cucerească Ungaria şi, după ea, toate celelalte regate şi țări creştine; căci, zicea el, voia să domnească întocmai ca strămoşul său Alexandru Macedon, care, vreme de doisprezece ani, ținuse lumea sub stâpânirea sa; şi toți se prosternau în fața lui, aprobându-l şi felicitându-l. După aceea, dădu trei porunci; prima era că oricine făcuse un prizonier să-l aducă în fața

lui a doua zi; a doua, ca toți morții sa fie căutați şi cercetați, şi să-i pună de o parte, ca o hecatombă, pe cei care păreau mai nobili şi mai puternici, căci avea de gând să ia masa în fața cadavrelor lor; a treia, să se informeze cu grijă dacă regele Ungariei era salvat, mort sau prizonier.

După ce Baiazid se răcorise şi dăduse aceste porunci, i se aduse un cal odihnit; căci i se spusese că lupta a fost crudă pentru oamenii săi, şi voia să viziteze câmpul de bătaie; de altfel, nu putea să creadă ce i se raporta despre măcelul făcut de acea mână de oameni. Se îndreptă deci spre câmpul plin de morți; şi acolo îşi dădu seama că i se ascunsese adevărul chiar, căci, pentru creştin ce zăcea întins, se aflau treizeci de păgâni morți. Atunci fu cuprins de o mare mânie şi spuse cu glas tare:

— Aci a avut loc o bătălie cruntă asupra oamenilor noştri, şi creştinii s-au apărat ca nişte lei; dar, fiți pe pace, am să-i fac pe cei vii să plătească pentru morți. Să mergem mai departe.

Şi merse mai departe; şi cu cât mergea, cu atât se minuna de isprăvile pe care le făcuseră duşmanii săi. Ajunse la locul unde seniorul de Trémouille şi fiul său căzuseră unul peste altul şi, în jurul lor, era o mare grămadă de morți. Urmă drumul pe care-l străbătuse Jean de Vienne şi îl văzu, pe dreapta şi pe stânga, presărat cu cadavre. În sfârşit ajunse la locul unde căzuse acest viteaz cavaler şi îl găsi culcat peste baniera Notre-Dame, pe care o ținea atât de tare strânsă între mâinile înțepenite, încât fură siliți să le taie cu o secure pentru a i-o smulge.

După ce Baiazid întrebuințase două ore pentru

această din urmă vizită, se retrase la cortul său şi petrecu noaptea blestemându-şi oamenii pe care o izbândă îi costa mai scump decât pe alții o înfrângere. Dimineața, când dădu la o parte perdelele cortului, găsi în fața acestuia pe fruntaşii armatei sale, care aşteptau spre a afla ce soartă li se hărăzea prizonierilor; aceasta pentru că se zvonise că aveau să fie decapitați fără ca vreunul să fie cruțat. Cu toate astea Baiazid cugetase la despăgubirea pe care ar putea s-o obțină de la nişte seniori atât de nobili; porunci deci să-i vină tâlmacii şi îi întrebă care erau cei mai bogați şi mai mari dintre cei care supraviețuiseră bătăliei; ei spuseră că şase dintre ei declaraseră numele lor ca fiind din cele mai nobile ale cavalerimii; că aceştia erau, mai întâi, seniorul Jean de Burgundia, conte de Nevers, comandantul tuturor celorlalți; în al doilea rând, seniorul de Artois, conte d'Eu; în al treilea rând, seniorul Enguerrand de Coucy; în al patrulea rând, contele de la Marche, în al cincilea rând, seniorul Henric de Bar şi în al şaselea, seniorul Guy de la Trémouille. Baiazid voi să-i vadă şi i se aduseră; după care li se spuse să jure pe legea şi pe credința lor cine erau, iar ei jurară că numele pe care le declaraseră erau într-adevăr ale lor. La acest răspuns, Baiazid îi făcu semn contelui de Nevers să se apropie:

— Dacă eşti într-adevăr, îi spuse el prin tâlmaci, acela care pretinzi a fi, adică Jean de Burgundia, ți se va lăsa viața, nu din pricina numelui şi a răscumpărării tale, ci pentru că un necromant mi-a prezis că ai să verşi tu singur mai mult sânge

creştinesc decât toți turcii la un loc.

— Basaac, îi răspunse contele de Nevers, nu vreau nicio favoare pentru mine, te rog; este de datoria mea să împărtăşesc soarta celor pe care i-am condus împotriva ta. Dacă li se cere răscumpărarea, îmi voi răscumpăra şi eu viața; dacă vor fi ucişi, voi muri împreună cu ei.

— Se va face după placul meu iar nu după al tău, răspunse împăratul.

Porunci să-l conducă din nou la tovarăşii lui, împreună cu care îl duseră la cortul ce le slujea de închisoare.

Se întâmplă însă că, în vreme ce împăratul era foarte dornic să afle dacă seniorii erau într-adevăr aceia ale căror nume le luaseră, fu adus înaintea lui un cavaler care slujise în armata fratelui său Amurat şi care vorbea puțin limba turcă. Era seniorul de Helly. Baiazid îşi reaminti că l-a mai văzut altădată şi îl întrebă dacă îi cunoştea bine pe cavalerii ce se aflau în cortul prizonierilor. Seniorul de Helly răspunse că, dacă se distinseseră cât de puțin în cavalerimea franceză, ar putea spune sultanului cine erau. Atunci Baiazid porunci să fie condus în fața lor, după ce li se interzisese să scoată vreo vorbă, de teama unei complicități sau înşelătorii. Seniorul de Helly n-avu nevoie decât să-i vadă pentru a-i recunoaşte. Se intoarse deci de indată la Baiazid şi acesta îl întrebă de numele celor pe care-i văzuse; cavalerul răspunse că prizonierii erau monseniorul conte de Nevers, seniorul Philippe d'Artois, seniorul Enguerrand de Coucy, contele de la Marche, seniorul Henric de Bar şi seniorul Guy de

la Trémouille; adică tot ce era mai nobil şi mai bogat în nobilimea Franței şi că unii din ei se înrudeau chiar cu regele.

— Bine, răspunse împăratul; acestora să li se lase viața. Să fie conduşi deci de o parte a cortului meu, iar restul prizonierilor de cealaltă parte.

Porunca pe care o dăduse Baiazid fu de îndată adusă la îndeplinire. Cei şase cavaleri fură aşezați la dreapta împăratului. După câteva clipe, văzură înaintând, goi până la brâu, trei sute dintre tovarăşii lor, prizonieri ca şi ei; însă aceştia erau sortiți să moară. Îi conduseră unii după alții, în fața lui Baiazid, care îi privea cu o nepăsătoare curiozitate, apoi făcea un semn ca să fie luați. Cel pe care îl trimitea trecea atunci printre două şiruri de soldați păgâni care îl aşteptau cu sabia scoasă şi, într-o clipită, era tăiat în bucăți, şi aceasta, sub privirile contelui de Nevers şi ale celor şase tovarăşi ai săi.

Se întâmplă însă ca, printre cei judecați, să se afle şi mareşalul de Boucicaut; îl aduseră, ca şi pe ceilalți, înaintea lui Baiazid, care avea să-l trimită ca şi pe ceilalți la moarte, când Jean de Burgundia îl zări; atunci îşi părăsi tovarăşii, se duse la împărat şi, punând un genunchii pe pământ, îl rugă stăruitor să-l cruțe, spunând că era aliatul regelui Franței şi arătând, prin gesturi, că ar putea să plătească o răscumpărare de prinț. Baiazid se înclină în semn de învoire; Boucicaut şi Jean de Burgundia se strânseră în brațe şi Baiazid făcu semn că era timpul ca măcelul să înceapă din nou; acesta ținu trei ore.

Când ultimul creştin căzuse, când toți muriseră

fără să scoată alt strigăt decât aceste cuvinte: „Doamne Isuse Cristoase, ai grijă de noi!”, Baiazid spuse că ar vrea să aducă la cunoştinţa regelui Franţei vestea izbânzii sale şi, poruncind să fie aduşi în faţa lui contele de Nevers, seniorul de Helly şi alţi doi seniori, pe care îi păstrase teferi în acest scop, îl întrebă pe conte pe care dintre cei trei cavaleri îl alege spre a se duce să trateze despre răscumpărarea sa şi a tovarăşilor săi; contele de Nevers îl nuimi pe seniorul de Helly; numaidecât, ceilalţi doi cavaleri fură ucişi.

Atunci Jean de Burgundia şi cei cinci seniori dădură scrisori lui Jacques de Helly; contele de Nevers pentru ducele şi ducesa de Burgundia; seniorul de Coucy pentru soţia sa, şi ceilalţi pentru rudele sau vistiernicii lor; apoi, când totul se termină, Baiazid indică el însuşi trimisului său drumul pe care trebuia să-l urmeze, îi porunci să treacă prin Milano, spre a-l anunţa de izbânda sa pe ducele acelui oraş, şi îl făcu să jure, pe cinstea lui de cavaler, că se va înapoia spre a se preda din nou, după ce-şi va fi îndeplinit însărcinarea.

Seniorul Jacques de Helly porni la drum chiar în aceeaşi seară.

Să ajungem înaintea lui în Franţa şi să aruncăm o privire asupra poziţiilor pe care le luaseră diferitele partide de când am părăsit această ţară.

Nimeni nu cunoştea adevărata pricină a nebuniei regelui. Odette stătuse tot timpul în umbră; influenţa ei asupra regelui nu se făcuse cunoscută decât prin binele pe care găsise mijlocul să-l facă, şi depusese atâta grijă să-şi ascundă viaţa de ochii

tuturor, câtă grijă depuneau celelalte favorite, de obicei, să reflecteze razele soarelui. Ea dispăru aşadar fără zgomot; şi nimeni altul în afară de Carol n-a aflat că una din cele mai neprihănite stele căzuse de pe cerul regalității.

Cât despre ducele de Orleans, deşi iubirile sale cu regina continuau mereu, ele nu mai ocupau destul loc în inima sa pentru a stinge, ca pe vremea primei nebunii a regelui, orice dorință de ambiție; fie din calcul, fie dintr-o rămăşiță de dragoste, el profitase de intervalul de luciditate a regelui spre a obține punerea în libertate a seniorului Jean Lemercier şi a seniorului de la Rivière; cât priveşte pe seniorul de Montaigu, acesta fusese rechemat pentru cârmuirea finanțelor regelui la stăruințele sale repetate.

Ducele de Bourbon, care îl crescuse, îi lăuda fără încetare calitățile frumoase şi îi acoperea defectele; ducele de Berry, pe care îl atrăgea cu bani mereu de partea sa, primise de la nepotul lui sume însemnate şi, în schimb, îi făgăduise sprijinul dacă s-ar prezenta vreun prilej pentru el să i-l ceară; iar consiliul, câştigat de manierele sale atrăgătoare, fermecat de deşteptăciunea lui, atras de darul lui de a vorbi, îl lăsase să formeze un partid chiar în sânul său, partid care începea să neutralizeze puterea ducelui de Burgundia.

Dezbinarea dintre prinți devenea aşadar din ce în ce mai ascuțită, şi fiecare întrebuința toată înrâurirea spre a o nimici pe cea a adversarului său. Carol, slab de corp, slab de minte, tras din două părți de mantaua-i regală, nu mai avea nici chiar voința să-şi interpună autoritatea spre a face să

înceteze tulburările; fiecare se aştepta deci la dezbinări cu urmări nefericite, când o ştire îngrozitoare începu să se răspândească prin Franța şi toată lumea fu cuprinsă de aceeaşi durere.
Cei trei sute de cavaleri şi scutieri care, după cum am spus, plecaseră după furaje tocmai când începuse lupta, părăsiseră ținutul în goana cailor, împrăştiindu-se şi apucând fiecare pe drumul pe care îl credea cel mai scurt; ajunseră în sfârşit în Valahia. Însă acolo începu, pentru ei, o grămadă de nenorociri şi osteneli care îi doborî pe mulți dintre ei. Valahii cunoşteau de-acum rezultatul bătăliei, astfel încât, gândindu-se că nu aveau să se teamă de nimic din partea unor bieți fugari, îi lăsau să intre în oraşele lor, făcându-se că le oferă o găzduire bună şi cinstită şi, a doua zi, le opreau armele şi caii; erau destul de norocoşi cei care primeau pâine şi bani pentru câteva zile; dar pentru asta trebuia să-i ştie că sunt mari seniori, căci aceia pe care-i recunoşteau ca fiind valeți şi scutieri la un nobil de rang mai mic erau dezbrăcați la piele şi bătuți fără milă. Aşadar cu multă greutate străbătură Valahia şi Ungaria cerşindu-şi pâinea, obținând după multe rugăminți un adăpost în grajduri şi acoperiți doar de nişte zdrențe de haine pe care cei mai săraci le împărțiseră cu ei. În felul acesta ajunseră în Viena, unde oameni de treabă îi primiră mai cu blândețe şi le dădură veşminte şi câțiva bani spre a-şi continuat drumul. Intrară în curând în Boemia şi găsiră în această țară micile ajutoare de care aveau atât de mare nevoie; acest fapt a fost pentru ei un mare noroc, căci dacă germanii ar fi fost tot atât de

nemiloşi ca valahii şi ungurii, toţi acei nenorociţi ar fi murit de foame şi de mizerie pe marginea drumurilor. Călătoreau aşadar spre Franţa, povestind pretutindeni veştile triste, şi încetul cu încetul trecură graniţa şi unii din ei ajunseră în sfârşit la Paris.

Însă acolo, nimeri nu voia să creadă ce spuneau; căci erau prea triste povestirile lor spre a le da crezare de prima dată. Ba ceva mai mult, erau unii care socoteau că aceşti oameni nu erau altceva decât nişte nenorociţi aventurieri care încercau să speculeze mila oamenilor, şi se spunea în gura mare, pe la răspântii, că trebuie să spânzure şi să înece aceasta pleavă care împrăştia asemenea minciuni; însă, în pofida acestor ameninţări, zilnic soseau noi fugari care dădeau mai multă tărie spuselor celor dintâi, astfel încât aceste veşti, tot răspândindu-se prin popor, sfirşiră prin a ajunge la urechile celor mari. Regele, cuprins de boala sa, auzi vorbindu-se de ele la palatul Saint-Paul şi acoperiră cu alţi nori cerul său şi aşa destul de întunecat. Se dădu deci poruncă să se înăbuşe aceste zvonuri atâta vreme cât nu vor avea veşti sigure; de asemenea se mai porunci ca primul cavaler mai cu renume care ar sosi din cruciadă, să fie adus în faţa regelui.

Ori, în noaptea de Crăciun, în vreme ce regina, ducele de Orleans, ducii de Bourbon, de Berry şi de Burgundia, contele de Saint-Pol şi o mare adunare de seniori şi de doamne, îl înconjurau pe rege în palatul său şi sărbătoreau împreună Crăciunul, fu anunţat un senior ce venea de-a dreptul de la

Nicopole şi aducea veşti sigure despre contele de Nevers şi despre armată. În aceeaşi clipă, cavalerul fu introdus în această strălucită adunare, plin de praf pe haine şi pe cizme: era seniorul Jacques de Helly. El înmână regelui şi ducelui de Burgundia scrisorile cu care fusese însărcinat şi povesti întâmplările pe care le-am mai spus.

XIII

Se poate uşor închipui câtă consternare produse această povestire printre cei de faţă: nu era niciun senior care să nu fi avut pe cineva drag printre morţi sau prizonieri;

Unul pierdea un frate, altul un fiu, alta un soţ; regele Franţei pierdea frumoasa şi bogata sa cavalerime.

Totuşi, în vreme ce se plângeau morţii, se gândiră să-i libereze pe prizonieri; voiau să-i trimită un dar lui Baiazid spre a-l predispune la tratativele ce aveau să înceapă cu el, şi se informară în toate părţile ce lucruri i-ar fi plăcut mai mult. Aflară că simţea o mare plăcere pentru vânătoarea cu pasărea şi că, în fiecare an, bunul său prieten, seniorul Galeas de Milano, îi trimitea câţiva şoimi albi. Făcură rost cu mult aur, căci această specie e foarte rară, de doisprezece ereţi frumoşi gata dresaţi; apoi seniorul de Helly, care băgase de seamă gustul lui Baiazid pentru covoare, îi sfătui să adauge la acest prim dar câteva din frumoasele tapiserii cu personaje care nu se lucrau pe atunci decât la Arras. Ducele de Burgundi se duse deci chiar el în acel oraş şi cumpără un covor măreţ care înfăţişa în întregime istoria lui Alexand Macedon, din care Baiazid pretindea că se trage; mai adăugă câteva piese de argintărie lucrate de cei mai numiţi meşteri,

pânză de Reims, stofă stacojie de Bruxelles, doisprezece ogari mari şi zece cai frumoşi cu valtrapuri şi frâie de catifea strălucind de aur şi de ivoriu.

Deoarece seniorul de Helly îşi îndeplinise însărcinarea, veni să-şi ia rămas bun de la rege şi de la ducele de Burgundia, căci se înapoia să-şi țină cuvântul dat şi să se predea din nou în mâinile lui Baiazid. Ducele Filip îl rugă să ia cu el şi darurile pe care le trimitea lui Baiazid, gândind că împăratul le-ar primi cu mai multă plăcere din mâinile aceluia pe care îl alesese ca trimis al său dar, la observația acestui viteaz cavaler, că nu cunoşte soarta ce i-o hărăzea învingătorul şi că s-ar fi putut să nu se mai înapoieze niciodată în Franța, i se alăturară, pentru a aduce veşti despre această solie, seniorul de Vergy, guvernatorul comitatului Burgundiei; seniorul de Château-Morand, care, altădată, reuşise într-un chip atât de fericit să semneze armistițiul cu Anglia şi seniorul de Leuringhen, guvernatorul comitatului Flandrei. Doamna de Coucy, de partea ei, trimise pe lângă soțul şi cei doi frați ai săi un cavaler de Cambresis, anume Robert Desne, şi îi dădu, spre a-l însoți, o escortă de cinci valeți şi scutieri. Această dublă ambasadă trebuia să treacă prin Milano şi, la recomandarea doamnei Valentina, să ia câteva scrisori de la ducele Galeas pentru împăratul Baiazid; drept recunoştință pentru acest serviciu îi îngădui regele Franței acestui senior să pună flori de crin în blazonul său.

După plecarea acestor soli, ducele şi ducesa de Burgundia se apucară să strângă banii trebuincioşi

răscumpărării prizonierilor; drept urmare, părăsiră Parisul şi se retraseră la Dijon, pentru a veghea la strângerea taxelor impuse provinciilor burgundeze. Ducele de Orleans rămase deci singur la putere; se folosi de acest lucru în grabă şi cu dibăcie spre a-şi întări poziția, şi reuşi atât de bine, încât regele îi atribui guvernarea întreagă şi absolută a regatului, cu dreptul de a-l înlocui în totul, atunci când el n-ar mai fi în stare să conducă singur.

Cam în aceeaşi vreme, o revoluție, care avea să aibă o mare influență asupra destinelor Franței, izbucni în Anglia.

Contele de Derby, pe care l-am văzut, la începutul acestei povestiri, venind să se ia la întrecere cu ducele de Orleans, în timpul serbărilor ce avuseseră loc în cinstea doamnei Isabela, era, după cum am mai spus, fiul ducelui de Lancaster şi avea un partid puternic în Anglia. Tatăl său murise de curând, iar regele Richard temându-se ca nu cumva bogata moştenire pe care avea s-o primească să nu-i slujească spre a-şi face noi simpatizanți, refuzase să i-o dea în primire, în ciuda dreptului ce-l avea. Contele de Derby se afla pe vremea aceea în Franța, nu ca prima dată, trimis al coroanei, ci surghiunit de Stat. O ceartă personală, pe care o avusese cu contele de Nottingham, prilejuise regelui un motiv spre a-l îndepărta de Anglia pe acela pe care începea să-l privească drept un rival.

Această nedreptate a regelui față de contele de Derby produsese un efect contrariu celui la care se aştepta Richard; întreaga nobilime şi preoțime trecuse de partea surghiunitului. Poporul, împovărat

de dări, sărăcit de prădăciunile soldaților, care nu erau plătiți şi trăiau jefuindu-i pe plugari şi furându-i pe negustori, începea să murmure împotriva acestor jigniri cu care nu era obişnuit şi părea că nu aşteaptă decât un prilej pentru a face, contra regelui, cauză comună cu nobilimea. Contele de Derby, cu privirile ațintite spre Anglia, aştepta ca lucrurile să fie bine puse la punct. Aceasta se întâmplă în curând şi, în vreme ce Richard plecase într-o expediție în Irlanda, contele primi înştiințarea că, dacă era destul de hotărât să-şi joace capul pentru un regat, era timpul să treacă strâmtoarea. Contele de Derby nu şovăi o clipă; îşi luă rămas bun de la ducele de Bretania, vărul lui, care îl găzduise, plecă din portul Havre şi, după două zile şi două nopți de navigare, debarcă la Ravenspur, în Yorkshire, între Hall şi Brintington.

Marşul său spre Londra a fost un triumf neîntrerupt, atât de mult era urât fostul rege. Burghezii din oraşe îi deschideau porțile şi îi predau cheile în genunchi, trubadurii se țineau după el cântându-i laude, iar femeile îi aruncau flori în cale. Când Richard află aceste veşti, se întoarse cu armata împotriva capitalei; dar, părăsit de soldați şi neputându-i hotărî să lupte, fu silit să se predea. Fu condus în turnul cel mare al Londrei; i se deschise un proces, cele două camere îl detronară, iar contele de Derby, proclamat rege sub numele de Henric al IV-lea, primi sceptrul şi coroana chiar din mâinile aceluia pe care îl detronase.

Această veste fu adusă în Franța de către doamna Coucy, care se afla pe lângă doamna Isabela;

această sărmană copilă care nu cunoscuse din dragoste decât dezgustul, din regalitate decât nenorocirile, se înapoia în Franța văduva unui soț în viață, însă deja condamnat. Toți îşi dădeau seama că o asemenea jignire adusă coroanei Franței nu putea rămâne nepedepsită, şi totuşi înțelegeau totodată că nu-şi puteau îngădui să pornească un război, atât de sărac era regatul în oameni şi bani. Ducele de Orleans era cuprins de o atât de mare mânie pentru această jignire şi era atât de îndurerat de neputința de a o pedepsi, încât trimise pe crainicul Orleans şi pe Champagne, comandantul crainicilor să-l provoace, în numele său, pe regele Angliei, propunându-i o luptă pe viață şi pe moarte, în orice loc ar dori şi cu orice armă ar alege. Henric al IV-lea refuză lupta.

Între timp ducele de Orleans se folosea de guvernarea lui ca un om care – spune Juvenal, istoricul sever al acestei epoci – ar fi avut el însuşi nevoie de un guvernator; pentru a face față cheltuielilor sale şi ale regine, dările urmau una după alta cu atâta repeziciune, încât se înființa una nouă înainte ca ultima să fie plătită. În sfârşit, după ce poporul fu secătuit, ducele puse un bir asupra clerului; este adevărat că, pentru a-i da o formă mai deghizată acestei stoarceri de bani, era considerată drept împrumut.

Faptul acesta aduse mari dezbinări printre prelați, căci unii refuzară birul lăsând să li se ia cu forța recolta strânsă în hambare şi prin poduri, în vreme ce alții, dimpotrivă, linguşitori respectuoşi ai ducelui, îi excomunicară pe toți cei ce nu se

supuneau edictului. Regentul, căruia un asemenea scandal ar fi trebuit să-i dea de gândit, răspunse acestei dezbinări prin înființarea unei taxe generale care lovea, de astă dată, nobilimea, clerul şi poporul; actul prevedea că hotărârea fusese luată în prezența şi cu învoirea ducilor de Burgundia, de Bourbon şi de Berry, ceea ce nu era adevărat. Ultimii doi declarară că nu aveau niciun amestec în înființarea impozitului; cât despre ducele de Burgundia, deoarece rezolvase cu răscumpărarea fiului său şi tocmai aflase că acesta se află în drum spre casă, hotărî să se ducă numaidecât la Paris spre a dezminți spusele nepotului său.

Îndată ce ducele de Orleans află că a pornit la drum, se gândi că n-ar putea să se mențină pe poziția pe care o luase; se grăbi deci să aducă la cunoştința tuturor că regele, la stăruințele sale şi ale doamnei Isabela, retrăgea această din urmă taxă şi ca urmare nu va mai fi încasată; acest lucru nu-l opri însă pe ducele Filip; dimpotrivă, văzu în această batere în retragere o mărturie a slăbiciunii adversarului său, şi se gândi să se folosească de ea, astfel că, abia ajuns la Paris, se înțelese cu ducii de Berry şi de Bourbon, ale căror nume fuseseră compromise odată cu al său şi, făcând respectuoase reproşuri regelui, obținură întrunirea consiliului spre a hotărî care din cei doi prinți avea să rămână la putere. Ducele de Burgundia propuse, de altfel, ca spre a se lăsa întreaga libertate discuțiilor, să nu apară la această întrunire dacă, de partea lui, nepotul său ar consimți să nu vină. Ducele de Orleans primi, deşi bănuia destul de bine că

hotărârea îi va fi potrivnică; căci i se acordau în general toate calitățile unui bun şi plăcut cavaler, însă i se nega tot în general, cel puțin, că ar avea vreuna din virtuțile unui om de stat; simți deci mai mult ciudă decât uimire când i se anunță că partidul ducelui de Burgundia îl învinsese pe al său, şi că acestuia i se încredințase cârmuirea treburilor statului în locul lui.

Cei doi rivali se întâlniră aşadar din nou față în față cu o nouă ură în plus, cu toate că aveau îngrămădite în fundul inimii atâtea din cele vechi, încât nici ei singuri n-ar fi crezut că o alta ar fi putut să mai încapă. Ducele de Orleans păru să se consoleze de această înfrângere făcând o curte fățişă şi stăruitoare doamnei contese de Nevers, nora ducelui. Era felul lui de a se răzbuna; vom vedea în curând care a fost cel al contelui de Nevers.

După cum am spus, totul fusese hotărât cu Baiazid pentru răscumpărarea celor cinci prizonieri, căci nu mai erau decât cinci; seniorul de Coucy murise în captivitate, spre marea durere a tovarăşilor săi. Împăratul îi redase libertatea seniorului Jacques de Helly, aducându-i mari laude pentru curajul şi lealitatea sa; cavalerii se prezentară deci la audiența de rămas bun pe care le-o acordase împăratul. Contele de Nevers îşi luă sarcina ca, în numele prietenilor săi şi al lui, să-i mulțumească pentru curtenia cu care fuseseră tratați; atunci Baiazid îi făcu semn să se apropie şi, cum el voia să pună un genunchi pe pământ, îl luă de mână şi îi spuse, în turceşte, aceste cuvinte, pe care tâlmacii le repetară în latineşte:

— Jean, ştiu că eşti, în țara ta, un mare senior şi fiul unui nobil părinte care avea strămoşi regali; eşti tânăr şi se poate ca, înapoindu-te în țară, să fii învinuit şi luat în râs pentru cele ce ți s-au întâmplat în prima ta faptă cavalerească; iar tu, pentru a-ți redobândi onoarea, să strângi o armată numeroasă spre a face, cum ziceți voi, o nouă cruciadă; dacă m-aş teme de tine, te-aş pune să juri pe credința şi pe onoarea ta că nu vei mai ridica niciodată armele împotriva mea, atât tu cât şi tovarăşii tăi; însă, departe de aşa ceva, odată înapoiat în țara ta din Apus, fă ce vei crede de cuviință; adună împotriva mea cea mai mare armată pe care o vei putea strânge; vino şi mă vei găsi totdeauna gata şi înarmat pentru bătălie. Şi îți spun asta nu numai pentru tine, ci şi pentru toți cei față de care vei vrea să repeți spusele mele; căci sunt născut pentru fapte războinice şi cuceriri de oraşe.

După aceste cuvinte, de care îşi amintiră toată viața cei care le auziseră, prizonierii fură daţi în primire seniorilor de Mételin şi de Abydos, care se însărcinaseră cu tratativele şi le duseră la bun sfârşit. În acest timp oamenii împăratului îi conduseră până la galerele lor şi nu îi părăsiră decât în clipa când ridicară ancora. Flota îndreptă pânzele spre Mételin, unde ajunse fără accident.

Cavalerii erau aşteptați acolo cu nerăbdare; au fost minunat de bine primiți de soția acelui senior, care fusese doamnă de onoare a împărătesei din Constantinopol şi care, în vremea aceea, auzise multe povestiri minunate despre Franța. S-a simțit aşadar foarte onorată de a primi pe câțiva dintre cei

mai nobili fii ai săi; a pus să le pregătească cele mai măreţe camere ale palatului şi, în acele camere, au găsit, în locul veşmintelor uzate şi mototolite, nişte haine de formă grecească lucrate din cele mai bogate stofe din Asia. Tocmai le îmbrăcaseră, când li se anunţă sosirea seniorului Jacques de Braquemont, mareşal de Rodos; venea să-i caute pe cavaleri spre a-i conduce în acea insulă, unde erau aşteptaţi de marele stareţ cu dor şi nerăbdare. Îşi luară deci rămas bun de la seniorul şi doamna de Mételin, care îi primise atât de curtenitor, şi porniră din nou pe mare. După o cursă de câteva zile ajunseră în port, iar pe ţărm îi aşteptau, spre a le face onorurile cuvenite, principalii seniori din Rodos, buni cunoscători în materie de religie şi de fapte cavalereşti, căci purtau pe veşminte o cruce albă, în amintirea Patimilor şi susţineau, în fiecare zi, câte un nou asalt împotriva păgânilor.

Marele maestru şi, după el, cei mai nobili dintre cavaleri îşi împărţiră cinstea de a-l primi pe contele de Nevers şi pe însoţitorii săi; le oferiră chiar bani, lucru de care aveau mare nevoie, şi Jean de Nevers primi, pentru el şi pentru prietenii lui, o sumă de treizeci de mii de franci, pentru care se îndatora singur faţă de marele stareţ, cu toate că aproape o treime fusese împărţită tovarăşilor săi.

În vreme ce se aflau în oraşul Sfântul Ioan, aştepând galera de la Veneţia care trebuia să vină să-i ia, seniorul Guy de la Trémouille, senior de Sully, căzu bolnav şi muri. Se părea că moartea lăsa cu greu să-i scape aceşti oameni care se văzuseră atât de aproape de mormânt, încât aveau mai puţin

drum de făcut pentru a coborî decât pentru a ieşi din el; mai înainte murise seniorul de Coucy şi iată că la rându-i seniorul de Trémouille închidea ochii spre a nu-i mai deschide. Cavalerii începură să creadă că vreun blestem apăsa asupra lor şi că niciunul nu era sortit să revadă pământul patriei; îndepliniră plini de tristeţe îndatoririle funerare faţă de acest prieten, a cărui moarte le scădea numărul la patru şi, depunându-l în biserica Sfântul Ioan din Rodos, urcară pe vasele veneţiene care intraseră în port în vreme ce ei se achitau de această ultimă îndatorire.

La plecare, pilotul primi ordin, pentru mai puţină oboseală şi pentru a da posibilitate contelui să viziteze ţinuturile dintre Veneţia şi Rodos, să facă escală în fiecare insulă. În felul acesta călătorii debarcară rând pe rând la Modon, la Corfu, la Leucade şi la Cefalonia; acolo rămaseră câteva zile, căci femeile din insulă li se părură atât de frumoase, încât le luară drept nişte nimfe sau nişte zâne, şi pentru care contele de Nevers şi tovarăşii lui folosiră în daruri oferite acelor frumuseţi, cea mai mare parte din aurul pe care li-l împrumutase, pentru o altă întrebuinţare, fără îndoială, bunul stareţ al cavalerilor din Rodos.

Cu destulă greutate au fost smulşi din acel rai; însă a trebuit în cele din urmă să se hotărască a-l părăsi, căci mai aveau încă multe ţinuturi de văzut înainte de a sosi la Veneţia. Se urcară din nou pe vasele lor, apoi navigară când cu ajutorul vântului, când cu al vâslelor, ajungând astfel la Raguza, la Zara şi la Parenzo; acolo, urcară pe corăbii mai

uşoare spre a putea ajunge până la Veneția, marea care o înconjoară nefiind destul de adâncă spre a purta galere mari.

Sosind acolo, contele de Nevers găsi o parte din oamenii săi, pe care ducele şi ducesa îi trimisese să-l aştepte. În curând sosiră şi seniorii de Haugier şi de Helly, conducând restul suitei şi aducând cu ei furgoane încărcate cu veselă de aur şi de argint, cu veşminte de preț şi cu lenjerie de tot felul. Jean de Burgundia porni deci la drum cu alaiul potrivit unui senior de rangul său şi sosi în Franța mai degrabă ca un învingător decât ca un învins.

La câtăva vreme după întoarcerea sa, muri, în castelul Halle, în al şaptezeci şi treilea an al vieții, Filip Îndrăznețul şi, prin această moarte, regența îi reveni ducelui de Orleans.

Însă contele de Nevers ajunse duce de Burgundia.

Unsprezece luni mai târziu muri şi ducesa, iar ducele de Burgundia deveni conte de Flandra şi de Artois, senior de Salins, palatin de Malines, de Alost şi de Talmund, adică unul din cei mti puternici prinți ai creştinătății.

XIV

Acest eveniment avea să pună în adevărata lor lumină neînțelegerile care, până în acea zi, dezbinaseră cele două familii. Până atunci, respectul pe care îl impunea vârsta ducelui Filip şi prevederea pe care ducele Filip o căpătase de la această vârstă însăşi, aruncaseră asupra dezbinărilor un lustru politic care avea să se şteargă; certurile particulare, duşmăniile de ambiție personală, duşmăniile de iubiri şi de amor-propriu rănit, duşmăniile stăruitoare şi sângeroase, în sfârşit, aveau să-şi ridice capetele demascate şi să se lupte corp la corp ca doi atleți înverşunați. Fiecare simțea că viitorul era plin de nenorociri, că plutea în aer ceva îngrozitor şi că, atunci când ar izbucni furtuna, avea să plouă cu sânge.

Şi cu toate astea niciunul nici altul din cei doi prinți nu dăduse încă dovezi publice de această ură. Ducele de Burgundia era reținut în provinciile sale pentru a primi omagiul oraşelor; şi, fiind ocupat cu aceste griji, abia din când în când putea să-şi arunce asupra Parisului o privire plină de făgăduieli de răzbunare.

Cât despre ducele de Orleans, nepăsător din fire cum era, nu se prea interesa de ce făcea ducele de Burgundia; iubirile sale cu Isabela recăpătaseră o nouă ardoare şi, în clipele de libertate ce-i mai

rămâneau, îi plăcea să-şi susţină cu destulă competenţă părerile cu doctorii şi oamenii legii; apoi visa la mijlocul de a pune noi biruri. Acesta era aproape singurul fel de a se amesteca în cârmuirea ţării.

Astfel că totul mergea din ce în ce mai rău în regat. Armistiţiul cu Anglia nu mai era decât un cuvânt fără rost şi, în lipsa unei declaraţii de război făţiş şi genera, incursiunile pe cont propriu, îngăduite de cele două guvernări, însângerau când un punct al Angliei, când o provincie a Franţei. Câţiva nobili tineri din Normandia, avându-i în frunte pe seniorii de Martel, de la Roche-Guyon şi de Acqueville, fără să ceară voie nici regelui nici ducelui de Orleans, se îmbarcară, în număr de două sute cincizeci, coborâră pe insula Portland şi o jefuiră; însă locuitorii, revenindu-şi din prima groază şi văzând cât de puţin sunt, se întoarseră asupra lor, uciseră o parte şi făcură prizonieri restul.

Bretonii, de partea lor, însă de astă dată cu încuviinţarea consiliului regelui, încercară un nou atac care nu fu mai norocos; atacul era condus de seniorul Guillaume Duchâtel şi de seniorii de la Jaille şi de Châteaubriant; Guillaume Duchâtel fu ucis.

Atunci Tanneguy, fratele său, porni în fruntea a patru sute de gentilomi, debarcă în apropiere de Darmouth şi trecu totul prin foc şi sabie. Wilhelm, răzbunat, avu o hecatombă şi un rug.

Totuşi războiul avea să izbucnească în curând şi încă de proporţii cu mult mai întinse. Un tânăr surghiunit englez venise să ceară azil la curtea

Franței; se numea Oven Glendor, se trăgea din vechii prinți de Wales şi era fiul lui Ioan de Wales care, legat prin frăție de arme cu cavalerii francezi, pierise în serviciul regelui Carol; cerea ajutor împotriva lui Henric de Lancaster, şi acest apel la vechile duşmănii ale Franței împotriva Angliei, avea prea multe ecouri în regat pentru a nu fi auzit. Se hotărî deci să se pregătească o flotă puternică în portul Brest, iar comanda unei expediții compusă din opt mii de oameni să fie încredințată tânărului conte de la Marche, pe cară l-am văzut luptând la Nicopole, alături de Jean de Burgundia.

Englezii, informați de aceste pregătiri, hotărâră să le nimicească înainte de a fi terminate. Debarcară deci în apropiere de Guérande, pe care sperau să o ia prin surprindere; însă Clisson veghea; brațul său nu fusese dezarmat prin pierderea spadei de conetabil: îi mai rămânea a lui. La strigătul de alarmă pe care îl scoase, Tanneguy Duchâtel alergă cu cinci sute de lăncieri şi, doborându-l cu o lovitură de secure pe contele de Beaumont, conducătorul expediției, îi sili pe englezi să se îmbarce, după ce prinsese sau ucisese jumătate din trupa lor.

Între timp flota era gata să întindă pânzele; cavalerii se adunară; nu-l mai aşteptau decât pe şeful expediției. Îl aşteptară astfel în zadar vreme de cinci luni. Contele de la Marche uitase, în baluri, jocuri de cărți şi de zaruri că trebuie să îmbrace o armură de luptă.

Această expediție eşuată a costat prea scump şi nu a dus la nimic altceva decât la a-i da prilej ducelui de Orleans de a pune noi biruri în tot

regatul.

De astă dată, ducele de Burgundia, pe care unii l-a fi putut crede adormit, s-a trezit pentru a porunci supuşilor lui să nu plătească.

Ducele de Orleans, care nu avea niciun mijloc de execuție în provinciile ducelui de Burgundia, se răzbună pe el căsătorind-o pe domnişoara d'Harcourt, verişoara regelui, cu ducele de Gueldre, duşman de moarte al ducelui de Burgundia. Lovitura îşi făcu pe deplin efectul; chiar în ziua căsătoriei, un crainic intră în sala ospățului şi, în fața tuturor comesenilor, îl provocă pe ducele de Gueldre în numele contelui Antoine de Burgundia, care trebuia să moştenească ducatul Limbourg. Ducele de Gueldre se ridică, îşi dezbrăcă haina de nuntă, o dădu crainicului pentru a-i face cinste, şi primi provocarea.

Aşadar, şi de această parte se aprinse războiul.

Tuturor semnelor pământeşti începeau să li se alăture prevestirile cereşti. Într-o zi pe când, în pădurea Saint-Germain, regina se plimba în litieră iar ducele călare, izbucni deodată o mare furtună; regina deschise portiera şi îi făcu loc iubitului; abia intrase că un trăsnet ucise calul de pe care abia descălecase. Văzând şi auzind acestea, caii de la litieră se speriară, se îndreptară cu trăsura spre Sena şi erau să se azvârle odată cu ea, când şleaurile se rupseră ca prin minune, iar caii se repeziră în râu ca şi când i-ar fi împins un demon.

Evlavioşii văzură în acest accident un avertisment al Providenței; îndemnat de ei, duhovnicul ducelui de Orleans îi vorbi cu tărie şi sinceritate,

dezaprobând viața desfrânată şi antireligioasă pe care o ducea. Ducele recunoscu că este plin de păcate, făgădui să se pocăiască şi, ca dovadă a convertirii sale, aduse la cunoştință, prin sunete de trompetă, că avea să-şi plătească datoriile; drept urmare, fixă o zi creditorilor săi spre a se prezenta la palat

După mărturia călugărului de la Saint-Denis, opt sute se prezentară în ziua stabilită, aducând notele de plată cu toate sumele datorate; dar trecuseră şapte zile de când cu întâmplarea de la Saint-Germain, cerul devenise din nou de un albastru azuriu şi ultimul nor luase cu el ultima remuşcare a ducelui; în consecință, casieria era închisă. Creditorii începură să strige în gura mare, declarând că nu vor pleca până nu li se va plăti; însă li se răspunse că întrunirile erau interzise şi că, dacă nu se retrăgeau ciât mai repede, vor fi chemați soldații care vor şti ei cum să-i împrăştie.

Cu toate astea, aceleaşi persoane care îi făcuseră reproşuri ducelui de Orleans, se folosiră de o revenire a minții pentru a i le face regelui. I se aduse la cunoştință că aurul particularilor şi aurul statului se topeşte în mâinile ducelui şi ale reginei, ca într-un creuzet. I se spuse să-şi deschidă urechile şi el auzi strigătele poporului. I se spuse să deschidă ochii şi văzu că mizeria poporului pătrunsese până şi în palatul său. Mai luă în grabă câteva informații şi află lucruri nemaiauzite; trimise s-o cheme pe guvernanta copiilor săi şi ea îi mărturisi că deseori tinerii prinți erau lipsiți de cele trebuincioase şi câteodată nu ştiuse ce să le dea să mănânce şi cu ce

să-i îmbrace. Îl chemă pe ducele de Acvitania şi copilul veni pe jumătate gol şi spunând că-i este foame. Atunci regele scoase un suspin adânc, căută bani spre a-i da guvernantei şi negăsind, îi încredință o cupă de aur din care bea el spre a se duce s-o vândă.

Odată cu o licărire de rațiune, îi reveni şi o fărâmă de energie sărmanului nebun. Porunci să se întrunească un consiliu general, spre a-şi da părerea asupr celui mai nimerit mijloc de a lecui boala Statului; apoi, fără a spune nimănui nimic, puse să i se scrie ducelui de Burgundia pentru a-l invita să ia parte la consfătuire. Era tot ce aştepta acesta.

A doua zi, plecă din Arras cu opt sute de oameni şi se îndreptă spre Paris.

Sosind la Louvres[34], primi nişte scrisori care îl anunțau că ducele de Orleans şi regina, aflând de sosirea sa, părăsiseră Parisul spre a se duce la Melun şi de acolo la Chartres, lăsându-i vorbă prințului Ludovic de Bavaria să-l aducă în acel oraş pe ducele de Acvitania, delfin de Vienne[35]. Cu toată urgența acestor veşti, ducele era atât de obosit, încât se opri pentru a dormi câteva ore. A doua zi, în zori, plecă spre Paris, însă ajunse prea târziu; delfinul plecase.

Atunci ducele de Burgundia, fără să descalece sau să se răcorească, îşi porni calul la galop şi porunci oamenilor lui să-l urmeze. Străbătu astfel Parisul în toată lungimea, o luă pe drumul spre Fontainebleau şi îl ajunse pe delfin între Villejuif şi Corbeil. Tânărul

---

34-Localitate în apropiere de Paris. (N.T.).
35-Nume dat prințului moştenitor al Franței. (N.T.).

prinț era însoțit de unchiul său Ludovic de Bavaria, de marchizul de Pont, de contele de Dammartin, de Montaigu, mare şambelan al casei regale şi de mai mulți alți seniori; în litiera sa şi alături de el, se aflau sora sa Jeanne şi doamna de Préaux, soția monseniorului de Bourbon. Ducele de Burgundia se apropie de portieră, se plecă în fața delfinului şi îl rugă să se întoarcă la Paris, spunându-i că avea să-i vorbească despre unele lucruri care îl priveau îndeaproape; atunci prințul Ludovic, văzând că dorința ducelui de Acvitania era într-adevăr să se înapoieze cu Jean de Burgundia, aşa cum îl ruga acesta, înaintă şi îi spuse:

— Senior duce, lăsați-l pe monseniorul de Acvitania, nepotul meu, să meargă lângă regina mamă şi lângă monseniorul duce de Orleans, unchiul său; căci merge cu învoirea regelui, tatăl său.

Zicând acestea, ducele Ludovic le interzise tuturor să se întoarcă din drum şi porunci vizitiului să plece mai departe. Urma deci să-şi reia drumul, când ducele de Burgundia însuşi luă caii de căpăstru, îi întoarse cu fața spre Paris şi, trâgând sabia:

— Pe viața ta, îi zise vizitiului, porneşte şi cât mai repede!

Vizitiul, tremurând de frică, porni caii la galop; trupa ducelui înconjură litiera şi, în vreme ce ducele de Acvitania se îndrepta spre capitală, însoțit de unchiul său Ludovic de Bavaria, care nu voise să-l părăsească, ducele de Bar, contele de Dammartin şi marchizul de Pont ajungeau la Corbeil şi povesteau ducelui de Orleans şi reginei tot ce se întâmplase.

Această acțiune dădea o măsură de ceea ce putea îndrăzni ducele de Burgundia. Astfel că ducele şi regina, care abia se aşezaseră la masă, îşi întrerupseră cina şi, urcând în trăsură, plecară în mare grabă spre Melun. Cât priveşte pe ducele de Burgundia, acesta găsi la porțile Parisului pe regele Navarrei, pe ducele de Berry, pe ducele de Bourbon, pe contele de la Marche, precum şi mai mulți alți seniori, şi o mulțime de burghezi ce îi ieşiseră înainte, lăudând mult această îndrăzneală şi bucurându-se cu toții că îl revăd pe tânărul duce, delfinul lor. Atunci, ducele de Burgundia, care se afla la portieră împreună cu cei doi frați ai săi, porunci să se meargă la pas, atât de mare era mulțimea, şi veni în felul acesta până la castelul Luvru, unde fu găzduit delfinul. Ducele de Burgundia rămase lângă el, spre a face în jurul prințului o pază sigură şi bună.

Supravegherea era cu atât mai uşoară pentru ducele de Burgundia, cu cât la porunca sa şi a fraților săi, soseau din toate părțile ostaşi, venind din provinciile lor; după câteva zile, el se văzu deci în fruntea unei armate de aproape şase mii de oameni, toți devotați lui, fiind comandați de contele de Clèves şi de episcopul de Liège, căruia i se zicea Jean Fără-Milă.

Ducele de Orleans, de partea sa, nu-şi pierduse nici el vremea; trimisese crainici în toate ducatele şi comitatele cu ordin către căpitanii lui să recruteze cât mai mulți oameni cu putință şi să-i aducă în cea mai mare grabă. În curând îl văzu venind pe seniorul de Harpedanne cu oamenii din Boulonnais;

pe ducele de Lorena cu cei din Chartres şi din Dreux şi, în sfârşit, pe contele de Alençon cu cavalerii şi ostaşii din Orleans.

Toate aceste mişcări de trupe erau foarte împovărătoare pentru poporul sărac din împrejurimile Parisului. Soldații celor două partide străbăteau ținuturile Brie şi Île-de-France, jefuind şi pustiind totul. Cei ai ducelui de Orleans luaseră drept stindard bastonul noduros din care prințul îşi făcuse deviza la turnir, cu aceleaşi cuvinte: „Ofer provocarea!”, iar burgundezii, de partea lor, aveau pe stindard rindeaua ducelui Jean şi luaseră drept cuvânt de ordine: „O primesc!”.

Cele două trupe se aflau deci față în față; şi cu toate că între prinți nu avusese loc nicio declarație oficială, orice om cu judecată îşi dădea bine seama că era de ajuns o ceartă particulară între doi soldați pentru a aduce o ciocnire între cele două armate şi un război civil în toată Franța.

Această stare ținea de câtva timp. Când ducele de Orleans hotărî s-o facă să înceteze printr-un demers îndrăzneț. În consecință, dădu ordin armatei să pornească spre Paris. Ducele de Burgundia se afla la palatul său Artois, când fu anunțat că duşmanul lui înainta cu toată armata. Se înarmă numaidecât, sări pe calul de luptă, alergă la palatul Anjou unde îl găsi pe regele Siciliei, pe ducii de Berry şi de Bourbon şi pe mai mulți alți prinți şi seniori din consiliul regelui, le aduse la cunoştință că nu el era acela care începe ostilitățile şi, trecând în fruntea trupelor, le instală în ordine de bătaie în fața Montfaucon-ului.

Văzându-l pe duce şi pe soldaţi străbătând astfel în mare galop străzile Parisului, burghezii rămaseră adânc tulburaţi. Ducele de Orleans, prin jafurile ce le făcuse, imprimase o asemenea pecete de zgârcenie asupra guvernării sale, încât începu să circule zvonul că se întorcea la Paris ca să-l prade. Numaidecât, întreaga comunitate a oraşului se ridică în masă şi alergă la porţi; studenţii coborâră înarmaţi de la Universitate; dărâmară mai multe case din mahalale şi aduseră pietrele în mijlocul drumului spre a face baricade; în sfârşit au fost luate toate măsurile pentru a-i da o mână de ajutor ducelui de Burgundia şi a-l înfrunta pe ducele de Orleans.

În momentul acela trecură prin faţa lucrătorilor regele Siciliei, ducele de Berry şi de Bourbon; se duceau la ducele de Orleans spre a-l informa despre măsurile pe care Parisul le luase în privinţa sa şi a-l ruga să evite orice vărsare de sânge. Ducele răspunse că nu el ci vărul său Jean începuse ostilităţile, răpindu-i mamei sale pe tânărul duce de Acvitania; că, de altfel, era gata să asculte orice propunere rezonabilă şi ca dovadă îşi întrerupea înaintarea. Într-adevăr, îşi cantonă oamenii la Corbeil şi în jurul podului Charenton, o conduse pe regină la Vincennes, iar el se retrase în castelul Beauté[36].

Tratativele începură numaidecât şi ţinură opt zile, la capătul cărora căzură la înţelegere; cei doi duci conveniră ca fiecare să dea drumul trupelor, iar în ce priveşte pretenţiile lor să se bizuie pe hotărârea

36-Veche reşedinţă regală, între Nogent şi Vincennes. (N.T.).

pe care o va lua consiliul regelui. Jurară pe evanghelie şi unul şi altul, iar concedierea trupelor semnală începutul aducerii la îndeplinire.

De îndată ce Parisul se văzu scăpat de soldații celor două partide, regina se hotărî să-şi facă intrarea; a constituit o mare sărbătoare pentru capitală această dovadă de încredere pe care doamna Isabela o arăta supuşilor săi, venind din nou să locuiască în mijlocul lor; întreaga populație îi ieşi cu multă bucurie în întâmpinare. Regina se afla în prima trăsură suspendată ce se construise până atunci şi pe care i-o dăruise ducele de Orleans; doamnele urmau în litiere; cei doi duci împăcați veneau călare, ținându-se de mână şi purtând fiecare deviza adversarului său. După ce o conduseră pe doamna Isabela la palatul regelui, amândoi plecară la catedrala Notre-Dame, se împărtăşiră cu aceeaşi ostie ruptă în două, se îmbrățişară în fața altarului şi, pentru o mai mare dovadă de împăcare şi de încredere, ducele de Burgundia ceru ducelui de Orleans găzduire pentru noaptea aceea. Ducele de Orleans îi oferi atunci jumătate din propriul său pat; Jean de Burgundia primi. Poporul, totdeauna înşelat de aparențe, îi reconduse stigând „Ura!” până la noul palat al ducelui de Orleans, care se afla în spatele palatului Saint-Paul.

Cei doi bărbați, care cu opt zile mai înainte mergeau unul împotriva altuia sub stindarde opuse şi îmbrăcați în armuri de război, intrară în palat ținându-se de braț, ca doi prieteni care se revăd după o lungă absență.

Acolo găsiră pe ducii de Berry şi de Bourbon, unchii lor, cărora nu le venea să-şi creadă ochilor şi urechilor. Ducele de Burgundia le confirmă din nou sinceritatea împăcării, iar ducele de Orleans le spuse că nicio zi nu i se păruse vreodată atât de frumoasă ca aceea care avea să se sfârşească.

Cei doi prinți, rămaşi singuri, continuară să se plimbe vorbind. Li se aduse vin aromat pe care îl băură schimbând cupele. Ducele de Burgundia mai cu seamă era de o nepăsare uluitoare. El lăudă mult felul cum era aranjat dormitorul, examină cu o atenție migăloasă tapiseriile şi portierele şi, arătând cu degetul o cheiță ce deschidea o uşă tăinuită, îl întrebă râzând dacă nu cumva era intrarea la apartamentele doamnei Valentina.

Ducele de Orleans trecu repede între Jean de Burgundia şi tapiserie şi, punând mâna pe cheie îi zise:

— Nici gând, bunul meu văr; dimpotrivă, îi este cu totul oprit să intre acolo; această uşă este a unui oratoriu unde îmi fac rugăciunile secrete.

Apoi, râzând şi ca din nebăgare de seamă, scoase cheia din broască, se jucă un timp cu ea, fără a părea nici măcar să ştie ce obiect ținea în mână; în cele din urmă, punând-o într-unul din buzunarele tunicii, cu un aer distrat foarte firesc:

— Ce-ar fi să ne culcăm, vere? zise el.

Jean de Burgundia nu răspunse decât desprinzându-şi cordeluța de aur de care era atârnat pumnalul şi punga ăi punând aceste obiecte pe un fotoliu. Cât despre ducele de Orleans, acesta începu să se dezbrace şi, întrucât termină mai repede decât

vărul său, se aşeză în pat cel dintâi, lăsând marginea, adică locul de onoare, ducelui de Burgundia, care nu întârzie să-l ocupe.

Cei doi prinți mai vorbiră câtva timp despre război şi despre dragoste; apoi, în sfârşit, ducele Jean păru că simte nevoia să cedeze somnului; ducele de Orleans încetă deci să mai vorbească, îl mai privi câtva timp, cu un aer binevoitor, pe vărul său, care adormise destul de repede, apoi, făcând semnul crucii, murmură câteva rugăciuni şi închise ochii la rândul lui.

După o oră de nemişcare, ochii ducelui Jean se deschiseră; întoarse uşor capul înspre vărul său: acesta dormea ca şi când toți îngerii din cer ar fi vegheat asupra lui!

După ce se asigurase că somnul acestuia nu era prefăcut, se ridică încet pe coate, scoase un picior, apoi altul, căută podeaua cu vârful piciorului, apoi după ce o atinse, strecură restul corpului afară din pat, se duse spre fotoliul pe care ducele de Orleans îşi aşezase hainele, scotoci în tunică, scoase de acolo cheița pe care vărul său o ascunsese, luă lampa de pe masa unde o pusese valetul, merse fără zgomot şi oprindu-şi răsuflarea până la uşa tăinuită, vârî cu prevedere cheia în broască: uşa se deschise şi ducele intră în cabinetul misterios.

O clipă după aceea, ieşi de-acolo palid şi cu sprâncenele încruntate, se opri câtva timp ca pentru a chibzui ce avea de făcut, întinse mâna spre a lua pumnalul pe care-l pusese pe fotoliu, dar, schimbându-şi hotărârea, puse lampa pe masă. La zgomotul pe care-l făcu în această din urmă

mişcare, ducele de Orleans se trezi:

— Ai nevoie de ceva, dragă vere? îl întrebă pe Jean de Burgundia.

— Nicidecum, monseniore, răspunse acesta; dar lampa mă împiedica să dorm şi m-am sculat să o sting.

Zicând acestea, stinse lampa şi, îndreptându-se spre pat, se culcă din nou.

XV

Se scurseseră câteva luni de la noaptea aceea de împăcare, când, în seara de 23 noiembrie 1407, doi călăreți se opriră în fața casei care avea o statuetă a Sfintei-Fecioare, din strada Barbette; se uitară în jurul lor spre a-şi da mai bine seama unde se aflau, iar unul din ei spuse celuilalt:

— Aici e.

Atunci descălecară, îşi lăsară caii sub umbra pe care o forma un şopron cu acoperişul în pantă, legară frâiele de stâlpii care îl susțineau şi se plimbară în tăcere pe sub boltă. O clipă după aceea sosiră alți doi călăreți, părură să se dedea la aceeaşi cercetare, descălecară ca şi cei dintâi şi văzând armurile de oțel strălucind în umbră, se duseră să-i întâlnească pe cei ce le purtau. Nu trecuseră nici zece minute când se auzi zgomotul unor nou sosiți; în sfârşit, după o jumătate de oră, mica trupă care se mărise treptat, număra optsprezece persoane.

Se adunaseră cu toții de vreun sfert de oră, când se auzi în susul străzii galopul unui singur cal. În momentul în care călărețul trecea prin fața casei cu statueta, se auzi un glas ce venea din hangar:

— Tu eşti, Courteheuse?

— Eu sunt, răspunse călărețul strunindu-şi scurt calul. Cine mă strigă, prieten sau duşman?

— Prieten, zise cel care părea şeful trupei, ieşind

din umbra unde era ascuns şi apropiindu-se de Thomas de Courteheuse. Ce se aude, suntem gata?

Şi îşi sprijini mâna pe gâtul calului.

— Ah! Tu eşti, Raoullet d'Octouville! răspunse călăreţul. Bine! Eşti aci cu toţi oamenii?

— Da, şi te aşteptăm de mai bine de o jumătate de oră.

— A avut loc o întârziere a ordinului; cred că în momentul trecerii la acţiune, i-a lipsit curajul.

— Cum aşa? Nu cumva renunţă la plan?

— Nicidecum.

— Şi bine face; căci l-aş lua pe socoteala mea. N-am uitat că ducele, trăsnească-l Dumnezeu, mi-a luat, în timpul guvernării lui, funcţia de şef al aprovizionării, cu care mă învestise regele la stăruinţa răposatului Filip de Burgundia. Sunt normand, senior Thomas, şi ura nu-mi trece aşa uşor; poate aşadar să fie sigur pe două lovituri de pumnal, ţi-o garantez; prima, pentru făgăduiala pe care i-am făcut-o ducelui şi a doua pentru jurământul ce mi l-am făcut mie însumi.

— Rămâi cu aceleaşi bune dispoziţii, viteazule vânător, căci vânatul a fost ademenit şi peste un sfert de oră ţi-l aduc.

— Atunci, du-te!... zise Raoullet lovind cu latul palmei crupa calului, care porni la galop.

După care intră sub hangar.

Să lăsăm călăreţul să-şi continue drumul şi să intrăm în locuinţa particulară a reginei.

Era o casă frumoasă pe care o cumpărase de la seniorul de Montaigu şi în care se retrăsese atunci când regele, într-un acces de nebunie, îi rănise

mâinile cu spada. Din clipa aceea, ea nu mai intrase în palatul Saint-Paul decât în ocazii solemne, şi nu rămânea acolo decât timpul strict necesar convenienţelor; acest lucru, de altfel, îi dădea mai multă libertate pentru iubirile sale cu ducele.

În seara aceleiaşi zile, regina se afla deci la locuinţa sa ca de obicei, dar stătea în pat din pricina unei naşteri înainte de termen în urma căreia copilul nu trăise. Ducele de Orleans stătea la căpătâiul ei, şi tocmai li se servise o cină pe care convalescenţa bolnavei o făcuse foarte veselă, când Isabela, privindu-şi iubitul cu nişte ochi în care revenirea sănătăţii făcea să strălucească dragostea:

— Frumosul meu duce, îi zise ea, va trebui, atunci când voi fi pe deplin sănătoasă, să-mi serveşti într-o seară o cină în palatul dumitale, cum ţi-am servit eu una în locuinţa mea, după care, am să cer de la dumneata o favoare.

— Spune că-mi vei da o poruncă, frumoasa mea Isabela, răspunse ducele; şi poţi adăuga că o voi îndeplini în genunchi.

— Nu fi chiar atât de sigur, Orleans, urmă regina privindu-l, de astă dată, cu un aer de îndoială; mi-e tare teamă că atunci când vei cunoaşte obiectul cererii mele ai să mă refuzi categoric.

— Nu poţi să-mi ceri nimic care să-mi fie mai scump decât viaţa şi ştii bine că viaţa mea e a dumitale.

— A mea... şi a Franţei; fiecare are dreptul să-şi ceară partea, lucru pe care nu se dau în lături să-l facă doamnele de la curtea mea.

Ducele de Orleans zâmbi.

— Gelozie? zise el.

— O, nu, curiozitate şi nimic altceva; or, cum sunt foarte curioasă, aş dori să intru într-un anumit cabinet vecin cu dormitorul monseniorului duce de Orleans şi unde se spune că a pus să i se facă portretul tuturor iubitelor sale.

— Şi ai vrea să ştii?...

— Dacă sunt în bună tovărăşie, atâta tot.

— Dacă s-ar întâmpla aşa ceva, Isabela mea, le-ai vedea singură, aşa cum eşti în inima şi pe inima mea.

La aceste cuvinte, scoase de la piept portretul pe care i-l dăduse regina.

— O! Iată o dovadă la care nu mă aşteptam. Cum! Mai ai încă acest portret?

— Care nu mă va părăsi până la moarte.

— Nu vorbi despre moarte, monseniore; la auzul acestui cuvânt mi-a trecut un fior ciudat prin vine şi un fel de ceață prin fața ochilor. Vai! Cine intră? Cine vine? Ce vrea?

— Este seniorul Thomas de Courteheuse, cameristul regelui, care cere să-i vorbească monseniorului duce, răspunse pajul care deschisese uşa.

— Îi dai voie să intre, frumoasa mea regină? întrebă ducele de Orleans.

— Da, desigur; dar ce vrea? Tremur toată.

Seniorul Thomas intră.

— Monseniore, spuse el înclinându-se, regele vă cheamă să veniți neîntârziat, căci vrea să vă vorbească în grabă despre nişte lucruri care vă privesc în mare măsură pe amândoi.

— Spune-i regelui că te urmez, răspunse ducele.

Thomas încălecă, plecă în galop şi aruncă aceste cuvinte trecând prin faţa casei cu statueta Fecioarei:

— La pândă, Raoullet! Se apropie vânatul!

Apoi dispăru.

Numaidecât, o mişcare nelămurită se făcu sub hangar; se auzi izbirea fierului de fier, căci fiecare încăleca; apoi zgomotul încetă în curând şi totul reintră în tăcere.

După câteva minute, tăcerea fu întreruptă de sunetele unui glas plăcut care venea dinspre strada Templului şi care cânta un mic poem de Froissart; o clipă mai târziu, putu fi văzut şi cântăreţul, care era precedat de doi valeţi ce purtau făclii; în faţa lor mergeau doi scutieri călare pe acelaşi cal, iar în urma cântăreţului veneau doi paij şi patru oameni înarmaţi; era îmbrăcat cu o haină lungă de damasc negru, călărea un catâr care mergea la pas şi se juca aruncându-şi mânuşa în sus şi prinzând-o cu mâna.

Ajungând la o oarecare depărtare de hangar, calul celor doi scutieri necheză; un alt nechezat porni din hangar şi răspunse ca un ecou.

— Cine e acolo? întrebară scutierii.

Nimeni nu răspunse.

Atunci îmboldiră calul cu genunchii şi acesta se cabră; îl înţepară cu pintenii şi se repezi în galop ca şi când ar fi alergat printre flăcări.

— Ţine-te bine, Simon, strigă cântăreţul râzând de această întâmplare, şi anunţă-mă la rege; căci dacă ai să alergi tot aşa, o să ajungi cu un sfert de oră înaintea mea.

— El este! zise un glas ce porni din hangar.

Şi vreo douăzeci de oameni călări se repeziră în stradă; unul din ei merse drept la duce, strigând:

— La moarte! La moarte!

Apoi dădu o lovitură cu securea care îi tăie mâna de la încheietură.

Ducele scoase un geamăt puternic, strigând:

— Ce este asta? Şi cine îndrăzneşte să mă atace? Eu sunt ducele de Orleans.

— Pe el îl căutăm şi noi, răspunse acelaşi om care îl lovise mai înainte.

Şi dându-i o a doua lovitură de secure, îi despică toată partea dreaptă a capului, de la frunte până aproape de bărbie. Ducele de Orleans scoase un suspin şi căzu.

Totuşi se mai ridică o dată pe genunchi; dar atunci, toți năvăliră asupra lui, fiecare lovind cu câte o armă diferită, unii cu spada, alții cu ghioaga, alții cu pumnalul; un paj german care vru să-l apere pe duce, căzu peste el rănit de moarte, iar loviturile se împărțiră între copil şi stăpân; celălalt paj, uşor atins de o lovitură de spadă, se refugie cerând ajutor într-o prăvălioară din strada Trandafirilor. Soția unui cizmar deschise fereastra şi, văzând douăzeci de oameni care loveau doi, strigă după ajutor.; j

— Tacă-ți gura!... îi răspunse unul din asasini.

Şi cum femeia continua, el luă o săgeată din tolbă şi ochi; săgeata porni şi se înfipse în oblonul pe care aceasta îl ținea întredeschis.

Printre ucigaşi se afla un bărbat al cărui cap era acoperit cu o glugă roşie ce îi ascundea fața; acesta nu lovea, însă privea cum se loveşte. Când îl văzu pe duce nemişcat, luă o făclie şi, apropiindu-i-o de față:

— E bine, zise el; a murit.

În acelaşi timp, aruncă făclia pe o grămadă de paie ce se afla lângă casă; flacăra se întinse cu repeziciune; atunci sări pe cal, strigând: „Foc!” şi porni în galop, luând-o pe strada ce ducea spre grădinile palatului Artois. Însoțitorii lui îl urmară, strigând ca şi el: „Foc! Foc!” şi aruncând în urma lor bucăți de fier cu vârfuri ascuțite pentru a nu putea fi urmăriți.

Între timp calul celor doi scutieri se potolise şi călăreții reuşiseră să-l facă să se întoarcă spre locul unde fusese cuprins de o atât de mare frică; la înapoiere însă zăriră catârul ducelui de Orleans care alerga fără stăpân; crezură că-l azvârlise din şa şi, apucându-l de căpăstru, îl conduseră în fața hangarului.

Acolo, la lumina focului, îl văzură pe duce întins pe jos; lângă el se afla mâna tăiată şi, în pârâiaşul de alături, o parte din țeasta capului.

Atunci, alergară în goana mare la locuința reginei şi, țipând cât îi ținea gura, intrară în casă, palizi şi smulgându-şi părul. Îl conduseră numaidecât pe unul din ei în camera doamnei Isabela, care îl întrebă ce s-a întâmplat.

— O nenorocire grozavă, zise el; ducele de Orleans a fost ucis în strada Barbette, în fața locuinței mareşalului de Rieux.

Isabela se îngălbeni îngrozitor; apoi, luând cu o mână o pungă plină cu aur, care se afla sub pernă, şi cu cealaltă brațul omului:

— Vezi punga asta? îi zise ea; ei bine, dacă vrei, va fi a ta.

— Ce trebuie să fac? întrebă scutierul.

— Trebuie să alergi lângă stăpânul tău, înainte ca altcineva să ridice corpul, ai înțeles?

— Da; şi apoi?

— Şi apoi îi vei smulge un portret de-al meu, pe care îl poartă la piept.

XVI

Acum va trebui ca cititorul, dacă va vrea să ne urmărească, să străbată împreună cu noi intervalul de zece ani care se scursese între asasinatul ducelui de Orleans şi epoca în care reluăm această cronică. Zece ani, care cuprind atâta loc în viaţa omului, nu sunt decât un pas în mersul timpului. Nădăjduim deci că reflectând la greutatea de a spune totul în spaţiul în care ne-am închis, ni se va ierta această lipsă pe care, de altfel, o vom completa într-o zi, în marea muncă pe care ne propunem să o îndeplinim în legătură cu istoria noastră, presupunând totuşi că publicul ne va încuraja să o ducem până la capăt

Ne aflam aşadar la sfârşitul lunii mai 1417, când, către ora şapte dimineaţa, gardul mobil de fier care închidea poarta Sfântul Anton se ridică şi lăsă să iasă din Paris o mică trupă de călăreţi care o luară numaidecât pe drumul spre Vincennes. Doi bărbaţi mergeau în fruntea acestei cavalcade, iar ceilalţi, care păreau să facă parte mai degrabă din suita decât din tovărăşia lor, mergeau mai în urmă, la o distanţă de câţiva paşi, potrivindu-şi mersul cu dovezi vădite de respect, după al celor două personaje, despre care vom încerca să dăm o idee cititorului.

Cel care ţinea dreapta drumului călărea o catârcă

spaniolă învățată să meargă în buiestru, şi care părea că ghiceşte slăbiciunea stăpânului, atât de domol şi uniform îi era pasul. Într-adevăr, călărețul, care nu avea de fapt decât patruzeci şi nouă de ani, părea bătrân şi mai cu seamă suferind; de altfel, încrederea în animalul său era aşa de mare încât îi lăsa frâul liber din când în când, pentru a-şi cuprinde, printr-o mişcare nervoasă, capul între mâini.

Cu toate că aerul dimineții era încă rece, şi o uşoară ceață cobora peste câmpie, gluga o ținea atârnată de arcada din dreapta şeii şi nimic nu-i ocrotea fruntea de roua ce se vedea picurând pe buclele-i rare ale părului alb, care coborau de la tâmple de-a lungul feței slabe, palide şi pline de de tristețe. Departe de a părea stânjenit de răcoarea produsă de rouă, se vedea, dimpotrivă, că o primea cu plăcere pe capu-i pleşuv, şi se putea ghici cu uşurință că aceste perle înghețate îi aduceau oarecare alinare durerilor care, în repetate rânduri îl sileau să reînnoiască mişcarea despre care am spus că-i era obişnuită. Cât despre îmbrăcăminte, nimic nu o deosebea de a seniorilor vârstnici de pe vremea aceea. Era un fel de anteriu din catifea neagră, deschis în față şi garnisit cu blănuri albe, înspicate cu negru, ale cărui mâneci largi, despicate şi atârnânde, lăsau să iasă prin deschizăturile lor mânecile strâmte ale unei tunici din brocart țesut cu fir de aur, a cărei bogăție şi eleganță erau simțitor micşorate de îndelungatele servicii care se părea că le-a adus proprietarului. La poalele anteriului şi desprinse de stinghereala scărilor, atârnau, într-un

fel de cizme îmblănite cu vârful ascuțit, picioarele unui călăreț care, prin legănarea lor neîntreruptă, ar fi putut foarte bine să facă să-şi piardă răbdarea paşnicul animal în care se încredea cu atâta delăsare, dacă nu s-ar fi avut prevederea să se scoată pintenii auriți şi ascuțiți, care pe vremea aceea încă mai erau un semn de distincție al seniorilor şi cavalerilor. Cititorilor noştri le-ar fi deci oarecum greu să recunoască, în această descriere atât de diferită de cea pe care am făcut-o despre acelaşi personaj, la începutul acestei povestiri, pe regele Carol al VI-lea, îndreptându-se spre Vincennes pentru a o vizita pe regina Isabela, dacă, după cum am mai spus, zece ani nu ar atârna atât de mult în viața unui om şi dacă, în timpul acestor zece ani, toate lucrurile nu ar fi mers din ce în ce mai rău în regatul Franței.

La stânga sa şi aproape pe aceeaşi linie, înainta, abia stăpânindu-şi calul de luptă, un cavaler de o statură uriaşă, înzăuat din cap până-n picioare, ca şi când ar fi mers la bătălie; armura lui, mai mult solidă decât elegantă, dovedea totuşi, prin elasticitatea cu care se îndoia după mişcările brațelor, dibăcia şi iscusința meşterului milanez care o făurise. De arcadele şeii de război atârna, în partea dreaptă, un buzdugan greoi cu marginile zimțate, care părea să fi fost bogat încrustat cu aur şi care, în desele contacte pe care stăpânul lui îl silise să le aibă cu coifurile duşmanilor, pierduse această podoabă fără ca pierderea să-i fi luat ceva din trăinicie. De partea cealaltă, ca şi când ar fi făcut pereche cu prima, era atârnată o armă nu mai

puțin respectabilă, sub toate raporturile: era o spadă cu lama lată care se subția spre vârf ca un pumnal, şi pe care florile de crin presărate pe teacă făceau să se recunoască spada de conetabil. Dacă stăpânul ei ar fi tras-o din bogata-i teacă unde se-odihnea la acea oră, fără îndoială că oțelul acelei late arme, prin zimții lui, ar fi fost o dovadă a loviturilor ce dăduse; însă, deocamdată, aceste două arme păreau să fie mai degrabă o măsură de prevedere decât o necesitate. Ele se aflau acolo doar ca acei servitori credincioşi cărora nu li se îngăduie să se depărteze nici ziua nici noaptea, spre a nu avea decât să întinzi mâna pentru a-i regăsi în clipa primejdiei.

Dar, după cum am spus, nicio primejdie nu părea să amenințe şi, dacă figura călărețului pe care-l descriem părea posomorâtă, se putea recunoaşte că numai statornicia unei idei îi dăduse această expresie obişnuită, decât o îngrijorare de moment. De altfel, umbra vizierei, care se întindea peste ochii săi negri, contribuia poate să le mărească asprimea. Totuşi, întrucât un nas acvilin foarte pronunțat, un ten bronzat de războaiele milaneze, o cicatrice care-i brăzda obrazul şi ale cărei extremități se pierdeau, una în arcul unei largi sprâncene negre, alta la începutul unei bărbi dese şi cărunte, era tot ce se vedea din figura sa, te puteai gândi din primul moment, că sufletul ce sălăşluia în acest înveliş de fier era încercat şi neînduplecat.

Dacă portretul pe care l-am zugrăvit nu ar fi de ajuns pentru cititorii noştri să-l recunoască pe Bernard al VII-lea, conte de Armagnac, de Rouergue şi de Fezenzac, conetabil al regatului Franței,

guvernator general al oraşului Paris, căpitan al tuturor fortărețelor din regat, n-ar fi avut decât să-şi îndrepte privirile asupra trupei puțin numeroase care îl urma; ar fi putut distinge, în mijlocul ei, un scutier, cu o jachetă verde cu cruce albă, purtând pavăza stăpânului şi, în mijlocul acelei paveze, cei patru lei ai casei de Armagnac, având deasupra o coroană de conte, şi atunci li s-ar fi risipit orice bănuială, oricât de puține cunoştințe ar fi avut despre ştiința heraldică, atât de general răspândită pe vremea aceea şi atât de general uitată în vremea noastră.

Cei doi călăreți merseseră în tăcere, de la poarta Bastiliei până la răspântia a două drumuri, dintre care unul ducea spre mănăstirea Sfântul Anton şi alta spre Crucea-Faubin, când catârca regelui, lăsată, după cum am spus, la voia propriei agerimi, se opri în mijlocul drumului. Era obişnuită să meargă când la Vincennes unde, în ziua aceea, se ducea regele, când la mănăstirea Sfântul Anton, unde iaesta îşi făcea adesea rugăciunile, şi aştepta ca o lămurire din partea călărețului să o facă să cunoască pe care din cele două drumuri trebuia s-o pornească, însă regele se afla într-unul din acele momente de moliciune care nu-i îngăduiau să ghicească ce voia animalul; rămase deci nemişcat pe catârcă în locul unde aceasta se oprise, fără ca vreo schimbare în el să arate că măcar băgase de scamă că trecuse de la mişcare la neclintire. Contele Bernard încercă să-l aducă pe rege la realitate adresându-i cuvântul. Însă încercarea fu zadarnică. Îşi impinse atunci calul înaintea catârcii,

nădăjduind că animalul încăpățânat avea să-l urmeze; însă acesta înalță capul, îl privi cum se depărtează, scuturâ zurgălăii ce-i atârnau de gât şi intră din nou în nemişcarea de mai înainte. Contele Bernard, îngrijorat de aceste tărăgănări, sări jos de pe cal, aruncă frâul pe brațul unui scutier şi înaintă spre rege; atât de mare era respectul față de regalitate încât, oricât de puternic era, numai descălecat îndrăznea să atingă, spre a-l conduce, frâul catârcei sărmanului Carol Nebunul. Însă acest respect şi această bună intenție au fost departe de a fi încununate de izbândă; căci regele abia văzu un om că apucă frâul animalului că scoase un țipăt asurzitor, căută o armă la locul unde ar fi trebuit să-i atârne spada şi pumnalul şi, negăsind nimic, începu să strige cu un glas răguşit şi întretăiat de groază:

— Ajutor!... Ajutor, fratele meu d'Orleans!... Ajutor A apărut o stafie!...

— Monsenior rege, zise Bernard d'Armagnac, îndulcindu-şi, cât putu mai mult, glasul aspru, bine ar fi fost să fie ajutat Dumnezeu şi Sfântul Iacob ca fratele vostru d'Orleans să mai trăiască! Nu pentru a vă veni în ajutor, căci eu nu sunt o stafie, şi nu vă amenință nicio primejdie, ci pentru a ne ajuta cu spada şi cu bunele sale sfaturi împotriva englezilor şi burgundezilor.

— Fratele meu, fratele meu! zicea regele, a cărui teamă părea să se micşoreze, însă ale cărui priviri rătăcite şi al cărui păr zbârlit erau o dovadă că iritarea nervilor era departe de a se fi potolit; fratele meu Ludovic!

— Nu vă mai aduceți aminte, monseniore, că se împlinesc în curând zece ani de când fratele vostru iubit a fost ucis mişeleşte, în strada Barbette, de către ducele Jean de Burgundia care, la ora asta, înaintează ca un supus necinstit împotriva regelui său; şi că eu sunt apărătorul vostru devotat, aşa cum o voi dovedi la timpul şi locul potrivit, cu ajutorul sfântului Bernard şi al spadei mele?

Privirea nelămurită a regelui se aținti încet asupra lui Bernard; şi, ca şi când din tot ce-i spusese acesta, nu auzise decât un lucru, reluă cu o rămăşiță de tremur în glas:

— Spuneai aşadar, vere, că englezii au debarcat pe coastele Franței?

Şi îşi porni catârca la pas, făcând-o să ia drumul spre Vincennes.

— Da, sire, răspunse Bernard sărind la rându-i pe cal şi reluându-şi lângă rege locul de mai înainte.

— Unde?

— La Touques, în Normandia. Şi adăugam că ducele de Burgundia a pus stăpânire pe Abbeville, Amiens, Montdidier şi Beauvais.

Regele scoase un oftat.

— Sunt foarte nefericit, vere! zise el strângându-şi capul între mâini.

Bernard îi lăsă o clipă de chibzuire, nădăjduind că mintea îi va reveni şi i-ar îngădui să continue cu oarecare rânduială o convorbire atât de importantă ca salvarea monarhiei.

— Da, foarte nefericit, reluă pentru a doua oară regele, lăsând să-i cadă şi să atârne cu descurajare mâinile în lături, în vreme ce capul i se apleca pe

piept. — Şi ce socoteşti să faci, vere, spre a respinge în acelaşi timp pe cei doi duşmani? Te întreb pe dumneata... căci eu... sunt prea slab ca să te ajut.

— Sire, mi-am luat deja măsurile şi le-ați aprobat. Pe delfinul Carol l-ați numit locotenent general al regatului.

— Este adevărat... Însă ți-am mai atras atenția, vere, că era prea tânăr: abia împlineşte cincisprezece ani. De ce nu mi s-a prezentat mai degrabă, pentru această funcție, fratele său mai mare Jean?

Conetabilul îl privi pe rege cu uimire; un suspin îi ieşi din pieptu-i larg şi clatină din cap cu tristețe. Regele repetă întrebarea.

— Sire, zise el în cele din urmă, e oare cu putință să existe suferințe omeneşti duse până la un asemenea punct încât să uite cu totul moartea fiului?

Regele tresări. Îşi strânse din nou capul între mâini şi, când le îndepărtă de pe față, conetabilul putu vedea două lacrimi rostogolindu-se pe obrajii vestejiți.

— Da, da... mi-aduc aminte, zise el; a murit în oraşul nostru Compiègne.

Apoi adăugă mai încet:

— Şi Isabela mi-a spus că murise otrăvit... Dar, tăcere!... nu mai trebuie să repetăm... Vere, crezi că ar putea fi adevărat?

— Duşmanii ducelui de Anjou l-au învinuit pe prinț, sire, şi şi-au întemeiat această învinuire pe faptul că moartea primului vostru fiu îl apropia de tron pe delfinul Carol, ginerele său. Însă regele Siciliei nu era în stare să făptuiască această crimă

şi, dacă a făptuit-o, Dumnezeu n-a îngăduit să-i culeagă roadele, pentru că el însuşi a murit la Angers, la şase luni după acela al cărui ucigaş se presupune a fi.

— Da, – mort! – mort! – Aşa îmi răspunde ecoul când îmi chem în juru-mi fiii şi rudele. Vântul ce suflă în jurul tronurilor e aducător de moarte, vere, şi, din toată acea bogată familie de prinți, nu mai rămâne decât copacul tânăr şi bătrânul trunchi... Aşadar, mult iubitul Carol...?

— Împarte cu mine comanda trupelor; şi, dacă am avea bani ca să recrutăm altele...

— Bani, vere? Nu avem fondurile rezervate nevoilor statului?...

— Au fost sustrase, sire.

— De către cine?

— Respectul îmi opreşte învinuirea pe buze...

— Vere, nimeni în afară de mine nu avea dreptul să dispună de aceste fonduri, şi nimeni nu putea să şi le însuşească decât cu un bon semnat de mâna noastră regală şi investit cu sigiliul nostru.

— Sire, persoana care le-a sustras s-a folosit într-adevăr de sigiliul regal, cu toate că a socotit că nu e nevoie de semnătura voastră.

— Da, da, mă consideră de pe acum ca şi mort. Englezul şi burgundezul îşi împart regatul meu, iar soția şi fiul, bunurile. Nu-i aşa vere, că unul sau altul a făptuit acest furt? Căci e un furt față de Stat, deoarece Statul avea nevoie de aceşti bani.

— Sire, delfinul Carol este prea respectuos pentru a nu aştepta, indiferent despre ce ar fi vorba, poruncilel seniorului şi tatălui său.

— Atunci, conte, este regina?

Acesta oftă adânc.

— Regina! Ei bine, avem să vedem, îi vom cere banii înapoi; are să înțeleagă că trebuie să ni-i dea.

— Sire, banii au fost folosiți pentru cumpărarea de mobile şi bijuterii.

— Atunci ce e de făcut, bietul meu Bernard? Va trebui să punem noi biruri pe popor!

— Este şi aşa destul de secătuit.

— Nu ne mai rămân oare ceva diamante?

— Cele ale coroanei voastre, atâta tot. Sire, sunteți prea îngăduitor față de regină; ea duce regatul la pieire iar în fața lui Dumnezeu, sire, maiestatea voastră răspunde. Uitați-vă dacă mizeria poporului i-a micşorat luxul; dimpotrivă, el pare să crească din sărăcia tuturor, doamnele şi domnişoarele de la palatul său îşi duc modul de viață obişnuit, făcând cheltuieli mari, purtând zorzoane atât de bogate, încât uimesc pe toată lumea. Tinerii seniori ce se află în preajma lor îşi împodobesc veşmintele cu broderii care prețuiesc cât solda pe un an a trupelor. Sub motivul primejdiilor ce i le pot aduce tulburările războiului, regina a cerut Statului o gardă care nu are nici un rost şi pe care Statul o plăteşte. Seniorii de Graville şi de Giac, care comandă aceasta trupă, obțin neîncetat, de la doamna Isabela, bani şi bijuterii. Este o risipă care îi face pe oamenii cumsecade să cârtească, sire.

— Conetabile, zise regele cu tonul unui om care simte că nu e clipa potrivită să anunțe o veste, şi care totuşi nu poate întârzia prea mult să o facă, conetabile, am făgăduit ieri să-l numesc căpitan al

castelului de la Vincennes pe cavalerul de Bourdon; să-mi prezinți numirea să o semnez.

— Ați făcut asta, sire?

Şi ochii conetabilului scânteiară.

Regele şopti un da aproape de neînțeles, ca un copil care ştie că a făcut un rău şi care tremură să nu fie certat. În momentul acela ajunseseră pe înălțimea de la Crucea-Faubin, iar drumul, care înceta să mai fie circular, îngăduia să se zărească, la o depărtare bunicică, venind în întâmpinarea celor două persoane cu care am călătorit, un tânăr cavaler îmbrăcat cu un gust desăvârşit. Capişonul[37] albastru (era culoarea reginei) îi flutura cu eleganță pe umărul stâng şi, formând o eşarfă, îi recădea în mâna dreaptă căreia îi servea ca jucărie. Drept orice armă, la şold îi atârna o spadă de oțel lustruit, atât de uşoară, încât părea mai degrabă un obiect de podoabă decât de apărare; purta o vestă scurtă şi largă, de catifea roşie, iar sub această vestă, scoțând la iveală o talie elegantă, strălucea de broderii o jiletcă de catifea bleu, strânsă, în josul taliei, cu o curea de aur; nişte pantaloni strâmți dintr-o stofă de culoare sângerie, nişte pantofi din catifea neagră, atât de ascuțiți şi îndoiți la vârf, încât cam cu greu îi vâra în scări, completau acest costum, pe care cel mai bogat şi mai elegant dintre seniorii de la curte ar fi putut să-l ia drept model. Adăugați la toate astea un păr blond şi creț, o figură nepăsătoare şi veselă, nişte mâini de femeie şi veți avea întocmai portretul

---

37-În franțuzeşte chaperon, era un fel de capişon care acoperea capul şi gâtul până la umeri, ce se purta de ambele sexe în evul mediu.(N.T.).

cavalerului de Bourdon, favoritul, sau după cum spuneau unii, ibovnicul reginei.

Cât de departe îl văzu, conetabilul îl recunoscu. El o ura pe Isabela, care se împotrivea influenței lui asupra regelui; îl ştia pe Carol gelos; hotărî să se folosească de acest prilej spre a ajunge la îndeplinirea unui mare plan politic, surghiunirea reginei. Însă nicio schimbare a feței regelui nu trăda că l-ar fi recunoscut pe cavalerul ce se apropia.

— Aş vrea să-i aduci la cunoştință acelui tânăr că îi ratific numirea, adăugă regele; nu-i aşa, vere?

— Se prea poate să o şi cunoască, sire.

— Cine ar fi putut să i-o spună?

— Aceea care v-a cerut-o cu atâta stăruință.

— Regina?

— Are atâta încredere în vitejia acestui cavaler, încât, pentru a-i încredința paza castelului, n-a mai avut răbdare până ce el îşi va fi primit însărcinarea de căpitan.

— Cum aşa?

— Priviți înaintea voastră, sire.

— Cavalerul de Bourdon!...

Regele îngălbeni; o bănuială îi rodea inima.

— Va fi petrecut noaptea la castel; e cu neputință ca atât de dimineață, să fi plecat din Paris şi să se şi înapoieze de la Vincennes.

— Ai dreptate, conte. Ce se vorbeşte la curtea mea despre acest tânăr?

— Că are multă trecere la femei şi asta îi izbuteşte. Se mai spune că niciuna nu i-a rezistat.

— Chiar niciuna, conte?

— Niciuna, sire.

Regele se făcu atât de palid, încât contele întinse mâna, crezând că avea să cadă. Regele îl respinse cu blândețe.

— Oare pentru aceasta, zise el cu un glas dogit, ținea ea atât de mult ca să i se încredințeze lui paza castelului?

— Neobrăzat tânăr!

— Bernard, Bernard, nu cumva poartă un capişon bleu?

— E culoarea reginei.

În clipa aceea, cavalerul de Bourdon se găsea atât de aproape de ei, încât i se putea auzi cuvintele cântecului pe care-l cânta; era un cuplet făcut reginei de Alain Chartier. Vederea regelui şi a contelui nu-i păru un motiv îndestulător spre a-şi întrerupe această melodioasă ocupație, căci se mulțumi doar să-şi abată puțin calul din drum, şi când ajunse în dreptul regelui, salută uşor cu o înclinare din cap.

Mânia îi readuse pentru o clipă bătrânului întreaga energie din tinerețe; îşi opri scurt animalul pe care călărea şi strigă cu un glas puternic:

— Descalecă numaidecât, copile! Nu aşa se salută când trece regele! Descalecă şi salută!

Cavalerul de Bourdon, în loc să asculte de această poruncă, dădu pinteni calului şi din câteva salturi se află la douăzeci de paşi de rege. După care îşi continuă mersul de mai înainte şi îşi reluă cântecul de acolo de unde îl întrerupse aspra mustrare a lui Carol al VI-lea.

Regele îi spuse câteva cuvinte contelui Bernard; acesta se întoarse spre mica lui trupă.

— Tanneguy, zise el adresându-se şefului jandarmeriei Parisului, care avea lângă el doi din guarzii săi, pune să-l aresteze pe tânărul acela; e voința regelui.

Tanneguy făcu un semn şi cei doi guarzi se repeziră în urmărirea cavalerului de Bourdon.

Aceste pregătiri duşmănoase nu-i scăpaseră cavalerului, care nu păru de altfel că se îngrijorează, întorcând doar din când în când capul. Totuşi, când îi văzu pe cei doi guarzi înaintând spre el şi când nu mai putu avea nicio îndoială asupra motivului ce-i aducea, îşi opri calul şi le făcu față; aceştia nu se mai aflau decât la zece paşi de el.

— Hei, jupânilor, le strigă cavalerul, niciun pas mai mult, – dacă pe mine mă urmăriți –, doar numai în cazul că azi-dimineață v-ați încredințat sufletul lui Dumnezeu.

Cei doi guarzi, fără a răspunde, continuară să înainteze.

— Ah! Ah! Domnilor jandarmi, urmă Bourdon, seniorului nostru regele îi plac turnirurile la drumul mare.

Cei doi guarzi se aflau atât de aproape de cavaler încât întindeau mâna spre a-l apuca.

— Mai uşurel, domnilor, zise el silindu-l pe credinciosu-i tovarăş să facă un salt înapoi; mai uşurel! Lăsați-mă să-mi iau distanță şi sunt al vostru.

Zicând acestea îşi porni calul într-un galop atât de furios, încât pentru o clipă se putea crede că îi încredința calului salvarea vieții; guarzii înțeleseră atât de bine că orice urmărire ar fi fost zadarnică, încât rămaseră uluiți, în acelaşi loc, urmărindu-l cu

privirile şi negândindu-se nici măcar să-l strige să se oprească. Uimirea lor spori şi mai mult când după câteva clipe îl văzură făcând stânga-mprejur şi îndreptându-se spre ei.

Un moment îi fusese de ajuns cavalerului de Bourdon spre a-şi face pregătirile de luptă; ele erau pe cât de simple pe atât de scurte şi, când se întoarse, eşarfa fluturândă, care după cum am arătat îi cădea de pe capişon, era înfăşurată în jurul braţului stâng, ca un fel de scut. În mâna dreaptă ţinea spada-i scurtă pe care se zăreau nişte şănţuleţe aurite ce aveau menirea să lase sângele să se scurgă; iar calul său, cu frâul agăţat de oblâncul şeii şi supunându-se ca o fiinţă înzestrată cu inteligenţă la apăsarea picioarelor, lăsa celor două braţe ale călăreţului o libertate de care, după cum vom vedea, nu ar fi întârziat să aibă nevoie. Guarzii şovăiră o clipă să primească lupta; li se poruncise să-l aresteze pe cavalerul de Bourdon, iar nu să-l ucidă, şi pregătirile de apărare ale acestuia păreau destul de hotărâte pentru a le arăta limpede că nu era dispus să cadă viu în mâinile lor. El le văzu şovăiala şi îndrăzneala îi spori.

— Haideţi, jupânilor, le strigă el, săriţi, săriţi! Strângeţi pumnalul în mână şi, cu ajutorul lui Dumnezeu şi al cuviosului sfânt Mihail, în curând sângele roşu şi cald se va amesteca cu ţărâna.

Cei doi guarzi îşi traseră spadele şi se repeziră la rându-le asupra cavalerului, lăsând între ei un spaţiu larg, pentru a putea ataca fiecare dintr-o parte. Cu o repede aruncătură de ochi, acesta văzu că putea trece printre cei doi duşmani; înfipse

pintenii în burta calului, care porni cu iuțeala vântului; apoi, când văzu doar la câțiva paşi de el vârful celor două spade, se lăsă repede să alunece pe gâtul calului, ca şi când ar fi vrut să ridice ceva de pe jos, fără să dea drumul la scări, astfel încât corpul descrise o linie aproape orizontală; apoi, ținându-se cu man dreaptă de coama calului, apucă cu mâna stângă piciorul unuia din duşmani, îl ridică cu putere şi îl aruncă de partea cealaltă a calului; spadele celor doi guarzi loviră în vânt.

Când cel care dăduse această dovadă de dibăcie se întoarse, băgă de seamă că guardul pe care-l răsturnase nu-şi putuse desprinde piciorul din scară, unde fusese oprit de pinten, iar calul acestuia, care îl târa după el, speriat de zgomotul pe care-l făcea armura săltând pe pamânt, alerga cu o iuțeală mereu crescândă şi țipetele nenorocitului îl înspăimântau şi mai mult. Toți spectatorii acestei lupte o urmăreau din ochi, cu inima strânsă, abia respirând, tresărind la fiecare nouă lovitură care făcea să se audă până la ei zgomotul fierului şi întinzând brațele ca şi când ar fi putut să-l oprească. Calul alerga mereu, tot mai repede, ridicând nori de praf, în vreme ce la fiecare pietricică armura scotea scântei. Pe-acolo pe unde trecea, şi din loc în loc pe drum, se zăreau bucăți de platoşă care se desprindeau şi luceau la soare. În curând zăngănitul îngrozitor se auzi din ce în ce mai slab, fie din pricina distanței, fie că nu mai rămăseseră decât carne şi oase din omul care era târât pe şosea; apoi, la cotitura drumului despre care am mai vorbit, cal şi călăreț dispărură deodată ca o nălucă.

Piepturile răsuflară, şi glasul lui Bernard d'Armagnac rosti pentru a doua oară aceste cuvinte:

— Tanneguy Duchâtel, arestează-l pe omul acela; e voința regelui.

Al doilea guard al jandarmeriei, auzind această nouă poruncă, se năpusti asupra cavalerului cu o furie pe care moartea îngrozitoare a tovarăşului său nu făcea decât să o sporească. Cât despre acesta, părea absorbit de vederea spectacolului pe care am încercat să-l descriem; privirile îi erau ațintite spre locul unde dispăruseră calul şi călărețul, şi desigur că el nu crezuse la început în gravitatea luptei în care se găsea angajat. Nu-şi reveni decât atunci când văzu sclipind deasupra capului un fel de fulger: era spada pe care cel de-al doilea duşman o ținea cu amândouă mâinile şi care se învârtea înainte de a se prăvăli. Spada se afla atât de aproape de frunte, încât dacă mai era o secundă între lovitură şi moarte; un salt înainte îl aduse pe cavaler alături de soldat, care, ridicându-se în scări, cu mâinile înapoia capului, se prega să lovească. Cu brațul stâng, îl apucă, cuprinzându-i în acelaşi timp brațele şi capul sub umărul său; cu o putere de care nu l-ar fi crezut nimeni în stare, îl încovoie pe crupa calului şi, cu o repede aruncătură de ochi, căută, la omul învelit numai în fier, un loc de trecere spre a-l ucide. Poziția arcuită în care îl aşezase ridica grumăjerul căştii şi, în strâmtul interval ce se găsea între cele două lame de oțel, numai o spadă atât de fină ca a cavalerului putea să treacă. Ea trecu de două ori, reieşi de două ori plină de sânge şi, atunci când mâna stângă dădu drum capului şi brațelor

duşmanului, iar cu dreapta îşi scutură spada, un suspin înăbuşit în casca soldatului anunță că acesta încetase să mai trăiască.

Bourdon rămăsese în mijlocul drumului; întorsese capul calului spre trupa regelui şi, înflăcărat de îndoita izbândâ, îi lua în râs şi îi sfida. Duchâtel şovăia să reînnoiască oamenilor ce-l însoțeau, porunca de a-l aresta şi chibzuia dacă n-ar fi fost mai nimerit să îndeplinească singur această însărcinare, când contele de Armagnac, plictisit de atâtea întârzieri, făcu un semn. Mica trupă se dădu la o parte spre a-l lăsa să treacă; uriaşul înaintă agale spre cavaler şi se opri la zece paşi de acesta.

— Cavaler de Bourdon, îi zise el cu un glas în care era cu neputință să deosebeşti cea mai mică urmă de emoție, cavaler de Bourdon, în numele regelui, dă spada. Dacă ai refuzat să o dai în mâinile a doi simpli soldați, poate ți se va părea mai puțin umilitor să o predai unui conetabil al Franței.

— Nu o voi preda, răspunse Bourdon cu semeție, decât aceluia care va îndrăzni să vină să mi-o ia.

— Nesăbuitule! murmură Bernard.

În aceeaşi clipă, şi printr-o mişcare iute ca gândul, desprinse de sub oblâncul şeii buzduganul greoi despre care am mai vorbit; arma puternică se roti ca o praştie deasupra capului său şi, scăpându-i din mână cu şuieratul şi iuțeala unei pietre aruncate de o maşină de război, veni să se îndoaie ca o trestie pe capul calului. Animalul, lovit de moarte, se ridică plin de sânge pe picioarele dinapoi, rămase o clipă ridicat şi clătinindu-se, apoi cal şi călăreț căzură pe spate şi rămaseră întinşi pe drum.

— Duceți-vă de-l ridicați pe copilul acela, zise Bernard. Şi se întoarse să-şi ia liniştit locul lângă rege.

— E ucis? întrebă acesta.

— Nu, Sire, cred că nu e decât leşinat.

Tanneguy adeveri cele spuse de conetabil. Aducea hârtiile găsite asupra cavalerului de Bourdon. Printre ele, se afla una a cărei adresă era scrisă de mâna Isabelei de Bavaria; regele o apucă cu nervozitate.

Numaidecât cei doi seniori se îndepărtară din discreție, urmărind cu privirile întunecarea creseândă a feței lui Carol al VI-lea. De mai multe ori, în timpul citirului, îşi şterse sudoarea ce i se scurgea de pe frunte; apoi, după ce termină, după ce fărâmițase scrisoarea între mâini, după ce aruncase în vânt sutele de bucățele, spuse cu un glas înăbuşit, care părea că iese dintr-un cadavru:

— Cavalerul la închisoarea Châtelet, regina la Tours! iar eu... eu, la mănăstirea Sfântul Anton. Nu mai mă țin puterile să mă înapoiez la Paris.

Într-adevăr, era atât de palid şi tremura atât de tare, încât s-ar fi crezut că avea să moară.

Câteva clipe mai târziu, urmând poruncile date, suita regelui se împărți în trei grupuri, ce formau un triunghi; Dupuy, omul de încredere al lui Bernard şi cei doi căpitani, porniră spre Vincennes pentru a-i pune în vedere reginei ordinul de exil; Tanneguy Duchâtel se îndreptă spre Paris cu prizonierul său care era tot leşinat, iar regele rămas singur cu conetabilul d'Armagnac şi sprijinit de el, plecă peste câmpie, să ceară călugărilor de la mănăstirea

Sfântul Anton un adăpost, odihnă şi rugăciuni.

XVII

În vreme ce poarta mănăstirii Sfântul Anton se deschide pentru rege şi cea a închisorii Châtelet pentru cavalerul de Bourdon; în vreme ce Dupuy face un popas la un sfert de leghe de Vincennes, pentru a aştepta o întărire de trei companii de guarzi pe care urma să le trimită Tanneguy Duchâtel, îl vom transporta pe cititorul nostru la castelul pe care îl locuieşte Isabela de Bavaria.

În epoca aceea de tulburări, în care spadele se trăgeau într-un bal, în care sângele curgea în mijlocul unei serbări, Vincennes era totodată o cetățuie şi o reşedința de vară. Dacă vom da ocol zidurilor din afară, cu şanțurile largi, bastioanele de la fiecare colț de zid, podurile mobile ce se ridică în fiecare seară, scârțâind din lanțurile lor grele, santinelele înşirate pe metereze, vom prezenta înfățişarea aspră a unei fortărețe pentru apărarea şi siguranța căreia nimic nu fusese trecut cu vederea. Dacă vom intra înăuntru, spectacolul se va schimba; este adevărat că vom mai zări santinele pe înaltul zidurilor, însă nepăsarea cu care le vom vedea că îşi îndeplinesc sarcina, stăruința lor de a privi în interiorul primei curți plină de soldați, diferitele jocuri ale camarazilor lor, în loc să cerceteze dacă, în depărtare, pe câmpie, nu înaintează nişte duşmani, va dovedi nerăbdarea lor de a schimba arcul şi

săgeţile cu un cornet şi nişte zaruri şi nu va lăsa nicio îndoială că datoria ce li se impusese era mai degrabă o chestiune de disciplină generală decât de urgenţă de moment. Dacă vom trece din această primă curte în cea de-a doua, atmosfera militară va dispare cu totul. Aici nu se află decât şoimari care îşi chemau şoimii prin fluierat, paji care dresează câini, scutieri care plimbă caii; apoi, în mijlocul ţipetelor, râsetelor, fluierăturilor, câteva fete tinere care trec, zglobii şi gălăgioase, aruncând o glumă şoimarilor, un zâmbet pajilor, o făgăduială scutierilor, pentru a dispărea, ca nişte năluci, pe sub o portiţă scundă şi boltită, aflată în faţa celei din prima curte şi prin care se intra în apartamente. Dacă ele se înclină trecând pe sub portiţă cu o cochetărie mai respectuoasă, n-o fac din pricina celor două statui de sfinţi care împodobesc intrarea, ci pentru că de fiecare parte, lângă cele două statui, rezemaţi de perete, cu picioarele încrucişate unul peste altul, înveşmântaţi în nişte caftane elegante de catifea şi damasc, doi seniori, tineri şi frumoşi, seniorii de Graville şi de Giac, vorbesc despre vânătoare şi dragoste. Desigur că oricui i-ar fi văzut astfel i-ar fi fost greu să recunoască, pe feţele lor lipsite griji, acea pecete fatală pe care o întipăreşte degetul destinului, după cum se spune, pe fruntea celor care trebuie să moară de tineri. Un astrolog, examinându-le liniile mâinilor albe, durdulii, le-ar fi anunţat ani îndelungaţi şi plini de bucurii; şi totuşi, cinci ani mai târziu, lancea unui englez avea să străpungă dintr-o parte în alta pieptul celui dintâi, şi nu se vor scurge nici opt ani până când apele

Loarei aveau să acopere cadavrul celui de-al doilea.

Dacă vom pătrunde dincolo de acea intrare, dacă vom urca, spre stânga, o scară cu balustrada dantelată, dacă vom întredeschide uşa cu ogiva de la primul etaj, pentru a străbate, fără să ne oprim, camera pe care, în împărțirea apartamentelor din zilele noastre am numi-o anticameră, şi dacă, mergând în vârful picioarelor şi oprindu-ne răsuflarea, am ridica tapiseria cu flori de aur ce desparte această cameră de cea de-a doua, vom vedea un spectacoş care, după lunga descriere pe care am făcut-o, merită o mențiune deosebită.

Într-o încăpere pătrată întocmai ca turnul al cărui prim etaj era, în care lumina zilei abia străbate printre perdelele de stofă cu flori de aur, care acoperă nişte ferestre strâmte cu vitralii colorate, pe unul din acele paturi gotice şi largi, cu coloane cizelate, o femeie, încă frumoasă, cu toate că este trecută de prima tinerețe, stă culcată şi doarme. De altfel, semiîntunericul ce domneşte în cameră pare mai degrabă un calcul al cochetăriei decât un. accident al întâmplării. Desigur, aceste culori estompate, care nu răpesc nimic din rotunjimea formelor ci dimpotrivă le şlefuiesc, dau un minunat ajutor luciului acelor brațe ce atârnă în afara patului, frăgezimii acelui cap aşezat pe un umăr gol, fineței părului despletit, din care o parte se răsfiră pe sulul de la căpătâiul patului, pe când cealaltă parte însoțeşte brațul care atârnă, trece dincolo de marginea degetelor şi cade până pe podea.

Mai e oare nevoie să punem numele în josul acestui portret, iar cititorii noştri nu au recunoscut,

din descrierea noastră, pe regina Isabela, pe fața căreia anii de plăceri şi-au întipărit mai cu uşurință trecerea decât au făcut-o anii de durere pe fruntea soțului ei?

După câteva clipe buzele frumoasei adormite se îndepărtară cu un plescăit asemănător cu zgomotul unul sărut; ochii ei mari şi negri se deschiseseră cu o lâncezeală care învinse pentru câtva timp expresia lor de asprime obişnuită, şi pe care o datora poate în clipa aceea unui vis, sau, aş zice mai degrabă unei amintiri de voluptate. Lumina zilei, oricât de slabă era, păru prea strălucitoare în ochii ei obosiți; îi închise pentru o clipă, se ridică sprijinindu-se în cot, căută cu mâna cealaltă, sub pernele patului, o oglinjoară de oțel lustruit, şi se privi cu un zâmbet îngăduitor; apoi, punând-o pe o măsuță din apropiere ca s-o aibă la îndemână, luă un fluier de argint din care sună de două ori şi, ca şi când această sforțare ar fi istovit-o, recăzu pe pat scoțând un suspin în care se regăsea mai degrabă o expresie de oboseală decât una de tristețe.

Abia încetase şuieratul fluierului, că portiera tapiseriei care atârna în fața uşii de intrare se dădu la o parte şi apăru capul unei tinere între nouăsprezece şi douăzeci de ani.

— Doamna regină m-a chemat? zise ea cu un glas blând şi sfios.

— Da, Charlotte, vino.

Fata înaintă atunci, punând atât de uşor piciorul pe preşurile groase şi țesute cu multă migală ce slujeau drept covor, încât se vedea bine că făcuse un studiu atunci când, în timpul somnului frumoasei şi

trufaşei sale stăpâne, sarcinile pe care le avea de îndeplinit pe lângă aceasta o chemau în apartamentul ei.

— Eşti punctuală, Charlotte, zise regina zâmbind.

— Este datoria mea, doamnă.

— Apropie-te… Mai mult.

— Doamna voieşte să se scoale?

— Nu, să stăm puţin de vorbă.

Charlotte se îmbujoră de plăcere; avea să-i ceară favoare reginei şi îşi dădu seama că nobila ei stăpână se afla într-unul din acele momente de fericire în care puternicii de pe pământ acordă tot ce pot acorda.

— Dar ce e cu zgomotul ce se aude prin curte? urmă regina.

— Sunt pajii şi scutierii care se hârjonesc.

— Dar aud alte glasuri.

— Sunt ale seniorilor de Giac şi de Graville.

— Cavalerul de Bourdon nu e cu ei?

— Nu, doamnă, n-a apărut încă.

— Şi nimic nou n-a tulburat astă-noapte liniştea castelului?

— Nimic; numai că, doar cu câteva clipe înainte de ivirea zorilor, santinela a văzut o umbră strecurându-se pe ziduri; a strigat: *Cine e?* Omul, căci era un bărbat, a sărit de partea cealaltă a şanţului, în ciuda distanţei şi înălţimii; atunci santinela a tras asupra lui cu arbaleta.

— Ei şi? întrebă regina.

Roşeaţa din obraji îi dispăru cu totul.

— O! Raymond e un neîndemânatic! A greşit ţinta şi azi-dimineaţă şi-a văzul săgeata înfiptă într-unul

din copacii care cresc în şanț.

— Ah! făcu Isabela.

Şi pieptul îi respiră cu mai multă uşurință.

— Un om nebun! urmă ea vorbindu-şi sieşi.

— Cu siguranță că a fost un nebun sau un spion; căci din zece, nouă şi-ar fi frânge gâtul. Şi ce este mai de mirare, e faptul că a treia oară se întâmplă acest lucru. Nu este aşa, doamnă, că e îngrijorător pentru cei ce locuiesc în castel?

— Da, copila mea; însă, când cavalerul de Bourdon va fi guvernator, acest lucru nu se va mai întâmpla.

Şi un zâmbet abia zărit se strecură pe buzele reginei, în vreme ce culorile obrajilor, dispărute pentru o clipă, reapărură cu o încetineală care dovedea că, oricare ar fi fost sentimentul ce le alungase, acesta era apăsător şi adânc.

— Ah! urmă Charlotte, seniorul de Bourdon este un cavaler atât de viteaz!

Regina zâmbi.

— Nu cumva îl iubeşti?

— Din toată inima, zise cu naivitate tânăra.

— Am să i-o spun, Charlotte, şi are să se simtă măgulit.

— Vai! doamnă, să nu i-o spuneți; am ceva să-i cer şi nu aş îndrăzni niciodată…

— Tu?

— Da.

— Ce oare?

— Vai! doamnă…

— Să vedem, spune-mi.

— Vreau… Ah! nu îndrăznesc.

— Vorbeşte odată.

— Vreau să-i cer un loc de scutier.

— Pentru tine? zise zâmbind regina.

— Vai!... spuse Charlotte.

Şi se înroşi toată, plecând ochii în jos.

— Dar înflăcărarea ta pentru el ar putea să mă facă să cred. Pentru cine atunci?

— Pentru un tânăr...

Charlotte murmură aceste cuvinte atât de încet, încât abia se auziră.

— Aşa! Şi cine este?

— Dumnezeule, doamnă... Dar niciodată nu ați binevoit...

— Lasă astea, cine este? repetă Isabela cu un fel de nerăbdare.

— Logodnicul meu, se grăbi să răspundă Charlotte.

Şi două lacrimi străluciră pe genele negre ale lungilor ei pleoape.

— Aşadar iubeşti, copila mea? spuse regina cu un ton al glasului atât de blând, încât s-ar fi zis că este o mamă care îşi întreabă fiica.

— Oh! da, pentru întreaga viață...

— Pentru întreaga viață! Ei bine, Charlotte, iau asupra mea rugămintea ta: am să-i cer lui Bourdon acest loc pentru logodnicul tău; în felul acesta va rămâne tot timpul în preajma ta. Da, înțeleg; este plăcut să nu te desparți o clipă de persoana pe care o iubeşti.

Charlotte căzu în genunchi, sărutând mâinile reginei, a cărei figură, de obicei atât de trufaşă, era în clipa aceea de o blândețe îngerească.

— Vai! Cât sunteți de bună! zise ea. Vai! Cât de mult vă mulțumesc! Dumnezeu şi sfântul Carol să-şi întindă mâinile asupra capului vostru!... Mulțumesc, mulțumesc... Cât de fericit are să fie!... Îngăduiți-mi să-i dau aceasta veste bună.

— Se află cumva aici?

— Da, zise ca cu o uşoară mişcare din cap, ; da, îi spusesem ieri că seniorul de Bourdon s-ar putea să fie numit guvernator la Vincennes şi toată noaptea s-a gândit la ce i-am spus, astfel că azi-dimineață a alergat încoace spre a-mi vorbi despre acest plan.

— Şi unde este?

— La uşă, în anticameră.

— Şi ai îndrăznit...?

Ochii negri ai reginei scânteiară; sărmana Charlotte, în genunchi, cu mâinile încrucişate, se aplecă pe spate.

— Vai! Iertare! Iertare! murmură ea.

Isabela chibzui o clipă.

— Omul acesta va fi legat în mod sincer de interesele noastre.

— După câte mi-ați făgăduit, doamnă, ar călca pentru dumneavoastră şi pe cărbuni aprinşi.

Regina zâmbi.

— Spune-i să intre, Charlotte; vreau să-l văd.

— Aici? întrebă biata fată trecând de la spaimă la uimire.

— Aici; vreau să-i vorbesc.

Charlotte îşi cuprinse capul între mâini, ca pentru a se asigura că nu visează; apoi se ridică încet, o privi pe regină cu un aer mirat, şi, la un ultim semn pe care-l făcu aceasta, ieşi din apartament.

Regina apropie perdelele patului, îşi trecu capul prin deschizătura lor, strânse stofa sub bărbie cu amândouă mâinile, ştiind bine că frumusețea ei nu avea să piardă nimic din nuanța purpurie pe care culoarea lor roşie i-o arunca pe obraji.

Abia terminase cu aceste măsuri de prevedere, că Charlotte intră urmată de iubitul ei.

Era un tânăr frumos între douăzeci şi douăzeci şi doi de ani, cu fruntea lată şi descoperită, cu ochii albaştri şi vioi, cu părul castaniu şi cu un ten palid; era îmbrăcat cu o haină din postav verde strânsă pe corp şi deschisă la îndoitura brațului cu antebrațul, pentru a lăsa loc de trecere cămăşii; nişte pantaloni de aceeaşi culoare scoteau în relief muşchii foarte pronunțați ai picioarelor; un centiron din piele galbenă susținea un pumnal de oțel cu lama lată, care îşi datora luciul mânerului mişcării obişnuite pe care o deprinsese stăpânul lui de a ține mâna pe el, iar în cealaltă ținea o pălărie de fetru de felul şepcilor noastre de vânătoare.

Se opri la doi paşi de uşă. Regina aruncă asupra lui o privire repede; fără îndoială că ar fi prelungit cercetarea, dacă ar fi putut prevedea că avea în fața ei pe unul din acei oameni cărora soarta le-a dat, în viața lor, o oră în timpul căreia aveau să schimbe fața națiunilor. Însă, după cum am spus, nimic din înfățişarea lui nu anunța acea soartă ciudată, astfel că deocamdată nu era decât un tânăr frumos, palid, sfios şi îndrăgostit.

— Numele dumitale? întrebă regina.

— Perrinet Leclerc.

— Al cui fiu eşti?

— Al magistratului municipal Leclerc, păstrătorul cheilor de la poarta Saint-Germain.

— Şi cu ce te ocupi?

— Sunt vânzător de fier la Podul cel mic.

— Ți-ai părăsi meseria pentru a intra în serviciul cavalerului de Bourdon?

— Aş părăsi totul pentru a o vedea pe Charlotte.

— Şi n-ai să fii stingherit în slujba dumitale?

— Din toate armele pe care le am la mine, ca vânzător de fier, de la ghioagă până la pumnal, de la arbaletă până la lance, puține sunt pe care să nu le mânuiesc tot atât de bine ca şi cel mai bun cavaler.

— Şi dacă voi obține pentru tine aceste loc, ai să-mi fii devotat, Leclerc?

Tânărul îşi ridică ochii, îi aținti în cei ai reginei, şi spuse cu hotărâre:

— Da, doamnă, în tot ceea ce se va potrivi cu ce-i datorez lui Dumnezeu şi monseniorului rege Carol.

Regina încruntă uşor din sprâncene.

— Bine, zise ea; poți să priveşti lucrul ca şi făcut.

Cei doi îndrăgostiți schimbară între ei nişte priviri de o nespusă fericire.

În momentul acela un zgomot neobişnuit se auzi afară. Charlotte şi Leclerc se repeziră la aceeaşi fereastră şi priviră în curte.

— Vai! Dumnezeule! strigă tânăra cu uimirea groazei.

— Ce s-a întâmplat? întrebă regina.

— Vai, doamnă, curtea e plină de soldați care au dezarmat garnizoana; seniorii de Giac şi de Graville sunt prizonieri.

— Nu cumva e vreo surpriză de-a burgundezilor?

zise regina.

— Nu, răspunse Leclerc, sunt armagnacii; poartă crucea albă.

— Oh! zise Charlotte, iată-l pe şeful lor; este Dupuy. Are cu el doi căpitani; întreabă de apartamentul reginei, căci văd că i-l arată cu degetul. Iată-i că vin; intră, urcă.

— E nevoie să-i opresc? zise Leclerc scoțându-şi pe jumătate pumnalul din teacă.

— Nu, nu, răspunse grăbită regina. Tinere, ascunde-te în camera de alături; s-ar putea să-mi fii de folos, dacă nu se va şti că te afli aici, pe când, în caz contrar, ai putea să mergi la pieire.

Charlotte îl împinse pe Leclerc într-un fel de cămăruță întunecată ce se afla la căpătâiul patului Isabelei. Regina sări jos din pat, îmbrăcă o rochie lungă de brocart, garnisită cu blană şi se înfăşură în ea fără a avea vreme să-şi strângă altfel talia decât ținând-o cu mâinile; părul, după cum am spus, i se lăsa pe umeri şi îi cădea până sub brâu. În aceeaşi clipă, Dupuy, urmat de doi căpitani, ridică portiera şi, fără să-şi descopere capul, zise întorcându-se spre Isabela:

— Doamnă regină, sunteți prizoniera mea.

Isabela scoase un țipăt din care se desprindea atât ură cât şi uimire; simțind că nu o mai țin picioarele, se lăsă să cadă pe pat, îl privi pe cel ce-i adresase cuvântul în termeni atât de puțin respectuoşi, şi zise cu un râs răutăcios:

— Eşti nebun, maestre Dupuy.

— Din păcate regele seniorul nostru şi-a pierdut mințile; căci, dacă n-ar fi fost aşa, doamnă, de mult

v-aş fi spus pentru prima oară ceea ce v-am spus adineaori

— Pot să fiu prizonieră, dar sunt încă regină, şi chiar dacă n-aş fi regină, sunt totuşi femeie. Vorbeşte deci cu capul descoperit, maestre, cum ai vorbit stăpânului dumitale conetabilul, căci presupun că el te trimite.

— Nu vă înşelaţi; vin din porunca sa, răspunse Dupuy scoţându-şi capişonul, ca un om care ascultă mai mult de propria-i voinţă decât de porunca ce i se dă.

— Bine, răspunse regina; dar, întrucât îl aştept pe rege, vom vedea care, dintre conetabil şi rege, este stăpânul acestor locuri.

— Regele nu va veni.

— Îţi spun că trebuie să vină.

— L-a întâlnit, la jumătatea drumului, pe cavalerul de Bourdon.

Regina tresări; Dupuy băgă de seamă şi zâmbi.

— Şi ce-i cu asta? zise regina.

— Această întâlnire i-a schimbat planurile şi fără îndoială că şi pe acelea ale cavalerului; căci acesta se aştepta să se înapoieze singur la Paris şi, în momentul de faţă se înapoiază sub o pază bună; credea să-şi regăsească apartamentul din palatul Saint-Paul, în vreme ce noi îi rezervam unul la Châtelet.

— Cavalerul la închisoare! Şi pentru ce?

Dupuy zâmbi.

— Trebuie s-o ştiţi mai bine decât mine, doamnă.

— Nădăjduiesc că viaţa nu-i este în primejdie.

— Châtelet se află destul de aproape de Place de la

Grève[38].

— Nu vor îndrăzni să-l asasineze!

— Doamnă regină, zise Dupuy, privind-o cu nişte ochi semeți şi plini de asprime, amintiți-vă de monseniorul duce de Orleans: era primul în regat după seniorul nostru regele; era însoțit de patru valeți ce purtau torțe, doi scutieri ce purtau lance şi doi paji purtând spadă, în ultima seară când a trecut pe strada Barbette înapoindu-se de la cina pe care ați luat-o împreună. E mare distanța între un senior atât de nobil şi un cavaler atât de neînsemnat. Şi când amândoi au făptuit aceeaşi crimă, pentru ce n-ar suferi amândoi aceeaşi pedeapsă?

Regina se ridică având întipărită pe față cea mai puternică mânie; sângele i se urcă atât de repede în obraji, încât ai fi crezut ca are să-i țâşnească prin toate vinele. Întinse mâna spre uşă, făcu un pas şi, cu un glas răguşit, rosti un singur cuvânt:

— Ieşi!

Dupuy, intimidat, făcu un pas înapoi.

— Bine, doamnă, răspunse el; însă înainte de a ieşi, trebuie să adaug un lucru: anume că voința expresă a regelui şi a monseniorului conetabil este să plecați fără zăbavă spre oraşul Tours.

— Desigur că în tovărăşia dumitale?

— Da, doamnă.

— Aşadar pe dumneata te-au ales să-mi fii temnicer? Sarcina e onorabilă şi ți se potriveşte de minune.

— Este ceva într-un stat, doamnă, să fii însărcinat

38-Piața unde aveau loc execuțiile. (N.T.).

să tragi zăvoarele în urma unei regine a Franței.

— Crezi, urmă Isabela, că l-ar înnobila pe călău dacă mi-ar tăia capul?

Şi se întoarse, ca şi când ar fi vorbit destul şi nu voia să mai răspundă.

Dupuy scrâşni din dinți.

— Când veți fi gata, doamnă?

— Am să te anunț.

— Gândiți-vă, doamnă, că timpul ne zoreşte.

— Gândeşte-te, maestre, că sunt regină şi că ți-am spus să ieşi.

Dupuy murmură câteva cuvinte; dar, cum fiecare cunoştea marea putere pe care regina Isabela o mai păstra față de bătrânul monarh, se temu ca nu cumva să-şi reia, atâta timp cât se afla la o depărtare aşa de mică de el, acea putere care nu-i scăpase decât de câteva clipe. Aşadar se înclină cu mai mult respect decât arătase până atunci şi ieşi, după cum îi poruncise regina.

Abia se coborâse portiera în urma lui şi a celor doi oameni ce-l însoțeau, că regina mai mult căzu decât se aşeză într-un fotoliu; suspinele Charlottei izbucniră iar Perrinet Leclerc se repezi afară din cămăruță.

Era şi mai palid ca de obicei; dar se vedea că mai mult de mânie decât de teamă.

— E nevoie să-l ucid pe omul acela? o întrebă el pe regină, cu dinții strânşi şi cu mâna pe pumnal.

Regina zâmbi cu amărăciune. Charlotte se aruncă plângând la picioarele ei.

Nenorocirea ce o lovise pe regină îi atinsese şi pe cei doi tineri.

— Să-l ucizi! zise regina. Crezi, tinere, că pentru asta aş avea nevoie de braţul şi de pumnalul tău?... Să-l ucizi!... la ce bun?... Priveşte curtea plină de soldaţi... Să-l ucizi!... Şi asta l-ar salva pe Bourdon?

Charlotte plânse şi mai tare; la durerea pentru necazurile stăpânei sale, se adăuga o durere personală nu mai puţin vie. Regina pierdea fericirea dragostei, Charlotte pierdea speranţa; Charlotte era cea mai de plâns.

Regina urmă:

— Plângi, Charlotte... plângi!... şi cel pe care-l iubeşti îţi rămâne!... căci voi nu veţi fi despărţiţi decât de o lipsă vremelnică!... Plângi! Şi cu toate astea aş schimba soarta mea de regină cu a ta... Plângi! Dar nu ştii oare că eu, care nu pot să plâng, îl iubeam pe Bourdon aşa cum îl iubeşti tu pe acest tânăr! Ei bine, îl vor ucide, vezi tu; căci ei nu iartă... Pe cel pe care îl iubesc aşa cum îl iubeşti tu pe al tău, îl vor ucide şi nu voi putea face nimic spre a împiedica acest asasinat, şi nu voi şti în ce clipă îi vor înfige fierul în piept, iar toate minutele vieţii mele vor fi pentru mine cele ale morţii sale şi îmi voi spune în fiecare clipă: „În momentul de faţă poate mă cheamă, îmi rosteşte numele, se zbate în sânge şi se zvârcoleşte în agonie, iar eu, eu sunt aici, nu pot face nimic, şi cu toate astea sunt regină, regina Franţei!...” Blestem! Şi nu pot plânge, nu pot plânge

Regina îşi frângea mâinile şi îşi lovea faţa; cei doi copii plângeau, nu de durerea lor, ci de a reginei.

— Vai! Ce-am putea face? zicea Charlotte.

— Porunciţi, zicea Leclerc.

— Nimic, nimic... Ah! Întreg iadul se află în acest

cuvânt. Să fii gata să-ți dai sângele, viața, pentru cel pe care-l iubeşti, şi să nu poți nimic!... Ah! dacă i-aş avea în mână pe oamenii aceia care în două rânduri au simțit o plăcere din a-mi chinui inima!... Dar nimic împotriva lor, nimic pentru el! Am fost puternică totuşi; într-un moment de nebunie a regelui, l-aş fi putut face să semneze moartea conetabilului, şi n-am făcut-o. Ah, nesăbuită ce-am fost! Ar fi trebuit s-o fac... Acum Armagnac s-ar fi aflat într-o temniță, în fața morții, cum se află el acum!... atât de frumos, atât de tânăr! el care nu le-a făcut niciodată nimic!... Ah! Îl vor ucide cum l-au ucis pe Ludovic de Orleans, care nici el nu le făcuse nimic... Şi regele... regele, care vede toate aceste omoruri, care merge printr-o băltoacă de sânge şi care, atunci când alunecă, se sprijină pe nişte ucigaşi!... Regele nebun! Regele imbecil!... Vai! Dumnezeule, Dumnezeule, fie-ți milă de mine!... Scapă-mă! Răzbună-mă!...

— Îndurare! zicea Charlotte.

— Blestem! zicea Leclerc.

— Eu, să plec!... Vor să plec! Cred ei că voi pleca!... Nu, nu... Să plec fără a şti ce s-a întâmplat cu el!... Mă vor smulge de aici bucată cu bucată! Vom vedea dacă îndrăznesc să pună mâna pe regina lor. Mă voi agăța de mobilele astea cu mâinile, cu dinții... Ah! Va trebui să spună ce s-a întâmplat cu el, sau mai degrabă mă voi duce, când se va întuneca de-a binelea, mă voi duce chiar eu la închisoare... – Luă un sipet şi-l deschise – Am aur, priviți!... aur pentru răscumpărarea unui om, cu trup şi suflet; şi, dacă nu voi avea de ajuns, iată

bijuterii, perle, să cumperi un regat întreg! ei bine, voi da totul, totul temnicerului, şi îi voi spune: „Înapoiază-mi-l viu!... înapoiază-mi-l fără să i se atingă un fir de păr; şi toate astea, vezi, aur, perle, diamante, toate astea sunt pentru dumneata; pentru dumneata, căruia îi mai rămân încă datoare, căruia îi voi mai dărui altele”.

— Doamnă regină, zise Leclerc, vreţi să mă duc la Paris?... Am prieteni, îi voi aduna; vom ataca Châtelet.

— Da, da, zise cu amărăciune regina, şi îi vei grăbi moartea, nu-i aşa?... Şi dacă veţi reuşi să pătrundeţi în închisoare, veţi găsi, intrând în celulă, un cadavru cald încă şi sângerând; căci îi trebuie mai puţin timp unui singur pumnal să ajungă până la inimă decât le trebuie tuturor prietenilor voştri pentru a sfărâma zece porţi, zece porţi de fier!... Nu, nimic cu forţa, căci l-am ucide... Du-te, pleacă, petrece noaptea în faţa închisorii Châtelet; dacă îl vor transporta viu la o altă închisoare, urmăreşte-l până la poartă; dacă îl vor asasina, însoţeşte-i corpul până la mormânt şi, ori într-un caz ori în altul, întoarce-te să-mi spui, pentru ca, viu sau mort, să ştiu unde se află.

Leclerc făcu o mişcare spre a ieşi; regina îl opri.

— Pe aici, zise ea ducând degetul la gură.

Deschise din nou uşa cămăruţei şi apăsă pe un arc; lambriurile cedară şi apărură treptele unei scări practicate în zid.

— Urmează-mă, Leclerc, spuse regina.

Şi trufaşa Isabela, devenind din nou femeie şi tremurând toată, îl luă de mână pe umilul vânzător

de fier care, la ora aceea, era speranța ei; îl conduse, mergând ea înainte, ferindu-l de colțurile zidului, pipăind pământul cu piciorul, prin coridorul strâmt şi întunecos prin care pătrunseseră. După câteva cotituri, Leclerc zări lumina zilei printre crăpăturile unei uşi; regina o deschise: dădea într-o grădină izolată la capătul căreia se găsea un zid. Îl urmări cu privirile pe tânăr care se urcă pe zid, îi făcu cu mâna un ultim semn de speranță şi de respect şi dispăru în şanț.

Nedumerirea era atât de mare încât nimeni nu-l văzu.

În vreme ce regina se întoarce în apartamentul ei, să-l urmărim pe Leclerc, care străbătând câmpia ajunge la Bastilia, coboară fără a se opri strada Sfântul Anton, trece prin Place de la Grève, aruncă o privire îngrijorată asupra spânzurătorii care îşi întinde brațul descărnat înspre partea apei, se opreşte o clipă, spre a răsufla, pe podul Notre-Dame, trece pe la colțul clădirii Marelui-Abator şi, băgând de seama că de acolo nimeni nu poate intra la Châtelet şi nici ieşi fără ca el să vadă, se alătură unui grup de burghezi care vorbeau despre arestarea cavalerului.

— Te asigur, jupân Bourdichon, zicea o femeie bătrână unui burghez pe care îl oprise ținându-l de nastuele hainei, spre a-l sili să-i dea o atenție mai mare, te asigur că şi-a revenit; ştiu asta de la Clochette, fiica temnicerului de la Châtelet; zice că nu are decât o vânătaie la ceafă, nimic altceva.

— Nu zic ba, mătuşă Jehanne, răspunse burghezul; dar asta nu mă lămureşte pentru ce a

fost arestat.

— O, dar e foarte uşor de ghicit; se înțelesese cu englezii şi burgundezii să predea Parisul, să treacă totul prin foc şi sabie, să pună să se bată monedă din vasele bisericilor... Ceva mai mult, se spune că era îndemnat la astea de către regina Isabela, care nu poate să-i sufere pe parizieni de când cu asasinatul ducelui de Orleans, încât zice că nu va fi mulțumită decât atunci când va pune să fie rasă de pe fața pământului strada Barbette şi să fie arsă casa cu chipul Sfintei Fecioare.

— Faceți loc! Faceți loc! zise un măcelar, iată că vine călăul.

Un om îmbrăcat în roşu trecu prin mijlocul mulțimii, care se dădu la o parte... La apropierea sa, poarta închisorii se deschise singură, ca şi când l-ar fi recunoscut, şi se închise în urma lui.

Toate privirile îl urmăriră. După o clipă de tăcere, convorbirea întreruptă îşi reluă cursul.

— Ah! lasă că e bine, zise femeia dând drumul hainei lui Bourdichon. O cunosc pe fiica temnicerului; poate că voi avea prilejul să văd cum este supus la cazne.

Şi începu să alerge spre Châtelet, pe cât de repede îi îngăduiau vârsta şi picioarele care nu erau amândouă chiar de aceeaşi lungime.

Bătu la poartă; o ferestruică se deschise; o tânără blondă scoase capul rotund şi plin de voioşie. Avu loc un schimb de cuvinte, însă, după cât se părea, acesta nu avu rezultatul pe care-l spera mătuşa Jehanne, căci poarta rămase închisă; numai că fata, trecându-şi brațul prin deschizătura zăbrelită, arătă

cu mâna ferestruica celulei şi dispăru. Bătrâna făcu semn grupului să se apropie; câteva persoane se apropiară; ea se aşeză în genunchi în faţa ferestruicii şi spuse celor ce o înconjurau:

— Veniţi pe-aici, copii; asta este lucarna închisorii; nu-l vom vedea, dar îl vom auzi ţipând; tot e mai bine ceva decât nimic.

Toţi se îngrămădiră în grabă lângă deschizătură, care se putea asemui cu o ieşire a iadului; căci nici zece minute nu se scurseseră, că se şi auzi zornăit de lanţuri.

— Ah! văd cuptorul, zicea femeia. Iată, călăul vâră în el un cleşte de fier... Acum suflă în foc.

La fiecare aspirare a foalelor, cuptorul scotea o flacără atât de vie, încât s-ar fi zis că e un fulger subpământean.

— Iată-l că ia cleştele; e atât de roşu încât vârful îi pârleşte degetele... Se duce în fundul celulei; nu-i mai văd decât picioarele... Sst! Tăcere; acum o să auzim...

Răsună un ţipăt sfâşietor... Toate capetele se apropiară de ferestruică.

— Acum îl interoghează judecătorul, urmă *ciceronele* femelă care, în calitatea ei de cea dintâi venită, îşi vârâse în întregime capul printre cele două bare de fier ale ferestruicii; – nu răspunde... Răspunde odată, tâlharule; răspunde odată, ucigaşule; mărturiseşte-ţi crimele!

— Tăcere! ziseră mai multe glasuri.

Femeia îşi scoase capul afară; dar se prinse cu fiecare mână de câte o gratie spre a fi sigură că nu-şi vă pierde locul când ar fi vorbit; apoi spuse cu

convingerea unei cunoscătoare:

— Să ştiți că dacă nu va mărturisi nimic, nu vor putea să-l spânzure.

Un al doilea țipăt îi readuse capul la deschizătură.

— S-a schimbat ceva, zise ea, căci văd cleştele pe jos lângă cuptor… Ei bine, s-a plictisit cumva călăul!

Se auziră nişte lovituri de ciocan.

— Nu, nu, urmă femeia bucuroasă, se pregăteşte să-i pună penele.

Penele erau nişte scânduri care se legau cu frânghii în jurul picioarelor osânditului, între care se vâra apoi o pană lată de fier pe care se lovea până când apropiindu-se, scândurile turteau carnea şi zdrobeau oasele.

Cavalerul se pare că nu mărturisea nimic, căci lovirile de ciocan se succedau cu o forță şi o repeziciune crescânde. Călăul părea mânios.

Trecuse câtva timp de când nu se mai auzeau țipete; urmaseră doar câteva gemete slabe, apoi şi acestea se stinseră la rândul lor. Zgomotul ciocanului încetă deodată.

Mătuşa Jehanne se ridică numaidecât.

— S-a terminat pentru astăzi, zise ea scuturând țărâna ce i se prinsese de genunchi şi potrivindu-şi scufia; a leşinat fără să spună nimic.

Şi plecă, fiind convinsă că o aşteptare mai lungă nu ar avea niciun rost.

Cunoaşterea temeinică pe care părea s-o aibă despre felul în care se petreceau de obicei lucrurile atrase în urma ei pe toți martorii acestei scene, în afară de un tânăr care rămase în picioare rezemat de zid; era Perrinet Leclerc.

O clipă mai târziu, după cum prevăzuse mătuşa Jehanne, călăul ieşi.

Către seară, un preot intră în închisoare.

Când noaptea se lăsase de-a binelea, se postară câteva sentinele afară, iar una din ele îl sili pe Leclerc să se depărteze; acesta se aşeză pe o bornă, la capătul podului Morarilor.

Trecură două ore; deşi noaptea era întunecoasă, ochii atât de mult i se obişnuiseră, încât deosebea pe zidurile cenuşii locul negru unde se afla poarta închisorii Châtelet. Nu rostise o vorbă, nu-şi luase mâna de pe pumnal şi nu se gândise nici să bea, nici să mănânce.

Bătu ora unsprezece.

Ultima bătaie încă mai vibra, când poarta închisorii se deschise: doi soldați, ținând spada într-o mână şi o făclie în cealaltă, apărură în prag; apoi veniră patru oameni purtând o povară şi urmați de un ins a cărui figură era ascunsă sub un capişon roşu; se apropiară în tăcere de podul Morarilor.

Când ajunseră în dreptul lui Perrinet, acesta văzu că obiectul pe care îl purtau oamenii era un sac larg de piele. Ascultă; un geamăt ajunse până la el; nu mai era nicio îndoială.

Într-o clipită pumnalul se afla afară din teacă, doi purtători la pământ, iar sacul sfâşiat în toată lungime lui. Din el ieşi un om.

— Salvați-vă, cavalere! zise Leclerc.

Şi, folosindu-se de uluirea pe care atacul său o pricinuise trupei puțin numeroase, spre a se pune cât mai repede la adăpost de urmărire, se lăsă să alunece de-a lungul taluzului râului, unde dispăru

din fața tuturor.

Cel căruia încercase, cu un curaj nemaipomenit, să-i redea libertatea, încercă să fugă; se ridică în picioare însă gambele ale căror oase zdrobite nu le puteau susține, se îndoiră şi el recăzu leşinat scoțând un țipăt de durere şi de deznădejde.

Omul cu capişonul roşu făcu un semn; cei doi purtători care nu erau răniți îl luară pe prizonier pe umeri; şeful se opri şi zise:

— Bine, aruncați-l aici.

Porunca fu îndeplinită numaidecât; un obiect fără formă se învârti o clipă între spațiul dintre pod şi râu şi zgomotul unui corp greu răsună în apă.

Tocmai atunci, o barcă ocupată de doi oameni înaintă spre locul unde dispăruse corpul şi urmă un timp firul apei. Câteva secunde mai târziu, în vreme ce unul din ei vâslea, celălalt prinse cu un cârlig un obiect care apăru la suprafața apei şi se pregătea să-l depună în barcă; atunci însă omul cu capişon roşu urcă pe parapetul podului şi, de acolo, cu un glas puternic, rosti aceste cuvinte sacramentale:

— *Lăsați să treacă justiția regelui!*

Marinarul tresări şi, cu toate rugămințile tovarăşului său, aruncă în apă corpul cavalerului de Bourdon.

XVIII

Trecuseră aproape şase luni de la scena pe care am încercat să o descriem în capitolul precedent; noaptea se lăsa peste marea cetate şi, din înălțimea porții Saint Germain, se vedeau dispărând în ceață şi rând pe rând, după cum erau mai mult sau mai puțin depărtate, clopotnițele şi turnurile de care era împânzit Parisul anului 1417. Mai întâi ornamentele piramidale ascuțite de la Temple şi Saint-Martin se afundară, spre nord, în umbra care alerga repede şi deasă ca o maree; în curând atinse şi învălui vârfurile ascuțite şi dantelate de la Saint-Gilles şi Saint-Luc care, din depărtare, păreau, în mijlocul amurgului, doi uriaşi gata de luptă; ajunse la Saint-Jacques-la-Boucherie, care nu mai apăru în înserare decât datorită unei linii verticale mai întunecate, apoi se alătură pâclei ce se ridica din Sena şi pe care un vânt aducător de ploaie o ridica în vârtejuri; privirile putură deosebi încă o clipă, printr-un văl de aburi, vechiul Luvru şi colonada sa de turnuri, biserica arhiepiscopală Notre-Dame şi turnul clopotniță de la Sainte-Chapelle; apoi, întocmai ca un cal de curse, umbra se repezi spre Universitate, învălui mănăstirea Sainte-Geneviève, ajunse la Sorbona, se învolbură peste acoperişurile caselor, coborî pe străzi, trecu dincolo de ziduri, se răspândi în câmpie, porni să

şteargă la orizont linia roşcată pe care o lăsase soarele, ca un ultim rămas bun adresat pământului şi pe care, cu câteva minute mai înainte, se deosebea încă silueta neagră a celor trei clopotnițe ale mănăstirii Saint-Germain-des-Prés.

În acest timp, pe linia zidurilor de apărare care strânge ca într-o curea uriaşul adormit, se zăresc, din sută în sută de paşi, gărzile însărcinate să vegheze la siguranța lui; zgomotul măsurat şi monoton al mersului lor seamănă, dacă putem folosi comparația, cu bătaia pulsului care anunță că viața nu s-a stins, deşi îmbracă pentru o clipă aparența morții; din când în când, strigătul *Santinele, vegheați!* pleacă dintr-un punct şi, întocmai ca un ecou, străbate din jalon în jalon întreagă această linie circulară, pentru a veni să se stingă la locul de unde a plecat.

Sub umbra proiectată de poarta Saint-Germain, a cărei înălțime se ridică deasupra zidurilor, una din sentinele se mişcă mai tristă şi mai tăcută decât celelalte. După îmbrăcămintea jumătate militară, jumătate burgheză, e uşor de ghicit că, deşi deocamdată cel ce o poartă îndeplineşte funcțiile unui soldat, aparține acelei bresle de meseriaşi care, din ordinul conetabilului d'Armagnac, a dat cinci sute de oameni pentru paza oraşului; din când în când se opreşte, se sprijină pe sulița cu care este înarmat, ațintește o privire vagă asupra unui punct din spațiu, apoi, cu un oftat, reia mersul mărginit al unei santinele de noapte.

Deodată atenția îi fu atrasă de glasul unui om care de pe drumul care mărginea şanțurile exterioare,

cere să i se deschidă poarta Saint-Germain; insul întârziat părea să se bizuie pe bunăvoința păzitorului, care singur putea, după ora nouă seara, să îngăduie intrarea, şi aceasta pe răspunderea lui personală. E de crezut că nu se înşelase asupra înrâuririi pe care considera că o are; căci tânăra santinelă abia îi auzi glasul, că şi coborî taluzul pe care zidul îl forma în interior şi se duse să bată la o ferestruică în spatele căreia se vedea lumina unei lămpi, strigând destul de tare spre a fi auzit dinăuntru:

— Tată, scoală-te repede şi du-te să deschizi poarta maestrului Juvénal des Ursins.

Lampa dădu de veste, prin mişcările ei, că vorbele fuseseră auzite; un bătrân ieşi din casă, cu un felinar într-o mână şi o legătură de chei în cealaltă şi porni, însoțit de tânărul care îl strigase, pe sub bolta formată de poarta masivă.

Totuşi, înainte de a vârî cheia în broască şi ca şi când asigurarea dată de fiul său nu era de ajuns, bătrânul se adresă omului pe care îl auzea mergând, tropăind din picioare, de partea cealaltă a gardului de fier.

— Cine eşti? întrebă el.

— Deschide, jupân Leclerc, sunt Jean Juvénal des Ursins, consilier în parlamentul seniorului nostru regele. Am întârziat la starețul mănăstirii Saint-Germain-des-Prés şi, cum suntem vechi cunoştințe, m-am bizuit pe dumneata.

— Da, da, murmură Leclerc, atât de vechi cunoştințe cum pot să fie un bătrân şi un copil. Tatăl dumitale, tinere, putea să vorbească astfel,

căci ne-am născut amândoi în oraşul Troyes, în 1340, iar o cunoştinţă de şaizeci şi opt de ani merită mai mult decât a noastră de acum titlul pe care mi-l dai.

Rostind aceste cuvinte, păzitorul răsucea de două ori cheia în broască, înţepenea într-o poziţie verticală bara de fier orizontala care închidea poarta şi, cu amândouă mâinile, împingând pe unul şi trăgând de celălalt, întredeschidea canaturile greoaie, printre care trecu de îndată un tânăr între douăzeci şi şase şi douăzeci şi opt de ani.

— Mulţumesc, jupân Leclerc, zise acesta bătându-l pe umăr pe bătrân cu un gest de dragoste şi respect; mulţumesc, şi bizuie-te pe mine la nevoie, aşa cum m-am bizuit şi eu pe dumneata.

— Maestre Juvénal, spuse tânăra santinelă, pot să cer şi partea mea din această făgăduială, aşa cum am avut partea mea în serviciul pe care vi l-a făcut tatăl meu? Căci, fără mine, care l-am anunţat, aţi fi fost în primejdie să petreceţi noaptea de partea cealaltă a zidurilor.

— A, tu eşti, Perrinet! Şi ce faci în îmbrăcămintea asta la o oră atât de târzie din noapte?

— Fac de pază din ordinul domnului conetabil şi, cum eram liber să-mi aleg orice post, am venit să iau masa cu bătrânul meu tată...

— Şi a fost binevenit, adăugă bătrânul; căci este un băiat de treabă care se teme de Dumnezeu, îl respectă pe rege şi îşi iubeşte părinţii.

Bătrânul Leclerc îi întinse fiului o mână zbârcită şi tremurândă. Acesta i-o strânse cu căldură; Juvénal o luă pe cealaltă.

— Îți mulțumesc pentru a doua oară, bătrânul meu prieten; nu mai sta mult afară; nădăjduiesc că nu va veni un al doilea nepoftit să-ți pună bunăvoința la încercare.

— Şi bine va face, maestre Ursins; căci, chiar dacă ar fi seniorul nostru delfinul Carol, pe care să-l aibă Dumnezeu în pază, cred că nu aş face pentru el ce am făcut pentru dumneata. E o mare răspundere, în vremurile astea tulburi, să ai în pază cheile unui oraş. Astfel că, atunci când veghez, ele nu mă părăsesc de la brâu, iar când dorm, le pun sub căpătâi.

După ce îşi lăudase această dovadă de vigilență, bătrânul strânse încă o dată cele două mâini pe care le ținea, ridică felinarul pe care îl pusese jos şi plecă spre locuința lui, lăsându-i singuri pe cei doi tineri.

— Ce voiai să-mi ceri, Perrinet? reluă Juvénal sprijinindu-se de brațul tânărului vânzător de fier pe care l-am introdus în scenă în capitolul precedent şi pe care îl regăsim aici.

— Noutăți, maestre... Dumneavoastră care sunteți raportor al statului şi consilier, trebuie să ştiți tot ce se petrece, iar eu sunt foarte îngrijorat; se zice că s-au întâmplat lucruri mari prin partea oraşului Tours, unde se află regina.

— Într-adevăr, zise Juvénal, ai nimerit cum nu se poate mai bine să mi te adresezi mie, şi am să-ți dau veşti dintre cele mai proaspete.

— Să ne urcăm, dacă vreți, pe meterez; conetabilul îşi va face probabil rondul de noapte şi, dacă nu m-ar găsi la post, bătrânul meu tată ar putea să-şi piardă slujba, iar eu aş putea să mă aleg cu câteva

lovituri de curea pe spate.

Juvénal se sprijini cu familiaritate de brațul lui Perrinet şi amândoi apărură pe platforma părăsită câtva timp.

— Iată cum s-au petrecut lucrurile, urmă Juvénal.

Auditorul lui părea să-i acorde cea mai mare atenție.

— Ştii că regina se afla prizonieră la Tours, sub paza lui Dupuy, cel mai bănuitor şi cel mai puțin îndatoritor dintre temniceri. Totuşi, cu toată vigilența lui, regina găsise mijlocul să-i scrie ducelui de Burgundia şi să-i ceară ajutor. Acesta înțelese destul de repede cât de puternică aliată i-ar fi Isabela de Bavaria, deoarece, în ochii multora, răzvrătirea lui împotriva regelui ar deveni de aci încolo o ocrotire cavalerească acordată unei femei.

„Întrucât Doamna[39] şi ducesa de Bavaria nu erau supravegheate cu atâta străşnicie ca regina, aceasta din urmă, prin intermediul lor, avea mereu veşti de la duce; şi, atunci când auzi că acesta asedia oraşul Corbeil iar oamenii săi pătrunseseră până la Chartres, nu-şi pierdu nădejdea că va fi salvată."

„Drept urmare, se prefăcu să arate o evlavie adâncă față de mănăstirea Marmoutiers şi o îndemnă pe Doamna să-l roage pe Dupuy să le îngăduie prinţeselor şi însoțitoarelor lor să meargă la liturghie. Dupuy, oricât de grosolan era, nu îndrăzni să-i refuze fiicei regelui o favoare care nu-i păru să aibă urmări. Regina îşi obişnui pe nesimțite temnicerul să o vadă ducându-se să se roage la mănăstirea Marmoutiers. Păru că nu mai bagă în

39-Titlu dat prinţesei din familia regală a Franței. (N.T.).

seamă obrăznicia acelui om; îi vorbea cu multă blândețe. Dupuy, mulțumit că vede cedând în fața voinței lui trufia unei regine, începu să se mai îmblânzească. Îngădui ca ea să meargă la mănăstire de câte ori voia, luând măsura de prevedere de a o însoți totdeauna şi de a înşira din loc în loc pe drum grupe de soldați cu toate că i se părea de prisos o pază atât de straşnică, aflându-se la cincizeci de leghe[40] de inamic."

„Însă regina băgă de seamă că paznicii ei, convinşi de zădărnicia atâtor supravegheri, îşi făceau serviciul mai mult în silă şi că, dacă ar fi fost atacați pe neaşteptate, s-ar fi terminat repede cu ei. De atunci îşi făuri planul să fie răpită, la Marmoutiers, de către ducele de Burgundia; îi comunică deci, prin unul din slujitorii săi, toate aceste amănunte. Ducele rămase mulțumit, iar regina, printr-un mesaj, îi anunță ziua în care avea să se ducă la mănăstire."

Acțiunea era primejdioasă; trebuia să străbată cincizeci de leghe de drum fără a fi descoperit. Dacă ducele de Burgundia încerca această lovitură cu oameni puțini, Dupuy avea destui soldați ca să-i reziste; dacă pornea cu o trupă numeroasă, părea cu neputință ca Dupuy să nu fie înştiințat, şi atunci putea să o ridice pe regină şi să o trimită în provincia Maine, Berry sau Anjou. Ducele de Burgundia nu se descurajă. Înțelegea prea bine că singurul mijloc de a-şi susține partida era să fie ocrotit de numele Isabelei şi luă nişte măsuri atât de chibzuite, încât ajunse la țintă fără a fi descoperit, şi

40-Circa 200 kilometri. (NT).

iată cum…”

Perrinet Leclerc păru să-l asculte cu şi mai mare atenție.

— Alese din armata sa zece mii de călăreți, dintre oamenii cei mai viteji şi caii cei mai rezistenți; porunci să fie hrăniți din belşug şi unii şi alții, iar în noaptea celei de-a opta zi de asediu a oraşului Corbeil, porni în fruntea lor şi o luă pe drumul spre Tours. Mărşăluiră toată noaptea într-o adâncă tăcere şi nu se opriră decât cu o oră înainte de ivirea zorilor pentru a le da de mâncare cailor; apoi porniră să mărşăluiască cincisprezece ore în şir, însă cu mai multă iuțeală decât în timpul nopții. La sfârşitul zilei, se opriră din nou; nu se mai aflau decât la şase leghe de Tours. Această armată pricinuise uimire prin toat locurile pe unde trecuse; toți erau surprinşi de tăcerea şi de viteza lor; dar, în dimineața următoare, întrucât ducele de Burgundia se temea, cu toate măsurile ce luase, ca nu cumva paznicii reginei să fie înştiințați, sosi către orele opt dimineața la mănăstirea Marmoutiers, înconjură biserica şi porunci seniorului Hector de Saveuse să pătrundă înăuntru cu şaizeci de oameni. Când Dupuy zări această trupă, pe care o recunoscu drept burgundeză, după crucea roşie pe care o purta, porunci reginei să-l urmeze, voind să o scoată printr-o portiță lăturalnică unde o aştepta trăsura; dar ea refuză categoric. Dupuy făcu atunci un semn celorlalți doi paznici, care încercară să o ridice cu forța; dar ea se agăță de gratiile stranei lângă care îngenunchease, trecându-şi brațul printre bare şi jurându-se pe Cristos, că mai degrabă s-ar lăsa

ucisă decât să fie smulsă de-acolo. Doamnele şi prinţesele ce o însoţeau alergau încoace şi încolo, rugându-se şi strigând după ajutor, astfel încât seniorul de Saveuse, văzând că nu mai putea să stea în cumpănă, făcu semnul crucii pentru ca Dumnezeu, în locaşul căruia se afla, să-i ierte fapta, apoi trase spada şi oamenii săi făcură la fel.

„Văzând acestea, Laurent Dupuy îşi dădu seama că totul era pierdut pentru el; fugi prin portiţă, se azvârli pe un cal şi intră în goana mare în oraşul Tours, unde dădu alarma şi se pregăti numaidecât de apărare.

„De îndată ce dispăru, seniorul de Saveuse se îndreptă spre regină şi o salută cu respect în numele ducelui de Burgundia.

„— Unde se află acum? întrebă ea.

„— În faţa portalului bisericii, unde vă aşteaptă.

„Regina şi prinţesele se îndreptară atunci spre poarta de intrare, în mijlocul unei mulţimi de oameni care strigau:

„— Trăiască regina şi monseniorul delfin!

„Ducele de Burgundia, zărind-o, descălecă şi puse un genunchi pe pământ.

„— Prea scumpul meu văr, îi zise ea apropiindu-se cu graţie şi ridicindu-l, trebuie să te iubesc mai mult decât pe oricare om din regat. Ai lăsat totul pentru a veni la chemarea mea şi m-ai eliberat din închisoare. Fii încredinţat că niciodată nu voi uita acest lucru. Văd bine că ai ţinut totdeauna la monseniorul rege, la familia sa, la regat şi la treburile publice.

„Şi zicând acestea, îi dădu mâna să i-o sărute.

„Ducele îi răspunse câteva cuvinte de respect, de

devotament, lăsă lângă ea pe seniorul de Saveuse şi o mie de călăreți şi, cu restul armatei, se îndreptă în grabă spre Tours, mai înainte ca acest oraş să-şi revină din uimire. Nu i se opuse nicio rezistență şi, pe când cea mai mare parte din oamenii săi se strecurau prin locurile cele mai joase, ducele îşi făcu intrarea pe porțile pe care soldații lui Dupuy le părăsiseră. Nenorocitul acela făcu el însuşi parte din numărul prizonierilor şi sluji de exemplu urmaşilor, că nu trebuie niciodată să fii lipsit de respect față de capetele încoronate, în orice situație grea s-ar găsi.

— Ce i s-a întâmplat? întrebă Perrinet

— A fost spânzurat la amiază, răspunse Juvénal.

— Şi regina?

— S-a înapoiat la Chartres, apoi a plecat spre Troyes în Champagne, unde îşi ține curtea. Statele generale din Chartres, care sunt compuse din oamenii ei, au declarat-o regentă, astfel că a pus să i se facă un sigiliu pe care se află, pe o parte armoariile împărțite în patru părți egale ale Franței şi Bavariei şi pe cealaltă, portretul ei cu aceste cuvinte: *Isabela, prin grația lui Dumnezeu, regină regentă a Franței.*

Aceste amănunte politice păreau să-l intereseze foarte puțin pe Perrinet Leclerc, pe când dimpotrivă părea să dorească a cunoaşte altele, pe care şovăia să le ceară; în sfârşit, după o clipă de tăcere şi când văzu că Juvénal se pregătea să-şi ia rămas bun de la el, îl întrebă, pe un ton pe care încercă să-l facă pe cât se poate mai nepăsător:

— Şi nu s-a întâmplat niciun accident doamnelor ce o însoțeau pe regină?

— Niciunul, răspunse Juvénal.

Perrinet răsuflă uşurat.

— În ce loc al oraşului îşi ține regina curtea?

— La castel.

— O ultimă întrebare, maestre. Dumneavoastră care sunteți un om învățat, care cunoaşteți latina, greaca şi geografia, spuneți-mi, vă rog, spre ce parte a orizontului trebuie să mă întorc pentru a privi oraşul Troyes?

Juvénal se orientă un moment; apoi, apucând cu mâna stângă capul lui Perrinet, i-l întoarse spre un punct din spațiu pe care i-l arăta în acelaşi timp cu mâna dreaptă.

— Iată, îi zise el, priveşte printre cele două clopotnițe de la Saint-Yves şi de la Sorbona, puțin la stânga lunii ce se înalță deasupra acelei clopotnițe; vezi o stea mai strălucitoare decât celelalte?

Perrinet făcu semn că o vedea.

— Se numeşte Mercur. Ei bine, trăgând din locul unde îți apare suspendată o linie verticală până la pământ, această linie, văzută de aici, ar împărți în două oraşul de a cărui poziție mă întrebi.

Perrinet nu puse nicio întrebare asupra a ceea ce i se părea mai puțin lămurit în demonstrația astronomico-geometrică a tânărului raportor al statului şi nu reținu decât că, privind puțin la stânga clopotniței de la Sorbona, ochii i-ar fi îndreptați spre locul de pe pământ unde respira Charlotte. Puțin îi păsa de rest; locul acela nu era oare, pentru el, întreaga lume?

Îi mulțumi printr-un gest lui Juvénal, care se îndepărtă cam îngâmfat, cu mulțumirea de a fi dat

tânărului său compatriot dovada unei ştiinţe cu care se lăuda prea mult. Lucrul acesta, împreună cu mania de a voi să convingă lumea că se trăgea din familia Orsini, erau singurele cusururi ce i se puteau imputa acestui nepărtinitor şi sever istoric.

Perrinet rămăsese singur, rezemat de un copac şi, cu toate că partea Parisului care se numea atunci Universitatea se afla în faţa ochilor săi, mintea îl purta dincolo de ea, astfel că aceasta dispăru cu totul din gândul lui. În curând, ca şi când privirea ar fi străpuns cu adevărat spaţiul, nu văzu la orizont decât oraşul Troyes, în oraş decât vechiul castel şi în castel o cameră, aceea pe care o locuia Charlotte!... Ceva mai mult, camera se deschidea pentru el întocmai ca acele decoruri de teatru, închise în toate părţile, în afară de partea ce se afla în faţa spectatorului; şi acolo, în acea cameră, căreia îi vedea în închipuire culoarea tapetului şi forma mobilelor, liberată de sarcinile ce i le impunea locul său pe lângă regină, o tânără blondă şi fermecătoare, luminând cu veşmintele-i albe apartamentul întunecos pe care-l locuieşte, întocmai ca îngerii lui Martinn şi Danby care, purtându-şi lumina în ei, luminează cu razele lor haosul pe care-l străbat şi deasupra căruia nu a lucit încă primul soare.

Tot concentrându-şi toate puterile minţii asupra unui singur gând, acea apariţie deveni pentru el o realitate; şi dacă închipuirea lui i-ar fi înfăţişat, în loc de Charlotte liniştită şi visătoare, pe Charlotte ameninţată de vreo primejdie, cu siguranţă că ar fi întins braţele şi s-ar fi repezit înainte, crezând că nu

avea să facă decât un pas pentru a-i veni în ajutor.

Perrinet era atât de adâncit în această visare, încât i-ar fi putut face să creadă pe cei care au fost cuprinşi de ea, că există, în anumite momente şi la anumite firi, un adevărat dar de a ghici, încât nu auzi zgomotul pe care-l făcu, urcând pe strada Paon, o trupă de călăreți care, o clipă mai târziu, apăru la câțiva paşi de el pe meterezul la a cărui siguranță era însărcinat să vegheze.

Cel care comanda rondul de noapte îi făcu semn trupei să se oprească şi înaintă singur pe zid. Privirea-i căută prin toate părțile santinela ce trebuia să se afle acolo, iar ochii i se opriră asupra lui Perrinet care, în aceeaşi poziție, continuînd acelaşi vis, nu băgase de seamă nimic din ceea ce se petrecea în jurul lui.

Comandantul trupei se îndreptă atunci spre acea umbră nemişcată şi ridică, cu vârful spadei, boneta de fetru ce acoperea capul lui Leclerc. Vedenia dispăru cu repeziciunea unui palat aurit care se prăbuşeşte şi dispare sub zguduitura unui cutremur de pământ; un fel de comoție electrică îi trecu prin tot corpul şi, printr-o mişcare instinctivă, dădu la o parte cu sulița spada ce îl amenința.

— Ajutor, săriți, camarazi!

— Nu te-ai trezit încă, tinere, şi visezi şi acum, zise conetabilul d'Armagnac, în vreme ce lama spadei tăia ca pe o trestie lancea întărită cu fier pe care Leclerc o îndreptase spre viziera de la cască, şi al cărei vârf căzând se înfipse în pământ.

Leclerc recunoscu glasul guvernatorului Parisului, azvârli crâmpeiul ce-i mai rămăsese în mâini,

încrucişă braţele pe piept şi aşteptă liniştit ca guvernatorul să-i fixeze pedeapsa pe care ştia că o meritase.

— Aşa! Domnilor burghezi, urmă contele d'Armagnac, vi se încredinţează paza oraşului vostru şi în felul acesta vă îndepliniţi datoria? Hei! băieţi, adăugă el întorcându-se spre trupa lui, care făcu o mişcare spre a se apropia, să vină trei oameni la mine!

Trei soldaţi ieşiră din rânduri.

— Unul din voi să termine serviciul de pază al acestui caraghios.

Un soldat descălecă în tăcere de pe cal, aruncă frâul în braţele unuia din camarazi şi se duse să ia, sub umbra porţii Saint-Germain, locul pe care-l ocupa Leclerc.

— Cât despre voi, urmă conetabilul adresându-se celorlalţi doi soldaţi care-i aşteptau ordinele, descălecaţi, copii, şi număraţi pe umerii acestui nevolnic douăzeci şi cinci de lovituri cu teaca spadelor.

— Monseniore, zise cu sânge rece Leclerc, asta este o pedeapsă de soldat, iar eu nu sunt soldat.

— Faceţi ce-am spus, adăugă conetabilul punând piciorul în scară.

Leclerc se îndreptă spre el şi-l apucă de braţ.

— Mai gândiţi-vă, monseniore.

— Am zis douăzeci şi cinci; niciuna mai mult, niciuna mai puţin, urmă conetabilul.

Şi se urcă în şa.

— Monseniore, zise Leclerc repezindu-se spre frâul calului, monseniore, asta e o pedeapsă de sclav şi de

vasal, iar eu nu sunt niciunul, nici altul; sunt om liber şi burghez al oraşului Paris; daţi-mi cincisprezece zile, o lună de închisoare, şi mă voi duce.

— Ia te uită, acum va trebui să alegem pentru aceşti ticăloşi o pedeapsă pe placul lor! Înapoi!

Zicând acestea, dădu pinteni calului, făcu un salt înainte şi, dând pe capul descoperit al lui Leclerc o lovitură de pumn cu mănuşa-i de fier, îl întinse la picioarele celor doi soldaţi care trebuiau să execute porunca ce le-o dăduse.

Astfel de porunci erau totdeauna primite cu plăcere de către soldaţi, atunci când osânditul era un burghez. Exista, între soldaţi şi bresle, o adevărată ură pe care apropierile politice ce aveau loc din când în când între ei, nu puteau reuşi să o stingă; astfel că, atunci când seara un breslaş şi un soldat se întâlneau pe o stradă dosnică, rareori se întîmpla să nu folosească unul ciomagul şi celălalt spada. Suntem siliţi să mărturisim că Perrinet Leclerc nu era nicidecum unul dintre cei care, când se ivea prilejul, să se lase mai prejos spre a se feri de asemenea întâlniri.

Astfel că a fost un adevărat noroc, pentru soldaţii conetabilului, execuţia cu care îi însărcinase stăpânul lor, aşa că, atunci când Perrinet se rostogoli la picioarele lor, se aruncară amândoi asupra lui, iar când acesta îşi reveni din ameţeală, se văzu gol până la brâu, cu pumnii legaţi cruciş deasupra capului şi agăţat de o creangă de copac, în aşa fel încât numai vârful picioarelor să atingă pământul; după care soldaţii îşi desprinseră spadele

de la brâu, puseră lamele pe iarbă şi, cu teaca elastică şi uşor de îndoit, începură să lovească cu atâta sânge rece şi regularitate ca şi păstorii lui Virgiliu.

Al treilea soldat se apropiase şi el şi număra loviturile.

Cele dintâi răsunară pe corpul vânjos şi alb fără a părea că produc vreo impresie asupra celui ce le primea, cu toate că, la lumina lunii, se puteau deosebi dârele vinete pe care le lăsau; în curând fiecare teacă, îndoindu-se ca un inel pe spinarea lovită, lua cu ea câte o fâşie de carne.

Pe nesimțite, zgomotul loviturilor îşi schimbă sunetul; din ascuțit şi şuierător cum era la început, deveni înăbuşit, ca şi când ar fi căzut pe noroi; apoi, spre sfârşitul execuției, soldații se văzură siliți să nu mai lovească decât cu o mână, cealaltă fiind ocupată să-şi apere fața de stropii de sânge şi de bucățelele de carne ce țâşneau la fiecare lovitură.

La cea de-a douăzeci şi cincea lovitură se opriră, respectând cu sfințenie consemnul. Osânditul nu scosese un țipăt, nu se tânguise deloc.

Atunci, cum totul se terminase, unul din soldați îşi luă spada de jos şi o vârî liniştit în teacă, pe când celălalt, cu ajutorul spadei sale tăia frânghia dintre creangă şi mâinile osânditului.

Imediat după tăierea frânghiei, Perrinet Leclerc, care nu mai stătea în picioare decât susținut de ea, căzu, muşcă țărâna şi leşină.

XIX

La o lună de zile după întâmplările amintite mai sus ce se petrecuseră la Paris, mari evenimente politice se puneau la cale în împrejurimile acestui oraş.

Niciodată monarhia franceză nu fusese ameninţată de o ruină mai mare decât în momentul acela: trei partide sfâşiau regatul în bucăţi şi se întreceau care să ia halca cea mai mare.

Henric al V-lea, regele Angliei, însoţit de ducii de Clarence şi de Glocester, fraţii săi, debarcase, după cum am spus, la Touques, în Normandia; atacase de îndată castelul cu acest nume care, după patru zile de lupte, capitulase; de acolo plecase să asedieze oraşul Caen, pe care îl apărau doi seniori merituoşi şi renumiţi, la Fayette şi Montenais. Rezistenţa lor dârză nu sluji la altceva decât la luarea cu asalt a oraşului. Amintirea proaspătă a izbânzilor de la Honfleur şi Azincourt adăugându-se la zvonul acestor noi triumfuri, întreaga Normandie fu cuprinsă de spaimă; mai mult de o sută de mii de oameni emigrară şi se adăpostiră în Bretania, astfel încât regele Angliei nu avu nevoie, spre a cuceri Harcourt, Beaumont-le-Roger, Évreux, Falaise, Bayeux, Lasieux, Coutances, Saint-Lô, Avranches, Argentan şi Alençon, decât să se arate în faţa acestor oraşe, sau să trimită câteva detaşamente.

Numai Cherbourg, apărat de Jean d'Angennes, îl opri mai mult timp în fața zidurilor decât o făcuseră toate oraşele pe care le-am numit la un loc; dar şi această localitate s-a predat la rându-i şi, odată cu ea, întreaga Normandie, a cărei poartă era, căzu în stăpânirea lui Henric al V-lea al Angliei.

De partea ei, regina şi ducele ocupau Champagne, Burgundia, Picardia şi o parte din Ile-de-France. Senlis ținea cu burgundezii, iar Jean de Villiers, senior de l'Ile-Adam care cumanda, în numele regelui, armata de la Pontoise, având a se plânge de conetabil care îl trata cam cu trufie, predase acest oraş, situat doar la câteva leghe de Paris, ducelui de Burgundia care trimisese acolo câteva trupe şi îl menținuse pe l'Ile-Adam ca guvernator.

Restul Franței, unde comanda conetabilul, în numele regelui şi al delfinului, era cu atât mai puțin în stare să reziste multă vreme tuturor duşmanilor, cu cât contele d'Armagnac, silit să-şi concentreze toate trupele în jurul capitalei regatului, nu putuse executa această mişcare fără ca burghezii oraşului şi țăranii din împrejurimi să nu aibă mult de suferit de pe urma trecerii şi staționării soldaților care, fiind lipsiți de soldă şi de hrană, trăiau pe socoteala lor. Nemulțumirea era aşadar generală, iar conetabilul avea să se teamă aproape tot atât de mult din partea aliaților cât şi a duşmanilor.

Ducele de Burgundia, pierzându-şi speranța de a pune mâna pe Paris fără forță, încercă să tragă foloase din nemulțumirea generală pe care contetabilul o iscase împotriva guvernării regelui şi să găsească nişte complici în tabăra adversă. Câțiva

agenți care îi erau credincioşi pătrunseră deghizați în oraş şi se alcătui o conspirație pentru a-i preda poarta Saint-Marceau. Un preot şi câțiva burghezi, care locuiau prin apropiere, puseseră să se facă chei false şi îi trimiseră un răvaş ducelui pentru a hotărî ziua şi ora acțiunii. Ducele îl însărcină cu această misiune pe seniorul Hector de Saveuse, care îi mai dăduse, când cu răpirea reginei, o bună dovadă de dibăcia şi curajul său, iar el însuşi, cu şase mii de oameni, porni la drum spre a-l sprijini.

În vreme ce această armată înaintează în tăcere pentru a încerca acea lovitură primejdioasă, îl vom introduce pe cititor în sala mare a castelului din Troyes, în Champagne, unde regina Isabela şi-a instalat curtea, înconjurată de nobilimea burgundeză şi franceză.

Desigur că, cine ar vedea-o astfel pe un fotoliu aurit, în camera aceea gotică, unde e desfăşurat întregul lux al casei de Burgundia, cine ar vedea-o, zic, zâmbind unuia, întinzând cu grație frumoasa-i mână altuia, adresând câteva vorbe plăcute unui al treilea, şi cine, pătrunzând în fundul inimii acestei trufaşe prințese, ar putea citi sentimentele de ură şi de răzbunare care o frământă, s-ar înspăimânta de lupta pe care trebuie s-o ducă regina pentru a închide în pieptul ei atâtea patimi şi pentru ca fruntea ei liniştită să prezinte față de ele un contrast atât de uimitor.

Tânărul senior, în picioare la dreapta ei, căruia îi adresează cel mai des cuvântul, pentru că e ultimul venit la curtea sa, este seniorul Villiers de l'Ile-Adam. Şi el de asemenea, sub un zâmbet grațios şi

cuvinte plăcute, ascunde planuri de răzbunare şi de ură, din care o parte le-a şi adus la îndeplinire predând ducelui de Burgundia oraşul încredinţat pazei sale. Numai că ducele s-a gândit că, dacă a fost trădător o dată ar putea fi şi a doua oară, astfel că n-a voit să-l însoţească în lovitura pe care încearcă s-o dea Parisului şi ca un post de onoare, l-a lăsat în preajma reginei.

De o parte şi de alta a acesteia, şi puţin mai în urmă, sprijinindu-se, într-o poziţie jumătate respectuoasă, jumătate familiară, de speteaza fotoliului ei, stau de vorbă cu glasul scăzut, urmând o convorbire particulară, vechile noastre cunoştinţe, seniorii de Giac şi de Graville care, plătind o răscumpărare, s-au văzut liberi de a veni să ofere, frumoasei lor suverane, dragostea şi spada lor. De fiecare dată când se întorcea înspre partea lor, fruntea ei se posomora, căci aceştia erau fraţii de arme ai cavalerului de Bourdon şi adesea numele acelui nefericit tânăr, rostit fără veste de ei, îi părea un ecou, dureros şi neaşteptat, al glasului care striga răzbunare în străfundul inimii sale.

La stânga ei şi la picioarele treptelor ce înalţă fotoliul regal ca pe un tron, baronul Jean de Vaux povesteşte seniorilor de Castellux, de Laon şi de Bar, cum, împreună cu ruda sa Hector de Saveuse, au surprins, cu câteva zile mai înainte, în biserica Notre-Dame din Chartres, pe seniorul Hélyon de Jacqueville, căruia îi juraseră moartea; cum, pentru a nu păta cu sânge marmura altarului, l-au târât afară din biserică şi acolo, cu toate rugămiţile lui, cu toată oferta unei răscumpărări de cincizeci de mii

de scuzi de aur, i-au făcut nişte răni atât de adânci încât, după trei zile a murit din pricina lor.

Înapoia fiecăruia dintre acei seniori, pe o linie circulară, se înşiră o mulțime de paji bogat îmbrăcați şi purtând culorile stăpânilor sau doamnelor lor, vorbind şi ei, însă cu glas mai scăzut decât ceilalți, despre vânătoare şi dragoste.

În mijlocul zumzetului general pe care-l făceau toate acele şuşoteli, prin care toți stăteau de vorbă despre chestiuni personale, din când în când se înălța glasul reginei; atunci toată lumea tăcea şi fiecare auzea lămurit întrebarea pe care o adresa unuia dintre seniorii ce se aflau acolo şi răspunsul pe care-l dădea acesta. Apoi convorbirea generală îşi relua numaidecât cursul.

— Pretinzi aşadar, senior de Graville, zise regina întorcându-se pe jumătate pentru a-i adresa cuvântul seniorului cu acest nume, despre care a spus că stătea înapoia ei, şi pricinuind numai prin sunetul glasului una din acele întreruperi despre care am vorbit; pretinzi aşadar că vărul nostru d'Armagnac a jurat, pe Sfânta Fecioară şi pe Cristos, de a nu purta viu crucea roşie a Burgundiei, pe care noi, suverana sa, am adoptat-o ca semn de adunare a vitejilor şi sincerilor noştri apărători?

— Sunt propriile sale cuvinte, doamnă regină.

— Şi nu i le-ai vârât pe gât cu mânerul spadei sau măciulia pumnalului, senior de Graville? spuse pe un ton din care răzbătea un pic de gelozie Villiers de l'Ile-Adam.

— Mai întâi că nu aveam nici pumnal, nici spadă, dat fiind că eram prizonierul său, senior de Villiers;

apoi, un atât de mare războinic, nu se poate să nu impună un oarecare respect celui ce se află față în față cu el, oricât de viteaz ar fi. De altfel, cunosc pe cineva căruia i-a spus, odată, vorbe şi mai aspre decât cele pe care vi le-am adus la cunoştință; acela era liber, purta la şold o spadă şi un pumnal, şi cu toate astea nu a îndrăznit, mi se pare, să pună în aplicare sfatul pe care-l dă astăzi cu o îndrăzneală căreia lipsa conetabilului trebuie să-i scadă oarecum prețul în ochii regalei noastre suverane.

Seniorul de Graville se apucă din nou să vorbească liniştit cu de Giac.

L'Ile-Adam făcu o mişcare; regina îl opri.

— Oare nu-l vom face pe conetabil să nu-şi respecte jurământul, senior de Villiers? întrebă ea.

— Ascultați, doamnă, răspunse l'Ile-Adam; mă jur şi eu, ca şi el, pe Sfânta Fecioară şi pe Cristos, să nu mănânc la o masă, să nu mă culc într-un pat, până când nu-l voi fi văzut cu ochii mei pe conetabilul d'Armagnac purtând crucea roşie a Burgundiei şi, dacă nu-mi voi îndeplini acest jurământ, Dumnezeu să nu aibă milă de sufletul meu, nici pe lumea asta, nici pe cealaltă.

— Seniorul de Villiers, zise baronul Jean de Vaux întorcând capul şi privindu-l ironic pe deasupra umărului, face un jurământ pe care nu-i va fi greu să-l aducă la îndeplinire; căci se prea poate ca înainte de a-l cuprinde somnul şi pofta de mâncare, vom afla, astă-seară, că monseniorul duce de Burgundia a intrat în capitală şi, aşa stând lucrurile, conetabilul va fi prea fericit să prezinte în genunchi reginei cheile porților.

— Să te audă Dumnezeu, baroane, zise Isabela de Bavaria. A sosit în sfârşit timpul ca acest frumos regat al Franței să recapete puțină pace şi linişte, şi sunt foarte mulțumită că se prezintă prilejul de a relua Parisul fără primejdia vreunei lupte, în care curajul vostru ne-ar fi asigurat negreşit izbânda, însă în care orice picătură de sânge vărsat ar fi țâşnit din vinele unuia dintre supuşii mei.

— Seniorii mei, zise de Giac, pe când ne facem intrarea în capitală?

În aceeaşi clipă, se auzi un mare zgomot afară, ca acela al unei trupe numeroase de călăreți care ar reveni în galop. Paşi grăbiți răsunară prin galeria interioară; cele două uşi ale camerei se deschiseră; un cavaler înarmat din cap până în picioare, plin de praf, cu platoşa ciopârțită şi turtită de lovituri, înaintă până în mijlocul sălii şi, rostind un blestem, îşi azvârli casca însângerată pe o masă.

Era chiar ducele de Burgundia.

Toți cei ce se aflau acolo scoaseră un țipăt de surpriză şi rămaseră înspăimântați de paloarea lui.

— Trădați! zise el lovindu-şi fruntea cu amândouă palmele înfăşurate în mănuşi de fier, trădați de un ticălos de negustor de blănuri!... Să văd Parisul, să-l ating; Parisul, oraşul meu, să mă aflu la o jumătate de leghe de el, să nu am decât să întind mâna să-l iau, şi să nu izbutesc! Să nu izbutesc din pricina trădării unui nenorocit de burghez care n-a avut o inimă atât de largă spre a închide în ea o taină!... Ei! Da, da, domnilor! Mă priviți cu un aer mirat! Mă credeați, la ora asta, nu-i aşa, bătând la poarta Luvrului sau a palatului Saint-Paul? Ei bine, nu!

Eu, Jean de Burgundia, care am fost poreclit Fără-Frică, am fugit! Da, seniorii mei, am fugit! Şi l-am lăsat acolo pe Hector de Saveuse, care nu putea fugi! Şi am mai lăsat în oraş oameni ale căror capete cad, în momentul de faţă, strigând: *Trăiască Burgundia!* Şi nu pot să le vin în ajutor! Înţelegeţi, domnilor! Avem de îndeplinit o cruntă răzbunare, şi vom reuşi, nu-i aşa? La rândul nostru... ei bine, la rândul nostru, vom da de lucru călăului şi vom vedea câzând capete care vor striga: *Trăiască Armagnac!* Şi la rândul nostru... pe toţi dracii din iad! La rândul nostru!... Ah! Blestemat să fie conetabilul! Omul acela mă va înnebuni, dacă nu sunt chiar de pe acum!

Ducele Jean izbucni într-un hohot de râs îngrozitor de auzit; apoi rotindu-se în jurul lui, bâtând din picior, smulgându-şi părul cu amândouă mâinile, se duse să se rostogolească mai mult decât să se aşeze, pe treptele fotoliului reginei.

Isabela, speriată, se dădu înapoi.

Ducele de Burgundia o privi, sprijinindu-şi fruntea în palme şi, clătinând din cap, pe care părul des se ridica de parcă ar fi fost coama unui leu, zise:

— Doamnă regină, toate acestea se fac totuşi pentru dumneavoastră. Nu vorbesc de sângele meu, – şi îşi trecu mâna pe fruntea brăzdată de o rană –, îmi mai rămâne încă destul, după cum vedeţi, spre a nu-mi părea rău de cel pe care l-am pierdut, însă pentru cel al atâtor altora, cu care îngrăşăm câmpiile din împrejurimile Parisului spre a face să crească recolte îndoite; şi pentru asta se luptă Burgundia contra Franţei, soră contra soră! Şi între

timp englezul se apropie, englezul pe care nimic nu-l opreşte, cu care nimeni nu se luptă! Oh! Vă dați seama, domnilor, că suntem nişte nesăbuiți?

Fiecare înțelegea că ducele se afla într-unul din acele momente de violență care nu îngăduie nici întrerupere, nici sfaturi; astfel că îl lăsau să vorbească, ştiind că are să revină în curând la ura lui împotriva regelui şi a conetabilului şi la planu-i favorit, luarea Parisului.

— Când mă gândesc că în momentul de față, urmă el, aş putea să fiu la palatul Saint-Paul, unde se află delfinul, să aud acel popor de treabă al Parisului, din care, la urma urmelor, mai mult de trei sferturi e de partea mea, strigând: *Trăiască Burgundia!* că dumneavoastră, regina mea, ați putea da, pentru întreaga Franță, adevărate porunci, ați putea semna adevărate edicte; ce n-aş da să-l văd pe blestematul de conetabil cerând milă şi îndurare! Oh! Asta aşa va fi, urmă el ridicându-se cât era de înalt; aşa va fi, nu-i aşa, seniorii mei? Aşa va fi, căci vreau eu; şi dacă unul singur dintre voi îmi spune că nu, îşi va înghiți minciuna!

— Domnule duce, zise regina, linişteşte-te. Am să trimit să cheme un medic ca să-ți panseze rana, numai dacă nu ai prefera ca eu însămi…

— Mulțumesc, doamnă, mulțumesc, răspunse ducele; e o zgârietură, şi să dea Dumnezeu ca viteazul meu Hector de Saveuse să nu aibă una mai mare!

— Dar ce fel de lovitură a primit?

— Pot să ştiu? Am avut măcar timpul să descalec pentru a mă duce să-l întreb dacă era viu sau mort?

Nu; l-am văzut căzând cu o săgeată înfiptă în mijlocul corpului ca un arac într-o vie. Bietul Hector! E sângele lui Hélyon de Jacqueville care cade asupra lui! Senior Jean de Vaux, ia seama la dumneata! Erai părtaş la omor; să vină o luptă şi poate că vei fi părtaş şi la pedeapsă.

— Foarte mulțumesc! monseniore, zise Jean de Vaux; însă chiar dacă s-ar întâmpla aşa ceva, ultimul meu suspin va fi pentru nobilul meu stăpân, ducele de Burgundia, ultimul meu gând pentru nobila mea stăpână, regina Isabela de Bavaria.

— Da, da, dragul meu baron, zise zâmbind Jean de Burgundia, care încetul cu încetul îşi uita mânia, ştiu că eşti viteaz şi că în ultima ta clipă, dacă Dumnezeu nu-ți vrea sufletul, eşti în stare să te iei la harță pentru el chiar cu diavolul, şi să-ți rămână ție, cu toate că micile păcate pe care le-ai făptuit îi dau Satanei unele drepturi asupra lui.

— Voi face cum e mai bine, monseniore.

— Bine; dar dacă regina nu mai are nimic să ne poruncească, părerea mea, domnilor, este să mergem să ne odihnim, căci vom avea nevoie de aşa ceva pentru mâine. Are să înceapă un adevărat război, şi Dumnezeu ştie când se va sfârşi.

Regina Isabela de Bavaria se ridică, arătând cu un gest că încuviința propunerea ducelui de Burgundia, şi ieşi din sală, sprijinindu-se de brațul pe care i-l oferise seniorul de Graville.

Ducele de Burgundia, uitând deja cele întâmplate ca şi când n-ar fi fost decât un vis, îi urma, răzând cu Jean de Vaux şi părând cu totul nepăsător la durerea pricinuită de rana care îşi deschidea pe

fruntea lui buzele-i şi sângerânde. Chastellux, de Laon şi de Bar veneau după ei, apoi, în sfârşit, de Giac şi l'Ile-Adam. Se întâlniră la uşă.

— Şi jurământul dumitale? întrebă râzând de Giac.

— Îl voi îndeplini, răspunse l'Ile-Adam, şi chiar începând de astă-seară.

Ieşiră.

Câteva minute mai târziu, sala aceea, plină, cu o clipă mai înainte, de zgomote nelămurite şi de lumini strălucitoare, rămăsese din nou tăcută şi întunecată.

Dacă am reuşit să dăm cititorilor noştri o idee cât mai exactă despre caracterul Isabelei de Bavaria, aceştia îşi vor da seama cu uşurinţă că vestea pe care i-o adusese Jean de Burgundia şi care îi spulbera toate speranţele, avusese asupra ei un efect cu totul contrariu decât cel pe care am văzut că l-a produs asupra ducelui; de la sângele rece al luptei, acesta din urmă trecuse la mânia chibzuirii, care se risipise la rându-i, de îndată ce putuse să se evaporeze în cuvinte. Isabela, dimpotrivă, ascultase relatarea cu calmul unui suflet duşmănos, însă îmbibat de politică; pătrunsese un nou venin în inima ei şi aşa destul de înveninată, în care atâtea patimi se îngrămădeau în tăcere, ascunse tuturor privirilor, pentru a izbucni în cele din urmă toate deodată, aşa după cum din craterul unui vulcan izbucnesc, în ziua erupţiei, împreună cu propriile-i mărunţaie, toate corpurile străine pe care, în intervalurile lui de odihnă, le-a aruncat acolo mâna oamenilor.

Însă înapoindu-se în apartamentul ei, fața îi era palidă, brațele înțepenite, dinții strânşi. Prea zbuciumată ca să se aşeze, prea tremurândă ca să se țină pe picioare, cu o zvârcolire nervoasă apucă una din coloanele patului, îşi lăsă capul pe brațul ce o susținea şi, pe jumătate aplecată, cu pieptul chinuit şi fierbinte, o strigă pe Charlotte.

Se scurseră câteva secunde fără să primească vreun răspuns, şi niciun zgomot din camera vecină nu dovedea că ar fi fost auzită.

— Charlotte! repetă ea bătând din picior şi dând glasului o expresie nelămurită şi nearticulată care făcea ca acest cuvânt să semene cu strigătul de dragoste sau de furie al unei fiare sălbatice, mai degrabă decât cu un nume rostit de o gură omenească.

Aproape numaidecât tânăra pe care o striga apăru la uşă, sfioasă şi tremurând; deosebise în accentul acela, bine cunoscut, al stăpânei, tot ce putea cuprinde ca mânie şi amenințare.

— Nu auzi că te chem, zise regina, şi trebuie să te strig de două ori?

— Vă cer de mii de ori iertare, nobila mea stăpână; însă eram acolo... cu...

— Cu cine?

— Cu un tânăr pe care îl cunoaşteți, pe care l-ați mai văzut... de care ați avut bunătatea să vă interesați.

— Dar cine e oare?

— Perrinet Leclerc.

— Leclerc, zise regina; de unde vine?

— De la Paris.

— Vreau să-l văd.

— Şi el, doamnă, voia să vă vadă şi cerea să vă vorbească; dar nu îndrăzneam...

— Adu-l încoace, îți spun. Numaidecât! În clipa de față! Unde se află?

— Acolo, zise tânăra.

Şi, ridicând tapiseria, strigă:

— Perrinet!

Acesta mai mult se repezi decât intră în apartament; regina şi el se aflară față în față.

Era pentru a doua oară când sărmanul negustor de fier avea să trateze de la egal la egal cu trufaşa regină a Franței; de două ori, cu toată deosebirea de condiție dintre ei, aceleaşi sentimente îi aduceau, de la cele două extremități ale scării sociale, unul în fața celuilalt. Numai că, prima oară era dragostea şi a doua, răzbunarea.

— Perrinet! zise regina.

— Doamnă? răspunse acesta privind-o țintă şi fără ca privirea suveranei să-l facă să o coboare pe a sa.

— Nu te-am mai văzut, adăugă Isabela.

— Ce era să mai caut? Mi-ați spus că dacă l-ar transporta viu la altă închisoare, să-l urmez până la poartă; dacă i-ar depune corpul într-un mormânt, să-l însoțesc până la groapă şi, mort sau viu, să mă înapoiez să vă spun: *Este acolo!* Doamnă regină, ei au prevăzut că puteați salva prizonierul sau dezgropa cadavrul şi l-au azvârlit, viu şi schilodit, în Sena.

— Pentru ce nu l-ai salvat sau răzbunat, nenorocitule?

— Eram singur; ei erau şase; doi au murit. Am

făcut tot ce mi-a stat în putință. Astăzi, am venit să fac mai mult.

— Să vedem, zise regina.

— Ah, pe conetabil nu-l puteți suferi, nu-i aşa, doamnă? Ați vrea să recuceriți Parisul; şi, unui om care s-ar oferi în acelaşi timp să vă predea Parisul şi să vă răzbune pe conetabil, i-ați dărui o favoare, ce ziceți?

Regina zâmbi cu o expresie care nu-i aparținea decât ei.

— Oh! zise ea, tot ce mi-ar cere omul acela!... Tot! Jumătate din zilele mele, jumătate din sângele meu. Numai că unde îl găsim?

— Pe cine?

— Pe omul acela!...

— Eu sunt, doamnă.

— Dumneata? Tu! zise Isabela uimită.

— Da, eu.

— Şi cum vei face?

— Sunt fiul consilierului municipal Leclerc; tatăl meu păstrează, noaptea, sub căpătâi, cheile oraşului; pot să mă duc într-o seară la el, să-l îmbrățişez, să luăm masa împreună, să mă ascund în casă în loc să ies, şi noaptea, să mă strecor în camera lui, să fur cheile, să deschid porțile...

Charlotte scoase un țipăt uşor; Perrinet nu păru să-l audă, regina nu-i dădu nicio atenție.

— Da, asta aşa este, zise Isabela chibzuind.

— Şi aşa va fi după cum v-am spus, urmă Leclerc.

— Dar, zise cu sfială Charlotte, dacă, în clipa când vei lua cheile, tatăl se trezeşte?

Părul lui Leclerc i se zbârli pe cap şi sudoarea îi

curse pe frunte la această idee; apoi, după o clipă, duse mâna la pumnal, îl trase afară pe jumătate, şi rosti doar aceste cuvinte:

— Îl voi adormi din nou.

Charlotte scoase un al doilea țipăt şi căzu într-un fotoliu.

— Da, zise Leclerc fără să dea atenție iubitei lui aproape leşinată, da, pot fi trădător şi paricid, însă mă voi răzbuna!

— Dar ce ți-au făcut? întrebă Isabela apropiindu-se de el, luându-i brațul şi privindu-l cu zâmbetul unei femei care înțelege răzbunarea, oricât de cumplită ar fi, oricât de mare i-ar fi prețul.

— Ce vă interesează, doamnă? Este o taină a mea. Tot ce aveți nevoie să ştiți, este că îmi voi ține făgăduiala, dacă o veți ține pe a voastră.

— Ei bine atunci, ce vrei? E vorba de Charlotte pe care o iubeşti?

Perrinet clătină din cap cu un zâmbet trist.

— Vrei aur? Îți voi da.

— Nu, zise Perrinet.

— Vrei noblețe, onoruri? Dacă vom lua Parisul, îți voi da comanda lui şi te fac conte.

— Nu e vorba de aşa ceva, murmură Leclerc.

— Atunci, ce vrei? întrebă regina.

— Sunteți regenta Franței?

— Da.

— Aveți drept de viață şi de moarte?

— Da.

— Ați pus să vă facă un sigiliu regal care poate să confere puterea voastră celui care este purtătorul unui document ce poartă acest sigiliu?

— Şi ce-i cu asta?

— Iată ce, îmi trebuie acest sigiliu în josul unui document, şi acest document să-mi predea o viață, o viață din care voi putea face ce vreau, de care nu voi datora socoteală nimănui, pe care voi avea dreptul să o cer chiar din mâna călăului.

Regina îngălbeni.

— Nu este nici a delfinului Carol, nici a regelui?

— Nu.

— Un document şi sigiliul meu regal! zise numaidecât regina.

Leclerc luă de pe o masă şi unul şi celălalt şi i le aduse. Ea scrise:

„Noi, Isabela din Bavaria, prin grația lui Dumnezeu regentă a Franței, având, din pricina ocupației monseniorului rege, guvernarea şi administrarea regatului, îi cedăm lui Perrinet Leclerc, negustor de fier la Podul-Mic, dreptul de viață şi de moarte asupra...”

— Numele? întrebă Isabela.

— Asupra contelui d’Armagnac, conetabil al regatului Franței, guvernator al oraşului Paris, răspunse Leclerc.

— Ah! zise Isabela lăsând să-i cadă pana, nu cumva pentru a-l ucide îmi ceri viața lui?

— Da.

— Şi îi vei spune, în ceasul morții sale, că îi iau Parisul, capitala lui, în schimbul vieții iubitului meu, pe care i-a luat-o; schimb pe schimb; nădăjduiesc că îi vei spune.

— Fără condiții, zise Leclerc.

— Fără sigiliu, atunci, zise regina respingând

hârtia.

— Îi voi spune; grăbiți-vă.

— Pe sufletul tău?

— Pe sufletul meu!

Regina luă din nou pana şi scrise în continuare:

„Îi cedăm lui Perrinet Leclerc, negustor de fier la Podul-Mic, dreptul nostru de viață şi de moarte asupra contelui d'Armagnac, conetabil al regatului Franței, guvernator al oraşului Paris, renunțând pentru totdeauna să reclamăm vreun drept asupra persoanei şi vieții sus-numitului conetabil".

Semnă şi aplică sigiliul în dreptul semnăturii.

— Ține, zise ea dându-i hârtia.

— Mulțumesc, răspunse Leclerc luând-o.

— E ceva infernal! izbucni Charlotte.

Tânăra fată, albă şi curată, părea un înger care e silit să fie de față la învoiala pe care o fac doi demoni între ei.

— Acum, adăugă Leclerc, am nevoie de un om de execuție cu care să mă pot sfătui şi înțelege; nobil sau din popor, n-are importanță, numai să aibă putere şi voință.

— Cheamă un valet, Charlotte.

Charlotte chemă un valet.

— Spune-i seniorului Villiers de l'Ile-Adam că îl aştept chiar acum şi adu-mi-l aici.

Valetul se înclină şi ieşi.

L'Ile-Adam, credincios jurământului, se întinsese îmbrăcat pe parchet, cu mantaua de război pe el; aşadar nu avu decât să se ridice pentru a fi în stare să apară în fața reginei.

Cinci minute mai târziu, se afla în prezența ei.

Isabela înaintă spre el şi, fără să dea atenție salutului său respectuos, îi zise:

— Senior de Villiers, iată un tânăr care îmi predă cheile Parisului; am nevoie de un om de curaj şi de execuție căruia să i le înmânez; m-am gândit la dumneata.

L'Ile-Adam tresări; ochii i se înflăcărară; se întoarse spre Leclerc, întinzând mâna spre a o strânge pe a lui, când băgă de seamă, după îmbrăcămintea negustorului de fier, că acela căruia avea să-i dea o asemenea dovadă de egalitate era un om din popor. Mâna îi recăzu de-a lungul coapsei şi figura luă din nou expresia de trufie obişnuită care îl părăsise pentru o clipă.

Niciuna din aceste mişcări nu-i scăpă lui Leclerc, care rămase nemişcat, cu brațele încrucişate pe piept, atât când l'Ile-Adam îi întinse mâna, cât şi când o retrase.

— Păstrați-vă mâna pentru a-l lovi pe duşman, senior de l'Ile-Adam, zise râzând Leclerc, cu toate că am oarecare drept s-o ating; căci, la fel ca şi dumneavoastră, îmi vând regele şi patria. Păstrați-vă mâna, senior de Villiers, cu toate că suntem frați în trădare.

— Tinere!... izbucni l'Ile-Adam.

— Nu-i nimic; să vorbim de altceva. Puteți să-mi faceți rost de cinci sute de lăncieri?

— Am o mie de oameni în oraşul Pontoise, care sunt sub comanda mea.

— Jumătate din această trupă va fi de ajuns, dacă e vitează. Am s-o introduc în oraş, împreună cu dumneavoastră. Aici îmi încetează misiunea. Nu mă

întrebați nimic mai mult.

— Restul mă priveşte pe mine.

— Atunci, să plecăm fără a pierde o clipă şi, de-a lungul drumului, am să vă destăinuiesc planurile mele.

— Curaj bun, senior de l'Ile-Adam! zise Isabela.

L'Ile-Adam puse un genunchi pe pământ, sărută mâna pe care i-o întindea nobila-i stăpână şi ieşi.

— Să nu uiți făgăduiala, Perrinet, zise regina. Să afle, înainte de a muri, că eu, duşmanca lui, sunt aceea care îi iau Parisul, în schimbul vieții iubitului meu.

— Va afla, răspunse Leclerc strângând la piept documentul şi încheind cu grijă nasturii de la haină.

— Adio, Leclerc, zise Charlotte cu jumătate de glas.

Dar tânărul nu o auzi şi se repezi afară din apartament fără să-i răspundă.

— Să-i călăuzească iadul şi să-şi atingă ținta.

— Dumnezeu să vegheze asupra lor! murmură Charlotte.

Cei doi tineri coborâră la grajduri; l'Ile-Adam alese doi din cei mai buni cai, fiecare puse şaua şi frâul la al său, şi încălecară.

— Unde vom găsi alții, când aceştia vor fi morți? zise Leclerc; căci, în goana în care vom alerga, nu ne vor putea duce decât a treia parte din drum.

— Mă voi face recunoscut de posturile burgundeze ce le vom întâlni în drum şi îmi vor da.

— Bine!

Înfipseră pintenii în pântecele cailor, le aruncară frâul pe gât şi plecară ca vântul.

Cu siguranță că acela care, la lumina scânteilor pe care le făceau să țâşnească în alergarea lor, i-ar fi văzut, în umbra acelei nopți cenuşii, alunecând umăr la umăr, cai şi călăreți înghițind spațiul, cu coama cailor fluturând în vânt, ar fi povestit, vreme de mulți ani, că a fost de față la trecerea unui nou Faust şi unui alt Mefistofel îndreptându-se pe nişte telegari fantastici, spre o întrunire infernală.

XX

Momentul fusese cum nu se poate mai bine ales de către Perrinet Leclerc pentru a-şi aduce la îndeplinire planul pe care-l urzise de a preda Parisul; enervarea burghezilor ajunsese la culme şi toată lumea îl învinuia de nenorocirile ce se întâmplau în acea vreme pe conetabil, care zilnic întețea asprimea şi cruzimea față de parizieni. Soldații săi îşi băteau joc de cetățeni, fără ca acestora să li se facă dreptate pentru maltratările suferite. De când generalul lor fusese silit să renunțe la asediul oraşului Senlis, erau acum şi mai furioşi din pricina înfrângerii. Nimeni nu putea ieşi din oraş şi, când vreunul, din întâmplare, voia s-o facă împotriva poruncilor date, dacă era prins de soldați, era prădat sau lovit; apoi, dacă se ducea să se plângă conetabilului sau magistratului regal al Parisului, i se răspundea: „Foarte bine; ce căutai acolo?”. Sau: „Nu v-ați mai tângui atât, dacă ar fi vorba de prietenii voştri burgundezii”; şi alte vorbe asemănătoare.

Gazeta Parisului relatează că maltratările nu-i scuteau nici pe servitorii din palatul regelui. Câțiva dintre ei ducându-se în pădurea Boulogne să caute arbori pentru a sărbători ziua de 1 mai, soldații care păzeau Ville-l’Évêque şi care aparțineau conetabilului, îi uimăriră, uciseră unul şi răniră mai

mulți. Şi asta nu era totul: întrucât duceau lipsă de bani, conetabilul hotărî să facă rost prin toate mijloacele cu putință. Porunci să se ia podoabele bisericilor şi până şi vasele de la Saint-Denis. Câmpurile pustiite nu mai procurau hrană. Punea să lucreze la metereze şi la maşinile de război muncitori pe care nu-i plătea şi care erau bătuți şi numiți secături, dacă aveau îndrăzneala să-şi ceară plata. Aceste, jigniri, care toate veneau de obicei de la contele d'Armagnac, prilejuiau, seara, diferite adunări pe străzile capitalei. Zvonurile cele mai fanteziste circulau peste tot şi erau primite cu strigăte de ură şi de răzbunare; dar în curând o trupă de soldați apărea la capătul străzii, pe care o ocupau în toată lățimea, luau sabia în mână, porneau caii la galop şi, lovind şi zdrobind tot ce întâlneau în cale, împrăştiau adunările, care se formau din nou în altă parte.

În seara de 28 mai 1418, una din aceste adunări se îngrămădise în piața Sorbona. Studenți, înarmați cu ciomege; măcelari cu cuțitul la şold; lucrători, ținând în mână sculele de care se slujeau în meseria lor şi care la nevoie, şi în mâinile unor oameni atât de deznădăjduiți, puteau folosi drept arme, formau cea mai mare parte din cei prezenți. Femeile jucau şi ele un rol activ şi care nu era totdeauna lipsit de primejdie; căci soldații loveau fără deosebire bărbați, femei, copii, chiar dacă se apărau sau nu, chiar dacă veneau ca duşmani sau numai din curiozitate, şi stabileau, încă de pe vremea aceea, principiile unei arte ale cărei tradiții se pare să le fi regăsit guvernările din zilele noastre.

— Dumneata ştii, jupân Lambert, zicea o bătrână ținându-se pe unul din cele două picioare ale ei care era mai lung, spre a ajunge la cotul celui căruia i se adresa; ştii pentru ce s-a luat cu forța pânza de la negustori? Spune, ştii?

— Bănuiesc, mătuşă Jehanne, răspunse cel întrebat, care era un meşter olar destul de cunoscut pentru a nu lăsa să-i scape vreuna din aceste adunări fără să se vâre şi el; bănuiesc că pentru a face corturi şi steaguri pentru armată, după cum spune blestematul de conetabil.

— Ei bine, te înşeli; pentru a coase toate femeile în saci şi a le arunca în râu.

— Vai de mine zise meşterul Lambert, care părea cu mult mai puțin revoltat decât interlocutoarea lui de această măsură samavolnică.

— Sunt sigură.

— Ei! dacă n-ar fi decât asta! zise un burghez.

— Dar ce-ți trebuie oare mai mult, jupân Bourdichon? urmă vechea noastră cunoştință, mătuşa Jehanne.

— Nu de femei se tem armagnacii, ci de asociațiile de bărbați; astfel că, toți cei care fac parte din vreo asociație trebuie să fie sugrumați. Cei care, mai dinainte, au jurat să vândă mai degrabă Parisul englezilor decât să-l predea burgundezilor, vor fi cruțați.

— Şi după ce îi vor recunoaşte? întrerupse meşterul olar cu o grabă care dovedea importanța pe care o dădea acestei veşti.

— După o pavăză de plumb având, de o parte o cruce roşie, şi de alta leopardul Angliei.

— Eu, zise un student urcându-se pe o bornă, am văzut un stindard cu armoariile lui Henric al V-lea al Angliei; fusese brodat la colegiul din Navara, care este compus în întregime din armagnaci, iar profesorii trebuiau să-l înfigă pe porțile oraşului.

— Jos cu ei! Jos cu colegiul! strigară mai multe glasuri care, din fericire, se stinseră unul după altul.

— Pe mine, zise un muncitor, m-a pus să lucrez douăzeci şi cinci de zile la o mare maşină de război căreia îi zic grietă, şi când m-am dus să-mi cer plata de la comandantul armatei, mi-a zis: „Secătură, nu ai măcar un gologan ca să-ți cumperi o sfoară şi să te duci să te spânzuri?”.

— La moarte! La moarte, comandantul armatei şi conetabilul! Trăiască burgundezii!

Aceste strigăte avură mai mult ecou decât cele de mai înainte şi se repetară în curând din gură-n gură.

În aceeaşi clipă se văzură strălucind, la capătul celălalt al străzii, lăncile unei companii de mercenari compusă din genovezi în serviciul personal al conetabilului.

Atunci începu una din acele scene despre care am vorbit şi pe care nu avem nevoie s-o descriem, fiind sigur că fiecare din noi poate să-şi facă o idee. Bărbați, femei şi copii o rupseră la fugă scoțând țipete de spaimă. Trupa se desfăşură în toată lățimea străzii şi, întocmai ca un uragan care fugăreşte frunzele toamnei, mătură din fața ei acel vârtej de ființe omeneşti, lovind pe unii cu vârful lăncii, zdrobindu-i pe alții sub copitele cailor, scotocin fiecare ungher de casă, fiecare crăpătură de uşă, cu o înverşunare şi o cruzime pe care le

desfăşoară aproape totdeauna militarii, când au de a face cu burghezii.

În momentul când apăruseră gărzile, toată lumea, după cum am spus, încercase să fugă, în afară de un tânăr plin de praf care, doar de câteva minute se amestecase printre cei adunați acolo; se mulțumise să se întoarcă spre poarta de care se rezemase şi, vârând lama pumnalului între zăvorul broaştei şi zid şi folosind-o ca o pârghie, făcuse să cedeze poarta, intrase în curte şi o închisese în urma lui. Apoi, după ce tropotul cailor, care se auzea din ce în ce mai slab, îl făcu să-şi dea seama că primejdia trecuse, deschise din nou poarta, scoase capul în stradă şi, văzând că în afară de câțiva muribunzi care horcăiau, strada era liberă, o porni liniştit pe strada Cordelierilor, pe care o coborî până la meterezul Saint-Germain şi, oprindu-se în fața unei căsuțe alăturate, apăsă pe un arc ascuns care o făcu să se deschidă.

— A! Tu eşti, Perrinet? zise bătrânul.

— Da, tată, am venit să mâncăm împreună.

— Fii binevenit, fiule.

— Dar asta nu e tot; o mare răzmeriță a izbucnit printre populația Parisului şi străzile sunt primejdioase noaptea. Aş vrea să mă culc aici.

— Ei bine, răspunse bătrânul, nu ai totdeauna camera şi patul tău, locul tău lângă foc şi la masă şi m-ai auzit vreodată să mă plâng că vii prea des să le ocupi?

— Nu, tată, zise tânărul aşezându-se pe un scaun şi sprijinindu-şi capul în mâini; nu, dumneata eşti bun şi mă iubeşti.

— Nu te am decât pe tine, copilul meu, şi nu mi-ai făcut niciodată vreun necaz.

— Tată, zise Perrinet ridicându-se, nu prea mă simt bine, dă-mi voie să mă retrag în camera mea; n-aş putea să iau masa cu dumneata.

— Du-te, fiule, eşti liber, eşti acasă la tine.

Perrinet deschise o uşiță care dădea spre primele trei trepte ale unei scări a cărei continuare era vârâtă în zid şi începu să urce agale acest fel de scară fără a întoarce capul, fără a-şi privi tatăl.

— Copilul meu e trist de câteva zile, zise oftând bătrânul Leclerc.

Şi se aşează singur la masă, pe care sosirea tânărului îl făcuse să pună un al doilea tacâm.

Câtva timp ascultă deasupra capului paşii fiului său; apoi nemaiauzind nimic, se gândi că dormea, murmură câteva rugăciuni pentru el şi, înapoindu-se în camera lui se urcă în pat, după ce avusese prevederea, după obiceiul lui, să strecoare cheile pe care le avea în primire, sub sulul de la căpătâiul pe care îşi odihnea capul.

Se scurse aproape o oră fără ca tăcerea ce domnea în casa bătrânului portar să fie tulburată. Deodată un uşor scârțâit se făcu auzit în prima cameră; uşa despre care am vorbit se deschise şi cele trei trepte de lemn pârâită pe rând sub paşii lui Perrinet, palid şi reținându-şi răsuflarea. Când simți podeaua sub picioare, se opri o clipă, să asculte. Niciun zgomot nu dădea de veste că ar fi auzit. Atunci înaintă pe vârful picioarelor, ştergându-şi fruntea cu mâna, spre camera tatălui său: uşa nu era închisă; o împinse.

Felinarul care-i slujea bătrânului, atunci când, din întâmplare, era silit să se scoale spre a se duce la poartă să recunoască vreun burghez întârziat, ardea pe cămin, şi palida lui lumină era de ajuns pentru ca portarul, dacă se trezea, să poată recunoaşte că nu era singur în cameră, însă Leclerc se temu că dacă stingea această lumină, s-ar fi putut izbi prin întuneric de vreo mobilă al cărei zgomot l-ar putea trezi pe tatăl lui din somnul în care era adâncit; preferă deci să-l lase aprins.

Era ceva înspăimintâtor să-l vezi pe acel tânăr, cu părul vâlvoi, cu fruntea lac de sudoare, cu mâna stângă strângându-şi pumnalul, rezemându-se cu dreapta de perete, oprindu-se la fiecare pas, pentru a da timp scândurilor să se aşeze sub picioarele lui, înaintând încet, însă totuşi înaintând spre patul pe care nu-l părăsea o clipă privirea-i scânteietoare, urmând, spre a ajunge acolo, o linie circulară ca aceea a tigrului şi tresărind la zgomotul bătăilor repezi ale inimii, care contrastau cu răsuflarea liniştită a bătrânului; în sfârşit, perdeaua pe jumătate trasă îi ascunse capul tatălui; mai făcu câțiva paşi, întinse mâna, o puse pe coloana patului şi se opri o clipă pentru a respira; apoi, plecându-şi corpul de la genunchi, strecură mâna umedă şi tremurândă sub căpătâi, câştigând câțiva centimetri pe minut, oprindu-şi răsuflarea, neluînd în seamă durerile cu care această poziție forțată îi cuprindeau toate membrele; căci îşi dădea seama că o mişcare, un suspin din partea tatălui, îl făcea pe fiul său paricid.

În cele din urmă simți răceala fierului, degetele-i

încleştate atingeau cheile; le trecu prin inelul de care erau agățate, le trase încetişor spre el, le prinse cu a doua mână şi le strânse în aşa fel încât zăngănitul lor să nu poată fi auzit; apoi, cu aceeaşi băgare de seamă de care dăduse dovadă la intrare, se îndreptă spre ieşire, stăpân pe comoara care avea să-i aducă răzbunarea.

La uşa din stradă, îl lăsară picioarele şi căzu pe treptele scării ce ducea la meterez; se afla acolo de câteva minute, când clopotul de la mănăstirea Cordelierilor bătu ora unsprezece.

Perrinet se ridică la a unsprezecea bătaie. Seniorul de l'Ile-Adam împreună cu cei cinci sute de oameni trebuiau să se afle la câțiva paşi de meterez.

Leclerc urcă repede scara. Când ajunse sus, auzi tropotul unor cai ce se îndreptau înspre partea unde se afla el; veneau din oraş.

— Cine e? strigă santinela.

— Rondul de noapte, răspunse glasul aspru al conetabilului.

Perrinet se aruncă la pământ. Detaşamentul trecu la câțiva paşi de el; santinela fu schimbată şi alta îi luă locul; detaşamentul se depărtă.

Perrinet se târî, ca un şarpe, spre mijlocul liniei pe care o străbătea santinela în timpul veghei; apoi, când trecu prin fața lui, se ridică deodată şi mai înainte ca santinela să se apere, să scoată un singur țipăt, îi înfipse până în plăsele pumnalul în gât.

Soldatul nu scoase niciun suspin şi căzu.

Perrinet târî cadavrul până la un loc unde o ieşitură a porții făcea umbra mai deasă şi, cu casca acestuia pe cap şi cu lancea în mână, pentru a fi

luat drept el, se apropie de marginea zidului, îşi aţinti câtva timp privirile spre câmpie şi, după ce se obişnui cu întunericul, i se păru că zăreşte o linie neagră şi îngroşată ce înainta în tăcere.

Perrinet îşi apropie amândouă mâinile de gură şi imită ţipătul bufniţei.

Un ţipăt asemănător îi răspunse din câmpie: era semnalul convenit.

Coborî şi deschise poarta. Un om se şi afla dincolo de poartă rezemat de unul din canaturi; era seniorul de l'Ile-Adam, pe care nerăbdarea îl împinsese înaintea celorlalţi.

— Bine, văd că te-ai ţinut de cuvânt, zise el pe şoptite.

— Şi oamenii voştri?

— Iată-i.

Într-adevăr, coloana, comandată de seniorul de Chevreuse, de seniorul Ferry de Mailly şi de contele Lyonnet de Bournonville, apăvu la colţul ultimei case a mahalalei Saint-Germain, îşi vârî capul pe sub gardul mobil de fier care acum era ridicat şi, întocmai ca un şarpe lung, se strecură prin această deschizătură înăuntrul oraşului. Perrinet închise poarta în urma coloanei, se urcă pe parapet şi azvârli cheile în şanţurile pline de apă.

— Ce-ai făcut? îi zise l'Ile-Adam.

— V-am luat orice posibilitate de a privi înapoi, răspunse el.

— Atunci să mergem înainte.

— Acesta vă este drumul, zise Leclerc arătându-i strada Paon.

— Şi tu?...

— Eu!... o iau pe alt drum.

Şi se avântă pe strada Cordelierilor, ajunse la podul Notre-Dame, trecu râul, coborî din nou pe strada Saint-Honoré până la palatul Armagnac şi se ascunse după colțul unui zid, unde rămase nemişcat ca o stană de piatră.

Între timp, l'Ile-Adam ajunsese la râu, urcase până la Châtelet şi, ajuns acolo, îşi împărțise mica trupă în patru cete: una, comandată de seniorul de Chevreuse, se îndreptă spre locuința delfinului care se afla în strada Verrerie; a doua, condusă de Ferry de Mailly, coborî pe strada Saint-Honoré pentru a înconjura palatul Armagnac şi a-l surprinde pe conetabil, pe care, după cum poruncise l'Ile-Adam, sub pedeapsa cu moartea, trebuia să i-l aducă viu; a treia, chiar sub comanda lui l'Ile-Adam, înaintă spre palatul Saint-Paul, unde se afla regele; a patra, comandată de Lyonnet de Bournonville, rămase în piața Châtelet, spre a da ajutor acelora din celelalte trei care ar fi avut nevoie. Toți strigau:

— Sfânta Fecioară a păcii! Trăiască regele! Trăiască Burgundia! Cei ce vor pace să pună mâna pe arme şi să ne urmeze!

La aceste strigăte, şi pe întreg lungul drumului, ferestrele se deschideau, capete înspăimântate apăreau palide în umbră, ascultau strigătele, recunoşteau culorile şi crucea Burgundiei, şi răspundeau prin strigătele de: „Moarte armagnacilor! Trăiască burgundezii!" Şi popor, burghezi, studenți, urmau înarmați şi cu mare larmă fiecare din acele cete.

Desigur că a fost o mare nesocotință din partea

şefilor ce le comandau de a atrage astfel atenția, căci prizonierul cel mai de preț pe care socoteau să pună mâna le scăpă. Tanneguy Duchâtel, la cea dintâi gălăgie pe care o auzi, alergă la delfin, răsturnă tot ce-i împiedica trecerea, pătrunse până în camera unde era culcat acesta şi, găsindu-l stând rezemat în coate pe marginea patului, fără să piardă o clipă, fără să răspundă la întrebările sale, îl înfăşură în cuverturile patului, îl aruncă pe umerii-i vânjoşi, întocmai ca o dădacă, şi îl luă cu el. Robert Le Masson, aghiotantul său, îi ținea calul pregătit; încălecă împreună cu prețioasa-i povară şi, zece minute mai târziu, Bastilia de necucerit îşi inchidea porțile în urma lor, punând la adăpost, între zidurile-i groase, pe singurul moştenitor al vechii monarhii franceze.

Ferry de Mailly, care se îndrepta spre palatul Armagnac, nu fu mai norocos decât seniorul de Chevreuse; conetabilul, pe care l-am văzut comandând câțiva oameni de rond, auzi strigătele burgundezilor şi, în loc să intre la locuința sa, după ce îşi dăduse seama că orice apărare ar fi fost zadarnică, se gândi să-şi scape viața. Se adăposti în casa unui zidar sărac, îi mărturisi cine este şi îi făgădui o răsplată pe măsura serviciului pe care îl cerea de la el; acesta îl ascunse şi îi făgădui să păstreze taina.

Trupa care credea că-l surprinde se apropie deci de palatul Armagnac, puse pază la toate ieşirile şi se apucă să forțeze intrarea principală. În clipa când aceasta ceda, un om se desprinse de lângă zidul din față, îi dădu la o parte pe toți, şi se năpusti primul

în clădire; Ferry de Mailly nu intră decât al doilea.

Între timp, seniorul de l'Ile-Adam, mai norocos, înconjura palatul Saint-Paul şi, după o slabă luptă cu gărzile, intra înăuntrul apartamentelor şi ajungea până la acela al regelui. Acest sărman şi bătrân monarh, de care îşi râdeau slujitorii ce de multă vreme nu-i mai ascultau poruncile, părea, în seara aceea, să fi fost cu totul uitat de ei; o lampă cu o slabă licărire abia îi lumina apartamentul; câteva resturi ale unui foc ce nu era de ajuns să gonească frigul şi umezeala dintr-o cameră atât de mare, fumegau pe vatra şi în colțul unui larg cămin gotic; pe un scăunel de lemn tremura un bătrân pe jumătate dezbrăcat.

Era regele Franței.

L'Ile-Adam se repezi în cameră, merse drept la pat, pe care îl găsi gol şi, întorcându-se, îl zări pe bătrânul monarh care, cu mâinile-i zbârcite şi tremurânde, îngrămădea resturile unor tăciuni.

Înaintă respectuos spre el şi îl salută în numele ducelui de Burgundia.

Regele se întoarse, lăsându-şi mâinile întinse spre foc, îl privi vag pe cel care-i vorbea, şi zise:

— Ce mai face vărul meu de Burgundia? De multă vreme nu l-am mai văzut

— Sire, mă trimite la voi pentru ca toate nenorocirile ce pustiesc regatul vostru să ia sfârşit.

Regele se întoarse spre foc fără a răspunde.

— Sire, adăugă l'Ile-Adam care văzu că, în momentul acela de demență, regele nu putea nici înțelege nici urmări rațiunile politice despre care voia să-i vorbească; sire, ducele de Burgundia vă

roagă să încălecați şi să apăreți, alăluri de mine, pe străzile capitalei.

Carol al VI-lea se ridică în neştire, se sprijini de brațul lui l'Ile-Adam şi îl urmă fără rezistență, căci nu-i mai rămăsese acestui sărman prinț nici memoria, nici judecata.

Puțin îi păsa deci despre ce se poruncea în numele său şi în mâinile cui cădea. Nu ştia nici măcar ce însemna armagnac şi burgundez.

L'Ile-Adam, cu regala lui captură, se îndreptă spre Châtelet. Căpitanul înțelesese că prezența monarhului în mijlocul burgundezilor ar fi un semn de încuviințare regală pentru tot ce avea să se întâmple; îşi dădu deci prizonierul în mâinile lui Lyonnet de Bournonville, recomandându-i o supraveghere atentă, însă plină de menajamente.

După îndeplinirea acestei măsuri politice, porni în galop pe strada Saint-Honoré, descălecă la poarta clădirii lui d'Armagnac, înăuntrul căreia nu se auzeau decât strigăte şi blesteme şi, repezindu-se pe scară, se izbi cu atâta putere de un om care cobora, încât amândoi se ținură unul de altul ca să nu cadă. Se recunoscură.

— Unde este conetabilul? întrebă l'Ile-Adam.

— Îl caut, răspunse Perrinet Leclerc.

— Blestemat să fie Ferry de Mailly, care l-a lăsat să scape.

— Dar nici nu s-a mai înapoiat acasă.

Şi amândoi se repeziră afară ca doi smintiți, apucând fiecare pe prima stradă ce o găsiră în față.

În vremea aceasta avea loc un măcel îngrozitor. Nu se auzeau decât strigătele: *La moarte! Moarte*

armagnacilor! Ucideți! Ucideți-i pe toți! Corporații de studenți, de burghezi, de măcelari, străbăteau străzile, pătrundeau în casele pe care le ştiau că aparțin partizanilor conetabilului şi îi tăiau pe nenorociții aceia cu lovituri de secure şi de spadă. Cete de femei şi de copii îi dădeau gata, cu cuțitele, pe cei care mai respirau încă.

De îndată ce se văzuse scăpat de jugul conetabilului, poporul îl numise ca magistrat regal al Parisului pe Vaux de Bar, în locul lui Duchâtel. Noul magistrat, văzându-i pe parizieni cuprinşi de o atât de mare furie, nu îndrăznea să li se opună şi spunea, la vederea atâtor măceluri:

— Prieteni, faceți ce vă va plăcea.

Astfel că în curând începu un măcel îngrozitor. Câțiva armagnaci se adăpostiseră în biserica stăreției Saint-Eloi, o parte din burgundezi le descoperiră ascunzişul şi îl semnalară celorlalți. Pentru a-i ocroti, seniorul de Villette, abatele de la Saint-Denis, în zadar înaintă spre uşă, îmbrăcat în veşminte preoțeşti şi ținând în mână sfintele daruri. Dar securile pline de sânge îi şi mânjeau patrafirul şi se roteau deasupra capului său, când seniorul de Chevreuse îl luă sub ocrotirea lui şi porniră împreună. Plecarea sa fu semnalul unui măcel general înăuntrul bisericii; nu se mai auzeau decât țipete, nu se vedeau sclipind decât securi şi spade; morții se îngrămădeau în naos şi, din acel morman de trupuri omeneşti, curgea, întocmai ca un izvor la poalele unui munte, un pârâu de sânge. L'Ile-Adam, care trecea, auzi strigătele şi se repezi cu calul pe sub portal:

— E bine, zise el văzându-i la treabă; iată un lucru bun şi văd că am nişte măcelari pricepuți!... Copii, l-ați văzut pe conetabil?

— Nu! Nu! răspunseră douăzeci de glasuri deodată. — Nu! Moarte conetabilului! Moarte armagnacilor!

Şi nimicirea continuă.

L'Ile-Adam se întoarse din drum şi se duse să-şi caute dușmanul în altă parte.

O scenă asemănătoare se petrecea la turnul palatului. Câteva sute de oameni se refugiaseră acolo şi încercau să se apere. În mijlocul lor, cu crucifixul în mână, se aflau episcopii de Coutances, de Bayeux, de Senlis şi de Xaintes; asaltul nu ținu decât o clipă; burgundezii escaladară turnul cu toată ploaia de pietre ce cădea asupra lor; apoi, odată stăpâni pe palat, îi uciseră pe toți cei care se aflau închişi acolo.

În mijlocul acestui măcel, un om mai palid, mai gâfâind, mai plin de sudoare decât ceilalți, năvăli fără veste.

— Conetabilul, zise el, conetabilul este aici?

— Nu, răspunseră în cor burgundezii.

— Unde este?

— Nu se ştie, jupân Leclerc; căpitanul l'Ile-Adam a pus să se anunțe că ar da o mie de scuzi de aur celui care i-ar arăta unde se află ascuns.

Perrinet nu mai ascultă mai departe, se avântă pe una din scările înălțate pe turn şi, lăsându-se să alunece, se văzu în stradă.

O trupă de arcaşi genovezi fusese surprinsă în apropiere de mănăstirea Saint-Honoré şi, cu toate că

se predaseră şi li se făgăduise viața, îi uciseră după ce îi dezarmară; nenorociții primeau moartea în genunchi cerând îndurare, dar ceilalți se întreceau care mai de care să lovească. În timpul acesta, doi oameni cu câte o torță în mână, se mulțumeau să le smulgă căştile, să-i cerceteze pe fiecare în parte, apoi lăsau celor ce veneau după ei, grija de a-i ucide, dedându-se acelei cercetări cu migala răzbunării. Se întâlniră în mijlocul mulțimii şi se recunoscură.

— Conetabilul? întrebă l'Ile-Adam.

— Îl caut, răspunse Perrinet

— Domnule Leclerc! se auzi în clipa aceea un glas.

Perrinet întoarse capul şi-l recunoscu pe cel ce i se adresa.

— Ce este, Thiébert, zise el, ce vrei de la mine?

— Puteți să-mi spuneți unde l-aş putea găsi pe seniorul de l'Ile-Adam?

— Eu sunt, spuse căpitanul.

Un om îmbrăcat într-o haină pătată de ipsos şi de var, se apropie.

— Este adevărat că ați făgăduit o mie de scuzi de aur cui vi-l va preda pe conetabil?

— Da, zise l'Ile-Adam.

— Veniți să mi-i numărați, urmă zidarul, şi vă voi arăta locul unde se află ascuns,

— Întinde şorțul, spuse l'Ile-Adam.

Şi îi aruncă în el pumni de aur.

— Acum, spune-mi unde este?

— Acasă la mine; am să vă conduc.

Un hohot de râs răsună în urma lor; l'Ile-Adam se întoarse spre a-l căuta pe Perrinet Leclerc; acesta dispăruse.

— Să mergem repede; arată-mi drumul.

— O clipă, urmă Thiébert, țineți-mi torța asta ca să-i număr.

L'Ile-Adam, tremurând de nerăbdare, îi lumină zidarului care numără scuzii unul câte unul, până la ultimul; mai lipseau vreo cincizeci.

— Nu e toată suma, zise el.

L'Ile-Adam îi aruncă în şorț un lanț de aur care prețuia şase sute de scuzi. Thiébert porni înaintea lui.

Un om le-o luase înainte: era Perrinet Leclerc.

Abia auzise despre târguiala de sânge pe care o făceau Thiébert şi căpitanul, că se şi repezise cu sufletul la gură în direcția ascunzişului conetabilului. Se opri în fața uşii casei lui Thiébert; era închisă pe dinăuntru; pumnalul îi aduse acelaşi serviciu ca în piața Sorbonei, şi uşa se deschise.

Auzi oarecare zgomot în a doua cameră.

— Acolo este!... zise el.

— Dumneata eşti, gazdă? întrebă cu jumătate de glas conetabilul.

— Da, răspunse Leclerc; dar stingeți lumina căci ar putea să vă trădeze.

Şi văzu, prin crăpăturile peretelui despărțitor, că acesta îi urmase sfatul.

— Acum, deschideți-mi.

Uşa se întredeschise; Perrinet se repezi asupra conetabilului, care scoase un țipăt; pumnalul lui Leclerc îi străpunsese umărul drept

O luptă înverşunată se încinse între cei doi.

Conetabilul, care se credea în siguranță după spusele lui Thiébert, era fără arme şi pe jumătate

dezbrăcat. Cu tot acest neajuns, l-ar fi înăbuşit cu uşurinţă pe Leclerc în braţele-i vânjoase, dacă n-ar fi avut rana care îi paraliza mişcarea unuia din ele; cu toate astea, cu cel care-i mai rămânea, îl înşfăcă pe tânăr, îl strânse la piept şi, apăsându-şi adversarul cu toată greutatea şi cu toată puterea, se lăsă să cadă odată cu el, nădăjduind că îi va zdrobi capul de podea.

Cu siguranţă că ar fi izbutit, însă capul lui Perrinet nimeri salteaua care fusese întinsă pe jos spre a-i servi de pat.

Conetabilul scoase un al doilea ţipăt. Perrinet, care nu lăsase din mână pumnalul, i-l înfipse în braţul stâng.

Dădu drumul adversarului, se ridică de pe jos clătinându-se, şi mergând de-a-ndărătelea căzu peste o masă ce se afla în mijlocul odăii, pierzându-şi prin cele două răni sângele şi puterile.

Perrinet se ridică şi începu să-l caute şi să-l strige, când deodată o a treia persoană, cu o torţă în mână, apăru la uşa odăii şi lumină scena.

Era l'île-Adam.

Perrinet se repezi din nou asupra conetabilului.

— Opreşte-te, zise l'Ile-Adam; dacă ţii la viaţa ta, opreşte-te!

Şi îi apucă braţul.

— Senior de l'Ile-Adam, viaţa acestui om îmi aparţine, îi spuse Leclerc; regina mi-a dăruit-o. Iată sigiliul său; aşadar lăsaţi-mă.

Scoase hârtia de la piept şi i-o arătă căpitanului.

Contele d'Armagnac, răsturnat pe masă, nefiind în stare, din pricina celor două răni, să opună vreo

rezistență, îi privea pe cei doi; ambele brațe îi atârnau şi sângerau.

— Bine, zise l'Ile-Adam; nu vreau viața lui, aşa că totul e în regulă.

— Pe sufletul dumneavoastră? zise Leclerc oprindu-l din nou.

— Pe sufletul meu! Însă am făcut un jurământ; lasă-mă să-l îndeplinesc.

Leclerc încrucişă brațele şi privi ce avea să se întâmple. L'Ile-Adam trase spada, îi apucă lama aproape de vârf şi se apropie de conetabil.

Acesta, văzând că totul era terminat pentru el în lumea aceasta, închise ochii, dădu capul pe spate şi începu să se roage.

— Conetabile, zise l'Ile-Adam smulgându-i cămaşa ce-i acoperea pieptul, conetabile, ți-aminteşti că ai jurat, într-o zi, pe Sfânta Fecioară şi pe Cristos că nu o să porți viu crucea roşie a Burgundiei?

— Da, răspunse conetabilul, şi mi-am ținut jurământul, căci voi muri.

— Conte d'Armagnac, urmă l'Ile-Adam aplecându-se spre el şi scrijelindu-i pieptul cu vârful spadei, în aşa fel încât să descrie o cruce sângerândă, ai mințit; căci porți încă viu crucea roşie a Burgundiei. Ți-ai călcat jurământul iar eu mi l-am ținut pe al meu.

Conetabilul nu răspunse decât printr-un suspin. L'Ile-Adam îşi vârî la loc spada în teacă.

— Asta e lot ce voiam de la tine, zise el; acum, mori ca un sperjur şi ca un câine. E rândul tău, Perrinet Leclerc.

Conetabilul redeschise ochii şi repetă cu un glas

abia şoptit:

— Perrinet Leclerc!

— Da, zise acesta aruncându-se din nou asupra nefericitului conte d'Armagnac gata să moară, da, Perrinet Leclerc, cel pe care soldații tăi l-au sfâşiat din porunca ta. Se pare că aici fiecare a făcut un jurământ. Ei bine, eu am făcut două: primul, conetabile, este să afli în ceasul morții tale că regina Isabela de Bavaria este cea care ți-a luat Parisul în schimbul vieții cavalerului de Bourdon; iată-l îndeplinit, căci ai aflat. Al doilea, conte Armagnac, este că aflând acest lucru aveai să mori; şi acest jurământ, adăugă el împlântându-i pumnalul în inimă, l-am îndeplinit tot cu atâta sfințenie ca şi pe cel dintâi. Să-i ajute Dumnezeu, pe lumea asta şi pe cealaltă, celui care se ține cu cinste de cuvânt!

XXI

Aşadar Parisul, neputând fi cucerit de către puternicul duce de Burgundia şi de numeroasa lui armată, îşi deschisese în timpul nopții, întocmai ca o curtezană capricioasă, porțile unui simplu căpitan comandant a şapte sute de lăncieri. Burgundezii, cu torța într-o mână, cu fierul în alta, se împrăştiaseră prin vechile străzi ale cetății regale, stingând focul cu sânge, uscând sângele cu foc. Perrinet Leclerc, pricina obscură a acestui mare eveniment, după ce luase tot ce voia să aibă, adică viața conetabilului, reintrase în rândurile poporului, unde de aci înainte istoria îl va căuta în zadar, unde va muri neştiut de nimeni după cum se născuse necunoscut, şi de unde ieşise o oră pentru a-şi lega de una din cele mai mari catastrofe ale monarhiei numele lui popular, înfumurat de nemurirea unei mari trădări.

În timpul acesta, pe toate porțile, se năpusteau în Paris, ca nişte vulturi pe un câmp de bătălie, seniorii şi militarii care voiau să-şi ia şi ei partea lor din această mare pradă, din care până în ceasul acela numai regalitatea avusese prilejul să se înfrupte. Mai întâi era l'Ile-Adam care, sosind primul, apucase partea leului; erau seniorul de Luxemburg, frații Fosseuse, Crèvecoeur şi Jean de Poix; erau, în urma seniorilor, căpitanii garnizoanelor din Picardia şi din

l'Ile-de-France; în sfârşit, erau, în urma căpitanilor, țăranii din împrejurimi care, pentru a nu lăsa nimic după ei, jefuiau arama, în vreme ce stăpânii lor jefuiau aurul.

Apoi, după ce vasele din biserici au fost topite, după ce lăzile Statului au fost golite, după ce n-a mai rămas un ciucure sau o floare de crin de aur pe mantaua regală, au aruncat catifeaua goală pe umerii bătrânului Carol; l-au aşezat pe tronul său pe jumătate distrus; i-au pus pana în mână şi patru decrete pe masă. L'Ile-Adam şi Chastelux au fost făcuți mareşali; Charles de Lens, amiral; Robert de Maillé, mare pitar şi, după ce a semnat, regele credea că a domnit.

Poporul privea toate astea prin ferestrele Luvrului.

— Bun! zicea lumea, după ce au jefuit aurul, iată-i acum că jefuiesc şi slujbele; din fericire sunt mai multe semnături date de mâna regelui decât erau scuzi în lăzi. Luați, luați, seniori; însă Hannotin de Flandra are să vină şi, dacă n-are să fie mulțumit de ce îi veți fi lăsat, s-ar putea prea bine să-şi facă o singură parte din toate ale voastre.

Cu toate astea Hannotin de Flandra (era numele pe care şi-l dădea în glumă însuşi ducele de Burgundia) nu se grăbea să vină; nu văzuse cu ochi buni pe unul din căpitanii săi intrând într-un oraş la porțile căruia el bătuse de două ori cu spada fără să i se deschidă. Primi la Montbéliard mesajul care îi anunța această veste neaşteptată şi îndată, în loc să-şi continue drumul, se retrase la Dijon, una din capitalele sale. Cât despre regina Isabela, aceasta rămăsese la Troyes, înfiorându-se încă de succesul

acțiunii sale; ducele şi ea nu se vedeau, nu-şi scriau; s-ar fi putut zice că sunt doi complici al unui omor nocturn care şovăiau să se întâlnească față în față, la lumina soarelui.

Între timp, Parisul trăia o viață febrilă şi nervoasă. Deoarece se spunea că regina şi ducele nu aveau să se înapoieze în oraş atâta vreme cât ar mai rămâne acolo un singur armagnac, şi cum doreau să-l revadă pe duce şi pe regină, în fiecare zi acest zvon, căruia absența celor doi părea să-i dea oarecare temei, era pretextul unui nou măcel. În fiecare noapte se auzea strigătul de „alarmă!". Poporul străbătea oraşul cu torțe. Se spunea că armagnacii intrau din nou în Paris când prin poarta Saint-Germain, când prin poarta Templului. Cete de oameni, în fruntea cărora se aflau măcelarii cu cuțitele late ce luceau la capătul brațelor goale străbăteau Parisul în toate direcțiile; apoi, câte unul striga: „Hei! Veniți încoace! Iată casa unui armagnac!", cuțitele îl căsăpeau pe stăpân, iar focul îi mistuia casa. Trebuia, ca să ieşi pe stradă fără teamă, să porți capişonul albastru şi crucea roşie. Câțiva adepți mai zeloşi, formară o societate burgundeză, căreia îi ziseră societatea Sfântului Andrei; fiecare din membrii ei purta o coroană de trandafiri roşii; şi, cum mulți preoți intraseră în această societate, fie din prevedere, fie din sentiment, slujeau liturghia cu această podoabă pe cap. Pe scurt, văzând asemenea lucruri, ai fi putut crede că Parisul se află în beția unor serbări de carnaval, dacă n-ai fi întâlnit în fiecare stradă atâtea locuri negre acolo unde fuseseră arse casele, atâtea locuri roşii acolo unde

fuseseră ucişi oameni.

Printre cei mai înverşunaţi trepăduşi de zi şi de noapte, era unul care se făcea remarcat prin nepăsarea în faţa măcelului şi dibăcia în execuţie. Nu exista un incendiu unde el să nu-şi pună torţa, niciun omor în care să nu-şi minjească mâna cu sânge. Când era văzut cu capişonul roşu, cu jiletca roşiatică, strânsă cu o curea din piele de bivol de care atârna o spadă lată cu două tăişuri, al cărei mâner îi atingea bărbia şi al cărei vârf ajungea până la laba piciorului, cei care doreau să vadă cum se decapitează cât mai repede un armagnac n-aveau decât să-l urmeze; se şi născocise un proverb popular care spunea că meşterul Cappeluche făcea să sară capul fără ca boneta aibă vreme să-şi dea seama.

Astfel încât Cappeluche era eroul acelor serbări; chiar măcelarii îl recunoşteau drept meşterul lor şi îi dădeau întâietate. El era cel care se afla în fruntea tuturor gloatelor, sufletul turor răzmeriţelor. Cu un singur cuvânt, oprea mulţimea care-l urma; cu un gest, o repezea înainte; văzându-i pe toţi oamenii aceia ascultând de unul singur, credeai că este o vrăjitorie la mijloc

În vreme ce Parisul răsuna de toate acele strigăte, se lumina de atâtea torţe şi focuri şi, în fiecare noapte, se trezea tresărind de spaimă, bătrâna Bastilie se înălţa în marginea dinspre răsărit, neagră şi tăcută. Strigătele de afară nu aveau ecou, lumina torţelor nu aveau reflexe; podul era înalt, gardul mobil de fier era scund. În timpul zilei, nicio vieţuitoare nu se arăta pe ziduri; fortăreaţa părea să

se păzească singură; numai că, atunci când gloata se apropia mai mult decât i se părea potrivit, se vedea ieşind de la fiecare etaj şi aplecându-se spre mulțimea aceea atâtea săgeți câte ferestruici erau, fără a se putea deosebi dacă erau oameni sau vreo maşină care le punea în mişcare. Văzând aceasta, mulțimea, chiar de-ar fi fost condusă de însuşi Cappeluche, întorcea spatele clătinând din cap; săgețile intrau la loc pe măsură ce gloata se depărta, şi bătrâna fortăreață îşi relua, după câteva clipe, acel aer nepăsător şi blajin asemenea celui al porcului spinos care, după ce se îndepărtează primejdia, îşi culcă pe spinare întocmai ca perii unei blăni, miile de lănci cărora le datorează respectul ce i-l poartă celelalte animale.

Noaptea, aceeaşi linişte şi acelaşi întuneric; în zadar îşi lumina Parisul străzile sau ferestrele, nicio lumină nu se vedea înapoia ferestrelor zăbrelite ale Bastiliei, nicio vorbă omenească nu se făcea auzită înăuntrul zidurilor; doar din când în când, la ferestrele turnurilor ce se înălțau la cele patru colțuri, trecea capul vigilent al unei santinele, care numai de acolo putea să vegheze ca nu cumva se pregătească vreo surpriză la poalele meterezelor; şi acest cap, odată apărut, rămânea atât de nemişcat, încât s-ar fi putut, atunci când îl lumina o rază de lună, să fie luat drept una din acele măşti gotice pe care fantezia arhitecților o pironea, ca un ornament fantastic, la arcada podurilor sau la antablamentul catedralelor.

Cu toate astea, într-o noapte întunecoasă, către sfârşitul lunii iunie, în vreme ce santinelele vegheau

la cele patru colțuri ale Bastiliei, doi oameni urcau scara strâmtă şi circulară ce ducea spre platformă. Primul care apăru pe terasă era un bărbat între 42 şi 45 de ani; statura îi era uriaşă, iar forța lui era pe măsura staturii. Era îmbrăcat într-o întreagă armură, deşi drept armă ofensivă, în locul de unde lipsea spada, de centironul lui nu era agățat decât unul din acele pumnale lungi şi ascuțite care se numeau pumnale de grație; mâna stângă se sprijinea din obişnuință pe mânerul pumnalului, în vreme ce cu dreapta ținea respectuos una din acele bonete de catifea garnisite cu blană, pe care cavalerii o schimbau, într-una din clipele lor de odihnă, în locul coifurilor de bătălie, care uneori aveau o greutate între patruzeci şi patruzeci şi cinci de livre[41]. Capu-i descoperit lăsa deci să se vadă, sub nişte sprâncene dese, ochii de un albastru închis; nasul coroiat, o față înnegrită de soare, dădeau ansamblului acestei înfățişări un caracter de severitate pe care o barbă lungă de un deget, tăiată rotund şi un păr negru ce cobora pe fiecare latură a obrajilor, nu reuşeau să-l îmblânzească.

Bărbatul pe care l-am descris mai sus abia ajuns pe platformă, se întoarse şi întinse brațul spre deschizătura prin care trecuse; o mână fină şi durdulie ieşi la iveală spre a se prinde de mâna aceea puternică şi, numaidecât, cu ajutorul acestui punct de sprijin, un tânăr între 16 şi 17 ani, îmbrăcat numai în catifea şi mătase, cu părul blond, cu trup subțirel, cu membre plăpânde, se avântă pe terasă şi, sprijinindu-se de brațul însoțitorului său,

41-Aproximativ 20 kg. (N.T.).

ca şi când acest neînsemnat urcuş i-ar fi pricinuit o mare oboseală, păru să caute din obişnuință un scaun pe care să se poată odihni. Dar, văzând că acest obiect fusese socotit că nu are ce căuta pe platforma fortăreței, se resemnă, îşi prinse a doua mână de prima formând un fel de inel cu ajutorul căruia mai mult se atârnă decât se sprijini de brațul atletic care avea să-i suporte cel puțin jumătate din greutatea pe care picioarele erau sortite să o susțină, şi începu astfel o plimbare pe care părea să o facă mai mult din respect pentru cel care-l însoțea decât dintr-o hotărâre a propriei sale voințe.

Se scurseră câteva minute fără ca unul sau altul să tulbure tăcerea nopții printr-o simplă vorbă, sau să întrerupă plimbarea pe care îngustimea platformei o făcea destul de limitată. Zgomotul paşilor celor doi nu forma decât un singur zgmot, atât de mult mersul uşor al copilului se confunda cu mersul greoi al soldatului; ai fi zis că e un singur corp şi umbra lui, ai fi crezut că unul singur trăia pentru admândoi. Deodată militarul se opri, cu fața întoarsă spre Paris şi îl sili pe tânărul însoțitor să facă la fel; de acolo li se deschidea priveliştea întregului oraş.

Era tocmai una din acele nopți de zarvă pe care am încercat să o zugrăvim. La început nu se deosebea, de pe platformă, decât o îngrămădire nelămurită de case întinzându-se de la răsărit spre apus, ale căror acoperişuri, prin întuneric, păreau că se țin unele de altele, întocmai scuturile unei trupe de soldați ce pornesc la asalt. Dar deodată, când o ceată pornea pe un drum paralel cu cel pe

care îl puteau îmbrățișa privirile, flacăra torțelor, luminând o stradă în toată lungimea ei, părea să despice un cartier al oraşului; umbre roşietice se grăbeau într-acolo cu strigăte şi râsete; apoi, la prima cotitură care-i schimba direcția, mulțimea dispărea împreună cu luminile ei, nu însă şi cu zgomotul. Totul recădea în întuneric, iar vuietul ce se auzea părea să fie gemetele înăbuşite oraşului, căruia războiul civil îi sfâşia măruntaiele cu fierul şi cu focul.

La acest spectacol şi la acest zgomot, figura soldatului se făcu mai posomorâtă ca de obicei; sprâncenele i se atinseră încruntându-se, brațul stâng se întinse spre patul Luvru, şi atât de strânşi îşi ținea dinții, încât abia putură să-i treacă printre buze cuvintele adresate tânărului său însoțitor:

— Monseniore, iată oraşul vostru; îl recunoaşteți?

Figura tânărului căpătă o expresie de melancolie de care, cu o clipă mai înainte, nu l-ai fi crezut în stare. Îşi aținti privirile în ochii militarului şi, după ce se uită câteva clipe în tăcere, zise:

— Viteazul meu Tanneguy, l-am privit adesea, la o asemenea oră, de la ferestrele palatului Saint-Paul, aşa cum îl privesc în clipa de față de pe terasa Bastiliei. Uneori l-am văzut liniştit, însă cred că niciodată nu l-am văzut fericit.

— Alteța Voastră să mă ierte, zise Duchâtel, însă credeam, până în ziua de azi, că erați preocupat mai mult de plăcerile voastre decât de treburile Franței.

— Părintele meu (de când Duchâtel îl salvase pe tânărul delfin din mâinile burgundezilor, acesta îl numea astfel), mustrarea dumitale nu este decât pe

jumătate îndreptățită. Atâta timp cât i-am văzut lângă tronul Franței pe cei doi frați ai mei, da, este adevărat, n-a mai rămas loc în sufletul meu decât pentru glume şi nebunii; dar, de când Dumnezeu i-a chemat la el într-un fel pe cât de neaşteptat pe atât de îngrozitor, am uitat orice neseriozitate pentru a nu-mi aminti decât de un lucru, anume că la moartea iubitului meu tată (pe care să-l țină Dumnezeu!), acest frumos regat al Franței nu avea alt stăpân decât pe mine.

— Aşadar, tinere leu, reluă Tanneguy cu o expresie vădită de bucurie, sunteți dispus să-l apărați, cu ghearele şi cu dinții, împotriva lui Henric al Angliei şi împotriva lui Jean de Burgundia?

— Împotriva fiecăruia din ei separat, Tanneguy, sau împotriva amândorura împreună, cum le va plăcea mai bine.

— Ah! monseniore, Dumnezeu vă insuflă aceste cuvinte pentru a uşura inima bătrânului vostru prieten. După trei ani, iată prima oară când răsuflă şi ea din tot pieptul. Dacă ați şti câte îndoieli trec prin inima unui om ca mine, atunci când monarhia căreia şi-a închinat brațul, viața şi poate chiar şi onoarea, este prada unor lovituri atât de aspre cum a fost aceea a cărei singură speranță sunteți astăzi; dacă ați şti de câte ori m-am întrebat dacă nu sosise vremea ca această monarhie să lase locul alteia, şi dacă nu era o răzvrătire împotriva lui Dumnezeu de a încerca să o susții, când el părea să o părăsească; căci... să mă ierte Dumnezeu dacă hulesc! căci, de treizeci de ani încoace, de fiecare dată când şi-a aruncat privirile asupra nobilului vostru neam, n-a

făcut-o decât să-l lovească, iar nu să-l ajute. Da, urmă el, îți vine să crezi că e un semn fatal pentru o dinastie, atunci când şeful ei este bolnav de corp şi de minte, cum este seniorul nostru regele; poți crede că toate s-au întors pe dos, atunci când îl vezi pe primul vasal al unei coroane lovind cu securea şi cu spada ramurile tulpinei regale, aşa cum a făcut trădătorul Jean față de nobilul duce de Orleans, unchiul vostru; poți crede în sfârşit că statul se află pe calea pierzaniei, când vezi doi nobili tineri, cum erau cei doi frați mai mari ai Alteței Voastre, seceraţi, unul după altul de o moarte atât de neaşteptată şi atât de ciudată, încât dacă nu te-ai teme că insulți pe Dumnezeu şi pe oameni, ai zice că primul nu are niciun amestec în această întâmplare şi că ceilalți poartă întreaga vină; – şi când, pentru a face față războiului, războiului civil, răscoalelor populare, nu rămâne decât un tânăr slab ca Alteța Voastră, – vai! monseniore, monseniore, îndoiala care de atâtea ori era cât pe-aci să-mi zdrobească inima este destul de firească şi mi-o veți ierta!

Prințul se agață de gâtul lui.

— Tanneguy, toate îndoielile sunt îngăduite celui care, ca tine, se îndoieşte după ce a acționat, celui care, ca tine, se gândeşte că Dumnezeu, în mânia lui, loveşte o dinastie până la ultimul ei moştenior, şi îl îndepărtează pe ultimul moştenitor al acestei dinastii de mânia lui Dumnezeu.

— Şi n-am şovăit, tânărul meu stăpân. Când i-am văzut pe burgundezi intrând în oraş, am alergat ca o mamă la copilul ei; căci, cine putea să vă salveze, sărmane tânăr, dacă nu eu? Nu putea fi regele, tatăl

vostru; regina, de departe, n-ar fi avut puterea, iar de aproape (Dumnezeu să-i ierte gândurile!) n-ar fi avut poate dorința. Monseniore, chiar dacă ați fi fost liber să fugiți, chiar dacă ați fi găsit coridoarele palatului Saint-Paul pustii şi poarta deschisă, odată ajuns în stradă, v-ați fi simțit mai stingherit în acest oraş cu mii de răspântii decât ultimul dintre supuşii voştri. Nu mă aveați aşadar decât pe mine; în clipa aceea, monseniore, mi s-a părut şi mie că Dumnezeu nu părăsea nobila voastră familie, atât mult mi s-au întețit puterile. V-am luat în brațe, monseniore, şi nu cântăreați în mâinile mele mai mult decât o pasare în ghearele unui vultur. — Da, chiar dacă aş fi întâlnit întreaga armată a ducelui de Burgundia, şi ducele în fruntea ei, mi se părea că aş fi fost în stare să-l răstorn pe duce şi să străbat armata fără să se întâmple vreo nenorocire nici unuia nici altuia şi, în clipa aceea, sunt sigur că Dumnezeu era cu mine. Dar de atunci, monseniore, de când vă aflați în siguranță înapoia meterezelor inexpugnabile ale Bastiliei; când în fiecare noapte, după ce am privit îndelung din înălțimea acestei terase, spectacolul pe care, astă-seară, îl privim amândoi; când după ce am văzut Parisul, oraşul regal, în prada unor asemenea răzmerițe, şi că poporul este cel care domneşte şi regalitatea care se supune; când, cu urechile asurzite de larmă, cu ochii obosiți de lumini, coboram în camera voastră şi când, tăcut şi rezemat de căpătâiul patului, vedeam ce somn liniştit aveați, în vreme ce războiul civil alerga prin Statul vostru şi pârjolul prin capitala voastră, mă întrebam dacă e într-adevăr vrednic de

regat cel care dormea un somn atât de liniştit şi atât de fără griji, în vreme ce regatul său avea o veghe atât de zbuciumată şi atât de sângeroasă?

O umbră de nemulțumire trecu, întocmai ca un nor, peste fața delfinului.

— Aşadar îmi pândeai somnul, Tanneguy?

— Monseniore, mă rugam, lângă patul vostru pentru Franța şi pentru Alteța Voastră.

— Şi dacă, astă-seară, nu m-ai fi găsit aşa cum doreai, ce aveai de gând?

— Aş fi condus-o pe Alteța Voastră într-un loc sigur şi m-aş fi azvârlit, singur şi fără armură, în mijlocul duşmanilor la prima ciocnire, căci nu-mi mai rămânea decât să mor; cu cât mai devreme, cu atât mai bine.

— Ascultă, Tanneguy, în loc să mergi singur şi fără armură în întâmpinarea duşmanului, vom merge amândoi şi bine înarmați; ce zici?

— Că Dumnezeu v-a dat voința, mai trebuie acum să vă dea şi forța.

— Vei fi acolo ca să mă sprijini.

— Este un război lung cel pe care îl vom avea de dus, monseniore, – lung şi obositor, nu pentru mine care, de treizeci de ani, trăiesc împlătoşat, după cum Alteța Voastră trăieşte în catifea. Veți avea de luptat cu doi duşmani, din care unul singur l-ar putea face să tremure pe un mare rege. Odată spada scoasă din teacă şi stindardul din mănăstirea Saint-Denis, va trebui ca niciunul din ele să nu intre la locul lor până când cei doi duşmani ai voştri, Jean de Burgundia şi Henric al Angliei, primul să se afle sub pământul Franței şi celălalt în afara hotarelor

Franței. Pentru a ajunge acolo, vor avea loc încăierări aspre. Nopțile de pândă sunt reci, zilele de pe câmpii ucigătoare; va trebui dusă o viață de soldat în loc de a continua o existență de prinț; nu mai este vorba de o oră de turnir, ci de zile întregi de luptă; nu sunt doar câteva luni de hărțuieli, ci ani îndelungați de lupte şi de bătălii. Monseniore, gândiți-vă bine.

Tânărul prinț, fără să-i răspundă lui Tanneguy, îi părăsi brațul şi se duse drept la soldatul care făcea de pază la una din turelele Bastiliei; într-o clipă cureaua de care era prinsă tolba arcaşului fu strânsă în jurul taliei delfinului, arcul din lemn de frasin al soldatului trecu în mâinile prințului, iar glasul tânărului căpătase un accent de hotărâre pe care nimeni nu i-l cunoştea, atunci când, întorcându-se spre Duchâtel care rămăsese uimit, îi zise:

— Părintele meu, socotesc că vei dormi liniştit, deşi este prima noapte de strajă a fiului tău.

Duchâtel se pregătea să-i răspundă, când dezvăluirea unei scene ce se petrecea la poalele Bastiliei veni să-i schimbe direcția gândurilor.

De câteva clipe, zgomotul se apropiase şi o lumină mare strălucea dinspre strada Cerisaie; totuşi era cu neputință să descoperi pe cei ce pricinuiau acel zgomot, nici să ghiceşti adevărata pricină a acelei lumini, poziția transversală a străzii şi înălțimea caselor împiedicând privirile să pătrundă până la gloata ce le pricinuia. Deodată se auziră nişte țipete mai lămurite şi un om pe jumătate dezbrăcat se repezi din strada Cerisaie în strada Sfântul Anton,

fugind şi chemând în ajutor. Era urmărit, la mică distanță, de câțiva oameni care strigau şi ei: „La moarte! La moarte! Ucideți-l pe armagnac!”.

În fruntea celor ce-l urmăreau pe acel nenorocit, se putea recunoaşte meşterul Cappeluche după sabia-i mare, cu două tăişuri, pe care o purta scoasă din teacă şi plină de sânge pe umăr, după jiletca-i cărămizie şi după picioarele goale. Între timp fugarul, a cărui alergare avea o repeziciune supraomenească datorită fricii, era să scape de ucigaşii săi apucând-o după colțul străzii Sfântul Anton şi ascunzându-se îndărătul zidului de la palatul Tuornelles, când picioarele i se împiedicară în lanțul ce se întindea în fiecare seară la capătul străzii. Făcu câțiva paşi clătinându-se şi veni să cadă la o aruncătură de săgeată de zidurile Bastiliei. Cei care îl urmăreau, înştiințați chiar de căderea lui, săriră pe deasupra lanțului sau trecură pe dedesubt, astfel încât, atunci când nenorocitul voi să se ridice, văzu strălucind deasupra capului sabia lui Cappeluche şi recăzu pe amândoi genunchii strigând: *Iertare!* nu de la oameni, ci de la Dumnezeu.

Din primul moment în care scena pe care am povestit-o avusese drept teatru marea stradă Sfântul Anton, niciunul din acele amănunte nu putuseră scăpa nici lui Tanneguy, nici delfinului. Acesta mai cu seamă, fiind mai puțin obişnuit cu asemenea spectacole, privea totul cu un interes pe care îl trădau mişcările-i nervoase şi sunetele nearticulate ale glasului, astfel încât, atunci când cel urmărit căzu, Cappeluche nu fusese mai grăbit să se

repeadă asupra victimei decât tânărul prinț în a scoate o săgeată din tolbă şi a o potrivi pe coarda arcului cu cele două degete ale mâinii drepte. Arcul se îndoi ca o trestie fragilă, aplecându-se în mâna stângă, în vreme ce mâna dreaptă aducea coarda până la umărul tânărului, şi ar fi fost foarte greu de presupus, oricare ar fi fost diferența de distanță, care ar ajunge mai repede la țintă, săgeata delfinului ori sabia lui Cappeluche, când Tanneguy, întinzând cu repeziciune brațul, apucă săgeata de mijloc şi o rupse între cele două mâini ale arcaşului regal.

— Ce faci, Tanneguy? Ce faci? îi spuse delfinul bătând din picior; nu vezi că omul acela îl va ucide pe unul de-ai noştri, că un burgundez îl va asasina pe un armagnac?

— Să moară toți armagnacii, monseniore, mai înainte ca Alteța Voastră să mânjească fierul uneia din săgețile sale cu sângele unui asemenea om!

— Dar, Tanneguy! Tanneguy!... Vai! priveşte!

La strigătul delfinului, Tanneguy îşi aruncă din nou privirile asupra străzii Sfântul Anton; capul armagnacului se afla la zece paşi de corp, iar meşterul Cappeluche îşi ştergea liniştit de sânge sabia cea lungă, fredonând aria unui cântec destul de cunoscut:

Duce de Burgundia,
Să-ți dea Domnul numai bucurii!

— Priveşte, Tanneguy, priveşte, zicea delfinul plângând de furie; dacă nu erai tu, dacă nu erai tu!... Dar priveşte odată...

— Da, da, văd destul de bine, zise Tenneguy... Dar v-o repet, omul acela nu putea să moară din mâna voastră.

— Dar, pe toți sfinții! Cine e oare omul acela?

— Omul acela, monseniore, este meşterul Cappeluche, călăul oraşului Paris.

Delfinul îşi lăsă în jos amândouă brațele şi îşi coborî capul spre piept.

— O, vere de Burgundia, zise el cu un glas înăbuşit, pentru a păstra cele mai frumoase patru regate ale creştinătății, n-aş vrea să întrebuințez oamenii şi mijloacele de care te slujeşti tu pentru a-mi răpi ce-mi mai rămâne dintr-al meu.

Între timp, unul din oamenii din ceata lui Cappeluche, apucă de păr, cu o mână, capul mortului şi îl apropie de o torță pe care o ținea cu cealaltă. Lumina se îndreptă spre fața acelui cap şi trăsăturile nu erau atât de desfigurate de agonie, încât Tanneguy, din vârful Bastiliei, să nu-l poată recunoaşte pe Henric de Marle, prietenul său din copilărie şi unul din cei mai apropiați şi mai devotați dintre armagnaci; un suspin adânc ieşi din pieptu-i vânjos.

— La naiba! meştere Cappeluche, zise omul din popor aducând capul acela călăului, mare priceput mai eşti dacă poți reteza capul primului cancelar al Franței cu atâta repeziciune şi fără nicio şovăială ca şi când ar fi fost vorba de ultimul vagabond!

Călăul zâmbi cu bunăvoință; avea şi el linguşitorii lui.[42]

42-Dacă ne-ar învinui cineva că ne complăcem în asemenea amănunte, i-ar răspunde că nu este nici gustul, nici vina noastră,

În aceeaşi noapte, cu două ore înainte de ivirea zorilor, o trupă puțin numeroasă, însă bine înarmată şi bine echipată, ieşi cu multă băgare de seamă pe poarta exterioară a Bastiliei, o luă în tăcere pe drumul ce ducea spre podul Charenton şi, după ce îl străbătu, urmă vreme de aproape opt ore țărmul drept al Senei fără să fie schimbată vreo vorbă, fără să se ridice vreo vizieră. În sfârşit, către orele unsprezece dimineața, ajunse în apropierea unui oraş întărit.

— Acum, monseniore, spuse Tanneguy, cavalerului ce se afla cel mai aproape de el, puteți ridica viziera şi striga: *Sfântul Carol şi Franța!* Căci

---

ci numai vina istoriei. Un citat din lucrarea *Ducii de Burgundia* a baronului de Barante, va dovedi poate că nu am ales nici nuanțele cele mai jalnice, nici tablourile cele mai respingătoare ale acestei nefericite epoci. Când regii şi prinții îşi înarmează popoarele pentru războaie civile, când folosesc instrumente omeneşti pentru a-şi rezolva neînțelegerile şi a-şi sluji interesele, nu mai este vina instrumentului care loveşte, iar sângele vărsat cade asupra capului care porunceşte şi asupra brațului care conduce.

Să revenim la citatul nostru; iată-l:

„Ajunsese sângele până la gleznă în curtea închisorilor; se ucidea de asemenea în oraş şi pe străzi. Bieții arcaşi genovezi erau izgoniți din casele unde erau găzduiți şi dați pe mâna norodului furios. Femei şi copii erau prefăcuți în bucăți; o biată femeie gravidă fu azvârlită moartă pe caldarâm şi cum copilul se vedea zbătându-se în pântecele ei, ziceau: „Ia te uită, cățeluşul tot mai mişcă”. Mii de grozăvii se făptuiau asupra cadavrelor; li se făcea o eşarfă sângerândă, ca şi conetabilului; erau târâți pe străzi; corpurile contelui de Armagnac, al cancelarului Robert de Masson, al lui Raimond de la Guerre, au fost plimbate pe o leasă de nuiele prin tot oraşul, apoi au fost lăsate, vreme de trei zile, pe treptele palatului”.

Baronul de Barante trebuie să fi luat cu el însuşi aceste amănunte de la Juvénal des Ursins, autorul contemporan cu care cititorii noştri au mai făcut cunoştință. (N.A.).

iată eşarfa albă a armagnacilor şi puteți intra în credinciosul vostru oraş Melun.

În felul acesta delfinul Carol, pe care istoria l-a denumit după aceea *Victoriosul,* şi-a petrecut prima noapte de strajă şi a făcut primul marş de război.

XXII

Motivele politice care îl reţineau pe ducele de Burgundia departe de capitală sunt uşor de explicat.

Din moment ce un altul, mai norocos decât el, pusese stăpânire pe Paris, se gândise să-i lase această cinste, pe care nu i-o putea răpi, dar să tragă de partea sa foloasele ce-i puteau reveni. Nu-i fusese greu să prevadă că reacţiile fireşti ce urmează după asemenea schimbări politice aveau să aducă după ele omoruri şi răzbunări menumărate; că prezenţa sa la Paris nu ar putea împiedica toate acestea decât făcându-l nepopular chiar în ochii partizanilor săi, în vreme ce lipsa lui l-ar cruţa de răspunderea sângelui vărsat. De altfel, sângele acesta curgea din vinele armagnacilor; li se luase destul sânge ca să slăbească pentru multă vreme partidul care îi era potrivnic; duşmanii lui cădeau, unii după alţii, fără ca el să-şi dea nici măcar osteneala să-i lovească. Apoi, când ar socoti că poporul era sătul de măceluri, când ar vedea oraşul ajuns la acel punct de oboseală când nevoia de odihnă ia locul celei de răzbunare, când ar putea să cruţe fără osteneală şi fără primejdie resturile schilodite ale unui partid lovit în şefii săi, atunci avea să intre în oraş, întocmai ca îngerul păzitor al zidurilor acestuia, stingând focul, oprind sângele şi

proclamând pacea şi amnistia pentru toată lumea.

Pretextul pe care îşi motiva lipsa are o atât de mare legătură cu urmarea povestirii noastre încât nu putem să nu-l aducem la cunoştința cititorilor noştri.

Tânărul senior de Giac, pe care l-am văzut, la castelul din Vincennes, certându-se cu seniorii de Graville şi de l'Ile-Adam pentru inima Isabelei de Bavaria, o însoțise, după cum am spus, pe regină la Troyes. Trimis de regala lui suverană cu mai multe mesaje importante pe lângă ducele de Burgundia, atenția îi fusese atrasă, la curtea prințului, de domnişoara Caterina de Thian, una din fetele din suita ducesei de Charolais[43]. Tânăr, viteaz şi frumos, crezuse că aceste trei calități, îmbinate cu încrederea pe care i-o dădea convingerea că le are, erau titluri îndestulătoare pe lângă acea frumoasă şi nobilă fată; cu o uimire mereu crescândă, observă însă că omagiile lui erau primite fără a părea că sunt luate în seamă mai mult decât ale celorlalți seniori.

Ideea că avea un rival îi trecu cea dintâi prin minte seniorului de Giac; o urmări pe domnişoara de Thian ca o umbră, îi pândi toate gesturile, îi surprinse toate privirile şi sfârşi, cu toată stăruința geloziei, prin a rămâne convins că niciunul din tinerii ce o înconjurau nu era mai norocos sau mai favorizat decât el. Era bogat, purta un nume nobil; se gândi că oferta mâinii sale ar cuceri poate mândria fetei în lipsa dragostei. Răspunsul

---

43-Contele de Charolais, fiul ducelui Jean, se căsătorise cu prințesa Michelle, fiica regelui Carol al VI-lea. (N.A.).

domnişoarei de Thian fu atât de lămurit şi atât de politicos totodată, încât seniorul de Giac îşi pierdu restul de speranţă şi îşi păstră întreaga dragoste. Îi venea să înnebunească tot gândindu-se mereu şi neînţelegând nimic. Singurul lui mijloc de scăpare era plecarea; avu puterea să o cheme în ajutor. Luă prin urmare mesajele ducelui şi se înapoie la regină.

Abia trecuseră şase săptămâni, când un nou mesaj îl aduse iarăşi la Dijon. Absenţa îi fusese mai prielnică decât prezenţa. Ducele îl primi cu mai multă prietenie, iar domnişoara de Thian cu mai multă bunăvoinţă; câtva timp nu-i venea să creadă în fericirea lui; dar în sfârşit, într-o zi, ducele Jean îi făgădui că are să facă un nou demers pe lângă aceea pe care o iubea. O atât de puternică protecţie avea să înlăture multe greutăţi; seniorul de Giac primi oferta cu bucurie şi, două ore mai târziu, un al doilea răspuns, pe atât de favorabil pe cât de lipsit de speranţă fusese cel dintâi, îi dovedi că, fie că domnişoara de Thian cugetase la meritele cavalerului, fie că înrâurirea ducelui fusese atotputernică, nu este bine niciodată, într-o asemenea împrejurare, să dai o prea pripită crezare primului refuz al unei femei.

Ducele declară deci că nu avea să se înapoieze la Paris înainte de celebrarea căsătoriei celor doi tineri. Aceasta a fost încântătoare. Ducele a ţinut să suporte singur toate cheltuielile. Dimineaţa, au avut loc turniruri şi întreceri cu lancea în care s-au dat multe dovezi de iscusinţă; prânzul s-a terminat prin dulciuri minunate şi bine meşteşugite, iar seara, o dramă religioasă, al cărei subiect era Adam primind-

o pe Eva din mâinile lui Dumnezeu, a fost aplaudată îndelung. În acest scop a fost chemat de la Paris un poet renumit, căruia i s-au plătit cheltuielile călătoriei şi a primit douăzeci şi cinci de scuzi de aur. Toate acestea se întâmplau între 15 şi 20 iunie 1418.

În sfârşit, ducele Jean se gândi că a sosit momentul să intre în capitală. Îi porunci seniorului de Giac să pornească înainte şi să-i anunțe sosirea. Acesta nu se învoi să se despartă de tânăra-i soție decât atunci când ducele îi făgădui că o va face să intre în rândul doamnelor reginei şi să i-o aducă la Paris. În drumul lui, de Giac trebuia să o înştiințeze pe Isabela de Bavaria că ducele va fi pe data de 2 iulie la Troyes, şi aveau să plece împreună la Paris.

La 14 iulie, Parisul se trezi în sunetul voios al clopotelor. Ducele de Burgundia şi regina sosiseră la poarta Sfântului Anton; întreg poporul se afla pe străzi; toate terasele prin fața cărora urmau să treacă spre a se îndrepta spre palatul Saint-Paul erau împodobite cu tapiserii ca în timpul unei procesiuni religioase; toate balcoanele erau încărcate de flori, toate ferestrele de femei. Şase sute de burghezi îmbrăcați în jiletci albastre, şi conduşi de seniorul de l'Ile-Adam şi de seniorul de Giac, porniseră în întâmpinarea lor, aducându-le cheile oraşului ca unor învingători. Poporul urma în valuri, împărțit pe bresle, rânduit în urma steagurilor respective, strigând cu bucurie: *Ura!* şi uitând că răbdaseră de foame în ajun şi că vor răbda şi a doua zi.

Cortegiul se apropie de regină, de duce şi de suita

lor, care aşteptau călare. Ajungând în faţa ducelui, burghezul care aducea cheile de aur pe o tipsie de argint, puse un genunchi pe pământ:

— Monseniore, zise l'Ile-Adam, atingându-le cu vârful spadei; iată cheile oraşului vostru. În lipsa voastră nimeni nu le-a primit, şi vă aşteptam spre a vi le înmâna.

— Dă-mi-le, senior de l'Ile-Adam, zise ducele; căci pe bună dreptate, dumneata ai dreptul să le atingi înaintea mea.

L'Ile-Adam descălecă şi le prezentă respectuos ducelui, care le agăţă de arcada şeii, în faţa securii de luptă. Mulţi găsiră această faptă prea îndrăzneaţă din partea unui om care intra ca pacificator, iar nu ca duşman; însă atât de mare era bucuria pe care o simţeau de a revedea pe regină şi pe duce, încât entuziasmul nu scăzu cu nimic din această pricină.

Atunci un alt burghez înaintă şi îi înmână ducelui două tunici de catifea albastră, una pentru el, alta pentru contele Filip de Saint-Pol, nepotul său[44].

— Mulţumesc, domnilor, zise el; v-aţi gândit bine când aţi prevăzut că mi-ar plăcea să intru în oraşul vostru, îmbrăcat în culorile reginei.

Scoţându-şi apoi tunica de catifea, o îmbrăcă pe aceea care îi fusese oferită şi îi porunci nepotului să facă la fel. Văzând aceasta, întreg poporul strigă:

— Trăiască Burgundia! Trăiască regina!

Trompetele sunară; burghezii se împărţiră în două cete şi se rânduiră de o parte şi de alta a ducelui şi reginei; gloata porni în urma lor. Cât despre seniorul

---

44-Contele de Saint-Pol era fiul ducelui de Brabant, mort în lupta de la Azincourt. (N.A.).

de Giac, acesta îşi recunoscuse soția în mijlocul suitei doamnei Isabela; părăsi locul pe care i-l rezervase eticheta pentru a-l ocupa pe acela pe care i-l arăta nerăbdarea. Cortegiul se puse în mişcare.

Pretutindeni pe unde trecea, îl însoțeau strigăte de speranță şi de bucurie; florile plouau de la toate ferestrele, ca o zăpadă înmiresmată, şi acopereau caldarâmul sub picioarele calului reginei; era un delir îmbătător, şi l-ai fi crezut ieşit din minți pe cel care ar fi venit să spună, în mijlocul acestei sărbători, că, pe aceleaşi străzi unde se presărau atâtea flori proaspete, unde se auzeau atâtea strigăte voioase, omorul, în ajun chiar, răspândise atâta sânge şi agonia făcuse să se audă atâtea țipete.

Cortegiul ajunse în fața palatul Saint-Paul. Regele îl aştepta, pe ultima treaptă a peronului. Regina şi ducele descălecară şi urcară treptele; regele şi regina se sărutară. Poporul izbucni în urale; credea că s-au stins toate dezbinările prin sărutul regal; uita însă că, de la Iuda şi Cristos, cuvintele trădare şi sărut se scriu cu aceleaşi litere.

Ducele pusese un genunchi pe pământ; regele îl ridică.

— Vere de Burgundia, zise el, să uităm tot ce s-a petrecut, căci din pricina neînțelegerilor noastre s-au întâmplat mari nenorociri; dar, slavă Domnului! nădăjduim să găsim cel mai bun leac, dacă ne vei da o mână de ajutor.

— Sire, răspunse ducele, ce am făcut eu a fost spre binele Franței şi spre onoarea Maiestății Voastre; cei care v-au spus contrariul erau mai mult

duşmanii voştri decât ai mei.

Sfârşind aceste cuvinte, ducele sărută mâna regelui, care intră în palatul Saint-Paul; regina, ducele şi suita lor îl urmară. Tot ce era îmbrăcat în aur intră în palat; numai poporul rămase în stradă, şi doi soldaţi din gardă instalaţi la poarta palatului restabiliră îndată bariera de oţel care desparte prinţi şi supuşi, regalitate şi popor. Nu are importanţă, poporul era prea uluit pentru a băga de seamă că era singurul căruia nu i se adresase niciun cuvânt, nu i se făcuse nicio făgăduială. Se împrăştie strigând: „Trăiască regele! Trăiască Burgundia!" şi abia seara îşi dădu seama că îi era şi mai multă foame decât în ajun.

A doua zi, oamenii se adunară în grupuri mari, ca de obicei. Întrucât nu era nicio serbare în ziua aceea, niciun cortegiu pentru a-l vedea când trece, poporul se îndreptă spre palatul Saint-Paul, nu pentru a striga: „Trăiască regele! Trăiască Burgundia!", ci pentru a cere pâine.

Ducele Jean apăru în balcon; spuse că se îngrijea să pună capăt foametei şi sărăciei care pustiau Parisul; însă adăuga că acest lucru era greu, din pricina prădăciunilor şi jafurilor pe care le făcuseră armagnacii în împrejurimile capitalei.

Poporul recunoscu temeinicia acestui motiv şi ceru să-i fie predaţi prizonierii ce se aflau închişi la Bastilia; căci, spunea el, cei care sunt păziţi în aceste închisori se răscumpără totdeauna cu ajutorul aurului, şi noi suntem cei care plătim despăgubirea.

Ducele le răspunse înfometaţilor că se va face

după dorința lor. Drept urmare, în lipsă de pâine, li se dădu pe mână o rație de şapte prizonieri. Aceştia erau seniorul Enguerrand de Marigny, martir coborâtor dintr-un martir; seniorul Hector de Chartres, tatăl arhiepiscopului de Reims, şi Jean Taranne, un burghez bogat; istoria a uitat numele celorlalți patru[45]. Poporul îi măcelări; aceasta îi făcu să mai capete răbdare. Ducele, de partea lui, mai pierdea astfel şapte duşmani şi câştiga o zi de odihnă; era un adevărat folos.

A doua zi, noi adunări, noi strigăte, o nouă rație de prizonieri; însă de astă dată, mulțimea avea mai multă foame de pâine decât sete de sânge; îi conduse, spre marea lor uimire, pe cei patru prizonieri la închisoarea Châtelet şi îi încredință comandantului; apoi porni să jefuiască palatul Bourbon, şi cum aci se găsea un stindard pe care era brodat un dragon, câteva sute de oameni se duseră să-l arate ducelui de Burgundia ca o nouă dovadă a alianței dintre armagnaci şi Anglia şi, sfâşiindu-l în bucăți, îi târâră zdrențele prin noroi, strigând: „Moarte armagnacilor! Moarte englezilor!”, dar fără să ucidă pe nimeni.

Între timp ducele vedea că puțin câte puțin răzmerița se apropia de el, întocmai ca o maree de țărm; se temea că după ce se legase atâta vreme de pricinile aparente, poporul să nu se lege de pricinile reale; trimise deci în timpul nopții, să cheme la palatul Saint-Paul câțiva burghezi cu vază din Paris, care îi făgăduiră că, dacă voia să restabilească pacea şi să pună fiecare lucru la locul lui, îi vor veni în

45-Juvénal, *Enguerrand de Monstrelet.* (N.A.).

ajutor. Sigur de sprijinul lor, ducele aşteptă mai liniştit ziua următoare.

A doua zi, nu se mai auzea decât un singur strigăt, căci nu mai exista decât o singură nevoie: „Pâine! Pâine!”

Ducele apăru în balcon şi voi să vorbească; vociferările îi acoperiră glasul; coborî şi se vârî, fără arme şi cu capul descoperit în mijlocul acelui popor jigărit şi înfometat, dând mâna cu toată lumea, azvârlind aurul în dreapta şi-n stânga. Poporul se strânse în juru-i înăbuşindu-l cu încolăcirile sale, apăsându-l cu tălăzuirile, înspăimântător în dragostea-i de leu ca şi în furia-i de tigru. Ducele simți că era pierdut, dacă nu opunea puterea morală a cuvântului acestei îngrozitoare puteri fizice; ceru din nou să vorbească, şi glasul i se pierdu fără să fie auzit; în cele din urmă se adresă unui om din popor care părea să aibă oarecare înrâurire asupra gloatei. Omul se urcă pe o bornă şi spuse:

— Tăcere! Ducele vrea să vorbească, să-l ascultăm.

Mulțimea supusă tăcu. Ducele avea o tunică de catifea brodată cu aur şi un lanț de preț la gât; omul acela nu avea decât un vechi capişon roşu, o tunică vişinie şi picioarele goale. Cu toate astea el obținuse ceea ce în zadar ceruse puternicul duce Jean de Burgundia.

El se dovedi norocos şi în celelalte porunci ca şi în cea dintâi. Când văzu că se restabilise tăcerea, zise:

— Faceți cerc.

Mulțimea se îndepărtă. Ducele, muşcându-şi buzele până la sânge, ruşinat de a fi silit să recurgă

la asemenea manevre şi să se slujească de astfel de oameni, urcă din nou pe peronul de pe care acum îi părea rău că a coborât. Omul din popor îl urmă, îşi plimbă privirile deasupra mulțimii, pentru a şti dacă era gata să asculte ce avea să i se spună, apoi, întorcându-se către prinț:

— Acum vorbiți, domnule duce, zise el; sunteți ascultat.

Şi se culcă la picioarele sale, ca un câine la picioarele stăpânului.

În acelaşi timp, câțiva seniori ce erau în serviciul ducelui de Burgundia sosind din interiorul palatului Saint-Paul, se postară înapoia lui, gata să-i dea ajutor, dacă ar fi fost nevoie. Ducele făcu un semn cu mâna; un *sst* poruncitor şi prelungit ieşi, ca un grohăit, din gura omului cu tunica roşie, şi ducele începu să vorbească:

— Prieteni, zise el, îmi cereți pâine. Îmi e cu neputință să vă dau; abia dacă regele şi regina au pentru masa lor regală. Ați face mult mai bine dacă, în loc să alergați fără rost pe străzile Parisului, să asediați localitățile Marcoussis şi Montlhéry, unde se află delfinezii[46]; ați găsi hrană în aceste oraşe şi ați izgoni şi pe duşmanii regelui, care vin să pustiască totul până la poarta Saint-Jacques şi care împiedică să se facă secerişul.

— Nu cerem altceva mai bun, răspunse mulțimea într-un glas; dar să ni se dea nişte şefi.

— Seniori de Cohen şi de Rupes, zise ducele întorcând pe jumătate capul pe deasupra umărului şi

---

46-După moartea contelui de Armagnac, astfel erau numiți partizanii delfinului. (N.A.).

adresându-se seniorilor ce se aflau înapoia lui, vreți o armată? V-o dau.

— Da, monseniore, răspunseră aceştia apropiindu-se.

— Prieteni, urmă ducele adresându-se mulțimii şi prezentându-i pe cei pe care i-am numit, îi vreți pe aceşti nobili cavaleri drept şefi? Vi-i ofer.

— Ei sau alții, numai să meargă în frunte.

— Atunci, domnii mei, încălecarea, zise ducele; şi cât mai repede! adăugă el mai încet.

Ducele se pregătea să intre; omul ce se afla la picioarele sale se ridică şi îi întinse mâna; ducele i-o strânse aşa cum făcuse şi cu alții; avea oarecare obligații față de acest om.

— Cum te numeşti?

— Cappeluche, răspunse acesta scoțându-şi respectuos boneta cu mâna pe care ducele i-o lăsa liberă.

— Ce meserie ai? urmă ducele.

— Sunt călăul oraşului Paris.

Ducele dădu drumul mâinii de parcă ar fi fost un fier înroşit, se dădu doi paşi înapoi şi îngălbeni. Cel mai puternic prinț al creştinătății, în fața întregului Paris, alesese acest peron drept piedestal pentru a cădea la învoială cu un călău.

— Călăule, zise ducele cu un glas dogit şi tremurător, du-te la închisoarea Châtelet, unde vei găsi de lucru.

Meşterul Cappeluche ascultă ca de o poruncă cu care era obişnui;.

— Mulțumesc, monseniore, zise el.

Apoi, coborând treptele, adăugă cu glas tare:

— Ducele este un prinț nobil, nu e mândru deloc şi ține la sărmanul popor.

— L'Ile-Adam, spuse ducele întinzând brațul spre Cappeluche ce se depărta, pune să-l urmărească pe omul acesta, căci trebuie ca ori mâna mea ori capul lui să cadă.

În aceeaşi zi, seniorii de Cohen, de Rupes şi Gaultier Raillard ieşiră din Paris cu o mulțime de tunuri şi maşini potrivite pentru un asediu. Peste zece mii de oameni dintre cei mai înverşunați aţâțători de răscoale îl urmară de bunăvoie; în urma lor porțile Parisului au fost închise, iar seara se întinseră lanțuri pe toate străzile, precum şi în susul şi în josul râului. Breslele de burghezi împărțiră cu arcaşii serviciul de pază şi pentru prima oară poate, de două luni de zile, noaptea se scurse în întregime fără să fie tulburată o singură dată de strigătele „Moarte!" sau „Foc!".

Între timp Cappeluche, mândru de strângerea de mână pe care o primise şi de porunca ce i se dăduse, se îndrepta spre închisoarea Châtelet, visând la execuția care trebuia, fără îndoială, să aibă loc a doua zi şi la partea de cinste ce-i va reveni dacă, aşa cum se întâmpla câteodată, va fi de față şi curtea. Cine l-ar fi întâlnit ar fi recunoscut în mersul lui siguranța unui om cu totul mulțumit de sine şi ar fi ghicit că gesturile ce le făcea spintecând aerul cu mâna dreaptă în diferite direcții, era o repetiție mintală a scenei în care credea să aibă, a doua zi, un rol atât de important de jucat. Ajunse astfel la poarta închisorii Châtelet şi bătu o singură dată; însă repeziciunea cu care se deschise poarta dovedi

că portarul recunoscuse că acela ce bătea astfel trebuia să aibă privilegiul de a nu aştepta.

Temnicerul prânzea în familie; îl pofti pe Cappeluche la masă; acesta primi cu un aer de protecție binevoitoare, foarte firesc la un om care dăduse mâna cu cel mai mare vasal al coroanei Franței. Drept urmare, îşi puse sabia cea mare lângă uşă şi se aşează în capul mesei.

— Meştere Richard, zise Cappeluche după câteva clipe, care sunt seniorii mai de vază pe care îi găzduieşti în hotelul dumitale?

— N-aş putea să-ți spun, jupâne, răspunse Richard, nu sunt aici decât de puțină vreme, înaintaşul meu împreună cu soția fiind ucişi atunci când burgundezii au luat Châtelet. Nu ştiu decât numărul de gamele pe care le trimit prizonierilor; însă nu cunosc numele celor ce îmi mănâncă ciorba.

— Şi numărul lor e mare?

— Sunt o sută douăzeci.

— Ei bine, meştere Richard, mâine nu vor mai fi decât o sută nouăsprezece.

— Cum aşa? S-a iscat vreo nouă răscoală printre poporeni? întrebă în grabă temnicerul, care se temea de reînvierea scenelor a căror victimă fusese înaintaşul său. Dacă aş şti care mi se va cere, l-aş pregăti din vreme ca să nu fac poporul să aştepte.

— Nu, nu, zise Cappeluche, nu m-ai înțeles; poporul merge în momentul de față spre Marcoussis şi Montlhéry; aşa după cum vezi, întorc spatele spre Châtelet. Nu este vorba de o răscoală, ci de o execuție.

— Eşti sigur de ce spui?

— Pe mine mă-ntrebi? urmă râzând Cappeluche.

— Ah! aşa e, vei fi primit porunci de la magistrat.

— Nu, ştiu vestea de mai sus; o cunosc de la ducele de Burgundia.

— De la ducele de Burgundia?

— Da, urmă Cappeluche răsturnându-şi scaunul pe picioarele dinapoi şi legănându-se nepăsător, da, de la ducele de Burgundia; mi-a luat mâna, nu mai târziu decât acum o oră, şi mi-a spus: „Cappeluche, prietene, fă-mi plăcerea să te duci cât mai repede la temniţa Châtelet, şi să aştepţi acolo poruncile mele". I-am răspuns: „Monseniore, vă puteţi bizui pe mine, pe viaţă şi pe moarte". După câte vezi, e limpede că o să fie dus vreun nobil armagnac în piaţa Grevei, iar ducele, trebuind să fie de faţă, a vrut ca treaba să fie bine făcută; şi, prin urmare, m-a însărcinat pe mine. Dacă ar fi fost altfel, porunca ar fi venit de la magistrat şi ar fi primit-o Gorju, ajutorul meu.

Abia terminase de vorbit, când la poarta din afară răsunară două lovituri; temnicerul îi ceru voie lui Cappeluche să ia lampa, Cappeluche se învoi printr-un semn din cap; temnicerul ieşi, lăsându-i pe comeseni în întuneric.

După zece minute se înapoie, se opri la uşa camerei pe care o închise cu grijă, aţinti, cu o expresie ciudată de uimire, privirile asupra oaspetelui şi îi spuse, fără se aşeze din nou la masă:

— Meştere Cappeluche, trebuie să mă urmezi.

— Bine, răspunse acesta golind vinul ce mai rămăsese în pahar şi plescăind din limbă, ca un om care preţuieşte mai mult un prieten în clipa despărţirii; bine, ştiu despre ce este vorba.

Şi meşterul Cappeluche se ridică şi îl urmă pe temnicer, după ce îşi luă sabia pe care o pusese lângă uşă atunci când intrase.

Câțiva paşi printr-un coridor umed îi duse la capătul de jos al unei scări atât de strâmte, încât erai silit să presupui că arhitectul înțelesese foarte bine că scările nu sunt decât nişte accesorii într-o închisoare de stat. Cappeluche cobora cu uşurința unui om căruia drumul îi este cunoscut, şuierând aria cântecului său favorit, oprindu-se la fiecare etaj şi spunând, atunci când temnicerul îşi continua drumul:

— Drace! Drace! Dar mare senior trebuie să mai fie!

Coborâră astfel cam vreo şaizeci de trepte.

Ajunşi la destinație, temnicerul deschise o uşă atât de scundă, încât meşterul Cappeluche, care era foarte înalt de statură, fu silit să se aplece pentru a pătrunde în celula spre care dădea uşa. În trecere, băgă de seamă cât este de solidă; era din stejar, avea o grosime de patru degete şi era acoperită cu o placă de fier. Făcu o mişcare din cap, ca un cunoscător care aprobă. Celula era goală.

Cappeluche băgă de seamă acest lucru de la prima aruncătură de ochi; dar se gândi că acela pe lângă care credea că a fost trimis se afla fie la interogator, fie la tortură. Îşi puse sabia într-un colț şi se pregăti să aştepte prizonierul.

— Aici este, zise temnicerul.

— Bine, răspunse scurt meşterul Cappeluche.

Richard se pregătea să iasă, luând lampa cu el; Cappeluche îl rugă să i-o lase. Întrucât nu i se

poruncise temnicerului să-l lase fără lumină, îi încuviință această cerere. Abia puse mâna pe lampă că se şi apucă să caute, fiind atât de preocupat de ceea ce căuta, încât nu auzi cheia răsucindu-se de două ori în broască şi zăvoarele trăgându-se.

Găsise, printre paiele de pe pat, ceea ce căuta cu atâta încordare...

Era un pietroi, din care vreun prizonier îşi făcuse câpătâi.

Meşterul Cappeluche duse pietroiul în mijlocul celulei, trase lângă el un vechi scăunel de lemn, aşeză lampa deasupra, se duse să-şi ia sabia de unde o pusese, stropi pietroiul cu rămăşiţa de apă clocită dintr-un hârb de urcior şi, aşezându-se pe pământ, cu pietroiul între picioare, începu cu seriozitate să-şi ascută sabia, care cam suferise în urma serviciilor repetate pe care i le adusese de câteva zile, neîntrerupând această îndeletnicire decât pentru a pipăi tăişul, trecând degetul mare peste lamă, apoi, de fiecare dată, apucându-se din nou de treabă cu o nouă râvnă.

Era atât de absorbit de această interesantă îndeletnicire, încât nu băgase de seamă că uşa se deschisese şi se închisese la loc şi că un om se apropiase încet de el, privindu-l cu o uimire neprefăcută. În cele din urmă, noul venit rupse tăcerea.

— La naiba! meştere Cappeluche, văd că faci o treabă foarte ciudată!

— Tu eşti, Gorju? zise Cappeluche ridicându-şi privirile, pe care le îndreptă din nou asupra pietroiului ce-i absorbea întreaga atenţie; ce

spuneai?

— Spuneam că eşti nemaipomenit de bun că te ocupi de asemenea amănunte.

— Ce vrei, băiete! zise Cappeluche, nu se face nimic fără amor propriu, şi este nevoie de aşa ceva în meseria noastră ca şi în oricare alta. Sabia asta, aşa ştirbită cum era, mai putea să meargă într-o răzmeriță, pentru că n-avea importanță dacă erai silit să loveşti de două ori, numai să ucizi; dar serviciul pe care trebuie să-l facă mâine nu se compară cu cel pe care-l face de aproape o lună şi trebuie să iau cât mai multe măsuri de prevedere pentru ca totul să se petreacă spre lauda mea.

Gorju la început fusese uimit, acum rămăsese năuc; fără să răspundă îşi privea stăpânul, care părea să dea îndeletnicirii sale cu atât mai multă atenție cu cât se apropia de sfârşit

În cele din urmă, meşterul Cappeluche îşi ridică din nou privirile spre Gorju.

— Oare nu ştii că mâine are loc o execuție?

— Ba da, ba da, răspunse acesta; ştiu.

— Atunci ce tot te miri aşa?...

Cappeluche se apucă din nou de lucru.

— Dumneata cunoşti oare numele celui care va fi executat? întrebă la rându-i Gorju.

— Nu, răspunse Cappeluche fără să se întrerupă; asta nu mă priveşte, numai să nu fie numele unui cocoşat; atunci ar trebui să mi se spună, spre a-mi lua măsuri din vreme, având în vedere greutatea.

— Nu, meştere, răspunse Gorju, condamnatul are gâtul ca dumneata şi ca mine, şi asta mă mulțumeşte, pentru că, întrucât nu am mâna atât

de dibace ca a dumitale…

— Ce tot spui?

— Spun că fiind numit călău abia de aseară, aş fi destul de nefericit dacă, pentru prima oară, aş da peste…

— Tu, călău? zise Cappeluche întrerupându-l şi lăsând să-i cadă sabia.

— Ei! Doamne, da, acum o jumătate de oră m-a chemat magistratul la el şi mi-a înmânat brevetul ăsta.

Zicând acestea, Gorju scoase din tunică un document pe care i-l arătă lui Cappeluche.

Acesta nu ştia să citească însă recunoscu stema Franței şi sigiliul magistraturii şi, comparându-l din amintire cu al său, văzu că era întru totul asemănător.

— Vai! zise el ca un om abătut, în ajunul unei execuții publice să mi se aducă o asemenea jignire!

— Dar era cu neputință să fii dumneata, meştere Cappeluche.

— Şi pentru ce, mă rog?

— Pentru că nu puteai să te execuți singur; ar fi fost prima oară când s-ar fi văzut aşa ceva.

Meşterul Cappeluche începu să înțeleagă; ridică privirile uimite asupra ucenicului său; părul i se zbârli pe frunte şi de la rădăcina lui începură îndată că curgă picături de sudoare ce coborau de-a lungul obrajilor scofâlciți.

— Aşadar, eu sunt? zise el.

— Da, meştere, răspunse Gorju.

— Şi atunci tu eşti…?

— Da, meştere.

— Cine ți-a dat porunca asta?

— Ducele de Burgundia.

— Cu neputință! Abia acum o oră îmi lua mâna!

— Ei bine, chiar aşa e, zise Gorju; acum îți ia capul.

Cappeluche se ridică încet, clătinându-se pe picioare ca un om beat şi se duse drept la uşă; apucă broasca între mâinile-i late şi, în două rânduri, o zgâlțâi de era s-o scoată din balamale, dacă acestea ar fi fost mai puțin solide.

Gorju îl urmărea din ochi cu expresia de interes pe care era în stare să o ia figura lui aspră şi oacheşă.

După ce Cappeluche îşi dădu seama de zădărnicia sforțărilor, se întoarse să se aşeze din nou în locul unde îl găsise Gorju, luă sabia de jos şi, punând-o iar pe pietroi, îi dădu ultima şlefuire ce îi lipsea.

— Tot mai continui? întrebă Gorju.

— Dacă trebuie să-mi slujească mie, răspunse Cappeluche cu un glas dogit, cu atât mai mult trebuie să taie bine.

În clipa aceea, Vaux de Bar, magistratul Parisului, intră urmat de un preot şi pentru a îndeplini formalitățile, îi luă un interogatoriu. Meşterul Cappeluche mărturisi optzeci şi şase de omoruri în afara funcțiunilor lui legale; aproape o treime fuseseră făptuite asupra femeilor şi copiilor.

O oră mai târziu, magistratul ieşi, lăsându-l pe Cappeluche cu preotul şi cu ucenicul ajuns călău.

A doua zi, încă de la orele patru dimineața, marea stradă Saint-Denis, strada Fèves şi piața Pilori erau ticsite de lume; ferestrele tuturor caselor erau pline de capete; măcelăria mare de lângă Châtelet, zidul

cimitirului Saints-Innocents, de lângă hale, păreau gata să se prăbuşească sub greutatea ce apăsa asupra lor. Execuția urma să aibă loc la ora şapte.

La ora şase şi jumătate, o mişcare de unduire, un freamăt electric, o mare gălăgie făcută de cei ce se aflau aproape de Châtelet, le dădu de veste celor din piața Pilori că osânditul pornise la drum. Obținuse de la Gorju, de care depindea această ultimă favoare, să nu fie condus nici pe un măgar, nici transportat pe o căruță; mergea cu un pas hotărât, între preot şi noul călău, salutând cu mâna şi cu glasul pe cei pe care îi cunoştea în mulțime. În sfârşit, ajunse în piața Pilori, intră într-un cerc de vreo douăzeci de picioare[47] diametru, format de o com-panie de arcaşi, în mijlocul căruia se afla un butuc alături de o grămadă de nisip. Cercul, care se deschisese pentru a-l lăsa să treacă, se închise în urma lui. Fuseseră aduse scaune şi bănci pentru cei care, aflându-se prea departe, nu ar putea să vadă pe deasupra capetelor celor din față; fiecare îşi găsi locul aşezându-se ca într-un mare amfiteatru circular a cărui ultimă treaptă erau acoperişurile caselor şi semănând cu o pâlnie uriaşă formată din capete omeneşti aşezate unele peste altele.

Cappeluche merse drept la butuc, verifică dacă era bine aşezat, îl apropie de grămada de nisip de care era prea depărtat şi încercă din nou tăişul săbiei; apoi, după ce luă aceste măsuri, căzu în genunchi şi se rugă cu glas încet. Preotul îi dădu un crucifix să-l sărute. Gorju se afla în picioare lângă el, sprijinit pe

---

47-Veche unitate de lungime valorând 0,3248 m. Aici, aproximativ 6,05 m. (N.T.).

sabia-i lungă. Începuse să bată ora şapte; meşterul Cappeluche ceru în gura mare iertare lui Dumnezeu şi puse capul pe butuc.

Nicio suflare nu părea să iasă din toate piepturile, nicio mişcare nu frământa mulțimea; fiecare părea țintuit pe loc; numai ochii erau vii.

Deodată sabia lui Gorju scânteie ca un fulger; ultima bătaie răsună la orologiu, sabia se lăsă în jos şi capul se rostogoli pe grămada de nisip, pe care o muşcă şi o mânji de sânge.

Trupul se dădu înapoi printr-o mişcare contrară, târându-se într-un mod hidos pe mâini şi pe genunchi; sângele țâşnea prin arterele gâtului, întocmai ca apa prin sita unei stropitori

Mulțimea scoase un strigăt de uşurare; o sută de mii de oameni puteau respira de-acum în voie.

XXIII

Prevederile politice ale ducelui de Burgundia se adeveriseră; Parisul era sătul de viața zbuciumată care îl frământase de atâta vreme; încetarea relelor, care ajungeau în mod firesc la capătul lor, o punea pe seama prezenței ducelui, pe severitatea de care dăduse dovadă şi mai cu seamă pe executarea lui Cappeluche, acel neastâmpărat aţâţător al mulțimii. Îndată după moartea lui, ordinea se restabili şi se aduceau într-un singur glas laude ducelui de Burgundia, când o nouă urgie se abătu asupra cetății care încă mai sângera: era ciuma, acea soră jigărită şi descărnată a războiului civil.

O epidemie îngrozitoare se declară. Foametea, sărăcia, morții uitați pe străzi, patimile politice care fac să clocotească sângele în vine, erau glasurile infernale care o chemaseră. Poporul, care începea să se potolească şi care era înspăimântat de propriile lui abuzuri, crezu că vede mâna lui Dumnezeu în această nouă nenorocire; o înfrigurare ciudată puse stăpânire pe el. În loc să aştepte boala în case şi să încerce să o prevină, întreaga populație se împrăştia pe străzi; unii alergau ca nişte nebuni, strigând că îi ardeau flăcările iadului; şi, străbătând mulțimea care se dădea înspăimântată la o parte, câțiva se aruncară în puțuri, alții în râu. Pentru a doua oară

mormintele lipseau morților şi preoții muribunzilor. Cei atinşi de primele semne ale bolii îi opreau pe bătrâni pe străzi şi îi sileau să le asculte spovedania. Nobilii nu erau nici ei mai la adăpost de epidemie decât poporul sărman; prințul de Orania şi seniorul de Poix îi căzură victime; unul din frații Fosseuse, îndreptându-se spre curtea ducelui, simți primele manifestări ale bolii pe treapta de jos a peronului de la palatul Saint-Paul; încercă să-şi continue drumul; dar abia urcase şase trepte, că se opri palid, cu părul zbârlit şi cu genunchii tremurând. Nu avu vreme decât să încrucişeze brațele pe piept, zicând: „Doamne, fie-ți milă de mine!" şi căzu mort. Ducele de Bretania, ducii de Anjou şi de Alençon se retraseră la Corbeil, iar Seniorul de Giac şi soția sa la castelul Creil, pe care li-l dăruise ducele de Burgundia.

Din când în când, îndărătul vitraliilor palatului Saint-Paul, apăreau, ca nişte umbre, fie ducele, fie regina; îşi aruncau privirile asupra acelor scene pustiitoare, însă nu puteau face nimic şi rămâneau închişi în palat. Cât despre rege, se spunea că fusese cuprins din nou de unul din accesele sale de nebunie. Între timp, Henric al Angliei, însoțit de o armată puternică, venise să asedieze Rouen-ul. Întregul oraş scosese un strigăt de deznădejde care se pierduse în tânguirile Parisului, înainte de a ajunge la ducele de Burgundia; era totuşi strigătul unui oraş întreg. Rouenezii, părăsiți, îşi închiseseră cu toate astea porțile şi juraseră să se apere până la ultimul om.

De partea lor, delfinezii, conduşi de neobositul

Tanneguy, de mareşalul de Rieux şi de Barbazan, care era numit *Cavalerul fără pată,* după ce puseseră mâna pe oraşul Tours, pe care îl apărau, din partea ducelui, Wilhelm de Rommenel şi Charles Lebbe, împingeau unități de recunoaştere înarmate până la porțile Parisului.

Ducele Jean îi avea aşadar la stânga pe delfinezi, duşmanii Burgundiei; la dreapta pe englezi, duşmanii Franței; în fața şi în spatele lui ciuma, duşmanca tuturor.

În asemenea împrejurări grele, se gândi să trateze cu delfinul, să lase regelui, reginei şi lui răspunderea pazei Parisului, şi să se îndrepte spre Rouen pentru a-i da ajutor.

Drept urmare, articolele de pace hotărâte cu câtva timp mai înainte la Bray şi Montereau au fost semnate din nou de regină şi ducele de Burgundia. La 17 septembrie, au fost aduse la cunoştința poporului prin sunete de trompete pe străzile Parisului, iar ducele de Bretania, purtătorul tratatului, a fost însărcinat să-l supună spre aprobare delfinului; şi, în acelaşi timp, pentru a-l predispune la o împăcare, i-o aducea pe tânăra soție[48], care rămăsese la Paris şi pentru care regina şi ducele avuseseră cele mai mari atenții.

Ducele de Bretania îl găsi pe delfin la Tours; obținu o audiență de la el. Când fu adus în fața acestuia, delfinul avea la dreapta pe tânărul duce de Armagnac, sosit în ajun din Guyenne pentru a cere

---

48-Maria de Anjou, fiica lui Ludovic, regele Siciliei. Delfinul o luase în căsătorie în 1413; însă, cum nu avea decât unsprezece ani, abia în 1416 a avut loc celebrarea căsătoriei. (N.A.).

să i se facă dreptate pentru moartea tatălui său şi acest lucru i se făgăduise; la stânga, pe Tanneguy Duchâtel, duşmanul făţiş al ducelui de Burgundia; înapoia lui preşedintele Louvet, Barbazan şi Charles Lebbe, care trecuseră din partidul Burgundiei la al său, toţi oameni care doreau războiul, căci aveau multe de nădăjduit de la delfin şi totul de temut de la ducele Jean.

Cu toate că, de la prima privire, ducele de Bretania îşi dădea seama de rezultatul negocierii, puse un genunchi pe pământ şi prezentă tratatul ducelui de Turena.

Acesta îl luă şi, fără a-l desface, îi spuse ducelui făcându-i semn să se ridice:

— Vere, ştiu despre ce este vorba... Sunt chemat la Paris, nu-i aşa? Mi se oferă pacea, dacă vreau să revin. Vere, nu voi face pace cu nişte asasini, nu voi intra într-un oraş căruia încă nu i s-au uscat lacrimile şi sângerează şi acum. Domnul duce a făcut răul, să-l vindece; cât despre mine, nu am făptuit eu crima şi nu vreau să mă ofer s-o ispăşesc.

Ducele de Bretania voia să stăruie; însă orice stăruinţă se dovedi zadarnică. Se înapoie la Paris, aducând ducelui de Burgundia răspunsul delfinului; îl găsi pe acesta gata să intre în consiliu, unde urma să fie primit un trimis al oraşului Rouen. Ducele ascultă cu atenţie cele ce-i raportă ambasadorul său; apoi, după ce termină de vorbit, îşi lăsă capul pe piept, cugetă adânc câteva minute şi spuse deodată:

— El mă va fi silit

Şi intră în sala de consiliu a regelui.

Explicația cugetării ducelui de Burgundia era uşor de dat.

Ducele de Burgundia era cel mai mare vasal al coroanei Franței şi cel mai puternic prinț al creştinătății. Era adorat de parizieni; vreme de trei luni guverna în numele regelui, iar starea continuă de boală a acelui nefericit prinț nu îngăduia celor ce doreau acest lucru mai mult să spere că ar putea trăi multă vreme; în caz de moarte, de la felul de regență pe care o deținea ducele şi până la regalitate, nu mai era decât un pas. Delfinezii nu stăpâneau decât Maine şi Anjou; cedarea Guyennei şi Normandiei regelui Angliei îi făcea din acesta un aliat şi un sprijin. Cele două Burgundii, Flandra şi Artois, pe care le stăpânea ca moştenire şi pe care le alipea la coroana Franței, erau o despăgubire pentru această pierdere; în sfârşit, exemplul lui Hugo Capet nu era atât de îndepărtat, ca să nu poată fi reînnoit; şi întrucât delfinul refuza orice alianță şi voia războiul, n-ar putea să se plângă la nimeni atunci când urmările refuzului vor cădea asupra sa.

În aceste urmări, politica ducelui de Burgundia era pe atât de simplă pe atât de uşoară; să lase să tărăgănească asediul Rouen-ului cât mai multă vreme, să pornească negocieri cu Henric al Angliei şi să pregătească totul, în înțelegere cu el, la moartea lui Carol al VI-lea, pentru ca, întreaga putere fiind şi mai înainte în mâinile sale, să nu mai aibă de adăugat la puterea regală, cu care era deja învestit, decât titlul de rege care îi lipsea încă.

Momentul era cum nu se poate mai prielnic pentru începe să pună în aplicare acest plan măreț;

regele, bolnav de minte cum era, nu putea să ia parte la consiliu şi nici măcar nu fusese înştiinţat de convocarea lui; ducele era deci liber să dea trimisului oraşului Rouen răspunsul ce i s-ar părea mai avantajos, nu intereselor Franţei, ci propriilor sale interese.

În această stare de spirit, pe care le confirmase refuzul delfinului, intră el în sala de consiliu şi se duse să se aşeze, ca pentru a se obişnui cu rolul pe care nădăjduia să-l joace într-o zi, pe tronul regelui Carol.

Nu-l aşteptau decât pe el spre a se porunci să fie introdus trimisul.

Era un preot bătrân cu părul alb; venise de la Rouen desculţ şi cu un toiag în mână, cum se cuvine unui om care cere ajutor. Înaintă până în mijlocul sălii şi, după ce-l salutase pe ducele de Burgundia, se pregătea să expună scopul misiunii sale, când o gălăgie mare se auzi dinspre uşiţa, acoperită cu o perdea, ce dădea în apartamentele regelui. Toţi se întoarseră şi văzură cu uimire perdeaua ridicându-se şi, desprinzându-se din mâinile paznicilor care voiau să-l oprească, regele Carol al VI-lea înaintă la rându-i în această sală unde nimeni nu-l aştepta şi, cu ochii scânteind de mânie, cu veşmintele în neorânduială, se îndreptă cu un pas hotărât spre tronul pe care se aşezase prea devreme ducele Jean de Burgundia.

Această apariţie neaşteptată provocă la toţi cei de faţă un nelămurit sentiment de teamă şi de respect. Ducele de Burgundia mai cu seamă îl privea pe Carol cum înaintează, ridicându-se de pe tron pe

măsură ce acesta se apropia, ca şi când o putere supranaturală îl silea să se mişte; şi, când regele puse piciorul pe prima treaptă a tronului pentru a se urca pe el, ducele, de partea cealaltă, puse fără să vrea piciorul pe ultima treaptă pentru a coborî.

Toți priveau tăcuți acest ciudat joc de basculă.

— Da, înțeleg, domnii mei, zise regele; vi s-a spus că eram nebun, poate chiar vi s-a spus că am murit – începu să râdă cu un râs ciudat. – Nu, nu, domnilor, nu eram decât prizonier. Însă am aflat că țineți marele consiliu în lipsa mea, şi am voit să vin. Vere de Burgundia, nădăjduiesc să vezi cu plăcere că starea mea, despre care fără îndoială că ți s-a exagerat primejdia, îmi îngăduie încă să prezidez treburile regatului.

Apoi, întorcându-se către preot:

— Vorbeşte, părinte, îi zise el; regele Franței te ascultă.

Şi se aşează pe tron.

Preotul plecă genunchiul în fața regelui, ceea ce nu făcuse în fața ducelui de Burgundia şi începu să vorbească în această poziție.

— Sire, zise el, englezii, duşmanii voştri şi ai noştri, au venit cu asediul în fața oraşului Rouen.

Regele tresări.

— Englezii în inima regatului, şi regele să nu ştie njmic. Englezii în fața Rouen-ului!... Rouen, care era oraş francez pe vremea lui Clovis, strămoşul tuturor regilor Franței; care nu a fost pierdut decât pentru a fi preluat de către Filip August!... Rouen, oraşul meu!... una din florile coroanei mele!... Ah! trădare, trădare! murmură el cu glas scăzut.

Preotul, văzând că regele terminase de vorbit, urmă:

— Prea nobile prinț şi senior, mi s-a poruncit din partea locuitorilor oraşului Rouen, să vă aduc la cunoştință vouă, sire, şi vouă, duce de Burgundia care aveți guvernarea regelui şi a regatului său, strigătul lor deznădăjduit în urma asupririi pe care le-o aduc englezii, şi prin mine vă spun să ştiți că dacă, din lipsa ajutorului vostru, vor ajunge să fie supuşii regelui Angliei, nu veți avea în întreaga lume duşmani mai răi decât ei şi că, dacă vor putea, vă vor distruge pe voi şi pe urmaşii voştri.

— Părinte, zise regele ridicându-se, ți-ai îndeplinit misiunea şi mi-ai reamintit-o pe a mea. Întoarce-te la vitejii locuitori ai oraşului Rouen; spune-le să reziste, şi îi voi salva fie prin negocieri fie prin ajutor direct, chiar dacă, pentru a dobândi pacea, va trebui să o dau pe fiica mea Caterina regelui Angliei; chiar dacă, fiind silit la război, voi merge chiar eu în întâmpinarea duşmanilor noştri, chemând la mine întreaga nobilime a regatului.

— Sire, răspunse preotul înclinându-se, vă mulțumesc pentru bunăvoința voastră şi îl rog pe Dumnezeu ca nicio voință contrară cu a voastră să nu o schimbe. Însă, fie pentru pace, fie pentru război, trebuie să vă grăbiți, sire; căci mai multe mii dintre locuitorii noştri au şi murit până acum de foame în oraş şi, de două luni, nu mâncăm decât carne pe care Dumnezeu nu a făcut-o pentru hrana oamenilor. Douăsprezece mii de oameni sărmani, bărbați, femei şi copii, au fost scoşi în afara zidurilor şi se hrănesc, prin şanțuri, cu rădăcini şi cu apă

stătută, astfel încât, atunci când o biată mamă naşte, e nevoie ca oamenii miloşi să-i tragă pe micuții nou-născuți cu frânghiile, în nişte coşulețe, să-i boteze şi să-i dea înapoi mamelor, pentru ca, cel puțin, să moară botezați.

Regele scoase un oftat şi se întoarse spre ducele de Burgundia:

— Ai auzit? îi zise el aruncându-i o privire de nespusă mustrare; nu e de mirare că eu, regele, mă aflu într-o atât de tristă stare a corpului şi a minții, când atâția nenorociți, care cred că nenorocirea le vine de la mine, înalță spre tronul lui Dumnezeu o grămadă de blesteme care îl înspăimântă şi pe îngerul îndurării. Du-te, părinte, zise el întorcându-se către preot, întoarce-te în bietul oraş căruia aş vrea să-i pot trimite însăşi pâinea mea; spune-i că, nu peste o lună, nu peste o săptămână, nu mâine, ci astăzi chiar, numaidecât, câțiva ambasadori vor pleca spre Pont-de-l'Arche, pentru a duce tratative de pace, iar eu, regele, mă voi duce la Saint-Denis să iau cu mâna mea stindardul pentru a mă pregăti de război.

— Domnule prim-preşedinte, adăugă el întorcându-se spre Filip de Morvilliers, şi pe rând spre cei cărora li se adresa, senior Regnault de Folville, senior Wilhelm de Champ-Divers, senior Tierryle-Roi, veți pleca, astăseară, însărcinați cu depline puteri din partea mea, spre a duce tratative de pace cu Henric de Lancaster, regele Angliei; iar dumneata, vere, vei da porunci spre a ne duce la Saint-Denis; plecăm numaidecât.

Zicând acestea, regele se ridică şi toți făcură la fel.

Bătrânul preot veni la rege şi îi sărută mâna.

— Sire, zise el, Dumnezeu să vă înapoieze binele pe care îl veți face; mâine, optzeci de mii de oameni vor proslăvi numele vostru.

— Să se roage pentru mine şi pentru Franța, părinte, căci avem mare nevoie.

Consilierii plecară la aceste cuvinte. Două ore mai târziu, regele desprindea cu propriile-i mâini stindardul de pe bătrânele ziduri ale mănăstirii Saint-Denis. Regele îi ceru ducelui un cavaler nobil şi viteaz, ca să i-l încredințeze; ducele îi dădu unul.

— Numele dumitale? întrebă regele prezentându-i sfântul stindard.

— Seniorul de Montmort, răspunse cavalerul.

Regele încercă să-şi amintească de ce mare vitejie şi de ce nobilă spiță se lega acest nume.

După o clipă, îi înmână stindardul cu un oftat; era prima dată când baniera regală era încredințată unui senior de o obârşie necunoscută.

Regele, fără a se înapoia la Paris, le trimise ambasadorilor instrucțiunile sale. Unul din ei, cardinalul de Ursins, primi un portret al prințesei Caterina; trebuia să-l arate regelui Angliei.

Seara, pe data de 29 octombrie 1418, întreaga curte rămase la Pontoise, unde trebuia să aştepte rezultatul negocierilor de la Pont-de-l'Arche; se trimiseră porunci tuturor cavalerilor să se prezinte acolo, cu echipaje de război, scutieri şi ostaşi.

Seniorul de Giac a fost cel dintâi care a răspuns la această chemare; îşi adora şi acum soția şi totuşi, la strigătul de ajutor pe care în numele Franței îl scosese regele, părăsise totul, pe frumoasa Caterina

cu mângâieri de copil, castelul de la Creil, unde fiecare cameră păstra o amintire de voluptate, aleile atât de plăcute de străbătut, când împingi cu vârful picioarelor frunzele îngălbenite pe care primele vânturi de toamnă la desprind din ramuri şi al căror fâşâit melancolic se potriveşte atât de bine cu visările unei iubiri tinere şi fericite.

Ducele îl primi ca pe un prieten; chiar în aceeaşi zi invită la prânz mai mulți seniori tineri şi nobili, pentr a-l sărbători pe noul sosit; seara avu loc o recepție la duce. Seniorul de Giac era eroul serii, după cum fusese al zilei; fiecare îi cerea veşti despre frumoasa Caterina, care lăsase multe amintiri în inima tinerilor seniori.

Ducele părea preocupat, însă fruntea-i zâmbitoare anunța că era un gând îmbucurător.

De Giac, pentru a scăpa de complimentele unora, a fugi de glumele altora şi mai cu seamă pentru a se îndepărta de căldura sălii de joc, se plimba, împreună cu prietenul său de Graville, prin una din camerele ce ducea la apartamentul ducelui. Întrucât acesta nu se instalase decât din ajun, serviciul valeților, pajilor şi scutierilor era încă atât de prost organizat, încât un țăran pătrunse în prima cameră fără să fie condus de nimeni şi se adresă seniorului de Giac pentru a afla cum ar putea să predea o scrisoare ducelui de Burgundia personal.

— Din partea cui? îi zise de Giac.

Țăranul păru stingherit şi repetă întrebarea.

— Ascultă, urmă de Giac, nu sunt decât două mijloace: primul, este să străbați cu mine saloanele astea pline de seniori bogați sau de doamne nobile,

printre care un bădăran ca tine ar aduce o pată urâtă; al doilea este de a-l chema aici pe duce, lucru pe care nu mi l-ar ierta, dacă scrisoarea pe care i-o aduci nu ar merita osteneala pe care şi-ar fi dat-o, şi mă tem să nu fie aşa.

— Cum să facem atunci, monseniore? întrebă țăranul

— Să-mi dai mie scrisoarea şi să aştepți aici răspunsul.

Şi mai înainte ca țăranul să fi avut vreme să se gândească, el îi apucase scrisoarea între două degete, o trăsese repede din mâinile curierului şi se îndreptă, tot la braț cu Graville, spre camera din fund.

— La naiba! zise acesta, după felul în care este împăturit răvaşul, după finețe şi parfum, după calitatea hârtiei pe care e scris, îmi vine să cred că e vorba de un răvaş de dragoste.

De Giac zâmbi, îşi aruncă fără să vrea privirile asupra scrisorii, şi se opri ca lovit de trăsnet. Recunoscuse, în sigiliul ce o pecetluia, urma unui inel pe care soția lui îl purta înainte de căsătorie şi despre care el ceruse deseori explicație fără ca ea să i-o dea; era o singură stea pe un cer înnourat, cu această deviză: *aceeaşi.*

— Dar ce ai? îl întrebă Graville văzându-l pălind.

— Nimic, nimic, răspunse de Giac revenindu-şi numaidecât şi ştergându-şi fruntea pe care se prelingea o sudoare rece, doar o mică amețeală. Să mergem să ducem scrisoarea ducelui.

Şi îl târî pe Graville după el atât de repede, încât acesta crezu că-şi sărise din minți.

Ducele se afla în fundul apartamentului, cu spatele întors spre un cămin în care ardea un loc puternic; de Giac îi înmână scrisoarea spunându-i că un om aştepta răspuns.

Ducele o deschise. O uşoară mişcare de surpriză îi trecu pe faţă la primele cuvinte pe care le citi; însă datorită marei stăpâniri de sine şi-o înfrână numaidecât. De Giac stătea în picioare în faţa lui, aţintindu-şi privirile pătrunzătoare asupra figurii de nepătruns a ducelui. După ce acesta termină de citit, răsuci scrisoarea între degete şi o aruncă în spatele lui, în foc.

Bucuros şi-ar fi vârât de Giac mâna în jeratic spre a smulge scrisoarea; se stăpâni totuşi.

— Şi răspunsul? întrebă el cu un glas a cărui schimbare nu şi-o mai putu ascunde.

O privire repede şi tăioasă ţâşni din ochii albaştri ai ducelui Jean, şi păru să se reflecte pe faţa lui Giac, întocmai ca pe o oglindă.

— Răspunsul? zise el cu răceală. Graville, du-te şi spune-i omului acela că îl voi duce chiar eu.

Zicând acestea, luă braţul lui Giac, ca pentru a se sprijini; dar, de fapt, pentru a-l împiedica să-şi urmeze prietenul.

Tot sângele lui Giac îi năvăli spre inimă şi îi vâjâi în urechi, când simţi braţul ducelui sprijinindu-se pe al său. Nu mai vedea nimic, nu mai auzea nimic; era cuprins de dorinţa de a-l lovi pe duce în mijlocul acelei adunări, acelor lumini, acelei serbări; însă i se părea că pumnalul este lipit în teacă; totul se învârtea în juru-i, nu mai simţea pământul sub picioare, se afla într-un cerc de foc şi când ducele, la

înapoierea lui Graville, îi părăsi deodată brațul, se prăbuşi pe un fotoliu ce se găsea din întâmplare acolo, ca şi când ar fi fost lovit de trăsnet

Când îşi reveni, aruncă privirile asupra acestei adunări, întrunire nepăsătoare şi plină de strălucire, care-şi continua noaptea voioasă fără să bage de seamă că în mijlocul ei se afla un om care-şi înăbuşea în piept întregul infern. Ducele nu mai era acolo.

De Giac se ridică dintr-un salt ca şi când un arc l-ar fi repus pe picioare; trecu din cameră în cameră ca un nebun, cu privirile rătăcite, cu sudoarea pe frunte şi întrebând de duce.

Toată lumea îl văzuse plecând.

Coborî până la uşa de afară; un bărbat înfăşurat într-o manta tocmai ieşise şi încălecase. De Giac auzi, la capătul străzii, galopul unui cal, văzu scântei țâşnind de sub copitele lui.

— Este ducele, zise el.

Şi se repezi spre grajduri.

— Ralff! strigă el intrând, vino la mine, Ralff!

Şi, din mijlocul cailor ce se aflau acolo, unul singur nechează, înalță capul şi încercă să rupă legătura ce-l ținea priponit de iesle.

Era un frumos cal spaniol cu părul galben-deschis, pur sânge, cu coama în vânt, cu vinele încrucişate pe coapse, ca o rețea de frânghii.

— Vino, Ralff, spuse Giac tăind cu pumnalul sfoara care îl priponea.

Calul, voios şi liber, săltă ca un pui de căprioară.

De Giac izbi din picioare rostind un blestem; calul, speriat de glasul stăpânului, se opri proptindu-se pe

cele patru picioare.

De Giac îi aşează şaua, îi puse frâul şi se azvârli pe spinarea lui ținându-se de coamă.

— Să mergem, Ralff, să mergem!

Îi înfipse pintenii în pântece; calul porni ca fulgerul.

— Haide, haide, Ralff, trebuie să-l ajungem, spunea de Giac vorbind calului, ca şi când acesta l-ar fi putut înțelege. Mai repede! Mai repede, căluțul meu!

Şi Ralff alerga mâncând pământul, neatingându-l decât prin salturi, aruncând spumă prin nări şi scântei prin ochi.

— Ah Caterina, Caterina, cu o gură atât de nevinovată, cu ochi atât de blânzi, cu un glas atât de melodios şi cu atâta trădare în fundul inimii. Înfățişare de înger, suflet de demon! Nu mai târziu decât azi-dimineață, îmi însoțea plecarea cu mângâieri şi săruturi; îşi trecea mâna albă prin coama ta, – îți mângâia gâtul şi îți zicea: „Ralff, dragul meu Ralff, adu-l mai repede înapoi pe iubitul meu”. Bătaie de joc!... Mai repede, Ralff! Mai repede!

Lovea calul cu pumnul în locul unde îl mângâiase Caterina. Ralff era tot o apă.

— Caterina, iubitul tău se întoarce şi Ralff este cel care ți-l aduce!... Vai! Dacă e adevărat că mă înşeli; vai! răzbunarea... Ah! îmi va trebui multă vreme spre a găsi una demnă de voi amândoi. Haide, haide! Trebuie să ajungem înaintea lui; Ralff, mai repede, mai repede!

Şi îi sfâşia burta cu pintenii, iar calul necheza de durere.

Nechezatul unui alt cal îi răspunse; în curând de Giac zări un călăreț care alerga tot la galop. Ralff întrecu cal şi călăreț dintr-un avânt, aşa cum acvila, cu o lovitură de aripă, întrece vulturul. De Giac îl recunoscu pe duce; ducele crezu că vede trecând o nălucă din basme.

Aşadar ducele Jean se îndrepta într-adevăr spre castelul Creil.

Ducele îşi continuă drumul; în câteva clipe calul şi călărețul dispăruseră; de altfel, vedenia aceea nu-şi putea găsi loc în mintea lui, atât de plină de gânduri de dragoste. Avea deci să se mai odihnească o clipă de luptele politice şi de cele armate. Dădea uitării toate oboselile trupului, toate frământările sufletului! Avea să adoarmă în brațele frumoasei lui iubite, dragostea avea să-i răcorească fruntea; numai inimile de leu, bărbații de fier ştiu să iubească.

Ajunse la poarta castelului. Toate luminile erau stinse; o singură fereastră era luminată şi, îndărătul acelei ferestre, se vedea conturându-se o umbră. Ducele îşi legă calul de un belciug şi scoase câteva sunete dintr-un mic corn de fildeş pe care îl purta la brâu.

Lumina se mişcă, lăsă în curând camera în care strălucise la început în cel mai adânc întuneric şi trecu pe rând pe dinapoia unui lung şir de ferestre pe care le lumină pe fiecare în parte. După câteva clipe, ducele auzi, de partea cealaltă a zidului, un pas uşor alergând pe iarbă şi pe frunzele uscate, şi un glas plăcut şi tineresc spuse, dincolo de poartă:

— Dumneata eşti, ducele meu?

— Da, da, nu-ți fie teamă, frumoasa mea Caternia; da, eu sunt.

Poarta se deschise; tânăra femeie tremura toată, jumătate de frică, jumătate de frig.

Ducele îi aruncă o pulpană din mantaua sa pe umeri şi o apropie de el înfăşurându-se amândoi; străbătură astfel curtea prin întuneric. La capătul de jos al scării, o mică lampă de argint ardea un ulei parfumat. Caterina o luă; nu îndrăznise să iasă cu lampa, temându-se să nu fie zărită sau să i-o stingă vântul; urcară scara, ținându-se mereu îmbrățișați.

Pentru a ajunge la dormitor, trebuia să străbată o mare galerie întunecată; Caterina se apropie şi mai mult de iubitul ei.

— Mă crezi, ducele meu, zise Caterina, că am trecut singură pe aici?

— Înseamnă că eşti destul de vitează, Caterina mea!

— Am făcut-o ca să vin să-ți deschid, monseniore!

Caterina îşi lăsă capul pe umărul ducelui, iar acesta îşi puse buzele pe fruntea Caterinei; străbătură astfel lunga galerie, lampa formând în jurul lor un cerc de lumină tremurătoare, care lumina capul oacheş şi sever al ducelui, capul blond şi gingaş al iubitei; ai fi crezut că vezi mergând un tablou de Tițian. Ajunseră la uşa camerei, de unde ieşea un aer îmbietor şi parfumat; uşa se închise în urma lor; totul intră din nou în întuneric.

Trecuseră la doi paşi de Giac şi nu-i văzuseră capul livid ascuns sub cutele perdelei roşii care cădea peste ultima fereastră.

Vai! Cine ar putea spune ce se petrecuse în inima

lui, când îi văzuse apropiindu-se îmbrățișați unul de altul! La ce fel de răzbunare trebuie să fi visat acest om, deoarece nu se repezise asupra lor şi nu-i înjunghiase...

Străbătu galeria, coborî agale scara, mergând ca un bătrân, cu picioarele tremurânde şi cu capul pe piept.

După ce ajunse la capătul parcului, deschise o portiță ce dădea spre câmp şi a cărei cheie o avea numai el. Nimeni nu-l văzuse intrând, nimeni nu-l vedea ieşind; îl chemă pe Ralff cu glas încet şi tremurător; calul făcu un salt şi veni la el nechezând.

— Tăcere, Ralff! Tăcere! zise el urcându-se greoi în şa.

Dădu drumul frâului să cadă pe gâtul credinciosului animal, lăsându-se în voia lui, nefiind în stare să-l strunească şi nepăsându-i, de altfel, de locul unde avea să-l ducă.

O furtună se pregătea pe cer, o ploaie măruntă şi rece începu să cadă, nori negri şi la mică înălțime se rostogoleau ca nişte valuri. Ralff mergea la pas.

De Giac nu vedea nimic, nu simțea nimic; îl chinuia un singur gând. Femeia aceasta îi nimicise întregul viitor printr-un adulter.

De Giac visase la o viață de adevărat cavaler: gloria luptelor, odihna dragostei. Soția lui, care mai avea încă douăzeci de ani de a fi frumoasă, primise ca un fel de zălog fericirea tuturor anilor lui tineri. Ei bine, totul era călcat în picioare; nici război, nici dragoste; un singur gând avea să-i frământe de-acum înainte mintea, îndepărtându-le pe toate

celelalte; un gând de îndoită răzbunare, gând care îl înnebunea. Ploaia se îndesise, rafale mari de vânt îndoiau copacii de pe drum ca pe nişte trestii, smulgându-le cu putere ultimele frunze pe care toamna li le mai lăsase; apa curgea şiroaie pe fruntea-i descoperită şi el nici nu băga de seamă; sângele, pentru o clipă oprit la inimă, năvăli acum spre cap, arterele îi băteau cu zgomot; vedea trecând prin fața ochilor lucruri ciudate, aşa cum vede un om cuprins de nebunie; un singur gând, gând stăruitor şi cumplit, îi frământa creierul, nelămurit, zdrobitor, neaducând altceva decât delir.

— Ah! strigă el deodată, îmi dau mâna dreaptă Satanei, numai să mă răzbun!

În aceeaşi clipă, Ralff făcu un salt în lături şi, la lumina unui fulger albăstriu, de Giac băgă de seamă că mergea cot la cot cu un alt călăreț.

Nu-l observase mai înainte pe acest tovarăş de călătorie; nu înțelegea cum se afla deodată atât de aproape de el. Ralff părea tot atât de mirat ca şi stăpânu-său; necheza îngrozit, şi toată pielea corpului îi tremura ca şi când ar fi ieşit dintr-un râu înghețat. De Giac aruncă repede o privire asupra noului venit şi rămase uimit că îl vede atât de lămurit, cu toate că noaptea era atât de întunecoasă. O piatră de opal pe care o purta pe pălărie, în locul unde era înfiptă pana ce o împodobea, arunca acea lumină neobişnuită care îngăduia să se vadă şi pe întuneric. De Giac îşi aruncă privirile asupra proprie-i mâini: purta un inel pe care era montată acelaşi fel de piatră; dar, fie că nu era atât de fină, fie că era montată într-alt

chip, nu avea aceeaşi calitate luminoasă. Se uită din nou spre necunoscut.

Era un tânăr cu figura palidă şi melancolică, îmbrăcat în veşminte negre şi călărind un cal de aceeaşi culoare; de Giac băgă de seamă cu uimire că nu avea nici şa, nici frâu, nici scări; calul asculta doar de apăsarea genunchilor.

De Giac nu avea chef de vorbă. Gândurile lui erau o comoară dureroasă pe care nu voia să o împartă cu nimeni; o lovitură de pinteni îi dădu lui Ralff să înțeleagă ce avea de făcut; acesta porni la galop.

Călărețul şi calul negru făcură la fel, cu o mişcare spontană. De Giac se întoarse după un sfert de oră, crezând că-l lăsase destul de departe în urmă pe nepoftitul său tovarăş; şi cu o adâncă uimire îl zări la aceeaşi distanță pe călătorul nocturn. Mişcările lui şi ale calului se rânduiau după ale lui Giac şi Ralff; călărețul însă părea că mai mult este condus decât să conducă el, iar calul galopa de parcă nici nu atingea pământul; niciun zgomot nu-i răsuna sub picioare, nicio scânteie nu țâşnea din pietrele drumului.

De Giac simți cum îi trece un fior prin vine, atât de ciudat îi apărea tot ce se petrecea sub ochii săi. Îşi opri calul, umbra care îl urma făcu la fel; se aflau la răscrucea a două drumuri: unul ducea spre câmpie până la Pontoise, celălalt se înfunda în desişul întunecatei păduri de la Beaumont. De Giac închise pentru câteva clipe ochii, crezând că este în prada unei amețeli; când îi deschise, văzu în acelaşi loc pe acelaşi călăreț negru; îşi ieşi din răbdări.

— Domnule, îi zise el arătându-i cu brațul locul

unde cele două drumuri se despărțeau în fața lor, probabil că nu avem aceleaşi treburi şi desigur că nu mergem spre aceeaşi țintă; ia-o pe unul din cele două drumuri care este al dumitale; cel pe care nu vei merge dumneata va fi al meu.

— Te înşeli, de Giac, răspunse necunoscutul cu o voce blândă, avem aceleaşi treburi şi mergem spre aceeaşi țintă. Nu te-am căutat eu; tu m-ai chemat şi am venit.

De Giac îşi aminti deodată exclamația de răzbunare pe care o rostise în felul în care, în aceeaşi clipă, călărețul apăruse lângă el, ca şi când ar fi ieşit din pământ. Îl privi din nou pe omul straniu ce se afla în fața lui. Lumina pe care o răspândea opalul părea una din acele flăcări ce strălucesc pe fruntea spiritelor infernale. De Giac credea în aşa ceva ca orice cavaler din evul mediu, însă era mai mult cutezător decât credul. Nu se dădu niciun pas înapoi, dar simți cum i se zbârleşte părul pe frunte; cât despre Ralff, acesta se ridica în două picioare, tropăia pe loc, îşi muşca frâul.

— Dacă eşti cel care spui, urmă apoi Giac cu glas hotărât, dacă ai venit pentru că te chemam, ştii pentru ce te-am chemat.

— Vrei să te răzbuni pe soția ta, vrei să te răzbuni pe duce; însă vrei să le supraviețuieşti şi să-ți regăseşti bucuria şi fericirea între două morminte…

— Asta se poate?

— Se poate.

De Giac zâmbi nervos.

— Şi ce trebuie să fac? întrebă el.

— Ce mi-ai oferit, răspunse necunoscutul.

De Giac îşi simți nervii de la mâna dreaptă crispându-se; şovăi.

— Şovăi? urmă călărețul negru; chemi răzbunarea şi tremuri în fața ei? Inimă de femeie, care ai ştiut să descoperi ruşinea şi nu îndrăzneşti să-i pedepseşti!

— Îi voi vedea murind pe amândoi? întrebă de Giac.

— Pe amândoi.

— Sub ochii mei?

— Sub ochii tăi.

— Şi voi avea, după moartea lor, ani de iubire, de putere, de glorie? urmă de Giac.

— Vei ajunge soțul celei mai frumoase femei de la curte, vei fi cel mai drag favorit al regelui; de pe acum eşti unul din cavalerii cei mai destoinici ai armatei.

— Bine; acum, ce trebuie să fac? zise Giac cu accentul hotărârii.

— Să vii cu mine, răspunse necunoscutul.

— Om sau diavol, mergi înainte, te voi urma…

Călărețul negru se avântă, ca şi când calul ar fi avut aripi, pe drumul ce ducea spre pădure. Ralff, sprintenul Ralff, îl urma cu greu gâfâind; apoi, în curând, cai şi călărești dispărură, afundându-se ca nişte umbre, sub arcadele seculare ale pădurii Beaumont.

Furtuna ținu toată noaptea.

XXIV

Între timp ambasadorii francezi sosiseră la Pont-de-l'Arche; de partea sa, regele Angliei alesese, pentru a-l reprezenta, pe contele de Warwick, pe arhiepiscopul de Canterbery şi alte persoane importante din consiliul său. Dar, încă de la primele întrevederi, trimişii francezi îşi dădură seama că regele Henric, care îl atrăsese de partea lui pe Guy le Boutillier, comandantul garnizoanei Rouen, nu voia decât să câştige timp. La început se purtară discuţii lungi pentru a se hotărî dacă actele aveau să fie redactate în franceză sau în engleză. Era o chestiune de cuvinte care ascundea o chestiune de lucruri; ambasadorii francezi îşi dădură seama şi se învoiră. Dar, în locul acestei greutăţi rezolvate, ieşi la iveală alta: regele Angliei anunţă că aflase de curând că fratele său Carol al VI-lea fusese cuprins din nou de un acces de nebunie; drept urmare, nu putea să semneze, în momentul acela, niciun tratat cu el; că delfinul, fiul său, nu era încă rege şi nu putea să-l înlocuiască; că, în ceea ce priveşte pe ducele de Burgundia, nu avea calitatea să hotărască despre treburile Franţei şi să pună mâna pe moştenirea delfinului. Era limpede că regele Angliei, în speranţa lui ambiţioasă, privea ca păgubitor intereselor sale să trateze pentru o parte a Franţei, când putea să o cucerească pe toată, datorită marilor neînţelegeri

care, deocamdată, îndepărtau pe delfin de ducele de Burgundia.

Când cardinalul des Ursins, pe care papa Martin al V-lea îl trimisese spre a încerca să restabilească pacea în sânul creştinătăţii şi care, însărcinat cu misiunea pontificală şi împăciuitoare, îi urmase pe ambasadori la Pont-de-l'Arche, văzu toate aceste tărăgăneli, porni spre Rouen, pentru a se întreţine prin viu grai chiar cu regele Angliei. Acesta îl primi pe trimisul sfântului părinte cu toată consideraţia datorată misiunii sale; dar, de la început, nu voia să asculte nimic şi îi răspunse cardinalului:

— Binecuvântarea lui Dumnezeu m-a îndemnat să vin în acest regat spre a-i pedepsi pe supuşi şi a domni asupra lor ca un rege adevărat; toate ocaziile pentru care un regat trebuie să fie trecut de la o persoană la alta şi să se schimbe stăpânirea sunt întrunite aici. Voinţa lui Dumnezeu porunceşte ca această strămutare să aibă loc, ca eu să pun stăpânire pe Franţa; el mi-a dat acest drept.

Atunci cardinalul îi vorbi despre o înrudire cu casa regală a Franţei; îi înfăţişă portretul prinţesei Caterina, fiica regelui, care nu avea încă decât şaisprezece ani şi trecea drept una din cele mai frumoase femei ale timpului. Regele Angliei luă portretul, îl privi îndelung cu admiraţie şi făgădui să dea, a doua zi, un răspuns cardinalului; se ţinu de cuvânt.

Henric primea înrudirea propusă; însă pretindea să i se dea ca zestre prinţesei Caterina o sută de mii de scuzi de aur, ducatul Normandiei, din care cucerise deja o parte, ducatul Acvitaniei, ducatul

Ponthieu şi mai multe alte seniorii; totul fără jurământ de vasalitate şi fără jurisdicția regelui Franței.

Cardinalul şi ambasadorii, văzând că nu era nicio speranță să se obțină ceva mai bun, prezentară aceste propuneri regelui, reginei şi ducelui de Burgundia; erau de neacceptat; au fost deci refuzate, iar ducele şi armata lui se îndreptară spre Beauvais.

Când cei din Rouen, cărora le revenise în inimă o picătură de speranță văzând că se deschid negocierile, după ce văzură că acestea se întrerup se hotărâră, fiind lipsiți de un ajutor de pace, să meargă până la Beauvais să caute un ajutor de război.

În acest scop se strânseră zece mii de oameni bine înarmați, avându-l în fruntea lor pe Alain Blanchard. Era un bărbat viteaz, care ținea mai mult de popor decât de burghezie şi care, încă de la începutul asediului, fusese ales căpitan de către obşte. Fiecare îşi luă hrană pentru două zile şi, la căderea nopții, se pregătiră să aducă la îndeplinire încercarea lor.

Se înțeleseră să iasă prin poarta castelului. Totuşi Alain Blanchard socoti nimerit să schimbe această dispoziție, gândind că era mai bine să atace din două părți deodată; prin urmare, ieşi printr-o poartă vecină cu aceea a castelului, pentru a începe atacul cu două mii de oameni. Trebuia să fie susținut de ceilalți opt mii care, la aceeaşi oră, ieşeau la rândul lor, combinând mişcarea lor cu a sa.

La ora stabilită, Alain Blanchard şi cei două mii de

viteji ieşiră fără zgomot, înaintară prin întuneric, apoi, la primul strigăt al santinelei duşmane, se repeziră ca nişte desperați spre corturile regelui Angliei. La început făcură un mare măcel printre trupele sale, căci erau dezarmate şi cea mai mare parte dormeau; dar în curând alarma străbătu toată tabăra; trompetele sunară, caii şi ostaşii alergară spre cortul regelui. Îl găsiră pe jumătate înarmat; nu-şi pierdu timpul nici măcar să-şi pună casca şi, spre a fi bine recunoscut de oamenii săi, care-l puteau crede mort şi astfel să-şi piardă cumpătul, puse, de fiecare parte a calului, două torțe aprinse, pentru ca prieteni şi duşmani să-i recunoască fața. Cei care se adunaseră în jurul regelui, şi numărul lor creştea mereu, văzură în curând cu ce număr mic de duşmani aveau de-a face, se repeziră deci asupra lor; din asaltați cum erau, deveniră asaltatori, şi răsfirându-se în semicerc, se apucară să bată flancurile acestei mici trupe cu aripile lor puternice. Alain Blanchard şi oamenii lui se apărau ca nişte lei, neînțelegând de ce îi părăsiseră prietenii. În cele din urmă, se auziră nişte strigăte dinspre poarta castelului; francezii credeau că sunt strigăte de ajutor şi îşi recăpătară curajul; erau strigăte de primejdie.

Guy, trădătorul, neputându-l înştiința pe regele Angliei de hotărârea ce fusese luată în pripă, voise cel puțin s-o împiedice; pusese să reteze pe trei sferturi piesele pe care era aşezat podul şi să pileascâ lanțurile ce îl susțineau. Aproape două sute de oameni trecură; dar, în urma lor, sub greutatea tunului şi a cailor, podul se rupse şi cai, oameni,

artilerie se rostogoliră în şanțuri; cei care căzură şi cei care îi văzură căzând scoaseră împreună un țipăt unii de deznădejde, alții de groază şi țipătul acesta îl auziseră Alain Blanchard şi trupa sa.

Cei două sute de oameni care se aflau deja de partea cealaltă a şanțului, neputând intra în oraş, se repeziră în ajutorul camarazilor lor. Englezii crezură că ieşise întreaga garnizoană şi se dădură la o parte din fața lor. Atunci Alain Blanchard îşi dădu seama că la mijloc este o trădare; dar, în acelaşi timp, dintr-o repede aruncătură de ochi, văzu drumul pe care îl deschisese greşeala englezilor. Porunci retragerea; aceasta se făcu în ordine, susținută de cei două sute de oameni care îi sosiseră. Ei dădură înapoi, luptând mereu, până la poarta prin care ieşiseră. Prietenii lor, pe care căderea podului îi reținuse în oraş, alergaseră pe metereze, ocrotindu-le retragerea printr-o ploaie de pietre şi săgeți. În cele din urmă, podul mobil se coborî, poarta se deschise şi mica armată intră, după ce pierduse cinci sute de oameni. Alain Blanchard era urmărit atât de aproape de către englezi încât, temându-se ca aceştia să nu intre odată cu el în oraş, striga să se ridice podul, cu toate că se afla încă de partea cealaltă a şanțurilor.

După această încercare nereuşită, situația asediaților se înrăutăți. Cu toate că ducele de Burgundia venise cu o armată puternică de la Beauvais, ei nu primeau niciun ajutor. Îi trimiseră alți patru deputați; erau purtătorii unei scrisori concepută în termenii următori:

„Dumneavoastră, părintele nostru, regele, şi

dumneavoastră, nobile duce de Burgundia, oamenii de bună credință din Rouen v-au semnalat în mai multe rânduri şi v-au făcut să aflați marea nevoie şi suferință pe care le îndură pentru dumneavoastră, la care nu ați răspuns aşa cum ați făgăduit. Şi totuşi, pentru ultima oară, suntem trimişi la dumneavoastră pentru a vă anunța, din partea suszişilor asediați că, dacă în câteva zile nu le veți veni în ajutor, se vor preda regelui englez, şi de data aceasta, dacă nu veți face nimic, vă restituie credința, jurământul, lealitatea, serviciul şi ascultarea ce vi le datorau până acum".

Ducele de Burgundia le răspunse că regele nu avea încă în jurul lui o armată destul de puternică pentru a-i sili pe englezi să ridice asediul, însă dacă va vrea Dumnezeu, vor fi ajutați în curând. Trimişii cerură să le stabilească un termen, şi ducele îşi dădu cuvântul că acest lucru se va întâmpla înainte de a patra zi după Crăciun; apoi deputații se înapoiară, trecând prin mii de primejdii, să ducă aceste cuvinte sărmanului oraş hărțuit de englezi, părăsit de duce, uitat de rege care, de astă dată, recăzuse într-adevăr într-unul din accesele sale de nebunie.

A patra zi după Crăciun sosi şi niciun ajutor nu apăru în fața Rouenului. Doi simpli gentilomi hotărâră atunci să facă ceea ce nu îndrăznea sau nu voia să încerce Jean Fără-Frică; aceştia erau seniorul Jacques de Harcourt şi seniorul de Moreuil. Strânseră două mii de luptători şi încercară să surprindă tabăra engleză; însă, dacă aveau un atât de mare curaj, aveau o trupă prea slabă; seniorul de

Cornouailles îi puse pe fugă şi, în învălmăşeală, căzură prinşi seniorul de Moreuil şi bastardul de Croy. Jacques de Harcourt nu-şi datoră scăparea decât iuţelii calului său, pe care îl făcu să sară un şanţ de zece picioare[49] lăţime.

Asediaţii văzură atunci că se puteau considera ca pierduţi; erau într-o stare atât de jalnică, încât chiar şi duşmanului lor i se făcu milă. În cinstea naşterii lui Cristos, regele Angliei porunci să se trimită câteva alimente nenorociţilor ce mureau de foame prin şanţurile oraşului. Asediaţii, văzându-se aşadar părăsiţi de rege, care era nebun şi de ducele de Burgundia, care era sperjur, hotărâră să trateze. Se mai gândiseră şi la delfin; însă acesta, de partea sa, avea de susţinut un război destul de aspru în provincia Maine, fiind silit să lovească cu mâna stângă pe englezi şi cu dreapta pe burgundezi.

Un crainic veni deci, din partea asediaţilor, să ceară un permis de liberă trecere regelui Angliei, care îl acordă. Două ore mai târziu, şase ambasadori, cu capul descoperit şi îmbrăcaţi în negru, aşa cum se cuvine unor oameni care vin cu o rugăminte, străbăteau tabăra şi se îndreptau agale spre cortul lui Henric; erau două feţe bisericeşti, doi cavaleri şi doi burghezi. Regele îi primi stând pe tronul său şi înconjurat de întreaga nobilime înarmată; apoi, după ce îi lăsase o clipă în faţa lui, pentru a se pătrunde bine de ideea că se aflau la cheremul său, le făcu semn să vorbească.

— Sire, zise unul din ei cu un glas hotărât, este puţină glorie pentru dumneavoastră, şi nu înseamnă

49-Aproximativ 3,50 m. (N.T.).

că arătați un mare curaj înfometând un biet popor simplu şi nevinovat. Nu ar fi un lucru mai demn de dumneavoastră de a-i lăsa să treacă pe acei nenorociți, care pier între zidurile şi şanțurile noastre, pentru a merge să-şi caute traiul în altă parte? Apoi de ce să ne asaltați cu atâta putere şi să ne supuneți prin vitejie şi forță? V-ați umple de mai multă glorie în fața oamenilor şi ați merita slava lui Dumnezeu arătând îndurare față de oamenii aceştia nenorociți.

Regele începuse să asculte discursul mângâind capul câinelui favorit culcat la picioarele lui; dar în curând mâna îi rămase nemişcata de uimire; se aştepta la rugăminți şi auzea mustrări. Sprâncenele i se încruntară, un zâmbet amar îi brăzdă gura şi, după ce îi privise câteva clipe, ca pentru a le da răgazul să-şi retragă cuvintele, văzând că aceştia nu mai scoteau nicio vorbă, le răspunse, cu un accent de trufie şi de zeflemea:

— Zeița războiului ține sub poruncile sale trei slujitoare: spada, flacăra şi foametea. Era la alegerea mea să le folosesc pe toate trei, sau numai pe una din ele; am chemat în ajutor pe cea mai blândă dintre cele trei fiice, pentru a pedepsi oraşul vostru şi a-l aduce la ascultare. De altfel, oricare ar fi aceea pe care o foloseşte un căpitan, dacă reuşeşte, succesul nu este mai puțin onorabil şi el este cel ce hotărăşte care din ele îi va fi mai prielnică.

Cât despre nenorociții ce mor prin şanțuri, vina este a voastră, care ați avut cruzimea să-i izgoniți, cu riscul de a fi uciși de mine. Dacă au primit ceva ajutoare, aceasta din mila mea, iar nu din a voastră;

şi pentru că cererea voastră este atât de îndrăzneață, văd că nu sunteți la prea mare ananghie; îi voi lăsa deci în grija voastră pentru a vă ajuta să vă mâncați proviziile. Cât despre asalt, îl voi da atunci când voi crede de cuviință şi nu trebuie să vă dau vouă socoteala.

— Dar, sire, urmară deputații, în cazul în care am fi însărcinați de concetățenii noştri să vă predăm oraşul, care ar fi condițiile voastre?

Un zâmbet de triumf trecu pe fața regelui.

— Condițiile mele, răspunse el, ar fi acelea ce se acordă unor oameni prinşi cu arma în mână şi unui oraş cucerit: oameni şi oraş la bunul meu plac.

— Atunci, sire, ziseră ei cu un aer resemnat, în locul vostru să se îndure cerul de noi, căci bărbați şi femei, bătrâni şi copii, vom pieri toți până la cel din urmă, decât să ne predăm în asemenea condiții.

După care făcură o plecăciune respectuoasă şi, plecând de la rege, comunicară spusele acestuia locuitorilor oraşului, care le aşteptau cu nerăbdarea agoniei.

Un singur strigăt răsună din mijlocul tuturor locuitorilor: mai bine să trăiască sau să moară luptând decât să ajungă în robia şi la bunul plac al englezilor. Drept urmare, se hotărî ca, în noaptea următoare, să dărâme o bucată de zid, să dea foc oraşului, să aşeze în mijlocul lor femeile şi copiii şi, cu sabia în mână, să străbată întreaga armată engleză, mergând unde i-o duce Dumnezeu.

Chiar în aceeaşi seară, Henric al Angliei află despre această eroică hotărâre; Guy le Boutillier i-o aduse la cunoştință. El voia oraşul, nu cenuşa lui;

trimise aşadar asediaților un crainic aducător al condițiilor următoare, care au fost citite în piața publică.

Prin cea dintâi, burghezii şi locuitorii oraşului Rouen trebuiau să plătească suma de trei sute cincizeci şi cinci de mii de scuzi de aur cu emblema Franței.

O acceptară.

Prin a doua, regele pretindea ca trei oameni să-i fie predați la discreția sa. Aceştia erau:

Seniorul Robert de Linet, vicar general şi arhiepiscop de Rouen;

Jean Jourdain, comandantul artileriei;

Alain Blanchard, comandantul trupei de ostaşi.

Un strigăt de indignare şi de refuz ieşi din toate piepturile: Alain Blanchard, Jean Jourdain şi Robert de Linet ieşiră din rânduri.

— Asta este treaba noastră, iar nu a voastră. Noi ne învoim să ne predăm regelui Angliei; asta nu priveşte pe nimeni; lăsați-ne să trecem.

Poporul se dădu la o parte şi cei trei martiri luară drumul spre tabăra engleză.

Prin cea de-a treia, regele pretindea, de la toți cetățenii fără deosebire, credință, lealitate, ascultare şi jurământ, pentru el şi urmaşii săi, făgăduind, din partea lui, să-i apere împotriva oricărei forțe sau violențe, şi să le păstreze privilegiile, scutirile şi libertățile pe care le căpătaseră de pe vremea regelui Ludovic. Cât despre cei a căror dorință ar fi să părăsească oraşul pentru a scăpa de această condiție, nu puteau ieşi decât cu veşmintele pe care le purtau, restul bunurilor fiind confiscate în folosul

regelui; ostaşii trebuiau să se ducă unde îi va plăcea învingătorului să-i trimită şi să pornească pe drumul ce li se va porunci, pe picioare, cu un toiag în mână, ca nişte pelerini sau ca nişte cerşetori.

Această condiție era crudă, totuşi trebuiră să o accepte.

După ce juraseră că vor respecta acest tratat, regele îngădui asediaților, care mureau de foame, să vină să caute hrană în tabăra sa; totul se găsea în atât de mare belşug, încât carnea unei oi întregi nu se vindea decât cu treizeci de centime pariziene.

Întâmplările pe care le-am povestit se petreceau în ziua de 16 ianuarie 1419[50].

În seara de 18, ajunul zilei stabilite de regele Angliei pentru a-şi face intrarea în oraşul supus, ducele de Bretania, care nu avea cunoştință de predarea Rouen-ului, sosi în tabăra lui Henric, pentru a-i propune, împreună cu ducele de Burgundia, o întrevedere în legătură cu ridicarea asediului.

Regele Henric îl lăsă în neştiința lui, îi spuse că îi va da răspunsul a doua zi, şi îi ținu tovărăşie întreaga seară.

A doua zi, la 19 ianuarie, la ora opt dimineața, regele intră în cortul ducelui şi îi propuse o plimbare pe dealul Sfânta Ecaterina, de unde se vede întregul oraş Rouen. Un paj se afla la ieşire, ținând de frâu doi cai frumoşi, unul pentru rege, celălalt pentru duce. Acesta se învoi la plimbare, nedăjduind că, fiind singur cu regele, ar prinde un moment prielnic

---

50-Stil nou. — 1418 stil vechi. Anul nu începea decât la 26 aprilie. (N.A.).

pentru a-l face să aprobe întrevederea pe care i-o cerea.

Regele îşi conduse oaspetele pe versantul de apus al dealului. O ceaţă deasă, ce se ridica din Sena, acoperea oraşul în întregime; însă la primele raze ale soarelui, o pală de vânt care venea dinspre nord, împrăştie norii care se îndepărtară repede ca o maree ce se retrage, lăsând vederii putinţa să îmbrăţişeze măreaţa panoramă ce se deschidea din dreptul unde se mai află şi astăzi urmele unei tabere romane, căreia i se zice *tabăra lui Cezar.*

Privirile ducelui de Bretania îmbrăţişară cu admiraţie acest întins tablou; la dreapta, un lanţ de coline acoperite de vii, împestriţate cu sate, mărgineşte vederea; în faţă, cursul Senei se târăşte şi se roteşte prin vale, parcă ar fi o uriaşă bucată de stofă desfăşurată şi unduitoare, apoi, luminându-se mereu, se duce să se piardă într-un orizont atât de larg, încât înapoia lui se ghiceşte oceanul; la stânga se întind, ca un covor, bogatele şi întinsele câmpii ale Normandiei, înfigându-se în mare ca o peninsulă, unde, cu privirile aţintite spre Anglia, stă neclintit de veghe Cherbourg-ul, santinela Franţei.

Dar abia după ce îşi aruncă ochii spre mijlocul tabloului, privirea lui se opri de această dată asupra unui spectacol pe cât de ciudat, pe atât de neaşteptat.

Oraşul, trist şi supus era culcat la picioarele sale; niciun steag nu flutura pe ziduri; toate porţile erau deschise; garnizoana dezarmată aştepta pe străzi, ceea ce îi va plăcea învingătorului să-i poruncească; întreaga armată engleză, dimpotrivă, era sub arme,

cu stindardele desfăşurate, caii tropăind din picioare, trompetele răsunând; centură de fier care strângea oraşul dincolo de centura-i de ziduri.

Ducele de Bretania ghici adevărul. Îşi lăsă umilit capul pe piept; o parte din ruşinea ce împovăra Franța se revărsa asupra lui, al doilea vasal al regatului, a doua floare a coroanei.

Regele Henric se făcu că nu bagă de seamă ce se petrecea în inima ducelui; chemă un scutier, îi dădu în şoaptă câteva porunci şi scutierul plecă în galop.

Un sfert de oră mai târziu, ducele de Bretania văzu garnizoana pornind. După înțelegerile stabilite, toți erau cu capetele şi picioarele goale şi purtau un toiag în mână. Ieşiră pe poarta Podului şi fură conduşi, de-a lungul Senei, până la podul Sfântul Gheorghe, unde se aflau câțiva vătăşei puşi acolo din porunca regelui; îi percheziționau pe cavaleri şi pe ostaşi, luându-le aur, argint şi bijuterii şi dându-le în schimb zece centime pariziene. Unora chiar le smulgeau veşmintele îmblănite sau garnisite cu găitane aurite şi îi sileau să îmbrace în locul lor haine de postav gros sau de catifea proastă. Atunci cei care veneau din urmă, văzând cum erau tratați cei din față, îşi aruncau bijuteriile, pungile cu bani şi lucrurile mai de preț în Sena, decât să-şi vadă agoniseala trecând în mâinile duşmanului.

După ce întreaga garnizoană trecu dincolo de podul Sfântul Gheorghe, regele se întoarse spre ducele de Bretania.

— Senior duce, îi zise el zâmbind, vrei să intri împreună cu mine în oraşul meu Rouen? Vei fi binevenit.

— Sire, vă mulțumesc, răspunse ducele de Bretania, dar nu voi face parte din suita voastră. Sunteți învingător, este adevărat, dar eu nu sunt încă un învins.

Zicând acestea, descălecă de pe calul pe care i-l împrumutase regele Henric, cu toate stăruințele acestuia de a-l primi sub formă de dar, declarând că avea să-şi aştepte acolo suita şi că niciun considerent omenesc nu l-ar putea sili să pună piciorul într-un oraş care nu mai aparținea regelui Franței.

— Păcat, zise Henric jignit de această dârzenie, căci mâine ai fi putut asista la un spectacol frumos; capetele a trei ticăloşi care s-au împotrivit asediului vor cădea în marea piață a oraşului.

După care dădu pinteni calului, fără să-şi ia rămas bun de la duce, care rămase singur, aşteptându-şi oamenii şi caii. Îl văzu pe rege îndreptându-se spre oraş urmat de un paj care, în loc de steag, purta în vârful unei lănci o coadă de vulpe. Îi ieşise în întâmpinare clerul, îmbrăcat în odăjdii şi ducând mai multe moaşte. Îl conduseră, cântând până la catedrala Notre-Dame unde, în genunchi, rosti discursul de mulțumire în fața marelui altar, reluând astfel în stăpânire oraşul Rouen, pe care regele Filip August, strămoşul lui Ludovic cel sfânt, îl răpise, cu două sute cincizeci de ani mai înainte, lui Ioan Fără-Țară, când cu prilejul morții nepotului său Arthur – bunurile îi fuseseră sechestrate.

Între timp, suita ducelui de Burgundia îl ajunse.

Încălecă numaidecât, aruncă o ultimă privire spre

oraş, scoase un oftat adânc gândindu-se la viitorul Franței, şi porni în galop fără să se mai uite înapoi.

A doua zi, aşa cum spusese regele Angliei, capul lui Alain Blanchard căzu în piața publică din Rouen. Robert de Linet şi Jean Jourdain se răscumpărară cu o mare sumă de bani.

Guy, trădătorul, fu numit locotenent al ducelui de Glocester, care luase conducerea oraşului cucerit. Depuse jurământ de credință regelui Henric care, două luni mai târziu, îi dărui drept răsplată castelul şi moşiile văduvei seniorului de la Roche-Guyon, ucis în bătălia de la Azincourt.

În ceea ce priveşte Anglia, era un act de dreptate, căci această nobilă şi frumoasă femeie refuzase să depună jurământ regelui Henric. Avea doi copii mici, dintre care cel mai în vârstă nu avea decât şapte ani; avea un castel aproape regal şi o avere pe care o putea râvni orice ducesă; trăia în mijlocul moşiilor şi vasalilor săi cu un lux de suverană; părăsi totul, castel, moşii, vasali; îşi luă copiii ținându-l pe fiecare cu câte o mână, îmbrăcă o rochie de pânză şi porni să străbată drumurile, preferând să cerşească pâine pentru ea şi pentru ei, mai degrabă decât să ajungă soția lui Guy le Boutillier şi să se dea pe mâna foştilor şi veşnicilor duşmani ai regatului.

Dacă am stăruit atât de mult asupra amănuntelor asediului de la Rouen, am făcut-o pentru că luarea acestui oraş era un eveniment nefericit, care a avut un grabnic şi grozav răsunet în întreg regatul. Începând din ziua aceea englezii au pus cu adevărat amândouă picioarele pe pământul Franței, din care stăpâneau cele două extremități, Guiana prin

credință şi omagiu, Normandia prin drept de cucerire. Cele două trupe vrăjmaşe nu aveau decât să meargă una înaintea alteia pentru a se întâlni şi a străbate Franța, cum străbate spada inima. Întreaga ruşine a luării Rouenului căzu asupra ducelui de Burgundia, care a văzut cum cade această capitală, care nu avea decât să întindă mâna spre a o salva, şi care n-a făcut-o. Prietenii nu ştiau ce nume să dea acestei nepăsări ciudate; duşmanii o numiră trădare. Cei care îl înconjurau pe delfin găsiră din această situație noi arme împotriva ducelui, căci, dacă nu le predase el, cel puțin lăsase să fie luate cheile de la poarta prin care englezii puteau intra în Paris; dar spaima a fost atât de mare, încât douăzeci şi şapte de oraşe din Normandia şi-au deschis porțile, când au aflat de căderea capitalei lor[51].

Când parizienii au văzut aceste lucruri şi că inamicul nu se mai afla decât la treizeci de leghe de oraşul lor, parlamentul, Universitatea şi burghezii au trimis o solie la ducele Jean: îl rugau să revină cu regele, regina şi întreaga armată, pentru a apăra capitala regatului. Singurul răspuns al ducelui a fost să-l trimită pe nepotul său, Filip, conte de Saint-Pol, în vârstă de cincisprezece ani, cu titlul de locotenent al regelui şi cu sarcina de a conduce

---

51-Acestea au fost, în dreapta Senei: Caudebec, Montivilliers, Dieppe, Fécamp, Arques,Neuchâtel, Denicourt, Eu, Monchaux şi în stânga Vernon, Mantes, Gournay, Honfleur, Pont-Audemer, Château-Mollinaux, le Trait, Tancarville, Abrechier, Maulevrier, Vallemont, Ballencombre, Neuville-Fontaine, le Bourg, Préaux, Nougon-Dourville, Lontgenpré, Saint-Germain-sur-Cailly, Beausemont, Bray, Villeterre, Châtel-Chenil, les Boules, Galincourt, Ferry, Fontaine-le-Bec, Crepin şi Facqueville.(N.A.).

treburile războiului în Normandia, Ile-de-France, Picardia, circumscripțiile Senlis, Meaux, Melun şi Chartres. Când îl văzură în oraş pe acel copil care era trimis să-i apere, se gândiră că erau şi ei părăsiți ca şi frații lor din Rouen; astfel că şi aici, începură toți să cârtească împotriva onoarei ducelui de Burgundia.

XXV

Într-o frumoasă dimineață de la începutul lui mai al anului următor, o barcă elegantă, cu prora în forma unui gât de lebădă, cu pupa adăpostită de un cort împodobit cu flori de crin şi având deasupra un pavilion cu stema Franței, cu ajutorul a zece vâslaşi şi a unei mici pânze, aluneca întocmai ca o pasăre de apă pe suprafața râului Oise. Perdelele cortului erau deschise spre miazăzi, pentru a lăsa să pătrundă până la persoanele pe care le adăpostea din toate celelalte părți, raza matinală a unui proaspăt soare de mai şi prima adiere atât de îmbălsămată a vântului, călduț şi dătător de viață al primăverii. Sub acest cort două femei stăteau aşezate sau mai degrabă culcate pe un bogat covor de catifea albastră brodată cu aur, sprijinindu-se cu spatele pe nişte perne din aceeaşi stofă şi, înapoia lor, o a treia stătea respectuoasă în picioare.

Desigur, ar fi fost greu să se găsească în restul regatului trei femei care să-şi poată disputa cu acestea premiul frumuseții, căci se pare că întâmplarea voise să adune în acest spațiu strâmt trei dintre cele mai accentuate şi mai deosebite tipuri. Cea mai în vârstă este cunoscută cititorilor noştri prin descrierea pe care i-am făcut-o; dar în momentul acela, fața-i palidă şi trufaşă era acoperită

de un colorit artificial, pe care îl datora reflexului strălucitor al stofei roşii a cortului, îndărătul căruia izbeau razele soarelui şi care adăuga înfăţişării sale o expresie ciudată. Aceasta era Isabela de Bavaria.

Copila care se afla culcată la picioarele sale, al cărei cap se odihnea pe genunchii ei, ale cărei mânuţe le ţinea strânse într-una din mâinile sale, al cărei păr în bucle mari împodobite cu perle ieşea de sub o pălărie aurită, ai cărei ochi, catifelaţi ca ai italiencelor, aruncau, atunci când zâmbeau pe jumătate, nişte priviri atât de blânde încât păreau nepotrivite faţă de culoarea lor închisă, era tânăra Caterina, dulcea şi alba porumbiţă care avea să iasă din barcă spre a aduce ramura de măslin celor două naţiuni.

Cea care stătea în picioare înapoia celorlalte două, era domnişoara de Thian, doamnă de Giac; cap blond bătând în roz, pe jumătate aplecat pe un umăr gol; talie subţirică ce părea gata să se frângă la cea mai mică adiere; gură şi picioare de copil, corp vaporos, înfăţişare de înger.

În faţa ei, rezemat de catarg, cu o mână pe mânerul spadei, cu cealaltă ţinând o bonetă de catifea garnisită cu blană de jder, un bărbat contempla acest tablou de Albane[52]; era ducele Jean de Burgundia.

Seniorul de Giac voise să rămână la Pontoise; îşi luase ca sarcină paza regelui care, deşi în convalescenţă, nu era încă în stare să ia parte la conferinţele ce urmau să aibă loc. De altfel, nimic

---

52-Pictor Italian, elev al lui Carracio (1578-1660). Compoziţiile sale erau pline de graţie.(N.T.).

din legăturile dintre duce, seniorul de Giac şi soția sa nu se schimbase, cu toată scena pe care am încercat să o zugrăvim într-unul din capitolele noastre precedente; şi cei doi amanți, cu privirile ațintite unul asupra celuilalt, tăcuți şi absorbiți de un singur gând, acela al iubirii, nu ştiau că fuseseră spionați şi descoperiți, în noaptea în care l-am văzut pe seniorul de Giac dispărând în pădurea Beaumont, purtat de Ralff pe urmele însoțitorului său necunoscut.

În momentul în care am atras atenția cititorilor asupra bărcii care cobora pe fluviu, aceasta se afla destul de aproape de locul unde trebuia să-şi depună călătorii şi deja, din dreptul unde se găseau, puteau zări, în câmpia situată între oraşul Meulan şi râul Cise, mai multe corturi, unele având înălțate deasupra un panou cu stema Franței, altele un stindard cu stema Angliei.

Corturile fuseseră aşezate față în față, la o sută de paşi depărtare unele de altele, astfel ca să dea impresia a două tabere. În mijlocul spațiului ce le despărțea, fusese clădit un pavilion deschis, ale cărui porți opuse se găseau în direcția a două intrări într-un parc închis cu porți solide şi înconjurat de țăruşi şi de şanțuri largi. Parcul închidea din toate părțile tabăra pe care am descris-o şi fiecare din barierele sale era păzită de o mie de oameni, unii din armata Franței şi Burgundiei, ceilalți din armata Angliei.

La orele zece dimineața, porțile parcului se deschiseră în acelaşi timp la cele două margini opuse. Trompetele sunară şi, dinspre partea

francezilor înaintară persoanele pe care le-am văzut în barcă, în vreme ce, dinspre partea opusă, venea în întâmpinarea lor regele Henric al Angliei, însoțit de frații săi, ducii de Glocester şi de Clarence.

Cele două mici grupuri regale înaintară unul spre altul, pentru a se întâlni sub pavilion. Ducele de Burgundia o avea la dreapta pe regină şi la stânga pe prințesa Caterina; regele Henric se afla în mijlocul celor doi frați ai săi, iar înapoia lor, la câțiva paşi, mergea contele de Warwick.

Ajungând sub pavilionul unde trebuia să aibă loc întrevederea, regele o salută respectuos pe doamna Isabela şi o sărută pe amândoi obrajii, la fel pe prințesa Caterina. Cât despre ducele de Burgundia, acesta îndoi uşor genunchiul; regele îl luă de mână, îl ridică şi cei doi prinți puternici, cei doi cavaleri viteji, se aflară față în față şi se priviră câteva clipe în tăcere cu atenția a doi oameni care doriseră adesea să se întâlnească pe câmpul de luptă. Fiecare cunoştea puterea şi tăria mâinii pe care o strângea: unul meritase numele de Fără-Frică şi celălalt îl căpătase pe acela de Cuceritorul.

După aceea regele se înapoie numaidecât la prințesa Caterina, a cărei figură grațioasă îi stârnise un sentiment puternic atunci când, în fața Rouen-ului, cardinalul des Ursins îi arătase portretul ei. O conduse, împreună cu regina şi ducele, spre scaunele ce fuseseră pregătite pentru a-i primi, se aşeză în fața lor şi-i făcu semn contelui de Warwick să se apropie pentru a-i sluji de tâlmaci. Acesta puse un genunchi pe pământ

— Doamnă regină, zise el în franțuzeşte, ați dorit o

întrevedere cu grațiosul nostru suveran regele Henric, pentru a hotărî asupra mijloacelor de a încheia pacea între cele două regate. Monseniorul rege, la fel de dornic de această pace, s-a grăbit să se învoiască la această întrevedere. Iată-vă acum față în față, ținând, întocmai ca Dumnezeu, soarta popoarelor în mâna voastră dreaptă. Vorbiți, doamnă regină; vorbiți, domnule duce, şi Dumnezeu să pună pe buzele voastre regale şi suverane cuvinte de împăcare.

Ducele de Burgundia se ridică la un semn al reginei şi luă la rându-i cuvântul:

— Am primit, zise el, cererile regelui; ele constau din trei reclamații: îndeplinirea tratatului de la Brétigny, părăsirea Normandiei şi suveranitate absolută asupra a ceea ce i s-ar ceda prin tratat. Iată care sunt răspunsurile prezentate de consiliul Franței.

Contele de Warwick luă documentul pe care i-l prezenta ducele.

Regele Henric ceru un răgaz de o zi pentru a examina şi a adăuga observațiile sale, apoi se ridică, oferind mâna reginei şi prințesei Caterina şi le conduse până la cortul lor cu dovezi de respect şi de drăgăstoasă curtenie, care dovedea îndeajuns ce impresie produsese asupra lui fiica regilor Franței.

A doua zi, avu loc o nouă întrunire, însă prințesa Caterina nu mai luă parte. Regele Angliei păru nemulțumit, îi înmână ducelui de Burgundia documentul pe care îl primise în ajun. Întrevederea fu rece şi scurtă.

Regele Angliei adăugase cu mâna lui, sub fiecare replică a consiliului, nişte condiții atât de exagerate,

încât nici regina nici ducele nu îndrăzniră să ia asupra lor răspundere de a le primi[53].

53-Iată replicile consiliului Franței şi adnotările marginale pe care le adăugase regele Angliei:

1. Regele Angliei va renunța la coroana Franței.

Regele consimte, numai daca se adaugă: în afară de teritoriile ce-i vor li cedate prin tratat.

2. Va renunța la Turena, la Anjou, la Maine şi la suveranitatea asupra Bretaniei.

Acest articol nu-i place recelui.

3. Va jura că nici el, nici vreunul din urmaşii săi nu vor primi, în niciun timp şi peniru nicio cauză ce s-ar ivi, transferarea coroanei Franței de la nicio persoană care are sau pretinde să aibă dreptul asupra ei.

Regele e mulțumit, cu condiția ca adversarul să jure acelaşi lucru în ceea ce priveşte domeniile şi posesiunile Angliei.

4. Va pune să se înregistreze renunțările, făgăduielile şi angajamentele sale, în cea mai bună formă pentru ca regele Franței şi consiliul său să poată aviza.

Acest articol nu-i place regelui.

5. În schimbul localităților Ponthieu şi Montreuil, îi va fi îngăduit regelui Franței să dea un echivalent oarecare într-un loc al regatului său pe care îl va socoti convenabil.

Acest articol nu-i place regelui.

6. Întrucât mai sunt încă în Normandia diferite fortărețe pe care regele Angliei nu le-a cucerit până acum şi care totuşi trebuie să fie cedate, va renunța pentru acest considerent la toate celelalte cuceriri pe care le-a făcut în altă parte; fiecare va intra din nou în stăpânirea bunurilor sale, în orice loc ar fi situate; în plus, se va face o alianță între cei doi regi.

Regele aprobă, cu condiția ca scoțienii şi răzvrătiții să nu fie cuprinşi în această alianță.

7. Regele Angliei va înapoia cele şase sute de mii de scuzi date regelui Richard drept zestre a doamnei Isabela, şi patru sute de mii de scuzi pentru bijuteriile acestei prințese, care au fost reținute în Anglia.

Regele va compensa acest articol din ce mai rămâne datorat din răscumpărarea regelui Ioan şi totodată consideră că bijuteriile doamnei Isabela nu valorează niciun sfert din ceea ce se pretinde. (N.A.).

Le trimiseră la Pontoise pentru a-i fi arătate regelui grăbindu-l totuşi să le primească, deoarece pacea, oricare ar fi fost preţul, spuneau ei, era singurul mijloc de a salva monarhia.

Regele Franţei se afla într-unul din acele momente de revenire a memoriei care se poate compara cu mijirea zorilor când ziua, încă luptând cu noaptea pe care n-a învins-o, nu lasă să se vadă din fiecare obiect decât o formă nelămurită şi unduitoare. Numai vârful celor mai înalţi munţi încep să se lumineze de razele soarelui, dar câmpia se află încă în întuneric. Astfel că, în capul ameţit al regelui, gândurile primitive, gânduri de instinct general şi de conservare personală, atrăgeau spre ele primele raze de lumină pe care raţiunea le făcea să strălucească, lăsând în noapte ceea ce nu era decât interes neînsemnat şi abstracţie politică. Aceste momente de tranziţie, care erau urmarea unor mari crize trupeşti, erau însoţite întotdeauna de o slăbiciune de spirit şi de o părăsire a voinţei care făceau ca bătrânul monarh să cedeze la toate cererile, chiar dacă ar fi avut un rezultat cu totul potrivnic interesului său personal sau al regatului. În aceste ceasuri de convalescenţă, simţea deci, înainte de toate, o nevoie de odihnă şi de sentimente plăcute, a căror singură continuare putea să redea acestei maşini vlăguite de certurile lăuntrice, de războiul străin, de răzmeriţele civile, acele zile de linişte de care avea atât de mare nevoie bătrâneţea-i timpurie. Desigur că, dacă ar fi fost doar un simplu burghez al bunului său oraş, dacă alte împrejurări l-ar fi adus în starea în care se afla, o familie iubitoare şi iubită,

liniştea sufletească, îngrijirile corpului, ar fi putut, încă mulți ani de-aci încolo, să prelungească existența-i firavă; însă era rege! Partidele vrăjmaşe răgeau la picioarele tronului său, întocmai ca leii în jurul lui Daniel; din cei trei fii ai săi, întreită speranță a regatului, văzuse murind doi la o vârstă fragedă şi nu îndrăznise să cerceteze pricina morții lor; unul singur mai rămânea lângă el, cu capul tânăr şi blond; acela trecea adesea, în accesele de delir, în mijlocul demonilor din visele sale, ca un înger al iubirii şi al mângâierii. Ei bine, acela, ultimul copil al inimii sale, ultimul vlăstar al bătrânei tulpini, acela care, atunci când tatăl său părăsit de servitori, uitat de regină, disprețuit de marii vasali, se strecura uneori, noaptea, în camera sa întunecată şi singuratică, mângâindu-l pe bătrân cu vorbele lui, înseninându-i fruntea cu sărutările lui; dar şi pe acela, războiul civil îl prinsese în gheare şi-l azvârlise departe de ei; şi, de la plecarea lui, de fiecare dată când, în lupta dintre suflet şi materie, dintre rațiune şi nebunie, rațiunea reuşise să iasă biruitoare, totul tindea să scurteze momentele de luciditate, în timpul cărora regele smulgea din nou puterea din mâinile hrăpărețe care abuzau de ea, în vreme ce dimpotrivă, atunci când nebunia, întocmai ca o duşmancă rău învinsă, îşi recăpătase întâietatea asupra rațiunii, ea avea drept ajutoare credincioase pe regină, pe duce, pe seniori şi pe valeți, în sfârşit pe toți cei ce guvernau în locul regelui, când regele nu mai putea să domnească.

Carol al VI-lea simțea în acelaşi timp răul şi nepu-ța de a-l îndrepta; vedea regatul sfâşiat de trei

partide pe care o mână puternică ar fi putut să le supună; îşi dădea seama că era nevoie de voința unui rege, iar el, sărman bătrân, sărman nebun, nu mai era decât fantoma regelui; în sfârşit, întocmai ca un om surprins de un cutremur de pământ, auzea trosind în jurul lui întregul edificiu al monarhiei feudale; şi înțelegând că nu avea nici puterea să sprijine bolta, nici puterea să fugă, îşi pleca spre piept capu-i alb şi resemnat şi aştepta lovitura.

I se înmânase mesajul ducelui şi condițiile regelui Angliei; valeții îl lăsaseră singur în cameră; cât despre curteni, de multă vreme nu-i mai avea.

Citise documentul fatal care silea autoritatea legitimă să trateze cu cuceritorul; luase pana să semneze; apoi, în clipa când se pregătea să scrie cele şapte litere ce-i formau numele (Charles), se gândise că fiecare din aceste litere avea să-l coste o provincie şi, aruncând cu un țipăt de groază pana departe de el, îşi cuprinsese capul cu amândouă mâinile, zicând:

— Dumnezeule! Doamne, fie-ți milă de mine!

Se afla de vreo oră cufundat în gânduri fără şir care semănau a delir, încercând să prindă, din mijlocul lor, acea voință omenească pe care creierul său iritat nu avea puterea nici s-o urmeze şi nici s-o fixeze şi care, scăpându-i mereu, îi trezea sub frunte mii de alte gânduri care nu aveau nicio legătură cu ea. Presimțea că, în această învălmăşeală, avea să-l părăsească şi puțina minte ce-i mai rămânea; îşi apăsa capul între mâini ca pentru a o opri; pământul se învârtea sub el; urechile îi vâjâiau; îi treceau lumini prin fața ochilor închişi; simțea în

sfârşit nebunia nesuferită abătându-se asupra capului pleşuv rozându-i creierul cu dinții ei de foc.

În clipa aceea supremă, uşa, a cărei pază fusese încredințată seniorului de Giac, se deschise încet; un tânăr se strecură, uşor ca o umbră, veni să se reazeme de spatele fotoliului unde stătea bătrânul şi, după ce îl privise cu compătimire şi respect, se plecă la urechea lui şi nu-i spuse decât un singur cuvânt:

— Tată!

Cuvântul produse un efect magic asupra celui căruia îi fusese adresat; la auzul acelui glas, mâinile i se depărtară şi îşi înălță capul; rămase cu corpul îndoit, cu gura căscată, cu ochii ficşi, neîndrăznind încă să se întoarcă, atât de mare îi era teama de a fi crezut că aude şi de fapt să nu fi auzit.

— Eu sunt, tată, zise pentru a doua oară glasul cel blând.

Şi tânărul, dând ocol fotoliului, veni încet să se aşeze în genunchi pe perna pe care se odihneau picioarele bătrânului.

Acesta se uită o clipă la el cu o privire rătăcită; apoi, scoțând deodată un țipăt, îi cuprinse gâtul cu brațele, strânse la piept capul acela blond, apăsându-şi buzele pe părul lui cu o dragoste ce semăna a furie.

— Ah! ah! zise el cu un glas întretăiat de suspine, oh! fiul meu, copilul meu, Carol al meu!

Şi lacrimile îi țâşneau din ochi.

— Vai! copilul meu mult iubit, tu eşti, tu! în brațele bătrânului tău tată! E oare adevărat? E adevărat? Mai vorbeşte-mi o dată... vorbeşte-mi

mereu!

Apoi, cu ambele mâini, îndepărtă capul fiului, ațintind privirile rătăcite în ochii copilului său; iar acesta, care nici el nu mai putea vorbi, atât de mult îi era înecat glasul în lacrimi, îi făcea, zâmbind şi plângând în acelaşi timp, semn din cap că nu se înşela.

— Cum ai venit? zicea bătrânul; pe ce drumuri ai mers? Ce primejdii ai întâmpinat pentru mine, spre a veni să mă vezi? Ah! fii binecuvântat, copile, pentru inima ta iubitoare! Fii binecuvântat de tatăl tău!

Şi sărmanul rege îşi acoperi din nou fiul cu sărutări.

— Tată, zise delfinul, ne aflam la Meaux, când am auzit despre întrunirile ce urmau să aibă loc pentru a trata pacea dintre Franța şi Anglia şi în acelaşi timp am ştiut că, fiind suferind şi bolnav, nu puteai lua parte la întrevedere.

— Şi cum ai aflat toate astea?

— Printr-unul din prietenii noştri, devotat dumitale şi mie, tată, prin acela căruia i s-a încredințat paza de noapte a acestei uşi.

Şi arătă uşa prin care intrase.

— Prin seniorul de Giac? zise regele înspăimântat.

Delfinul făcu din cap un semn afirmativ.

— Dar omul acesta este al ducelui, urmă regele cu o teamă crescândă, omul acesta te-a făcut să vii pentru a te preda poate!

— Nu-ți fie frică, tată. Seniorul de Giac este al nostru.

Tonul convingător cu care vorbea delfinul îl linişti

pe rege.

— Şi atunci, când ai ştiut că eram singur...? întrebă regele.

— Am voit să te mai văd, tată; şi Tanneguy, care avea şi el să discute despre treburi importante cu seniorul de Giac, s-a învoit să mă însoţească; dealtfel, pentru şi mai multă siguranţă, alţi doi cavaleri viteji ni s-au alăturat.

— Spune-mi numele lor, ca să-i păstrez la inimă.

— Seniorul de Vignolles, zis la Hire, şi Pothon de Xantrailles. Astăzi, la ora zece dimineaţa, am plecat din Meaux; am ocolit Parisul pe la Louvres, unde am luat alţi cai şi, la căderea nopţii, am sosit la porţile oraşului, unde ne aşteaptă Pothon şi la Hire. Scrisoarea seniorului de Giac ne-a servit de permis de trecere şi, fără să bănuiască nimeni cine suntem, am ajuns până la uşa aceasta pe care mi-a deschis-o seniorul de Giac; şi iată-mă, tată, iată-mă la picioarele dumitale, în braţele dumitale!

— Da, da, zise regele punând palma pe documentul pe care se pregătea să-l semneze când fusese întrerupt de delfin, document ce cuprindea condiţiile ruşinoase de pace pe care le-am arătat mai sus; da, iată-te, copilul meu, venind, întocmai ca îngerul păzitor al regatului, să-mi spui: „Rege, nu da Franţa pe mâna duşmanului!...” venind ca fiu al meu, să-mi spui: „Tată, păstrează-mi moştenirea!...” Vai! Regii!... Regii!... Sunt mai puţin liberi decât cei mai din urmă supuşi ai lor; trebuie să dea socoteală urmaşilor şi apoi Franţei, de moştenirea pe care le-au lăsat-o strămoşii. Ah! Când mă voi găsi în curând faţă în faţă cu regalul meu tată, Carol Înţeleptul, ce

socoteală îi voi da despre regatul pe care mi l-a lăsat bogat, liniştit şi puternic şi pe care ți-l voi lăsa ție sărăcit, plin de tulburări şi sfâşiat în bucăți! Ah! Tu vii să-mi spui: „Nu semna această pace!” Nu-i aşa că asta ai venit să-mi spui?

— E adevărat că această pace e ruşinoasă şi aducătoare de nenorociri, spuse delfinul, care tocmai terminase de citit documentul pe care erau scrise condițiile; dar să ştii că eu şi cu prietenii mei ne vom zdrobi spadele până la mâner pe casca englezilor, mai degrabă decât să semnăm cu ei un asemenea tratat şi că vom cădea toți până la ultimul pe acest pământ al Franței, decât să-l cedăm de bunăvoie vechiului nostru duşman... Da, acest lucru este adevărat, tată.

Carol al VI-lea luă cu o mână tremurândă documentul şi îl privi câtva timp; apoi, cu o mişcare spontană, îl rupse în două bucăți.

Delfinul i se aruncă de gât.

— Fie, zise regele. Fie şi război; mai bine o bătălie pierdută decât o pace ruşinoasă.

— Dumnezeul armelor va fi pentru noi, tată.

— Dar dacă ducele ne părăseşte şi trece la englezi?

— Vom sta de vorbă cu el.

— Până acum ai refuzat orice întrevedere.

— Am să-i cer una.

— Şi Tanneguy?

— Se va învoi, tată; ceva mai mult, el va fi purtătorul cererii mele şi o va sprijini, şi atunci, ducele şi cu mine, ne vom întoarce spre englezii aceia blestemați şi îi vom împinge înaintea noastră până la corăbiile lor. Avem luptători nobili, soldați

credincioşi, o cauză sfântă, este mai mult decât ne trebuie, monseniore şi tată; o singură privire să-şi arunce Dumnezeu asupra noastră şi suntem salvaţi.

— Să te-audă Dumnezeu!

Luă documentul sfâşiat.

— În orice caz, zise el, iată răspunsul meu către regele Angliei.

— Senior de Giac! strigă îndată delfinul cu glas tare.

Seniorul de Giac intră, dând la o parte perdeaua ce atârna deasupra uşii.

— Iată, zise delfinul, răspunsul la propunerile regelui Henric. Îl vei duce mâine ducelui de Burgundia; vei adăuga şi această scrisoare: este vorba de o întrevedere pe care i-o cer pentru a pune la punct, ca nişte buni şi credincioşi prieteni, treburile acestui biet regat.

De Giac făcu o plecăciune, luă cele două scrisori şi ieşi fără a răspunde.

— Acum, tată, urmă delfinul apropiindu-se de bătrân; acum, ce te împiedică să te îndepărtezi de regină şi de duce? Ce te împiedică să ne urmezi? Pretutindeni unde vei fi dumneata va fi Franţa. Vino! Vei găsi lângă noi, din partea prietenilor mei, respect şi devotament; din partea mea, dragoste şi îngrijiri filiale. Vino, tată, avem destule oraşe bine păzite, Meaux, Poitiers, Tours, Orlleans; zidurile li se vor prăbuşi, garnizoanele lor se vor lăsa ucise, prietenii mei şi cu mine vom cădea până la unul, pe pragul uşii dumitale, înainte de a ţi se va întâmpla vreo nenorocire.

Regele îl privi pe delfin cu duioşie.

— Da, da, îi zise el, ai să faci totul aşa cum făgăduieşti... Dar mi-e cu neputință să primesc; du-te, vulturaşul meu, ai aripa tânără, puternică şi iute; du-te şi lasă-l în cuibul lui pe bătrânul vultur căruia vârsta i-a zdrobit aripile şi i-a tocit ghearele; du-te, copilul meu şi să-ți fie de ajuns că mi-ai dăruit o noapte fericită cu prezența ta, de a fi alungat nebunia de pe fruntea mea cu mângâierile tale; du-te, fiule, şi Dumnezeu să-ți răsplătească binele pe care mi l-ai făcut!

După care regele se ridică, teama vreunei surprize făcându-l să scurteze aceste clipe de fericire atât de rare, pe care prezența singurei ființe ce îl iubea îl făcuse să revină la viață. Îl conduse pe delfin până la uşă şi îl strânse încă o dată la piept; tatăl şi fiul, care nu aveau să se mai vadă niciodată, schimbară ultimul lor sărut. Tânărul Carol ieşi.

— Fii fără grijă, îi spunea chiar în clipa aceea de Giac lui Tanneguy, am să-l aduc sub securea dumitale cum se aduce taurul sub măciuca măcelarului.

— Pe cine? întrebă delfinul care apăru pe neaşteptate lângă ei.

— Pe nimeni, monseniore, răspunse cu răceală Tanneguy; seniorul de Giac îmi povesteşte o aventură întâmplată cu mulți ani în urmă.

De Giac şi Tanneguy schimbară o privire plină de înțeles.

De Giac îi conduse dincolo de porțile oraşului; după zece minute, îi întâlniră pe Pothon şi la Hire, care îi aşteptau.

— Ce se aude, întrebă la Hire, tratatul?

— Rupt, răspunse Tanneguy.

— Şi întrevederea? urmă Pothon.

— Va avea loc peste puțină vreme, dacă va vrea Dumnezeu; însă deocamdată, domnilor, cred că cel mai grabnic este să pornim la drum. Trebuie ca mâine în zori să fim la Meaux, dacă vrem să ne ferim de vreo încăierare cu blestemații de burgundezi.

Mica trupă păru convinsă de justețea acestei observații şi patru călăreți porniră atât de repede pe cât îi putea duce galopul greilor cai de luptă.

A doua zi, seniorul de Giac se duse la Meulan, pentru a-i aduce îndoitul mesaj ducelui de Burgundia. Intră în pavilionul în care prințul discuta cu Henric al Angliei şi cu contele de Warwick.

Ducele Jean rupse în grabă firul de mătase roşie care închidea scrisoarea ce i-o înmânase favoritul său şi de care atârna sigiliul regal. Desfăcu plicul şi găsi tratatul sfâşiat: era singurul răspuns al regelui, aşa cum îi făgăduise delfinului.

— Regele nostru se află într-unul din momentele sale de delir, zise ducele înroşindu-se de mânie; căci, Dumnezeu să-l ierte, a sfâşiat ceea ce trebuia să semneze.

Henric îl privi țintă pe duce, care se angajase formal în numele regelui.

— Regele nostru, răspunse liniştit de Giac, n-a fost niciodată mai sănătos la minte şi la corp cum este în momentul de față.

— Atunci, eu sunt cel nebun, zise Henric ridicându-se, că m-am încrezut în nişte făgăduieli pentru care nu exista nici puterea şi poate nici

voința de a le îndeplini.

La aceste cuvinte, ducele Jean se ridică dintr-un salt; toți muşchii feței îi tremurau, nările i se umflaseră de mânie, răsuflarea îi era zgomotoasă ca aceea a unui leu; cu toate astea nu avea nimic de spus, nu găsea niciun cuvânt de răspuns.

— Bine, vere, urmă Henric, dându-i într-adins lui Jean de Burgundia titlul pe care i-l dădea regele Franței; bine, acum pot să va spun că vom lua cu forța de la regele vostru ceea ce am cerut să ne cedeze de bunăvoie, partea noastră din acest pământ al Franței, locul nostru în familia sa regală; vom avea oraşele şi pe fiica sa şi tot ce am cerut împreună cu ele, şi îl vom alunga din regatul său şi pe dumneata din ducatul pe care îl ai.

— Sire, răspunse ducele de Burgundia pe acelaşi ton, vorbiți după placul şi dorința voastră; dar, mai înainte de a-l alunga pe monseniorul rege din regatul său şi pe mine din ducatul meu, o să vă dați multă osteneală, nu încape nicio îndoială, şi se poate întâmpla ca în loc de ceea ce credeți, abia să izbutiți să vă apărați în insula voastră.

Zicând acestea, întoarse spatele regelui Angliei fără să-i aştepte răspunsul şi fără să-l salute, şi ieşi pe uşa ce dădea spre corturile sale. De Giac îl urmă.

— Monseniore, îi zise el, după ce făcuse câțiva paşi, mai am încă un mesaj.

— Du-l la dracu, dacă seamănă cu primul! zise ducele; în ceea ce mă priveşte mi-ajunge unul pe ziua de azi.

— Monseniore, urmă de Giac pe acelaşi ton, este o scrisoare de la monseniorul delfin: vă cere o

întrevedere.

— Ah! asta drege totul, zise ducele întorcându-se repede; unde e scrisoarea?

— Iat-o, monseniore.

Ducele i-o smulse din mâini şi o citi pe nerăsuflate.

— Să se ridice corturile şi să se răstoarne incintele spuse ducele slujitorilor şi pajilor; şi până deseară să nu mai rămână nici urmă din această întrevedere blestemată! Şi dumneavoastră, domnilor, urmă el adresându-se seniorilor, pe care aceste cuvinte îi făcuseră să iasă din corturi, încălecarea, spada în vânt şi război de nimicire, război de moarte tuturor acestor lupi flămânzi care ne sosesc de peste mare şi acestui fiu de ucigaş pe care îl numesc regele lor!

XXVI

La 11 iulie acelaşi an, către orele opt dimineaţa, două trupe destul de numeroase, una a burgundezilor, ieşind din Corbeil, alta a francezilor, venind de la Melun, înaintară una spre alta ca pentru a se înfrunta într-o luptă. Ceea ce ar fi putut da şi mai multă greutate acestei presupuneri, este că toate măsurile de prevedere obişnuite în asemenea prilejuri fuseseră respectate cu strictețe de fiecare parte; oamenii şi caii erau acoperiți de armurile de război; scutierii şi pajii purtau lănci şi fiecare călăreț avea la îndemână, atârnată de arcada şeii, fie o ghioagă, fie o secure de luptă. Ajungând în apropiere de castelul Pouilly, pe şoseaua lacurilor de la Vert, cele două trupe duşmane se găsiră față în față; numaidecât, de o parte şi de alta, se făcu o haltă; vizierele se coborâră, scutierii prezentară lăncile şi, dintr-o singură mişcare, cele două trupe porniră în marş cu încetineala neîncrederii şi a prevederii. Apropiindu-se cam la două aruncături de săgeată una de alta, se opriră din nou; de fiecare parte, unsprezece cavaleri ieşiră din rânduri, cu viziera lăsată, şi înaintară, lăsând trupa din care făceau parte nemişcată înapoia lor ca un zid de aramă; numai la douăzeci de paşi unii de alții, făcură o nouă oprire; şi de astă dată de fiecare parte un bărbat descălecă, aruncă

frâul în brațele vecinului şi înaintă pe jos în spațiul rămas liber, în aşa fel încât să aibă de făcut, în acelaşi timp cu cel care-i venea în întâmpinare, jumătate din drumul care-i despărțea. La patru paşi unul de altul, ridicară viziera căştilor şi fiecare recunoscu, într-unul din cei doi bărbați pe delfinul Carol, duce de Turena, şi în celălalt, pe Jean Fără-Frică, duce de Burgundia.

De îndată ce ducele Jean văzu că acela ce înainta în întâmpinarea sa era într-adevăr fiul suveranului şi seniorului său, făcu mai multe plecăciuni şi puse un genunchi pe pământ. Tânărul Carol îl luă numaidecât de mână, îl sărută pe amândoi obrajii şi voi să-l facă să se ridice; însă ducele refuză.

— Monseniore, îi zise el, ştiu bine cum trebuie să vă vorbesc.

În cele din urmă, delfinul îl sili să se ridice.

— Dragă vere, spuse el înmânându-i un pergament învestit cu semnătura şi sigiliul său, dacă în tratatul de față, făcut între noi şi dumneata, este ceva care să nu-ți fie pe plac, vrem să-l corectezi, şi de azi înainte vrem şi vom vrea ceea ce vrei şi vei vrea dumneata.

— Eu sunt acela care mă voi conforma poruncilor voastre, monseniore, răspunse ducele, căci este în datoria şi voința mea să vă ascult în tot ce veți dori.

După aceste cuvinte, fiecare întinse mâna pe crucea spadei, în lipsă de evanghelie sau de moaşte sfinte, jurând că pacea va fi trainică. Îndată toți cei care îi însoțiseră se apropiară voioşi, strigând „Ura!” şi blestemându-l dinainte pe cel care de-acum încolo ar lua armele pentru o atât de dăunătoare ceartă.

Atunci delfinul şi ducele schimbară spadele şi caii în semn de înfrățire; şi când delfinul urcă în şa, ducele îi ținu scara, cu toate că acesta îl rugă să n-o facă; după care călăriră câtva timp unul lângă altul, stând de vorbă prieteneşte, în urma lor venind francezii şi burgundezii de-a valma. Apoi, după ce se sărutară a doua oară, se despărțiră, delfinul spre a se întoarce la Melun şi ducele de Burgundia la Corbeil. Delfinezii şi burgundezii îşi urmară stăpânii.

Doi oameni rămăseseră mai în urmă.

— Tanneguy, zise unul din ei pe şoptite, eu mi-am ținut făgăduiala; tu ți-ai ținut-o?

— Era oare cu putință, senior de Giac, răspunse Tanneguy, aşa încotoşmănat în fier cum era şi însoțit de atâția oameni? Dar, fii fără grijă, înainte de sfârşitul anului, o să găsim noi un prilej mai bun.

— Să ne-ajute Satana! zise Giac.

— Să mă ierte Dumnezeu! zise Tanneguy.

Şi amândoi dădură pinteni cailor, întorcându-şi spatele, unul ca să-l ajungă pe duce, iar celălalt pe delfin.

În seara aceleiaşi zile, izbucni o furtună chiar acolo unde avusese loc întâlnirea, iar trăsnetul sfărâmă copacul de pe şosea, sub care fusese jurată pacea. Mulți priviră această întâmplare ca o prevestire rea, şi unii vorbiră în gura mea că pacea nu are să fie trainică, după cum nu fusese nici sinceră.

Cu toate astea, la câteva zile după aceea, delfinul şi ducele îşi publicară scrisorile de ratificare a tratatului.

Parizienii primiseră ştirea cu o mare bucurie; se

gândeau că ducele şi delfinul aveau să se întoarcă la Paris pentru a-i apăra; aşteptarea le fu înşelată. Regina şi regele părăsiseră Pontoise, lăsând în acest oraş, prea învecinat cu englezii pentru a putea rămâne aci în siguranță, pe seniorul de l'Ile-Adam în fruntea unei garnizoane numeroase. Ducele îi ajunse la Saint-Denis, unde se retrăseseră, iar parizienii, văzând că nu se face nicio concentrare de trupe pentru a porni împotriva englezilor, căzură din nou în descurajare.

Cât despre duce, se lăsase iarăşi pradă unei nepăsări de neînțeles din care se găsesc multe exemple în viața celor mai activi şi mai viteji oameni şi care, aproape pentru toți, a fost un semn prevestitor că avea să le sune în curând ceasul din urmă.

Delfinul îi scria scrisoare după scrisoare prin care îl îndemna să apere bine Parisul, în vreme ce el va face o diversiune la granițele provinciei Maine; ducele, primindu-le, dădea câteva porunci; apoi, ca şi când n-ar fi fost în stare să continue o luptă pe care o ducea de doisprezece ani, pleca, întocmai ca un copil plictisit, să se culce la picioarele frumoasei sale metrese, pierzând amintirea unei lumi întregi într-una din privirile ochilor ei. Este specificul unei iubiri puternice de a disprețui toate lucrurile vieții care nu au legătură cu acea iubire; aceasta pentru că toate celelalte pasiuni vin de la cap şi numai ea singură vine de la inimă. Între timp cârtirile pe care pacea le mai potolise, începură iarăşi să ia naştere; zvonuri răzlețe de trădare începură din nouă să circule şi un eveniment ce se petrecu tocmai atunci,

veni să le dea o nouă crezare.

Henric de Lancaster chibzuise bine despre neajunsul ce i-ar pricinui alianța delfinului şi a ducelui; drept urmare, hotărî să pună mâna pe Pontoise mai înainte ca duşmanii lui să aibă vreme să-şi combine mişcările. În acest scop, trei mii de oameni, conduşi de Gaston, al doilea fiu al lui Archambault, conte de Foix, care se făcuse cetățean englez, plecară din Meulan în seara de 31 iulie şi ajunseră, în toiul nopții, la poalele zidurilor oraşului Pontoise. Aşezară în cea mai mare linişte scări pe ziduri, la oarecare depărtare de una din porți şi, fără să fie zăriți de santinelă, trei sute dintre ei urcară unul câte unul pe zid; atunci cei care urcaseră luară sabia în mână, se îndreptară spre poartă, uciseră santinela ce o păzea şi o deschiseră celorlalți care se repeziră pe străzi strigând:

— Sfântul Gheorghe şi oraş cucerit!...

L'Ile-Adam auzi strigătele; le recunoscu pentru că le strigase şi el; se dădu numaidecât jos din pat, se îmbrăcă în grabă şi nu se îmbrăcase decât pe jumătate, când englezii veniră să bată din toate puterile la poarta casei unde locuia. Nu avu vreme decât să apuce o secure greoaie de luptă, să stingă lampa care putea să-l trădeze şi să se azvârle printr-o fereastră care dădea într-o curte. În aceeaşi clipă englezii sparseră poarta din stradă.

L'Ile-Adam alergă la grajduri, sări pe primul cal întâlnit şi, fără şa, fără frâu, se avântă pe sub tinda înțesată de englezi care urcau în odăi, trecu prin mijlocul lor, tocmai când aceştia se aşteptau mai puțin, ținându-se cu o mână de coama calului şi cu

cealaltă învârtind securea deasupra capului.

Un englez voise să se arunce înaintea lui şi căzuse cu țeasta despicată; fără omul acela plin de sânge şi întins la picioarele lor, ceilalți ar fi crezut că văzuseră trecând o nălucă.

L'Ile-Adam se îndreptă spre poarta dinspre Paris; era închisă. Buimăceala era atât de mare, încât portarul nu mai putea găsi cheile; trebuia să spargă poarta cu lovituri de secure; l'Ile-Adam se apucă de lucru. Înapoia lui, burghezii fugari se îngrămădeau în strada îngustă, îngroşând rândurile în fiecare clipă, nemaiavând speranță decât în iuțeala cu care securea lui l'Ile-Adam, care se ridica şi recădea fără încetare, avea să le deschidă o ieşire.

În curând țipete deznădăjduite se auziră la celălalt capăt al străzii: fugarii le arătaseră chiar ei drumul duşmanilor. Englezii auziră loviturile ce răsunau în poartă şi, spre a ajunge la l'Ile-Adam, atacau mulțimea dezarmată, care nu opunea decât o masă nemişcată, însă deasă şi adâncă; un zid viu şi îndesat, pe care însăşi groaza îl făcea şi mai greu de străpuns. Totuşi soldații împingeau mulțimea cu lovituri de lance; arcaşii doborau rânduri întregi; în jurul lui l'Ile-Adam veneau să se înfigă zbârnâind săgețile în poarta zdruncinată şi ciopârțită, dar rezistând încă. Țipetele se apropiau de el; o clipă crezu că meterezul de lemn ar fi mai greu de străpuns decât meterezul de carne; englezii nu se aflau decât la trei lungimi de lance de el; în sfârşit poarta se sfărâmă, revărsând afară un val de oameni, în fruntea cărora calul înspăimântat îl duse pe l'Ile-Adam ca fulgerul.

Când ducele de Burgundia află această veste, în loc să adune o armată şi să pornească împotriva englezilor, îi sui pe rege, pe regină şi pe prinţesa Caterina într-o trăsură, urcă el însuşi pe cal şi, împreună cu seniorii casei sale, se retrase prin Provins, la Troyes în Champagne, lăsând în Paris pe contele de Saint-Pol în calitate de locotenent, pe l'Ile-Adam în calitate de guvernator şi pe profesorul Eustache Delaistre în calitate de cancelar.

La două ore după plecarea ducelui de Burgundia, fugarii începură să sosească la Saint-Denis. Ţi-era mai mare mila să-i vezi pe bieţii oameni răniţi, plini de sânge, pe jumătate goi, murind de foame şi istoviţi după un drum de şapte leghe, în timpul căruia nu îndrăzniseră să se odihnească o clipă. Povestirea cruzimilor făptuite de englezi era ascultată peste tot cu nesaţ, dar şi cu groază; pe străzi se formau grupuri în jurul acelor nenorociţi; apoi, deodată, răsuna strigătul „Englezii! Englezii!" şi fiecare fugea, intrând în casă, închizind ferestrele, baricadând uşile şi cerând îndurare.

Cu toate astea englezii se gândeau mai mult să profite de izbândă decât s-o urmărească. Instalarea curţii la Pontoise făcuse din acesta un oraş de lux; l'Ile-Adam şi o parte din seniorii ce se îmbogăţiseră după ocuparea Parisului îşi îngrămdiseră acolo comorile; englezii făcură aci un jaf de mai mult de două milioane.

În acelaşi timp, veni vestea despre luarea localităţii Château-Gaillard, una din cetăţile cele mai puternice ale Normandiei. Olivier de Mauny era comandantul ei şi cu toate că nu avusese drept

garnizoană decât o sută douăzeci de gentilomi, rezistase şaisprezece luni şi nu fusese forțat decât de o împrejurare care nu putuse fi prevăzută: frânghiile cu care trăgeau apa din puțuri se tociseră şi se rupseră. Îndurară şapte zile de sete apoi, în cele din urmă, se predară conților de Huntington şi de Kyme, care conduceau asediul.

Delfinul află în acelaşi timp, la Bourges, unde îşi strângea armata, predarea onorabilă a cetății Château-Gaillard şi surpriza neaşteptată de la Pontoise. Se găsiră glasuri care căutau să-l convingă că acest din urmă oraş fusese vândut englezilor. Ceea ce dădea o aparență de temeinicie acestui zvon, era că ducele de Burgundia îi încredințase paza unuia din seniorii ce-i erau cei mai devotați şi că acest senior, deşi de o vitejie recunoscută, lăsase să fie luat fără să facă nimic în mod fățiş pentru a-l apăra. Duşmanii ducelui care îl înconjurau pe delfin, se folosiră de acest prilej pentru a vârî în mintea prințului bănuielile pe care ei le nutriseră de atâta vreme. Toți cereau ruperea tratatului şi un război sincer şi cinstit, în locul unei alianțe prefăcute şi trădătoare; singur Tanneguy, cu toată ura-i cunoscută împotriva ducelui, îl ruga pe delfin să încerce o a doua întrevedere înainte de a fi pornit la o demonstrație duşmănoasă.

Delfinul luă o hotărâre care împăca în acelaşi timp ambele păreri; veni, cu o armată de douăzeci de mii de luptători, la Montereau, pentru a fi gata fie să trateze, dacă ducele s-ar învoi la o nouă întrevedere, fie să înceapă din nou ostilitățile, dacă ar refuza. Tanneguy care, spre marea uimire a tuturor celor

care îi cunoşteau caracterul hotărât, fusese tot timpul pentru mijloace paşnice, primi însărcinarea să meargă la Troyes, unde am spus că se afla ducele; îi aducea acestuia scrisori semnate de delfin, care fixau Montereau ca loc al noii întâlniri; şi, cum nu era loc la castel pentru Duchâtel şi suita lui, seniorul de Giac le dădu găzduire.

Ducele acceptă întrevederea, însă puse condiția ca delfinul să vină la Troyes, unde se aflau regele şi regina. Tanneguy se înapoie la Montereau.

Delfinul şi cei din jurul său erau de părere să ia răspunsul ducelui drept o declarație de război şi să recurgă la arme. Numai Tanneguy, neobosit, nepăsător, îi propunea delfinului să facă noi încercări şi se opunea cu încăpățânare oricărei măsuri duşmănoase. Cei care ştiau ce ură clocotea în fundul inimii acelui om împotriva ducelui Jean nu mai înțelegeau nimic; îl credeau şi pe el cumpărat, cum fuseseră atâția alții şi împărtăşeau delfinului bănuielile lor; dar acesta le transmitea îndată lui Tanneguy, spunându-i:

— Nu-i aşa, părintele meu, că n-ai să mă trădezi?

În sfârşit sosi o scrisoare din partea seniorului de Giac; datorită stăruințelor sale, ducele era pe zi ce trece mai dispus să vină să trateze cu delfinul. Această scrisoare uimi pe toată lumea, în afară de Tanneguy, care părea să se aştepte.

Drept urmare, Duchâtel se înapoie la Troyes în numele delfinului; îi propuse ducelui podul Montereau ca fiind locul cel mai potrivit întrevederii. Era autorizat să se angajeze, în numele delfinului, să-i lase ducelui castelul şi țărmul drept al Senei,

fiind liber să găzduiască în această fortăreață şi în casele clădite pe țărm, oricâtă trupă ar crede de cuviință. Delfinul îşi rezerva oraşul şi țărmul stâng; cât despre limba de pământ ce se găsea între Yonne şi Sena, aceasta era un teren neutru care nu trebuia să-i aparțină nimănui; şi cum, pe vremea aceea, în afară de o moară singuratică ce se înălța pe țărmurile râului Yonne, era cu totul nelocuit, se putea asigura uşor că nicio surpriză nu putea veni din partea aceea.

Ducele primi aceste condiții; făgădui să plece spre Bray-sur-Seine la 9 septembrie. În ziua de 10 trebuia să aibă loc întrevederea, iar seniorul de Giac, care se bucura mereu de încrederea ducelui, fu ales de el spre a-l însoți pe Tanneguy şi a veghea ca toate măsurile de siguranță să fie luate atât de o parte cât şi de cealaltă.

Acum, trebuie ca cititorii să-şi arunce împreună cu noi o privire asupra poziției topografice a oraşului Montereau, pentru a-i face să asiste, pe cât ne este în putere la scena ce se va petrece pe acel pod, pe care Napoleon, în 1814, a legat o nouă amintire istorică.

Oraşul Montereau se găseşte cam la vreo douăzeci de leghe de Paris, la confluența râului Yonne cu Sena, unde primul dintre cele două râuri îşi pierde numele vărsându-se în celălalt. Dacă urci, plecând din Paris, cursul fluviului ce-l străbate, vei avea, ajungând în apropiere de Montereau, la stânga, muntele înalt de la Surville, pe care era clădit castelul şi, la poalele muntelui, un fel de suburbie despărțită de oraş de către fluviu; această parte i se

oferise ducelui de Bungurdia.

Drept în față vei descoperi, semănând cu colțul cel mai ascuțit al unui V şi aproape în poziția în care se află, la Paris, colțul podului Nou, unde au fost arşi Templierii, limba de pământ pe unde trebuia să sosească ducele, venind de la Bray-sur-Seine, limbă de pământ care merge lărgindu-se mereu între fluviu şi râul care o mărginesc, până când Sena țâşneşte din pământ la Baigneux-les-Juifs, iar Yonne îşi capătă izvorul nu departe de locul unde se afla vechiul Bibracte şi unde, în zilele noastre, se înalță oraşul Autun.

La dreapta, întreaga cetate se va desfăşura, culcată cu grație în mijlocul cerealelor şi viilor, al căror covor pestriț se întinde cât vezi cu ochii peste câmpiile bogate de la Gâtinais.

Podul pe care trebuia să aibă loc întrevederea uneşte încă şi astăzi, pornind de la stânga spre dreapta, suburbia de oraş şi traversează mai întâi fluviul, apoi râul, punând, în dreptul unde se unesc, unul din picioarele-i masive pe limba de pământ despre care am vorbit.

Chiar pe partea dreaptă a podului, deasupra râului Yonne, se construise pentru întrevedere, un fel de cabină din scânduri, cu două uşi opuse care, de fiecare parte, se închideau cu ajutorul unei bariere din trei stinghii; alte două bariere fuseseră aşezate, una la capătul podului dinspre partea oraşului, cealaltă puțin dincoace de drumul pe care trebuia să sosească ducele. Toate aceste pregătiri au fost făcute în grabă în dimineața zilei de 9.

Specia umană este atât de slabă şi atât de

încrezătoare în acelaşi timp, încât ori de câte ori are loc aici pe pământ unul din acele evenimente care clatină un imperiu, răstoarnă o dinastie, zdruncină un regat, crede că cerul, interesat de sărmanele noastre pasiuni şi de jalnicele noastre catastrofe, schimbă pentru noi mersul aştrilor, ordinea anotimpurilor[54], şi ne trimite mereu semne cu ajutorul cărora omul ar putea, dacă n-ar fi atât de orb, să se ferească de soarta ce-l pândeşte; se poate de asemenea ca, după trecerea marilor evenimente, cei care le supraviețuiesc, cei care le văzuseră săvârşindu-se sub ochii lor, reamintindu-şi cele mai mici împrejurări care le precedaseră, să găsească, în catastrofă, o coincidență pe care numai faptul evenimentului ar fi putut s-o i-o dea, în vreme ce, fără acest eveniment, întâmplările care îl precedau ar fi fost pierdute în mulțimea acelor nesfârşite mici incidente care, adunate la un loc, formează lanțul acelei țesături misterioase care se numeşte viața omenească.

În orice caz, iată ce au povestit oamenii care au văzut aceste lucruri ciudate; iată ceea ce, după alții au scris.

La 10 septembrie, la ora unu după amiază, ducele urcă pe cal în curtea casei unde se instalase, la Bray-sur-Seine. Îl avea la dreapta pe seniorul de Giac şi la stânga pe seniorul de Noailles. Câinele său favorit urlase jalnic toată noaptea şi, văzându-şi stăpânul gata de plecare, se repezise afară din

---

54-La 11 septembrie a căzut destulă zăpadă pentru a acoperi câmpurile cu un strat de două sau trei degete grosime. Întreaga vie, care încă nu fusese culeasă, a fost pierdută. (N.A.).

coteţul unde era legat, cu ochii tulburi şi cu părul zbârlit; în sfârşit, atunci când ducele, după ce o salutase pentru ultima oară pe doamna de Giac, care, de la fereastră privea la plecarea cortegiului, porni la drum, câinele făcu o sforţare atât de mare încât rupse dublul lanţ de fier şi, în momentul când calul era să treacă pragul porţii, i se aruncă la piept şi îl muşcă atât de rău, încât calul se ridică în două picioare şi era să-l scoată din scări pe călăreţ. De Giac, pierzându-şi răbdarea, voi să-l alunge cu un bici pe care îl avea la el; însă câinele nici nu băgă de seamă loviturile ce le primea şi se pruncă din nou la gâtul calului; ducele, crezându-l turbat, luă o mică secure de luptă pe care o purta la arcada şeii şi îi zdrobi capul. Câinele scoase un scheunat şi se duse rostogolindu-se să-şi dea sufletul pe pragul porţii, pentru a-i apăra, încă o dată trecerea; ducele, cu un oftat de regret, îşi îndemnă calul să treacă peste corpul credinciosului animal.

La vreo douăzeci de paşi mai departe, un evreu bătrân, care făcea parte din casa lui şi se îndeletnicea cu magia, apăru pe neaşteptate dindărătul unui zid, opri calul de frâu şi îi spuse ducelui:

—Monseniore, pentru Dumnezeu, nu mergeţi mai departe.

— Ce vrei de la mine, evreule? zise ducele oprindu-se.

— Monseniore, urmă evreul, mi-am petrecut noaptea întrebând stelele şi ştiinţa spune că dacă veţi merge la Montereau, nu vă veţi mai întoarce.

Şi ţinea calul de zăbală pentru a-l împiedica să

pornească-

— Ce zici de-asta, de Giac? întrebă ducele întorcându-se spre tânărul său favorit.

— Zic, răspunse acesta, cu roşeala nerăbdării pe frunte, zic că evreul este un nebun care trebuie tratat ca pe câinele vostru, dacă vreți ca atingerea lui scârnavă să nu vă silească la un post de opt zile.

— Lasă-mă, jidove! zise ducele dus pe gânduri şi făcându-i semn să-l lase să treacă.

— Înapoi, jidove! strigă de Giac lovindu-l pe bătrân cu pieptul calului şi făcându-l să se rostogolească la zece paşi; înapoi! Nu auzi că monseniorul îți porunceşte să dai drumul frâului?

Ducele îşi trecu mâna pe frunte ca pentru a alunga un nor; şi, aruncând o ultimă privire asupra evreului întins fără cunoştință pe marginea drumului, îşi continuă mersul.

Trei sferturi de oră mai târziu, ducele sosi la castelul din Montereau. Înainte de a descăleca, porunci ca două sute de soldați şi o sută de arcaşi să se instaleze în suburbie şi să ocupe capul podului; Jacques de la Lime, mare maestru al arcaşilor, primi comanda acestei mici trupe.

În momentul acela, Tanneguy îl întâmpină pe duce şi îi spuse că delfinul îl aştepta pe pod de mai bine de o oră. Ducle răspunse că vine şi el; în aceeaşi clipă, unul din slujitorii săi, foarte speriat, alergă şi îi vorbi în şoaptă. Ducele se întoarse spre Duchâtel.

— Pe sfânta zi a Domnului! zise el, parcă toți s-au înțeles azi să-mi vorbească de trădare. Duchâtel, eşti destul de sigur că persoana noastră nu este pândită de nicio primejdie? Căci ar fi foarte rău din parte-ți

să ne înşeli.

— Prea temutul meu senior, răspunse Tanneguy, aş prefera să fiu mort şi blestemat decât să vă trădez pe dumneavoastră sau pe oricare altul; să nu aveți teamă căci monseniorul delfin nu vă vrea niciun rău.

— Ei bine, vom merge deci, zise ducele, încrezându-ne în Dumnezeu – ridică ochii spre cer – şi în dumneata, urmă el ațintind asupra lui Tanneguy una din acele priviri pătrunzătoare care nu-i aparțineau decât lui..

Tanneguy îi susținu privirea fără să plece ochii.

Atunci acesta îi înmână ducelui nota pe care erau înscrise numele a zece cavaleri care aveau să-l însoțească pe delfin; erau înscrise în ordinea următoare:

Vicontele de Narbonne, Pierre de Beauveau, Robert de Loire, Tanneguy Duchâtel, Barbazan, Wilhelm le Bouteiller, Guy d'Avaugour, Olivier Layet, Varennes şi Frottier.

Tanneguy primi în schimb lista ducelui. Cei cărora se făcuse cinstea să-l urmeze erau:

Monseniorul Charles de Bourbon, seniorul de Noailles, Jean de Fribourg, seniorul de Saint-Georges, seniorul de Montaigu, seniorul Antoine du Vergy, seniorul de d'Ancre, seniorul Guy de Pontarlier, seniorul Charles de Lens şi seniorul Pierre de Giac.

În plus, fiecare trebuia să-şi aducă un secretar. Tanneguy luă această listă. În urma lui ducele porni la drum pentru a coborî de la castel pe pod; mergea pe jos, avea capul acoperit de o bonetă din catifea

neagră, purta ca armă defensivă o simplă cămaşă scurtă de zale şi ca armă ofensivă o spadă uşoara cu ornamente bogate şi cu mânerul aurit[55].

Ajungind la capătul podului, Jacques de la Lime îi spuse că a văzut o mulțime de oameni înarmați intrând într-o casă din oraş învecinată cu capătul celălalt al podului şi că zărindu-l, atunci când se instalase cu trupa lui, oamenii aceia se grăbiseră să închidă ferestrele.

— Du-te şi vezi dacă e adevărat, de Giac, zise ducele te voi aştepta aici.

De Giac porni pe pod, străbătu barierele, trecu prin mijlocul cabinei de scânduri, ajunse la casa despre care era vorba şi deschise uşa. Tanneguy dădea îndrumări la vreo douăzeci de soldați înarmați din cap până în picioare.

— Ce se aude? întrebă Tanneguy zărindu-l.

— Sunteți gata? răspunse de Giac.

— Da, acum poate să vină.

De Giac se întoarse spre duce.

— Marele maestru n-a văzut bine, monseniore, zise el; nu e nimeni în casa aceea.

Ducele porni. Trecu de prima barieră care se închise numaidecât în urma lui. Acest lucru îi dădu câteva bănuieli; dar, văzând în fața lui pe Tanneguy şi pe seniorul de Beauveau care îi ieşiseră în întâmpinare, nu voi să dea înapoi. Depuse jurământul cu un glas hotărât; şi, arătând seniorului de Beauveau cămaşa scurtă de zale şi spada uşoară:

55-Şi astăzi este arătată, la Montereau, această spadă atârnată în biserică. (N.A.).

— Vezi, domnule, cum am venit; – de altfel, urmă el întorcându-se spre Duchâtel şi bătându-l pe umăr, *iată în cine mă încred.*

Delfinul se şi afla în cabina de scânduri, de la mijlocul podului; purta un caftan lung de catifea albastră-deschis împodobită cu blană de jder, o bonetă de o formă apropiată de cea a şepcilor noastre moderne de vânătoare, al cărei fund era înconjurat de o coroniță din flori de crin de aur; cozorocul şi borurile era din blană asemănătoare cu a caftanului.

Zărindu-l pe prinț, bănuielile ducelui se spulberară; merse drept spre el, intră sub cort şi observă că, împotriva uzanțelor, nu se afla o bară la mijloc pentru a despărți cele două părți; dar, desigur, crezu că acest amănunt a fost pierdut din vedere şi nu făcu nicio observație. Când cei zece seniori care îl însoțeau intrară în urma lui, se închiseră ambele bariere.

În cortul acela strâmt, abia dacă era loc pentru cele douăzeci şi patru de persoane închise acolo să stea măcar în picioare; burgundezi şi francezi erau înghesuiți unul în altul. Ducele îşi scoase boneta şi puse un genunchi pe pământ în fața delfinului.

— Am venit la porunca voastră, monseniore, zise el, cu toate că unii m-au asigurat că această întrevedere nu fusese cerută decât pentru a-mi face mustrări; nădăjduiesc că nu este aşa, monseniore, căci nu le-am meritat

Delfinul încrucişă brațele, fără a-l îmbrățişa sau a-l ridica, aşa cum făcuse la prima întrevedere.

— Te-ai înşelat, domnule duce, zise el cu asprime;

da, avem grave mustrări să-ți aducem, căci nu ți-ai ținut făgăduiala pe care ne-ai făcut-o. Ai lăsat să mi se ia oraşul meu Pontoise, care este cheia Parisului; şi în loc să te repezi în capitală pentru a o apăra sau a muri acolo, cum ți-era datoria ca supus cinstit, ai fugit la Troyes.

— Am fugit, monseniore? zise ducele tresărind din tot corpul la această expresie insultătoare.

— Da, fugit, repetă delfinul apăsând pe cuvânt.

Ducele se ridică, necrezând, fără îndoială, că trebuie să asculte mai mult; şi cum, în poziția respectuoasă în care stătuse până atunci, una din încrustațiile de la mânerul spadei se agățase de un ochete al cămăşii de zale, încercă să-şi îndrepte arma în poziție verticală; delfinul se dădu un pas înapoi, neştiind care este intenția ducelui atingând spada.

— Aşa! Duce mâna la spadă în prezența stăpânului? strigă Robert de Loire aruncându-se între duce şi delfin.

Ducele voi să vorbească. Tanneguy se aplecă, luă o secure scurtă ascunsă înapoia perdelei, apoi, ridicându-se cu toată înălțimea corpului:

— *E timpul!* zise el ridicând securea deasupra capului ducelui.

Ducele văzu lovitura ce-l amenința; cu mâna stângă voi să o ferească, în vreme ce dreapta o ducea la garda spadei; dar nu avu nici cel puțin timpul de a o trage: securea lui Tanneguy căzu, retezând mâna stângă a ducelui şi, cu aceeaşi lovitură, despicându-i capul de la pomeții obrajilor până sub bărbie.

Ducele mai rămase o clipă în picioare, întocmai ca un stejar care nu poate cădea; atunci Robert de Loire îi înfipse pumnalul în gât şi îl lăsă acolo.

Ducele scoase un țipăt, întinse brațele şi căzu la picioarele lui Giac.

Urmă atunci o gălăgie asurzitoare şi o învălmăşeală de nedescris; căci, în cortul în care doi oameni abia ar fi avut loc să se bată, douăzeci de oameni se năpustiră unii asupra altora. Câteva clipe, nu se mai putea deosebi, pe deasupra atâtor capete, decât mâini, securi şi spade. Francezii strigau:

— Ucide! Ucide! La moarte!

Burgundezii strigau:

— Trădare! Trădare! Alarmă!

Săreau scântei din armele ce se ciocneau, iar sângele țâşnea din răni. Delfinul, înspăimântat, se aruncase cu partea de sus a corpului peste barieră. La țipetele sale, preşedintele Louvet sosi, îl apucă de subsuori, îl trase afară şi îl târî aproape leşinat spre oraş; caftanul de catifea albastră era plin tot de sângele ducelui de Burgundia, care țâşnise până la el.

În timpul acesta, seniorul de Montaigu, care era al ducelui, reuşi să sară peste barieră strigând:

— Alarmă!

De Noailles se pregătea şi el să sară, când Narbonne îi despică partea dinapoi a capului; căzu afară din cort şi muri aproape numaidecât. Seniorul de Saint-Georges era rănit grav în partea dreaptă de lovitura unei securi; seniorul d'Ancre avea mâna sfâşiată.

În timpul acesta lupta şi ţipetele nu mai conteneau în cort; călcau pe corpul ducelui muribund, pe care nimeni nu se gândea să-l ajute. Până atunci, delfinezii, mai bine înarmaţi, erau mai tari; dar, la ţipetele seniorului de Montaigu, Antoine de Toulongeon, Simon Othelimer, Sambutier şi Jean d'Emay alergară, se apropiară de cabină şi, în vreme ce trei dintre ei îşi încrucişau spadele cu cei dinăuntru, al patrulea rupea bariera. De partea lor, oamenii ascunşi în casă ieşiră şi veniră în ajutorul delfinezilor. Burgundezii, văzând că orice rezistenţă era zadarnică, o luară la fugă prin bariera sfărâmată. Delfinezii îi urmăriră şi numai trei persoane rămaseră sub cortul gol şi plin de sânge.

Era ducele de Burgundia, întins şi muribund; era Pierre de Giac, în picioare, cu braţele încrucişate şi privindu-l cum moare; era, în sfârşit, Olivier Layet care, mişcat de suferinţele nefericitului prinţ, încerca să-i ridice cămaşa de zale pentru a-l lovi pe sub ea cu spada. Însă de Giac nu voia să vadă scurtându-se această agonie, ci să-i urmărească fiecare convulsiune şi atunci când îşi dădu seama ce gânduri are Olivier, cu o puternică lovitură de picior făcu să-i zboare spada din mâini. Olivier, uimit, înălţă capul.

— Ei! ce naiba vrei să faci? îi zise râzând de Giac, lasă-l pe bietul prinţ să moară liniştit!

Apoi, după ce ducele îşi dădu ultima suflare, îi puse mâna pe inimă pentru a se asigura că murise cu adevărat; şi, cum de rest puţin îi păsa, dispăru fără ca nimeni să-i dea vreo atenţie.

Între timp se înapoiară delfinezii, după ce-i

urmăriseră pe burgundezi până la poalele castelului. Găsiră corpul ducelui întins unde îl lăsaseră şi lângă el preotul din Montereau, care îi cânta rugăciunile morților. Oamenii delfinului voiau să-i smulgă cadavrul şi să-l arunce în râu; dar preotul ridică crucifixul deasupra ducelui şi amenință cu mânia cerului pe oricine ar îndrăzni să atingă acest sărman corp, din care sufletul ieşise atât de chinuit. Atunci Coesmerel, bastardul lui Tanneguy, îi desprinse de la picior unul din pintenii de aur, jurând să-l poarte de aci înainte ca un ordin cavaleresc, iar valeții delfinului, urmând această pildă, smulseră inelele cu care îi erau acoperite degetele, precum şi un prețios lanț de aur ce-i atârna la gât.

Preotul rămase acolo până la miezul nopții; apoi, numai la ora aceea, cu ajutorul a doi oameni, duse corpul într-o moară, în apropiere de pod, îl aşeză pe o masă şi continuă să se roage lângă el până a doua zi dimineața. La ora opt, ducele fu înmormântat în Biserica Notre-Dame, în fața altarului Sfântului Ludovic; era îmbrăcat cu tunica şi cu jambierele, iar boneta îi acoperea fața. Nicio ceremonie religioasă nu însoți înmormântarea; totuşi, pentru odihna sufletului, se slujiră douăsprezece liturghii în timpul celor trei zile ce urmară după asasinarea sa.

Astfel căzu, prin trădare, puternicul duce de Burgundia, supranumit Jean Fără-Frică. Cu doisprezece ani mai înainte şi el, tot prin trădare, îl doborâse pe ducele de Orleans cu aceleaşi lovituri cu care fusese atins la rându-i; poruncise să i se taie mâna stângă şi căzuse şi mâna lui stângă; pusese să i se despice capul cu o lovitură de secure şi capul lui

fusese deschis de aceeaşi rană, făcută de aceeaşi armă. Oamenii evlavioşi şi credincioşi văzură, în această coincidență ciudată, o adeverire a vorbelor lui Cristos: „Cel ce loveşte cu sabia, de sabie va pieri”. De când ducele de Orleans căzuse din porunca sa, războiul civil, întocmai ca un vultur înfometat, rosese fără încetare inima regatului. Însuşi ducele Jean, ca şi când ar fi târât după el pedeapsa omuciderii, nu avusese, de când o făptuise, nicio clipă de odihnă; renumele lui suferise mii de ştirbiri, fericirea mii de lovituri; devenise bănuitor, nehotărât, chiar sfios.

Securea lui Tanneguy Duchâtel dădu prima lovitură edificiului feudal al monarhiei capețiene; ea doborî cu zgomot coloana cea mai puternică a acelei mari vasalități care îi sprijinea bolta; pentru o clipă templul trosni şi se putea crede că avea să se prăbuşească; însă pentru a-l sprijini, mai rămâneau încă în picioare ducii de Bretania, conții de Armagnac, ducii de Lorena şi regii de Anjou. Delfinul, în locul unui aliat nesigur pe care îl avea în tată, îşi căpătă, în fiu, un duşman declarat; unirea contelui de Charolais cu englezii împinse Franța până la marginea prăpastiei; dar uzurparea ducelui Jean, care nu se putea face decât prin cedarea pe veci, către englezi, a Normandiei şi a Guyennei, fără nicio îndoială că ar fi prăbuşit-o în prăpastie.

Cât despre Tanneguy Duchâtel, el este unul din oamenii cu mintea ageră şi cu suflet mare, plini de curaj şi iuți în execuție, pentru care istoria toarnă în bronz rarele lor statui; devotamentul față de dinastie îl conduse la asasinat; virtutea lui de a făptui crima.

A săvârşit omorul în folosul altuia şi a păstrat pentru el răspunderea; fapta lui face parte din cele pe care oamenii lui nu le judecă, pe care Dumnezeu le cântăreşte, pe care rezultatul le absolvă. Simplu cavaler, i-a fost dat să se atingă de două ori de destinele aproape împlinite ale Statului şi să le schimbe cu totul; în noaptea când l-a răpit pe delfin de la palatul Saint-Paul, a salvat monarhia; în ziua când l-a lovit pe ducele de Burgundia, la Montereau, a făcut şi mai mult, a salvat Franța[56].

56-Vom reaminti, odată pentru totdeauna, că expunem în rezumatele noastre despre domnii, despre epoci sau despre evenimente, o părere pur personala, fără nicio dorință de prozelitism, fără nicio speranță ca ea să devină generală. (N.A.).

XXVII

Am spus că îndată ce seniorul de Giac îl văzuse pe duce mort, părăsise podul.

Era ora şapte seara, vremea devenea posomorâtă, noaptea înainta; dezlegă calul pe care îl lăsase la moara despre care am vorbit, şi porni singur pe drumul ce ducea Spre Bray-sur-Seine.

Cu tot frigul înțepător ce se făcea simțit, cu tot întunericul care, din clipă în clipă devenea mai des, cal şi călăreț nu mergeau decât la pas. De Giac era cufundat în gânduri întunecate; roua de sânge nu-i răcorise fruntea; moartea ducelui nu-i împlinise decât pe jumătate dorințele de răzbunare, iar drama politică în care jucase un rol atât de activ, încheiată pentru toată lumea, avea numai pentru el un îndoit deznodământ.

Era ora opt şi jumătate când seniorul de Giac ajunse la Bray-sur-Seine. În loc să intre pe străzile satului, făcu un ocol, îşi legă calul de zidul din afară al unei grădini, deschise poarta şi urcă, pe dibuite, o scară strâmtă în spirală ce ducea la primul etaj. Ajuns pe ultima treaptă, lumina ce se strecura printr-o uşă întredeschisă îi arătă camera soției. Înaintă pe prag; frumoasa Caterina era singură şi stătea pe un scaun, cu cotul sprijinit pe o măsuță sculptată, plină de fructe; paharul, pe jumătate gol, vădea că întrerupsesc o mică gustare spre a se lăsa

târâtă de îndemnurile inimii către una din acele visări de femeie tânără, atât de plăcută la privit pentru cel al cărei obiect este, atât de infernală atunci când evidența îi strigă geloziei: „Nu tu eşti pricina acestor visări, nu la tine se gândeşte”.

De Giac nu putu îndura mai mult ceea ce vedea; intrase fără să fie auzit, atât de mare era îngândurarea Caterinei! Împinse deodată uşa cu putere; Caterina scoase un țipăt, ridicându-se în picioare, ca şi când o mână nevăzută ar fi ridicat-o de păr. Îşi recunoscu soțul.

— Ah! Dumneata eşti? zise ea.

Şi trecând deodată de la expresia de spaimă la cea de bucurie, îşi forță în acelaşi timp fața să zâmbească.

De Giac privi cu amărăciune această încântătoare figură care cu puțin înainte asculta cu atâta delăsare de impresiile inimii, cu atâta inteligență acum de voința minții. Clătină din cap şi veni să se aşeze lângă ea fără a răspunde; niciodată totuşi nu i se păruse atât de frumoasă.

Ea îi întinse o mână subțire şi albă, împodobită toată de inele şi al cărei braț gol se pierdea, pornind de la cot, în nişte mâneci largi garnisite cu blănuri. De Giac luă această mână, o privi cu atenție şi întoarse piatra ce era montată pe interiorul unuia din inele: era aceeaşi a cărei întipărire o văzuse pe sigiliul scrisorii adresate ducelui. Regăsi steaua pierdută pe un cer furtunos; citi cuvintele gravate sub stea.

— *Aceeaşi*, murmură el; deviza nu va minți.

În timpul acesta Caterina, pe care această

cercetare o îngrijora, încercă să schimbe vorba. Îşi trecu cealaltă mână pe fruntea lui Giac; deşi palidă, era fierbinte.

— Eşti obosit, monseniore, zise Caterina; ai nevoie să iei o gustare. Vrei să chem pe cineva?... Cina aceasta de femeie, urmă ea zâmbind, este prea frugală pentru un cavaler înfometat.

Se ridică şi luă un mic fluier de argint pentru a chem pe una din femeile sale. Era să-l ducă la gură când soțul îi opri mâna.

— Mulțumesc, doamnă, mulțumesc, zise de Giac, nu e nevoie să chemi; ce este aici va ajunge; dă-mi doar un pahar.

Caterina se duse să caute chiar ea obiectul pe care i-l cerea soțul. Pe când se îndepărta, de Giac scoase repede un mic flacon de la piept şi turnă lichidul din el în paharul pe jumătate plin rămas pe masă. Caterina se înapoie fără a băga de seamă ce se petrecuse.

— Iată, monseniore, zise ea, vărsând vin în pahar şi dându-l soțului.

De Giac îşi muie vârful buzelor în pahar, ca pentru a-i da ascultare.

— Dar nu-ți continui cina? întrebă el.

— Nu, tocmai terminasem când ai sosit.

De Giac încruntă din sprâncene şi îşi aruncă privirii spre paharul Caterinei.

— Nădăjduiesc cel puțin, urmă el, că nu vei refuza să închini un pahar cu mine, aşa cum nici eu nu te-am refuzat.

Şi îi întinse soției paharul otrăvit.

— Şi pentru cine să închinăm, monseniore? zise

Caterina apucând paharul.

— Pentru ducele de Burgundia! răspunse de Giac.

Caterina, fără nicio bănuială, înclină din cap zâmbind, duse paharul la gură şi îl goli aproape în întregime. De Giac o urmărea din ochi cu o privire diabolică. După ce o văzu terminând de băut, începu să râdă. Acest râs ciudat o făcu pe Caterina să tresară; îl privi uimită.

— Da, da, zise de Giac, ca răspunzând la această întrebare tăcută; da, te-ai grăbit atât de mult să mă asculți încât n-am avut vreme să-mi termin de rostit urarea.

— Ce-ți mai rămânea de spus? întrebă Caterina cu un sentiment nelămurit de teamă; toastul nu era complet sau n-am auzit eu bine? Pentru ducele de Burgundia!...

— Ba da, doamnă; dar mai voiam să adaug: Dumnezeu să aibă mai multă îndurare de sufletul lui, decât au avut oamenii milă pentru corp!

— Ce tot spui? strigă Caterina rămânând cu gura întredeschisă, cu ochii ficşi şi îngălbenindu-se deodată; ce spui? repetă pentru a doua oară şi cu mai multă putere.

Şi paharul pe care-l ținea îi scăpă dintre degetele înțepenite şi se prefăcu în țăndări.

— Zic, răspunse de Giac, că ducele Jean de Burgundia a fost asasinat, acum două ore, pe podul de la Montereau.

Caterina scoase un țipăt sfâşietor şi, încovoindu-se de mijloc, căzu pe un fotoliu ce se afla în spatele ei.

— Vai! nu se poate să fie aşa, zise ea cu accentul

deznădejdii, nu se poate să fie aşa.

— Ba este chiar aşa, răspunse cu răceală de Giac.

— Cine ți-a spus?

— L-am văzut eu.

— Dumneata?

— L-am văzut la picioarele mele, înțelegi, doamnă? L-am văzut pe duce zvârcolindu-se în agonie, pierzând sângele prin cinci răni, murind fără preot şi fără speranță. Am văzut că gura avea să scoată ultimul suspin, şi m-am aplecat asupra lui să-l simt cum se duce.

— Ah! Şi nu l-ai apărat? Nu te-ai aruncat înaintea loviturilor? Nu l-ai salvat...?

— Pe amantul dumitale! nu-i aşa, doamnă? întrerupse de Giac cu un glas înfiorător şi privind-o pe Caterina în față.

Ea scoase un țipăt şi nemaiputând îndura privirea mistuitoare pe care soțul o ațintea asupra ei, îşi ascunse capul între mâini.

— Dar nu ghiceşti oare nimic? urmă de Giac ridicându-se la rându-i. O faci din prostie sau din neruşinare, doamnă? Nu ghiceşti oare că scrisoarea pe care i-ai scris-o, pe care ai sigilat-o cu sigiliul ce-l porți la deget, acolo, – îi trase mâinile din fața ochilor, – scrisoarea prin care îi dădeai o întâlnire adulteră, am primit-o chiar eu; că l-am urmărit; că noaptea aceea, – îşi aruncă ochii asupra mâinii drepte, – noaptea de desfătări pentru voi, noaptea de iad pentru mine, mă costă sufletul? Nu ghiceşti că, atunci când a intrat în castelul Creil, eu intrasem înaintea lui; că atunci când treceați, prin galeria aceea întunecată, vă vedeam, eram acolo, aproape

vă atingeam? Ah! ah! Nu ghiceşti oare nimic? Trebuie să-ți spun totul?

Caterina, înspăimântată, căzu pe mâini şi pe genunchi, strigând:

— Iertare! Iertare!

— Şi când te gândeşti acum, urmă de Giac, încrucişându-şi brațele pe piept şi clătinând din cap, când te gândeşti cum îți tăinuiai ruşinea iar eu răzbunarea; dar care din noi este mai meşter în prefăcătorie?... Ah! ducele, marele vasal trufaş, prințul suveran pe care şerbii de pe întinsele-i moşii îl numeau în trei limbi duce de Burgundia, conte de Flandra şi de Artois, palatin de Malines şi de Salins, care cu un singur cuvânt ridică cincizeci de mii de războinici din cele şase provincii ale lui, a crezut, acest prinț, acest duce, acest palatin că era destul de tare şi puternic pentru a-mi aduce o jignire, mie, Pierre de Giac, un simplu cavaler! a făcut-o, nesăbuitul!... Ei bine, n-am zis nimic; n-am trimis provocări scrise; nu mi-am adunat ostaşii, vasalii, scutierii şi pajii; nu, mi-am ferecat răzbunarea în sân şi i-am dat inima să mi-o roadă... Apoi, când a sosit ziua, mi-am luat duşmanul de mână, ca pe un copil neputincios, l-am dus la Tanneguy Duchâtel şi i-am zis: „Loveşte, Tanneguy!...” Şi acum, – începu să râdă nervos, – acum omul acela, care ținea sub stăpânire atâtea provincii încât ar fi putut acoperi jumătate din Franța, omul acela stă culcat în noroi şi în sânge şi nu va găsi poate şase picioare[57] de pământ pentru a se odihni liniştit în veşnicie!

Caterina se afla la picioarele lui, cerând îndurare

57-Aproximativ 2 metri. (N.T.).

şi rostogolindu-se peste cioburile paharului, care-i scrijeleau mâinile şi genunchii.

— Ei bine, doamnă, mă auzi? urmă de Giac, cu tot numele lui, cu toată puterea lui, cu toți războinicii lui, m-am răzbunat pe el; gândeşte-te dacă mă voi răzbuna pe complicea lui, care nu este decât o femeie, care este singură, pe care o pot zdrobi doar suflând asupra ei, pe care o pot înăbuşi cu mâinile mele.

— Ah! Ce ai de gând să faci? strigă Caterina.

De Giac îi apucă brațul.

— Ridică-te, doamnă, zise el.

Şi o ridică în fața lui.

— Ridică-te!…

Caterina îşi aruncă privirile asupra ei; rochia-i albă era pătată toată de sânge; la vederea sângelui, o amețeală îi trecu prin fața ochilor, glasul i se stinse în gâtlej, întinse brațele şi leşină.

De Giac o ridică, o aşeză pe umăr, coborî scara, străbătu grădina, îşi puse povara pe crupa lui Ralff, o fixă cu ajutorul eşarfei şi urcă în şa, legând-o pe Caterina în jurul corpului său cu centironul de la sabie.

Cu toată îndoita greutate, Ralff porni la galop, de în dată ce simți pintenul stăpânului.

De Giac îşi îndreptă calul peste câmp; în fața lui se întindeau câmpiile întinse de la Champagne, iar zăpada, care începea să cadă cu fulgi mari, acoperea ogoarele cu un giulgiu uriaş care le dădea înfățişarea aspră a stepelor siberiene; niciun munte nu se desluşea în depărtare, câmpuri, mereu câmpuri; doar din loc în loc, câțiva plopi albiți se legănau în

vânt, de parcă erau nişte stafii; niciun zgomot omenesc nu tulbura singurătăţile acelea pustii; calul, ale cărui picioare cădeau pe un strat de zăpadă, îi întețeau avânturile tăcute; însuşi călărețul îşi ținea răsuflarea, atât de mult se părea că în mijlocul acelei naturi înghețate, totul trebuia să ia înfățişarea şi să imite tăcerea morții!

După câteva minute, fulgii de zăpadă care-i cădeau pe față, mişcarea calului care-i zdrobea corpul slab şi delicat, frigul pătrunzător al nopții, o readuseră pe Caterina la viață. Recăpătându-şi cunoştința, crezu că se află în prada unuia din acele vise dureroase în care gândim că vreun balaur înaripat ne poartă prin aer. În curând o durere ascuțită în piept, o durere cum ar fi aceea produsă de un cărbune înroşit, îi reaminti că totul era real; adevărul îngrozitor, sângeros, neînduplecat, îi apăru în față; tot ceea ce se petrecuse i se înfățişă în minte, îşi reaminti de amenințările soțului, iar situația în care se găsea o făcu să tremure la gândul că va începe să le pună în aplicare.

Deodată o nouă durere mai arzătoare, mai ascuțită, mai tăioasă, o făcu să scoată un țipăt, care se pierdu fără ecou, alunecând pe marea întindere de zăpadă; numai calul speriat tresări şi îşi înteți viteza.

— Vai! monseniore, sufăr îngrozitor, zise Caterina.

De Giac nu răspunse,

— Lasă-mă să cobor, urmă ea, lasă-mă să iau puțină zăpadă; îmi arde gura, pieptul mi-e în flăcări.

De Giac tăcea mereu.

— Ah! te implor, în numele cerului, îndură-te, fie-

ți milă! Parcă sunt nişte drugi de fier înroşit! Apă! Ah! Apă!

Caterina se zvârcolea în cureaua de piele care o lega de călăreț. Încerca să alunece la pământ şi eşarfa o reținea; părea Leonora legată de stafie; călărețul era tăcut ca Wilhelm şi Ralff alerga de parcă ar fi fost calul fantastic al lui Burger.

Atunci Caterina, fără speranță pe pământ, se adresă lui Dumnezeu.

— Îndurare, Dumnezeul meu, îndurare! zise ea; aşa trebuie să sufere cineva care este otrăvit.

La aceste cuvinte, de Giac izbucni în râs. Acest râs ciudat, drăcesc, avu un ecou; un alt râs îi răspunse, alergând peste câmpia întunecată. Ralff necheză şi coama i se zbârli de groază.

Atunci tânâra femeie văzu bine că era pierdută şi că îi sosise ceasul din urmă. Înțelese că nimic nu mai putea să-l întârzie şi începu să se roage lui Dumnezeu cu glas tare, întrerupându-şi la fiecare clipă rugăciunea prin țipetele pe care i le smulgea durerea.

De Giac nu scotea nicio vorbă.

În curând auzi glasul Caterinei slăbind; îi simți corpul, pe care de mii de ori îl acoperise de sărutări, zvârcolindu-se în spasmele agoniei; putu să-i numere fiorii morți ce-i treceau prin membrele legate de ale sale; apoi, încetul cu încetul, glasul i se stinse într-un horcăit răguşit şi continuu; spasmele încetară şi urmară doar câteva tresăriri abia simțite; în sfârşit corpul se înțepeni, gura scoase un suspin; era ultima sforțare a vieții, ultimul rămas bun al sufletului; de Giac era legat de un cadavru.

Încă trei sferturi de oră îşi continuă drumul fără să scoată o vorbă, fără să se întoarcă, fără să privească înapoi.

În sfârşit, ajunse pe malurile Senei, puțin mai la vale de locul unde râul Aube, vărsându-se în ea, îi face cursul mai adânc şi mai repede; îl opri pe Ralff, desprinse catarama centironului care o lega pe Caterina în jurul lui şi corpul, pe care nu-l mai susținea decât eşarfa ce-l lega de şa, căzu, încovoiat şi de-a curmezişul, pe crupa calului.

Atunci de Giac coborî. Ralff, spumegând şi plin de sudoare, voia să intre în râu; stăpânul îl opri cu mâna stângă de zăbală.

Apoi, cu dreapta, luă pumnalul şi căută pe gâtul lui Ralff, cu vârful ascuțit şi tăios, locul unde bătea artera: sângele țâşni.

Îndată animalul se ridică în două picioare, scoțând un nechezat jalnic şi, smulgându-se din mâinile stăpânului, se azvârli în fluviu, ducând cu el cadavrul Caterinei.

De Giac, în picioare pe prundiş, îl văzu luptând împotriva curentului, pe care l-ar fi trecut cu uşurință dacă n-ar fi avut rana care-l slăbea. Ajuns aproape de mijlocul râului, începu să se îndepărteze de direcție, iar respirația îi deveni zgomotoasă; încercă să se întoarcă la malul de unde plecase, dar crupa îi dispăruse deja şi abia dacă se mai zărea, la suprafața fluviului rochia albă a Caterinei; în curând animalul se învârti în jurul lui ca şi când ar fi fost târât de un vârtej, picioarele din față băteau apa şi o făceau să țâşnească în sus; în cele din urmă gâtul i se scufundă încet; capul, la rându-i dispăru puțin

câte puțin, un val îl acoperi; capul mai apăru pentru o clipă, se scufundă pentru a doua oară, apoi câteva băşici de aer veniră să se spargă la suprafața apei. Totul se terminase, iar fluviul, tulburat o clipă, îşi reluă, după câteva secunde, cursul tăcut şi liniştit.

— Sărmane Ralff! zise de Giac cu un suspin.

XXVIII

A doua zi după moartea ducelui de Burgundia, ostaşii pe care acesta îi instalase, în ajun, la castelul din Montereau predară fortăreaţa delfinului, cu condiţia de a li se cruţa viaţa şi bunurile; căpitanii lor erau cavalerii de Jouvelle şi de Montaigu.

În aceeaşi zi, delfinul ţinu un mare consiliu în care se redactară mai multe scrisori către oraşele Paris, Châlons, Remis şi altele; prin ele dădea socoteală de purtarea sa, pentru a nu fi învinuit că a rupt pacea pe care o jurase şi că şi-a călcat cuvântul regal. Apoi, după ce puse la punct aceste lucruri, se retrase la Bourges cu prizonierii săi, lăsând drept comandant al oraşului Montereau pe seniorul Pierre de Guitry.

Când evenimentul pe care l-am povestit fu cunoscut la Paris, produse o impresie puternică şi tristă. Tânărul conte de Saint-Pol, locotenent al regelui în acest oraş, convocă în grabă pe cancelarul Franţei, pe magistratul Parisului, pe starostele negustorilor, pe toţi consilierii şi ofiţerii regelui şi, împreună cu ei, o mulţime de nobili şi de burghezi. Atunci le anunţă moartea sângeroasă a ducelui Jean de Burgundia, îi puse să jure, pe evanghelie şi pe sfintele moaşte, să nu încheie niciun tratat cu răzvrătiţii şi ucigaşii, să denunţe şi să acuze în faţa

justiției pe toți cei care le-ar aduce vreo înlesnire partizanilor delfinului.

Abia la Gand află Filip de Charolais, singurul moştenitor de parte bărbătească al ducelui de Burgundia, despre asasinatul de la Montereau. Se aruncă, plângând, în brațele soției sale.

— Michelle, Michelle, fratele dumitale delfinul a pus să-l asasineze pe tatăl meu.

Biata prințesă se întrista şi se tulbură foarte mult la această veste, căci se temea ca acest eveniment să nu aibă vreo înrâurire asupra dragostei ce i-o purta soțul ei.

După ce desperarea contelui de Charolais se mai potoli, îşi luă în mod solemn titlul de duce de Burgundia, ținu sfat pentru ce era de făcut în legătură cu locuitorii din Gand, Bruges şi Ypres şi luă în stăpânire comitatul Flandrei; apoi, numaidecât, plecă la Malines, unde avu o lungă întrevedere cu ducele de Brabant, vărul său, cu Jean de Baviere, unchiul său şi cu contesa de Hainault, mătuşa sa; toți trei îşi dădură părerea că trebuia, de îndată, să încheie o alianță cu regele Henric al Angliei. Drept urmare, episcopul de Arras, seniorul Athis de Brimeux şi seniorul Roland de Heclekerk, plecară la Rouen, unde li se făcu o frumoasă primire de către regele englez, care văzu în alianța propusă de noul duce un mijloc de a reînnoda cu prințesa Caterina a Franței, despre care păstrase o vie amintire, o căsătorie ce îi înlesnea, pe de altă parte, realizarea unor planuri de cea mai înaltă politică.

Regele Angliei răspunse aşadar că, în cel mai scurt

timp, avea să trimită ducelui Filip ambasadori însărcinați să-i prezinte un tratat. Se grăbi să-i redacteze condițiile şi, pe la Sfântul Andrei, episcopul de Rochester şi conții de Warwick şi de Kent se duseră, în numele regelui Henric, în oraşul Arras, unde ducele le făcu cea mai măreață primire.

Iată ce propunea regele Angliei, şi articolele pentru ratificarea cărora ducele de Burgundia trebuia să folosească întreaga-i influență pe lângă regele Carol şi consilierii săi; se va vedea cât de mult îi crescuseră pretențiile de când nepăsarea de necrezut a ducelui Jean lăsase să-i cadă în mâini oraşele Rouen şi Pontoise, cele două porți ale Parisului, prin stăpânirea cărora regele vrăjmaş purta dinainte la brâu cheile capitalei.

1. *Regele Angliei oferă să ia în căsătorie pe prințesa Caterina, fără a impune vreo sarcină regatului;*

2. *Să lase regelui Carol stăpânirea coroanei şi a veniturilor regatului în timpul vieții sale;*

3. *După moartea regelui Carol, coroana Franței va reveni pentru totdeauna regelui Henric şi moştenitorilor săi;*

4. *Datorită bolii regelui, care îl împiedică să se ocupe de guvernare, regele Angliei va lua titlul şi autoritatea de regent;,*

5. *Prinții, nobilii, vulgul, burghezii, vor depune jurământ regelui Angliei ca regent şi se vor angaja să-l recunoască drept suveran la moartea regelui Carol.*

Ducele Filip se angajă să-l facă pe rege să semneze acest tratat, cu condiția ca la rându-i regele Angliei să se angajeze să recunoască şi să respecte articolele următoare:

1. *Unul din frații regelui Henric va lua în căsătorie pe una din surorile ducelui;*

2. *Regele şi ducele se vor iubi şi se vor ajuta ca nişte frați;*

3. *Vor urmări împreună pedepsirea delfinului şi a celorlalți ucigaşi ai ducelui Jean;*

4. *Dacă delfinul sau oricare altul dintre sus-zişii ucigaşi ar fi făcut prizonier, nu ar putea fi răscumpărat fără învoiala ducelui;*

5. *Regele Angliei va atribui ducelui şi doamnei Michelle, soția sa, moşii cu un venit de douăzeci de mii de livre, pentru care i se va face omagiu.*

Se vede că, în acest dublu tratat, care dispunea de Franța şi îl jefuia pe rege, nu se uitaseră decât două lucruri, care probabil au fost privite ca fără însemnătate: consimțământul regelui şi ratificarea Franței.

În tot cazul, iată în ce condiții, sub pretextul de a răzbuna moartea ducelui Jean, a fost vândută Franța, la 21 decembrie 1419, de către ducele Filip de Burgundia regelui Henric al Angliei; tatăl o trădase, fiul a prădat-o.

În acest timp, şi în vreme ce i se acorda regalitatea ca o pensie viageră, bătrânul rege se afla la Troyes împreună cu doamna Isabela, căreia îi arăta dragoste de câte ori îi revenea mintea, şi ură de câte ori îl apuca din nou nebunia. Vestea despre asasinarea ducelui Jean, precum şi partea pe care duşmanii delfinului îl învinuiră de la început pe tânărul prinț că ar fi avut-o la această ucidere, produseră asupra neputinciosului bătrân o impresie atât de puternică, încât îşi pierdu mințile cu

desăvârşire. Cu toate că din momentul acela până în clipa morții sale, multe decrete importante au fost semnate de el şi, printre altele, tratatul cunoscut sub numele de *tratatul de la Troyes,* este limpede că nu şi-a recăpătat niciodată judecata şi că răspunderea acelor acte, din ce în ce mai dăunătoare intereselor Franței, trebuie să apese asupra memoriei ducelui Filip şi a reginei Isabela; căci, începând din ziua aceea, viața regelui Carol al VI-lea a fost o agonie, iar nu o domnie.

La 21 martie 1420, ducele de Burgundia intră în oraşul Troyes, în uralele burghezilor şi poporului, şi depuse jurământ de credință şi omagiu regelui, ca moştenitor al ducelui, tatăl său, în proprietatea ducatului de Burgundia, a comitatului Flandrei şi a comitatului Artois şi a altor seniorii; însă ducele, mai înainte ca Franța să fie cedată Angliei, voia, drept partea lui, fără îndoială că în calitate de prinț al florii de crin, să-i smulgă câteva fâşii mai de preț. Lille, Douai şi Orchies fuseseră date ca zălog casei de Burgundia; îl făcură pe regele Carol să renunțe la dreptul de răscumpărare; zestrea doamnei Michelle nu era încă plătită; ducele se învoi să primească în schimb oraşele Roye, Montdidier şi Perona; Perona pe care n-o putuse cuceri nimeni şi care, în toiul tuturor asalturilor războiului străin sau războiului civil, şi-a păstrat numele de *Fecioara,* aşa cum unele piscuri ale Alpilor, care nu pot fi trecute, iau numele de *Fecioare.*

În felul acesta englezul şi burgundezul, pentru a încălca mai bine Franța, începeau prin a-i smulge brâul de cetăți întărite. Numai delfinul îşi apăra

maica.

După ce ducele Filip alesese bine, dintre oraşele Franței, pe cele care îi erau mai de folos, după ce le înşiră pe o linie atât de dreaptă, încât Montdidier, situat doar la douăzeci şi cinci de leghe de Paris, părea să pătrundă în inima Franței întocmai ca vârful unei săbii al cărei mâner se afla la Gand, atunci, credincios ca un complice, se ocupă de făgăduielile făcute regelui Henric şi, trebuie s-o mărturisim, le îndeplini punct cu punct. Regele se învoi la căsătoria fiicei sale Caterina cu Henric de Lancaster; regele ratifică excluderea delfinului, fiul şi moştenitorul său; regele desfiinţă constituția înțeleaptă, făcută odinioară de înaintaşii săi, care interzicea moştenirea tronului de către femei, astfel încât, la 13 aprilie 1420, ducele Filip îi scrise regelui Angliei că totul era gata şi că putea să vină.

Într-adevăr, regele englez sosi pe data de 20 mai, însoțit de cei doi frați ai săi, ducii de Glocester şi de Clarence, escortat de conții de Huntington, de Warwick şi de Kent şi urmat de o trupă de o mie şase sute de oameni. Ducele de Burgundia îi ieşi în întâmpinare şi îl petrecu până la locuința pe care i-o pregătise în oraş, cum era de datoria viitorului vasal față de viitorul său suveran. Îndată după sosire, regele se duse să-i facă o vizită reginei şi prințesei Caterina; o găsi pe aceasta mai atrăgătoare şi mai frumoasă ca oricând, şi poate nici el singur nu ştia pe care era mai grăbit să pună stăpânire, pe logodnică sau pe Franța.

A doua zi, cei doi regi semnară vestitul tratat de la Troyes; era ruşinea şi pierderea regatului, şi din

clipa aceea fiecare putu crede că îngerul patriei se înapoiase în cer. Numai delfinul nu a deznădăjduit niciodată; cu mâna pe inima Franței, îi număra bătăile şi îşi dădea seama că putea încă să trăiască.

La 2 iunie, s-a celebrat căsătoria lui Henric al Angliei cu Caterina de Franța; era a doua floare desprinsă de pe tulpina regală de crini pentru a îmbodobi coroana Marii Britanii. De două ori darul le-a fost fatal celor ce l-au primit; de două ori moartea a intrat în patul regilor Angliei ca urmare a îmbrățișărilor fiicelor Franței; Richard nu a supraviețuit decât trei ani căsătoriei sale; Henric avea să moară după optsprezece luni.

Din ziua aceea, existau doi regenți ai Franței, doi moştenitori ai coroanei: delfinul era stăpân pe Sud, regele Angliei poseda Nordul; atunci începu acel mare duel al cărui preț era un regat

Avantajul primelor lovituri a fost de partea regelui Angliei; după un asediu de câteva zile, Sens s-a predat, Villeneuve-le-Roi a fost luat cu asalt şi Montereau cucerit prin escaladare.

Acolo, ducele de Burgundia datora o ispăşire pentru moartea tatălui său şi aceasta i-a fost prima grijă intrând în oraş. Nişte femei i-au arătat mormântul ducelui Jean; un postav al bisericii fu întins peste piatra de pe mormânt, aprinseră câte o lumânare la fiecare capăt, toată noaptea, iar preoții cântară slujba morților. A doua zi dimineața ridicară piatra şi săpară mormântul. Găsiră corpul ducelui acoperit încă de tunica şi de coiful lui; numai că mâna stângă îi era desprinsă de corp, iar capul, despicat de Tanneguy Duchâtel, arăta larg deschisă

rana prin care englezii intrau în regatul Franței.

Cadavrul fu aşezat într-un sicriu de plumb, plin de sare, şi mai apoi expus în Burgundia, într-o mănăstire de călugări şartrezi situată în afara oraşului Dijon; corpul bastardului de Croy, care fusese ucis la atacul oraşului fu coborât şi înmormântat chiar în groapa de unde îl scoseseră pe duce.

După îndeplinirea acestor sarcini, burgundezii şi englezii merseră să asedieze oraşul Melun, însă acesta începu prin a le opune o dârză rezistență. Se aflau acolo numai viteji de sânge francez. Seniorul de Barbazan era principalul căpitan; îi avea în subordine pe seniorii de Preaux, Pierre de Bourbon şi un anume Bourgeois, care a făcut minuni în tot timpul asediului. Regele Angliei şi ducele, văzând pregătirile de apărare, încercuiră oraşul; primul se duse, împreună cu cei doi frați şi cu ducele de Bavière, să-şi stabilească sediul în partea dinspre Gâtinais; al doilea, însoțit de contele de Huntington şi de mai mulți alți căpitani englezi, îşi instala corturile în partea dinspre Brie; se aruncă peste Sena un pod de vase, pentru a stabili comunicațiile între o armată şi alta; şi atât ducele de Burgundia cât şi regele, pentru a nu fi surprinşi de asediați, puseră să li se închidă incintele cu şanțuri adânci şi cu țăruşi, lăsând numai câteva intrări şi ieşiri care erau închise cu bariere puternice. Între timp, regele Franței şi cele două regine veniră să-şi stabilească reşedința la Corbeil. Asediul ținu astfel patru luni şi jumătate fără mari foloase din partea asediatorilor.

Totuşi ducele de Burgundia pusese mâna pe un

foart puternic zid de apărare pe care asediații îl înălțaseră îi fața şanțurilor şi din înălțimea căruia tunurile şi bombardele lor făceau mult rău asediatorilor; atunci regele Angliei, de partea lui, puse să se sape o mină. Ea se apropia deja de zid, când Juvénal des Ursins, fiul avocatului din parlament, crezu că aude un zgomot sub pământ; chemă câțiva muncitori şi le porunci să facă o contra-mină. El însuşi, având înapoia lui câțiva ostaşi, veghea la executarea lucrării ținând în mână o secure lungă, când, întâmplător, trecu seniorul de Barbazan; Juvénal îi povesti întâmplarea şi îi spuse că rămânea acolo pentru a lupta pe sub pământ; atunci Barbazan, care îl iubea ca pe un fiu, uitându-se la securea cea lungă, clătină din cap spunând:

— Vai! frate, nu ştii încă ce înseamnă să te lupți într-o mină! E nevoie de nişte ciomege mai scurte pentru a putea să loveşti de aproape.

Zicând aceasta, trase spada şi tăie coada securii până la o lungime potrivită; apoi, după ce terminase, cum ținea spada goală în mână:

— Aşează-te în genunchi, îi zise lui Juvénal.

Acesta se supuse, iar el îi dădu acolada şi îl învesti cavaler.

— Şi acum, îi spuse ridicându-l, poartă-te ca un bun şi credincios cavaler.

După două ore de muncă, săpătorii englezi şi francezi nu mai erau despărțiți unii de alții decât la o distanță de mărimea unui zid obişnuit; în câteva clipe acest interval fu năruit; de fiecare parte, săpătorii se retraseră şi luptătorii începură să se atace cu înverşunare în acest tunel strâmt şi

întunecos unde abia puteau merge patru oameni alături; atunci recunoscu Juvénal adevărul spuselor lui Barbazan: securea lui cu coada scurtată făcea minuni. Englezii o luară la fugă; proaspătul cavaler îşi câştigă pintenii.

O oră mai târziu, englezii se înapoiară în forță, împingând înaintea lor o barieră pe care o instalară la mijlocul minei, pentru a opri trecerea delfinezilor; în toiul acestei lucrări, le sosi o întărire celor din oraş şi toată noaptea se dădură nenumărate împunsături de lance. Noul fel de a se lupta prezenta o ciudățenie şi anume că puteau să se rănească, să se ucidă chiar, însă nu să se prindă, fiecare atacator luptând de câte o parte a barierei.

A doua zi, un crainic englez, precedat de un trompet, se înfățişă înaintea zidurilor oraşului. Aducea o provocare din partea unui cavaler englez care voia să rămână necunoscut: oferea oricărui delfinez, cavaler şi de viță nobilă, o întrecere călare, unde fiecare adversar putea să rupă două lănci; apoi, dacă nici unui nici altul n-ar fi fost rănit, urma o luptă corp la corp cu securea sau cu spada, cavalerul englez alegând drept loc de luptă trecerea subterană şi lăsând cavalerului delfinez care ar accepta-o, alegerea zilei şi locului.

După ce crainicul făcu acest anunț, se duse să țintuiască în partea cea mai apropiată a oraşului mănuşa stăpânului său, ca zălog de luptă şi semn de provocare.

Seniorul de Barbazan, care alergase pe zid împreună cu o mare mulțime de popor, îşi aruncă atunci mănuşa de pe înălțimea meterezului, ca

dovadă că lua pe socoteala lui provocarea cavalerului necunoscut; apoi porunci unui scutier să se ducă să o desprindă pe aceea pe care crainicul o țintuise de poartă.

Scutierul se supuse.

Mulți socotiră că nu se cădea ca un comandant de garnizoană să se expună astfel într-o luptă individuală; însă Barbazan îi lăsă să vorbească şi se pregăti de luptă pentru a doua zi.

În timpul nopții se netezi trecerea, pentru ca nimic să nu fie o piedică pentru cai; săpară un fel de firide de ambele părți ale barierei, pentru a aşeza acolo trompeții; pe pereți se înfipseră torțe spre a lumina lupta. A doua zi, la ora opt dimineața, adversarii se prezentară la fiecare extremitate, fiind însoțiți de câte un trompet. Trompetul englez sună cel dintâi, celălalt îi răspunse; apoi, după ce termină, cei patru trompeți aflați lângă barieră sunară la rândul lor.

Abia se stinsese ultimul sunet sub boltă, când cei doi cavaleri îşi făcură apariția cu lăncile îndreptate înainte.

Se vedeau de departe venind, ca două umbre ce mergeau una împotriva alteia pe un coridor al iadului; numai galopul greoi al cailor, înarmați ca şi ei, dovedea, făcând să se cutremure coridorul, pe care îl umpleau de zgomot, că oameni şi cai nu erau nişte năluci.

Întrucât cei doi luptători nu putuseră calcula distanța pentru a înainta atât cât era necesar, seniorul de Barbazan, fie că avea un cal prea iute, fie că distanța fusese mai mică, ajunse primul la barieră. Înțelese numaidecât neajunsul poziției sale,

căci avea să primească nemişcat lovitura adversarului la care se adăuga forța dată de avântul calului; calul necunoscutului, sosind ca un trăsnet, Barbazan nu avu decât timpul să-şi desprindă lancea din opritoarea unde o pusese, să o proptească de scut ca de un zid de fier şi să se țină bine în şa şi în scări; adversarul, la rându-i, primea lovitura în loc să o dea. Într-adevăr, se aruncă cu tot pieptul în lancea lui Barbazan care se zdrobi ca o sticlă; lancea cavalerului necunoscut, sprijinită pe opritoare, se dovedi prea scurtă şi nici măcar nu-şi atinse ținta; în acelaşi timp cavalerul englez aproape răsturnat de izbitură, atinse cu capul crupa calului, care se dădu trei paşi înapoi, îndoindu-şi genunchii; când necunoscutul se ridică, găsi înfipt în mijlocul pieptului fierul de la lancea adversarului, care îi străbătu platoşa şi nu se oprise decât întâlnind o cămaşă de zale pe care din fericire o purta pe dedesubt. Cât despre Barbazan, acesta nu se mişcase de parcă ar fi fost o statuie de bronz pe un piedestal de marmură.

Cei doi cavaleri îşi întoarseră caii şi ajunseră din nou la intrarea subteranei; Barbazan luă o altă lance; trompeta sună pentru a doua oară.

Cele de la barieră îi răspunseră şi cei doi cavaleri se afundară din nou sub boltă, urmați de data aceasta de o mulțime de francezi şi de englezi căci, această întrecere fiind ultima, iar lupta trebuind, după cum am spus, să fie continuată corp la corp cu securea, le îngăduia spectatorilor să pătrundă în coridorul subteran.

Distanțele fuseseră atât de bine calculate la

această nouă întrecere, încât cei doi luptători se întâlniră exact la jumătatea drumului. De astă dată, lancea cavalerului necunoscut lovise partea stângă a platoşii lui Barbazan şi, alunecând pe suprafaţa-i lucioasă, ridicase ca pe un solz încheietura de fier a umerarului şi pătrunsese în umăr cât lungimea unui deget; cât despre lancea lui Barbazan, aceasta izbise atât de puternic pavăza adversarului, încât violenţa loviturii rupse chinga calului, iar cavalerul, prea solid ca să cadă de pe cal, se rostogoli la zece paşi, azvârlit împreună cu şaua în care se înţepenise; calul rămase pe loc, descotorosit de călăreţul lui.

Barbazan descălecă; cavalerul necunoscut se ridicase numaidecât; amândoi smulseră o secure de luptă din mâinile unui scutier şi lupta începu cu mai multă înverşunare ca mai înainte; totuşi fiecare din ei punea, în atac şi în apărare, o prudenţă care vădea părerea ce şi-o făcuse de adversarul său. Securile greoaie, învârtindu-se în mâinile lor cu iuţeala fulgerului, recădeau pe scut, făcând să sară mii de scântei. Aplecându-se rând pe rând înapoi pentru a-şi lua mai mult avânt, cei doi luptători păreau nişte tăietori de lemne în toiul lucrului; fiecare lovitură ar fi doborât un stejar şi totuşi primiseră douăzeci fiecare şi rămâneau tot în picioare.

În cele din urmă Barbazan, obosit de această luptă de uriaşi şi voind să termine dintr-o lovitură, îşi aruncă scutul care îl împiedica să se slujească de braţul stâng şi îşi sprijini piciorul de o stinghie a barierei; securea se învârti în mâinile lui, şuierând

ca o praştie şi, trecând pe lângă scutul adversarului, se abătu, cu un zgomot asurzitor, asupra căştii cavalerului necunoscut.

Din fericire o mişcare repede şi instinctivă a acestuia îl făcu să aplece capul spre stânga; mişcarea schimbă direcția loviturii: tăişul securii alunecă pe partea rotunjită a căştii; dar, întâlnind încheietura din dreapta a vizierei, o zdrobi ca pe o sticlă; menținută astfel numai dintr-o parte, viziera se deschise şi Barbazan, înmărmurit, recunoscu în cavalerul englez, cu care se luptase, pe Henric de Lancaster, regele Angliei

Atunci Barbazan făcu respectuos doi paşi înapoi, lăsă să-i cadă securea din mână, îşi scoase casca şi se declară învins.

Regele Henric înțelese întreaga curtenie a acestei mărturisiri. Îşi scoase mănuşa de oțel şi îi întinse mâna bătrânului cavaler:

— Din clipa aceasta suntem fraţi de arme. Adu-ți aminte când se va ivi prilejul, căci eu nu voi uita.

Barbazan acceptă această onorabilă frăție care, trei luni mai târziu, avea să-i salveze viața.

Cei doi adversari aveau nevoie de odihnă; se înapoiară unul în tabără şi celălalt în oraş. Mai mulți cavaleri şi scutieri continuară această neobişnuită întrecere, care ținu aproape o săptămână.

Câteva zile mai târziu, întrucât asediatorii se găseau tot acolo, regele Angliei îi aduse în tabără pe regele Franței şi pe cele două regine; le găzdui pe acestea din urmă într-o casă pe care poruncise să fie clădită în afară de bătaia tunului şi în fața căreia,

seara şi dimineața punea să cânte trompetele şi alte instrumente; niciodată regele Angliei nu trăise într-un atât de mare huzur ca pe tot timpul acelui asediu.

Însă prezența regelui Carol nu-i hotărî pe asediați să se predea; răspunseră că, dacă regele voia să intre în oraşul său, trebuia să intre singur şi atunci ar fi bine primit, dar nu s-ar învoi niciodată să-şi deschidă porțile duşmanilor regatului. De altfel, mulți din armata ducelui de Burgundia începuseră să cârtească împotriva regelui Henric care îşi lăsa socrul în părăsire şi casa acestuia într-o mare strâmtoare. Luarea altor fortărețe şi castele, ca Bastilia, Luvrul, palatul Nesle şi pădurea Vincennes, veniră să-l mai consoleze pe regele Henric de tărăgăneala acestui asediu. Îl trimise la Bastilia pe fratele său, ducele de Clarence, cu titlul de guvernator al Parisului.

Cu toate astea asediații erau lipsiți de hrană de multă vreme; nu mai aveau pâine şi îşi mâncaseră caii, pisicile şi câinii; îi scriseră delfinului pentru a-i expune suferința lor şi a-i cere ajutor. Erau în aşteptarea răspunsului, când văzură, într-o dimineață, apărând la orizont o trupă numeroasă care se îndrepta spre oraş; crezură că le soseau întăriri; urcară pe metereze şi în vreme ce clopotele oraşului sunau în semn de bucurie, începură să le strige asediatorilor să-şi înşeueze cât mai repede caii, căci peste puțin timp vor fi izgoniți. Dar în curând îşi dădură seama că se înşelaseră: era o trupă de burgundezi pe care seniorul de Luxemburg, comandantul Picardiei, o aducea de la Perona în

ajutorul asediatorilor. Asediații coborâră atunci de pe metereze cu capul plecat şi opriră bătaia fără rost a clopotelor; şi cum, a doua zi, primiră o scrisoare de la delfin care îi anunța că era prea slab pentru a le veni în ajutor şi le îngăduia să trateze în cele mai bune condiții cu putință la prima somație ce le-ar face-o regele Angliei, ei angajară negocieri şi garnizoana istovită capitulă doar cu condiția de a li se cruța viața. Nu se puteau bucura de această condiție ucigaşii ducelui d Burgundia sau cei care, fiind de față la asasinat, nu-l împiedicaseră, precum şi toți cavalerii englezi sau scoțieni ce s-ar găsi în oraş; aşadar, seniorul Pierre de Bourbon, Arnault de Guilhem, seniorul de Barbazan şi şase sau şapte sute nobili luptători au fost conduşi la Paris şi întemnițați la Luvru, la Châtelet şi la Bastilia.

A doua zi, doi călugări din Joy en Brie şi un cavaler numit Bertrand de Chaumont, care, la bătălia de la Azincourt, se dăduse drept englez din francez cum era şi de atunci trecuse de la englezi la francezi, au fost decapitați în piața publică din Melun; apoi, lăsând o garnizoană engleză în oraş, regele Henric, regele Carol şi ducele de Burgundia plecară spre Paris, unde urmau să-şi facă intrarea.

Burghezii îi aşteptau cu nerbădare; li se pregătise o primre strălucită; toate casele erau pavoazate în drumul lor. Cei doi regi, călări, mergeau în frunte, regele Franței se afla în dreapta; după ei veneau ducii de Clarence şi de Bedford, frații regelui Angliei, şi de partea cealaltă a drumului, pe stânga, călărea ducele de Burgundia, îmbrăcat în negru, şi împreună cu el toți cavalerii şi scutierii din palatul

său.

Ajungând la jumătatea marii străzi Saint-Antoine, întâlniră tot clerul Parisului, care venea pe jos în întâmpinarea lor, dându-le să sărute sfintele moaşte. Regele Franței le sărută primul, apoi regele Angliei. Clerul îi conduse apoi, cântând, la Notre-Dame, unde îşi făcură rugăciunea în fața altarului principal; după care, încălecară din nou, ducându-se fiecare la locuința sa, regele Franței la palatul Saint-Paul, ducele de Burgundia la palatul Artois, iar regele Angliei la castelul Luvru. A doua zi, cele două regine îşi făcură la rândul lor intrarea.

Abia se instalase această nouă curte, că ducele de Burgundia se ocupă să ceară răzbunare pentru moartea tatălui său. În acest scop, regele ținu un consiliu de judecată în sala de jos a palatului Saint-Paul. Pe aceeaşi bancă cu regele Franței, stătea regele Angliei şi, lângă cei doi regi, maestrul Jean Leclerc, cancelarul Franței, Filip de Morvilliers, primul preşedinte al parlamentului şi mai mulți alți nobili din consiliul regelui Carol. De partea cealaltă şi spre mijlocul sălii, se aflau, pe o altă bancă, ducele de Burgundia şi, împreună cu el, pentru a-l însoți, ducii de Clarence şi de Bedford, episcopii de Thérouanne, de Tournay, de Beauvais şi de Amiens, seniorul Jean de Luxembourg şi mai mulți alți scutieri şi cavaleri din consiliul său.

Atunci maestrul Nicolas Rolin, avocat pentru ducele de Burgundia şi pentru ducesa, mama sa, se ridică şi ceru celor doi regi încuviințarea să vorbească. După ce o primi, povesti omuciderea făptuită asupra ducelui Jean; învinui de această

crimă pe delfinul Carol, pe vicontele de Narbonne, pe seniorul de Barbazan, pe Tanneguy Duchâtel, pe Wilhelm Bouteillier, pe Jean Louvet, preşedinte în Provence, pe seniorul Robert de Loire şi pe Olivier Layet; în încheiere ceru pedepsirea vinovaților. Cerea să fie urcați în nişte cotigi şi purtați prin toate răspântiile Parisului, timp de trei zile, cu capul gol, ținând în mână o lumânare aprinsă şi mărturisind cu glas tare că din răutate, pe nedrept, condamnabil şi din invidie îl asasinaseră pe ducele de Burgundia; apoi să fie duşi la locul omorului pe care îl făptuiseră, adică la Montereau, şi acolo să spună şi să repete aceleaşi cuvinte de ispăşire; în afară de aceasta, pe pod şi chiar pe locul unde ducele şi-a dat ultima suflare, să fie înălțată o biserică deservită de doisprezece canonici, şase capelani şi şase clerici, a căror singură grijă să fie de a se ruga pentru sufletul răposatului. Biserica mai trebuia să fie înzestrată, pe cheltuiala vinovaților, cu podoabe sfinte, cu mese, potire, cărți, fețe de masă şi în sfârşit cu toate cele trebuincioase; în plus, din averea condamnaților, cerea pentru canonici înființarea unui venit de două sute de livre pariziene, de o sută de livre pentru capelani şi de cincizeci pentru clerici; cauza pentru care va fi clădită această biserică să fie înscrisă deasupra portalului, cu litere săpate, pentru a perpetua amintirea acestei ispăşiri, şi asemenea biserici să fie înălțate, în acelaşi scop, la Paris, la Roma, la Gand, la Dijon, la Sfântul Ioan de Compostella şi la Ierusalim, chiar pe locul unde Domnul nostru Isus Cristos a suferit moartea.

Această propunere a fost sprijinită de Pierre de

Marigny, avocatul regelui în parlament, şi aprobată maestrul Jean l'Archer, doctor în teologie, numit de rectorul universității din Paris.

După aceste propuneri, cancelarul Franței răspunse pentru rege, care ascultase nepăsător toată această pledoarie, că, prin voia lui Dumnezeu şi cu ajutorul şi sfatul fratelui şi fiului său Henric, regele Angliei, regent al Franței şi moştenitorul coroanei, îndeplinirea cu dreptate a lucrurilor spuse şi propuse va avea loc, aşa după cum cerea ducele Filip de Burgundia.

După aceste cuvinte, consiliul de justiție se ridică şi cei doi regi şi ducele se înapoiară fiecare la palatul său.

Cu treisprezece ani mai înainte, aceeaşi sală răsuna de aceleaşi cuvinte de învinuire; numai că, de data aceea, ducele de Burgundia era asasinul şi Valentina de Milan acuzatoarea. Ea cerea dreptate şi dreptatea i se făgăduise atunci, ca şi acum ducelui; şi vântul de asemenea, la acea primă dată, luase cu el făgăduiala regească, aşa cum avea s-o facă şi cu cea de-a doua.

Între timp, în virtutea decretelor date de rege, parlamentul începu la 3 ianuarie 1421 procedura împotriva lui Carol de Valois, duce de Turena, delfin al Franței. A fost citat trei zile la rând, sub pedeapsa de surghiun, prin sunet de trompetă şi pe masa de marmură; şi cum el nu se prezentă la această chemare, fu surghiunit din regat şi declarat nedemn de a moşteni vreo seniorie prezentă sau viitoare.

Delfinul află această veste la Bourges în Berry; apelă la vârful spadei şi jură că-şi va duce apelul şi

provocarea la Paris, în Anglia şi în Burgundia.

Este adevărat că, în pofida acestei sentințe, exista pentru el o mare simpatie în inima adevăraților francezi; ea era şi mai mult mărită de starea de nebunie a tatălui său; se ştia că nu inima bătrânului rege surghiunise pe fiul mult iubit; toate actele, făcute în numele unui nebun, multora li se păreau fără valoare. Luxul pe care-l desfăşura regele Angliei la Luvru, în comparație cu sărăcia ce-l înconjura pe regele Franței la palatul Saint-Paul, îi făcea să cârtească pe toți oamenii de bine din capitală; această părăsire era împinsă până acolo încât, în ziua de Crăciun a anului 1420, pe când cele două regine, ducele Filip, cavalerii Franței şi Burgundiei, în saloanele splendid luminate ale Luvrului, îi făceau curte regelui Angliei, regele Franței nu avea în jurul lui, în sălile întunecate şi umede ale palatului Saint-Paul, decât câțiva vechi servitori şi câțiva burghezi de treabă care îi păstrau o veche şi neclintită dragoste.

Cam pe timpul acela, o împrejurare neprevăzută veni să aducă o oarecare răceală în relațiile dintre regele Henric şi ducele Filip. Printre prizonierii făcuți la Melun se afla, după cum am spus, şi seniorul de Barbazan; acest cavaler era învinuit de a fi luat parte la asasinatul de la Montereau şi, după tratatul încheiat între ducele Filip şi regele Henric, orice uneltitor sau complice al acelui asasinat trebuia predat la discreția ducelui de Burgundia; învinuirile asupra cărora cavalerul avea să fie interogat erau deja redactate de către consiliul ducelui la Dijon, când prizonierul invocă frăția de arme oferită de

regele Angliei, după lupta din minele de la Melun. Regele Henric îşi onoră jurământul: el declară că acela care atinsese mâna lui regală nu avea să sufere nicio sentință degradantă, chiar dacă însuşi sfântul părinte papa ar veni să ceară dreptate împotriva lui. Ducele de Burgundia păstră în urma acestui refuz o ură pe care nu o putu potoli supliciul seniorului de Coesmerel, bastardul lui Tanneguy, şi al lui Jean Gault, care au fost sfârtecați în patru bucăți prin sentința parlamentului. Primul se făleа atât de mult cu asasinatul săvârşit de tatăl său, încât făcuse o teacă brodată pentru securea cu cioc de şoim cu care ducele Jean fusese lovit şi purta atârnat de un lanț de preț pintenul de aur pe care el însuşi îl smulsese de la cizma ducelui.

Către sfârşitul lunii, regele Angliei şi ducele de Burgundia se despărțiră: regele Henric, pentru a o conduce la Londra pe doamna Caterina şi a o încorona, ducele Filip, pentru a face o călătorie prin oraşele sale, căci în multe din ele nu fusese încă recunoscut.

Această îndoită absență s-a dovedit dăunătoare intereselor ducelui şi ale regelui Henric. Delfinezii, descurajați de pierderea oraşelor Melun şi Villeneuve-le-Roi, îşi recăpătării curajul văzându-i pe cei doi şefi inamici, unul la Londra, celălalt la Bruxelles. Ei intrară din nou în oraş, surprinseră castelul Ferté, escaladară Saint-Riquier şi în sfârşit, în apropiere de Beaugy, îi bătură pe englezi atât de crunt, încât ducele de Clarence, fratele regelui, seniorul de Ross, mareşal al Angliei, contele de Kyme şi floarea cavalerilor şi scutierilor englezi

căzură morți pe câmpul de luptă; conții de Sommerset, de Huntington şi de Perche au fost luați prizonieri fără condiții. Totuşi corpul ducelui de Clarence nu a rămas în mâinile duşmanilor; un cavaler englez îl luă de-a curmezişul pe cal şi îl apără cu atâta curaj şi succes, încât reuşi să predea corpul regal contelui de Salisbury, care îl trimise în Anglia unde a fost înmormântat.

Pe de altă parte, ducele de Exeter, guvernator al Parisului după moartea ducelui de Clarence, răcise repede entuziasmul locuitorilor; guvernarea lui era aspră şi trufaşă. Sub un pretext neînsemnat, puse să-l aresteze pe mareşalul Villiers de l'Ile-Adam, iar poporul voind să-l scoată pe prizonier din mâinile arcaşilor care îl conduceau la Bastilia, porunci să se tragă asupra poporului; un englez, un străin, un vrăjmaş, îndrăznea ce n-ar fi îndrăznit niciodată ducele de Burgundia.

Regele Henric află la Londra, iar ducele Filip la Gand, despre întâmplările pe care le-am povestit. Amândoi se gândiră că era neapărată nevoie de prezența lor la Paris; plecară aşadar spre a se duce acolo, regele Angliei deşi era suferind, ducele de Burgundia deşi avea de rezolvat nişte certuri dintre ducele Jean de Brabant, vărul său şi soția acestuia Jacqueline de Hainaut.

Cei doi aliați îşi judecaseră bine situația. Delfinul asedia Chartres. Armatele reunite ale ducelui Filip şi ale regelui Henric porniră în ajutorul acestui oraş; delfinezii erau în număr prea mic pentru a risca o bătălie; ridicară asediul, iar delfinul se retrase la Tours. Ducele de Burgundia, în loc să-l urmărească,

se duse să ia podul de la Saint-Remi-sur-Somme şi veni să asedieze localitatea Saint-Riquier; dar la rândul său, şi armata lui era prea slabă şi pierdu zadarnic o lună în faţa fortăreţei.

În timpul asediului, află în tabăra sa din faţa oraşului, că seniorul d'Harcourt, care trecuse de partea delfinezilor, însoţit de Pothon de Xaintrailles, pornise împotriva lui, sperând să-l surprindă, împreună cu garnizoanele din Compiègne, din Crespy în Valois şi alte oraşe, care reintraseră sub stăpânirea delfinului. Atunci ducele plecă în taină în timpul nopţii, trecu fluviul Somme şi porni în întâmpinarea delfinezilor, cu gândul să primească lupta. La 31 august, la orele unsprezece dimineaţa, cele două armate se găsiră faţă-n faţă şi, oprindu-se la vreo trei aruncături de săgeată una de alta, se aşezară în linie de bătaie. În acest război dintre trei cumnaţi, era prima luptă importantă în care tânărul duce, care nu avea atunci decât douăzeci şi patru de ani, făcea botezul focului. Înainte de a începe lupta, dori să fie făcut cavaler: seniorul de Luxembourg îi dădu acolada; şi numaidecât el însuşi îi învesti la rându-i pe seniorul Collard de Comines, Jean de Roubaix, André de Villain, Jean de Villain şi alţii. De partea delfinezilor, principalii cavaleri făcuţi cu acest prilej au fost seniorii de Gamache, Regnaut de Fontaine, Collinet de Villequier, marchizul de Serre şi Jean Royau.

Îndată după stabilirea primelor dispoziţii, ducele de Burgundia îi porunci lui Filip de Saveuse să ia un steag şi o sută douăzeci de luptători, sub comanda seniorului de Saint-Leger şi a bastardului de

Roussy, şi să facă un mare ocol peste câmpuri spre a cădea în flancul delfinezilor în momentul când va începe acțiunea. Ducele poruncise căpitanilor să rămână nemişcați pentru a masca învăluirea; numai după ce văzu năpustindu-se spre el întreaga linie a delfinezilor, care alergau în mare galop, strigă el însuşi: *Înainte!* şi dădu îndată exemplu atacând în fruntea armatei. Spațiul gol ce-i despărțea pe luptători dispăru într-o clipă sub picioarele cailor şi primele linii ale celor două tabere se întâlniră cu mare zgomot, izbindu-se cal de cal, om de om, fier de fier; mulți au fost răsturnați la această primă ciocnire, ucişi sau grav răniți; mulți îşi sfărâmară lăncile şi luară numaidecât în mână spada sau securea, şi lupta om la om, corp la corp începu, cu şiretlicurile-i de dibăcie, cu trăsăturile-i de valoare, cu luptele-i de giganți.

O împrejurare neaşteptată făcu la început ca izbânda să pară că înclină în folosul delfinezilor; steagul Burgundiei fusese lăsat, din neglijență, în mâinile valetului care-l purta; acesta, care nu era obişnuit cu asemenea încăierare, o luă la fugă la prima ciocnire şi îi căzu steagul din mână. Mulți seniori, nemaivăzând flamura fluturând, crezură că ducele a fost prins; crainicul Flandrei striga chiar că era mort, astfel încât toți cei care văzură steagul căzând şi auziră vorbele crainicului, se împrăştiară pe dată, iar aproape cinci sute de oameni, cuprinşi de o groază nestăpânită, părăsiră câmpul de bătaie, unde ducele, cu restul armatei, făcând minuni de vitejie, voia, în fața oamenilor ce-l însoțeau, să-şi câştige pintenii şi să se arate vrednic de tatăl său.

De partea lor, delfinezii, văzând această fugă, trimiseră cam vreo două sute de oameni sub comanda lui Jean Rollet şi a lui Pierron de Luppel, pentru a-i urmări pe duşmanii lor care, făcând şase leghe fără a se opri, fără a întoarce frontul, fără a se apăra, reuşiră să treacă fluviul Somme la Pecquigny.

În acest timp, grosul celor două armate rămăsese neclintit pe poziție, luptătorii fiind teribil de încrâncenați şi dând dovadă de multă vitejie. Ducele, care atacase printre primii, se văzu încolțit de două lănci: una îi străpunse dintr-o parte în alta şaua de război garnisită cu oțel, cealaltă, străbătându-i scutul, se înfipse atât de puternic, încât ducele aruncă scutul neputându-se scăpa de lance. În acelaşi timp, un puternic luptător delfinez îl apucă de mijloc pentru a-l smulge din şa. Ducele avea un cal de luptă foarte puternic; lăsă spada să-i atârne de încheietura mâinii, aruncă, la rându-i, brațele în jurul gâtului adversarului şi, dând pinteni calului, îşi smulse duşmanul din scări, cum smulge uraganul un copac din pământ, şi veni să-l arunce în mijlocul oamenilor săi, care îl făcură prizonier.

Alți doi luptători mai făceau minuni de vitejie; din partea delfinezilor era Pothon de Xaintrailles, care prevestea marea epopee a asediului Orleans-ului; din partea burgundezilor era proaspătul cavaler Jean de Villain, despre care istoria abia ne-a lăsat o urmă după această bătălie. Acesta era un bărbat uriaş, acoperit de o armură groasă flamandă, călare pe un cal puternic; dăduse drumul la frâu pe gâtul calului, de îndată ce i se sfărâmase lancea şi, apucând cu amândouă mâinile o greoaie secure de

luptă, intrase în rândurile delfinezilor ca un treierător într-un hambar, răsturnând din fața lui oameni şi cai şi strivindu-i pe cei a căror armură nu o putea despica; ai fi zis că este un erou homeric.

De partea sa, Xaintrailles deschisese în fața lui zidul de fier care se închisese la loc după el, însă nu se îngrijorase prea mult; spada-i lungă şi lată şuiera şi sclipea în mâinile lui ca aceea a îngerului nimicitor. Jean de Luxembourg, văzându-l cum intră în rândurile burgundezilor, îşi împinsese calul spre el, sperând să-l oprească; dar, cu dosul grozavei spade, acesta îi deschisese viziera căştii şi îi despicase pe sub ochi fața de-a curmezişul. Căpitanul burgundez căzuse ca o statuie azvârlită de pe piedestal; un luptător numit Maurul, care îl urma pe Xaintrailles îl făcuse prizonier, când seniorul de Viefville îi veni în ajutor şi încercă să-l smulgă de la cel care îl avea în pază. Xaintrailles se întoarse împotriva nesăbuitului care voia să-i ia prizonierul şi, de la prima lovitură de spadă, îi zdrobi brațul drept în platoşa lui; seniorul de Viefville căzu lângă acela pe care nădăjduia să-l salveze şi Maurul, pe care doi prizonieri l-ar fi stingherit, îl ucise pe ultimul înfigându-i pumnalul pe sub grumăjer.

Între timp cavalerul Jean de Villain, văzând neorânduiala pe care Xaintrailles o provocase în primele rânduri ale burgundezilor, încercă să se îndrepte spre el; însă mulțimea în mijlocul căreia se aruncase se închisese în urma lui, ştergându-i urma, aşa cum şterge valul dâra unui vas. Totuşi, întrucât pentru a lovi cu teribila-i secure se ridica în scări şi atunci depăşea cu capul pe toți cei din jur,

Xaintrailles îl zări.

— Vino încoace, delfinezule! Vino la mine! îi strigă cavalerul de Villain, lovind în fața lui cu o putere sporită şi doborând la fiecare lovitură câte un om; căci, atunci când arma nu tăia ca o secure, zdrobea ca o măciucă.

Xaintrailles îşi îndemnă calul spre cel care îl provoca; dar, când văzu rânduri întregi de oameni căzând în fața lui, când văzu armurile zdrobite, căştile despicate de acel braț de uriaş, mărturisi, cu buna credință a unui adevărat viteaz, că simțise pentru o clipă cum i se strânge inima. Nu voia să înfrunte o moarte sigură şi, cum în momentul acela Filip de Saveuse, printr-o mişcare de învăluire, venea în goana mare pentru a-i lua pe delfinezi din flanc, se avântă înaintea lui. Filip îl văzu venind; întinse lancea înainte şi, cum Xaintrailles nu avea decât spada, Filip îndreptă fierul spre pieptul calului; fierul pătrunse în toată lungimea şi calul, rănit de moarte, se răsturnă peste Xaintrailles care, cu coapsa prinsă sub el, se dădu prizonier spunându-şi numele.

Acest atac al burgundezilor a fost hotărâtor. Delfinezii, crezând că Xaintrailles odată căzut nu avea să se mai ridice, întoarseră caii şi o luară la fugă; ducele de Burgundia îi urmări aproape două leghe amestecat printre ei, astfel încât ar fi putut fi luat şi el drept fugar dacă nu ar fi lovit atât de straşnic pe cei care fugeau.

Seniorii de Longueval şi Guy d'Erly îl urmau la o lungime de lance.

Izbinda zilei rămase de partea burgundezilor. Ei

pierdură doar treizeci de oameni şi uciseră sau răniră patru sau cinci sute de delfinezi; mulți alți nobili au fost prinşi odată cu Xaintrailles. Lupta aceasta a fost numită întâlnirea de la Mons en Vimeu; căci, cu toată importanța şi rezultatul ei, nu i s-a dat numele de bătălie, dat fiind că nu au fost desfăşurate baniere regale.

În acest timp, regele Angliei intra prin bună înțelegere în oraşul Dreux şi, după ce pusese să se construiască la Lagny-sur-Marne toate maşinile de război trebuincioase unui asediu, a venit, cu douăzeci şi patru de mii de oameni, să împresoare oraşul Meaux. Bastardul de Vaurus era comandantul garnizoanei şi număra aproape o mie de oameni sub comanda sa.

Tocmai în timpul acestui asediu, care a ținut şapte luni, Henric al V-lea a aflat că regina, soția sa, a născut un băiat; copilul căruia îi dăduse naştere, peste optsprezece luni avea să fie proclamat rege al Franței sub numel de Henric al VI-lea.

Oraşul Meaux rezista cu dârzenie. Bastardul de Vaurus care se închisese acolo, era un om crud, însă de o vitejie încercată. Cu toate astea, fiind lipsită de ajutorul pe care trebuia să-l trimită seniorul de Offemont, garnizoana nu a putut rezista mai mult; oraşul a fost luat cu asalt; s-au luptat din stradă în stradă şi din casă în casă. Asediații, goniți dintr-o parte a oraşului, traversară Marna şi se stabiliră pe celălalt țărm; regele Angliei îi urmări cu înverşunare, nelăsându-le niciun răgaz, nedându-le nicio clipă de odihnă, până când toți au fost ucişi sau prinşi; străzile erau înțesate de crâmpeie de lănci şi de

rămăşiţe de arme.

Printre prizonieri se afla şi bastardul de Vaurus, care apărase atât de vitejeşte oraşul. Regele Angliei porunci să fie dus lângă un ulm unde chiar el ordonase o mulţime de execuţii şi căruia ţăranii îi ziceau ulmul lui Vaurus. Acolo, fără proces, doar prin singurul drept al celui mai tare, prin privilegiul învingătorului, porunci să i se taie capul, să i se spânzure corpul de subsuori şi, vârându-i stindardul în gât, îi înfipse capul în sulița stindardului. Mulți oameni chiar din armata regelui cârtiră împotriva unei aşa de mari asprimi şi socotiră că era o pedeapsă destul de nevrednică pentru un atât de viteaz cavaler.

Cam în acelaşi timp, seniorul de Luxembourg, care fusese reluat de burgundezi în debandada de la Mons en Vimeu, punea stăpânire pe fortărețele de la Quesnoy şi de la Héricourt; la vestea, acestor succese, oraşul Crespy en Valois şi castelele Pierrefonds şi Offemont capitulară şi ele.

Astfel, izbânda se anunța din toate părțile pentru gele Henric, când căzu bolnav la castelul de la Vincennes.

Boala făcea progrese repezi şi regele Angliei a fost primul care a socotit-o mortală. Trimise să-l cheme la patul lui pe ducele de Bedford, unchiul său, pe contele de Warwick şi pe seniorul Louis de Robertsaert.

Le spuse că îşi dădea seama că era voia lui Dumnezeu să părăsească viața şi să lase această lume, apoi adăugă:

— Bunul meu frate Jean, te rog pe toată credința

şi dragostea ce le ai pentru mine, să-i fii totdeauna credincios fiului meu Henric, nepotul dumitale, şi te implor să nu îngădui, cât timp vei trăi, niciun tratat cu adversarul nostru Carol de Valois, ca ducatul de Normandia să nu ne rămână în deplină stăpânire. Dacă în cazul când cumnatul meu de Burgundia vrea să ia regența regatului, te sfătuiesc să i-o dai, dacă nu, păstreaz-o, iar pe dumneata, unchiule, adăugă el întorcându-se spre ducele de Exeter, care tocmai intrase, te las singur pentru guvernarea regatului Angliei, căci cunosc că ştii să guvernezi bine. Orice s-ar întâmpla, nu mai reveni în Franța, fii îndrumătorul fiului meu şi, pentru dragostea ce o aveai pentru mine, vizitează-l cât mai des. Cât despre dumneata, bunul meu văr Warwick, vreau să fii învățătorul lui, rămânând mereu cu el pentru a-l conduce şi a-l învăța meşteşugul armelor, căci, alegându-te pe dumneata, nu puteam face o alegere mai bună; şi te mai rog, atât cât mai pot, să nu ai nicio discuție cu cumnatul meu de Burgundia; apără-l de asemenea, din partea mea, față de cumnatul meu Humphrey; căci dacă s-ar întâmpla să aibă loc, între dumneata şi el, vreo neînțelegere, treburile acestui regat, care sunt destul de înaintate în favoarea noastră, ar putea să se înrăutățească; în sfârşit, în nici un caz să nu eliberezi din închisoare pe vărul nostru de Orleans, pe contele de Eu, pe seniorul Gaucourt şi nici pe Guichard de Chisay, până când nu va creşte fiul meu; cât despre ceilalți, fă ce vrei cu ei.

După ce fiecare făgădui să îndeplinească ce i se ceruse, regele porunci să fie lăsat singur. Abia

plecaseră toți că şi trimise să vină medicii şi le porunci să-i spună cam cât timp mai avea de trăit. Aceştia voiau la început să-i dea oarecare speranță spunindu-i că Dumnezeu era în stare să-i redea sănătatea; dar regele zâmbi cu tristețe, apoi le pretinse să-i spună întreg adevărul, făgăduind, oricare ar fi el, să-l suporte aşa cum trebuia să facă un rege şi un războinic. Aşadar medicii se retraseră într-un colț şi, după ce se consultaseră, unul din ei, aşezându-se în genunchi lângă patul regelui, îi spuse:

— Sire, gândiți-vă la sufletul vostru; căci ni se pare, dacă Dumnezeu nu va binevoi altfel, că este cu neputință să mai trăiți mai mult de două ore.

Atunci trimise să-l cheme pe duhovnic şi pe ceilalți preoți, poruncindu-le să-i citească cei şapte psalmi. Când ajunseră la aceste cuvinte din versetul 20: *Ut aedificentur muri Hierusalem,* el îi opri, spunând cu glas tare că, fără moartea care-l aştepta, avea de gând, după ce instaura pacea în regatul Franței, să meargă să cucerească Sfântul Mormânt, şi aşa ar fi făcut dacă voia lui Dumnezeu ar fi fost să-şi trăiască întreaga viață; apoi le făcu semn să continue; dar, spre sfârşitul versetului următor, scoase un țipăt. Cântecele sfinte se întrerupseră. Regele mai scoase un suspin slab; era cel din urmă.

Această moarte s-a întâmplat la 31 august 1422.

A doua zi, măruntaiele regelui au fost îngropate în biserica mănăstirii Saint-Maur, iar corpul, îmbălsămat, a fost pus într-un sicriu de plumb.

La 3 septembrie, convoiul funerar s-a pus în mişcare spre Calais. Sicriul era aşezat pe un car tras

de patri cai superbi, iar deasupra era un portret al regelui, în mărime naturală şi făcut din piele fiartă în ulei; avea faţa întoarsă spre cer, ţinea sceptrul în mâna dreaptă şi un măr de aur în mâna stângă; învelitoarea patului mortuar era din postav roşu-închis brodat cu aur. La trecerea prin fiecare oraş, patru oameni purtau deasupra lui, în cele patru colţuri ale carului, un bogat baldachin de mătase aşa cum, în ziua Sfintei-Cuminecături, este obiceiul să se poarte deasupra corpului lui Isus Cristos. Convoiul era urmat de prinţii din familia regelui, de cavalerii şi scutierii palatului său; de fiecare parte a convoiului mergeau, la dreapta şi la stânga o mare mulţime de preoţi care, fie că mergeau călare, pe jos sau se opreau, cântau fără încetare slujba morţilor şi oficiau liturghii în toate oraşele pe unde trecea cortegiul; apoi, în afară de toată lumea aceea şi ca o centură în jurul carului, zece oameni, înveşmântaţi în alb, purtau tot timpul aprinse lumânări de ceară plăcut mirositoare.

La Rouen, cortegiul o întâlni pe doamna Caterina, care venea în Franţa după soţul ei. Nu ştia că murise şi rămase foarte deznădăjduită; nu mai voia să plece de lângă corpul lui şi porni în urma convoiului care, ajungând la Calais, trecu marea până la Dover şi, pornind de îndată la drum, ajunse la Londra în noaptea de 11 octombrie.

Cincisprezece episcopi, înveşmântaţi în patrafire pontificale, mulţi stareţi, un mare număr de preoţi şi mii de burghezi aşteptau corpul regelui în afara porţilor oraşului. Îl înconjurară îndată, cântând slujba morţilor şi, pe podul Londrei şi pe strada

Lombarzilor, conduseră doliul până la catedrala Sfântul Pavel. La carul care îl purta erau înhămați patru cai negri; unul avea la gât un colier de care era atârnată stema Angliei; pe colierul celui de al doilea erau zugrăvite stemele încrucişate ale Franței şi Angliei, aşa cum le purta pe piept regele în timpul vieții; de colierul celui de-al treilea atârna doar stema Franței şi de al celui de-al patrulea, stema regelui Arthus Neînvinsul; această din urmă stemă era formată din trei coroane de aur pe un fond de azur.

Apoi, după un serviciu funerar, corpul a fost depus în biserica Westminster, alături de înaintaşii săi regii Angliei.

Astfel a dispărut de pe fața pământului, unde stârnise mare vâlvă, Henric al V-lea al Angliei, supranumit Cuceritorul. El pătrunsese în Franța mult mai adânc decât oricare dintre regii înaintaşii săi; lăsa moştenitorilor titlul de rege al Franței, pe care îl păstrară până când, patru veacuri mai târziu, Napoleon, cu vârful spadei răzuise de pe blazonul insular cele trei flori de crin ale Franței. A murit la jumătatea vârstei pe care Dumnezeu o dăruieşte de obicei oamenilor. Era unul din cei mai viteji şi mai iscusiți cavaleri ai vremii, însă prea neînduplecat în hotărâre şi prea semeț în voință.

Ducele de Bedford abia îi făcuse onorurile funebre, când un mesaj din Paris îl anunță că era aşteptat la Paris pentru un al doilea convoi; regele Carol al VI-lea al Franței murise. La 22 octombrie 1422 sărmnaul nebun îşi dădu sufletul. Ultimele lui clipe au fost triste şi singuratice, aşa cum îi fusese şi

viața; nu avea lângă el nici pe doamna Isabela, nici pe delfinul Carol, nici pe vreunul din cei cinci copii ce-i mai rămâneau, niciun prinț din familia sa; ducele de Berry murise, ducii de Orleans, de Bourbon şi de Bretania prizonieri; ducele de Burgundia nu îndrăznea să primească ultimul suspin de la acela al cărui regat îl vânduse. Nici prieteni!... Războiul civil îi împuținase sau îi reținea în jurul delfinului. Când în ceasul suprem al morții, spiritul îşi recăpătă întreaga putere pentru a-şi lua zborul, întocmai ca o lampă care îşi întețeşte flacăra înainte de a se stinge, bătrânului rege îi reveni pentru câteva clipe judecata, vederea şi vorba; se ridică, rezemându-se în coate, palid şi muribund, pe pat şi căută în preajmă-i, în sala veche şi întunecoasă, asupra cui să-şi arunce ultima privire, de la cine să-şi ia ultimul adio; nu întâlni decât figurile reci ale cancelarului şi şambelanului, a căror însărcinare pe lângă rege era să fie curtezanii morții sale; atunci recăzu pe pernă, cu un suspin adânc, închizând în el ultimele cuvinte care aduc o mângâiere agoniei; închise ochii, căci numai cu ochii închişi revedea figura trandafirie a tânărului său Carol, pe care ştia bine că nu-l părăsise din inimă, şi fața acelei Odette, tânăra devotată, ale cărei mângâieri, dacă nu dragoste, presăraseră puțină fericire peste viața lui. Astfel că Dumnezeu, în lipsa oamenilor, îi trimise doi îngeri la căpătâi pentru a-l ajuta pe bietul bătrân să moară fără blestem şi fără deznădejde.

Cât despre cei din preajma lui, nepăsarea lor era atât de mare, încât băgară de seamă că era mort,

însă n-au putut spune la ce oră precisă sufletul se despărțise corpul care, de treizeci de ani, suferise atât de mult.

Domnia lui Carol al VI-lea, domnie unică şi ciudată în analele noastre, domnia nebuniei care a trecut între două apariții suprafireşti, aceea a bătrânului în pădurea din Mans, aceea a tinerei păstorițe din Domremy, a fost una dintre cele mai nefericite pentru Franța, şi totuşi acest prinț a fost cel mai regretat dintre monarhi; numele de *Mult-Iubitul,* pe care i l-a dat poporul, a învins porecla de *Nebunul* pe care i-a dat-o nobilimea; cu cât familia îi fusese nerecunoscătoare, cu atât poporul îi fusese credincios; în tinerețe ştiuse să placă tuturor prin curajul şi bunăvoința sa; la bătrânețe trezise toate simpatiile prin sărăcia şi nenorocirea sa. De fiecare dată când nebunia îi lăsa o clipă de odihnă, reluase în propriile-i mâini treburile statului şi de fiecare dată, poporul, printr-o îmbunătățire a situației lui, îi resimțise prezența; era un soare care, din când în când, strălucea printre norii întunecoşi şi ale cărui raze, oricât de slabe ar fi fost, înveseleau sufletul Franței.

A doua zi după moarte, fastul regalității, care îl părăsise pe cel viu, veni să-l ceară pe răposat. Corpul i-a fost aşezat într-un sicriu de plumb şi purtat de cavaleri şi scutieri, până la biserica palatului Saint-Paul, unde a rămas pe catafalcul cu lumânări aprinse până la întoarcerea ducelui de Bedford.

În timpul celor douăzeci de zile cât a durat expunerea, au fost cântate şi slujite liturghii în

capelă, cum era obiceiul să se facă în timpul vieții regelui. Cele patru ordine călugăreşti din Paris au venit în fiecare zi să facă slujbe, şi fiecare putea să intre în voie şi să se roage în jurul corpului.

În sfârşit, la 8 noiembrie, a sosit şi ducele de Bedford. Văzând cât de mult întârzie, parlamentul luase deja măsuri în legătură cu funeraliile regelui; aceste măsuri constau în vinderea mobilelor de la palatul Saint-Paul, atât de mare era strâmtoarea regală.

Pe data de 10, corpul a fost ridicat şi purtat la biserica Notre-Dame; convoaie de la toate bisericile şi deputați ai Universității îi ieşiră în întâmpinare; prelații trecură la dreapta, acoperiți de veşmintele lor pontificale, doctorii şi retorii trecură la stânga, îmbrăcați în robe. Sicriul era susținut, în partea dreaptă de scutierii şi personalul casei regelui şi în partea stângă de magistrații municipali ai Parisului şi de ostaşi. Era aşezat pe o bogată litieră acoperită cu o învelitoare de postav brodat cu aur, cu un fond de azur presărat cu flori de crin; pe sicriu era culcat un portret al regelui care îi semăna perfect, purtând în mâinile îmbrăcate în mănuşi albe şi încărcate de inele împodobite cu pietre prețioase, două scuturi, unul de aur şi altul de argint. Figura aceea era îmbrăcată într-un caftan de postav brodat cu aur pe fond grena şi purta o manta asemănătoare, bogat îmblănită cu hermină; ciorapii îi erau negri, iar pantofii, din catifea de culoare azurie, erau presărați cu flori de crin brodate în aur. Postavul care acoperea rămăşițele pământeşti ale regelui era ținut de cei de la curtea parlamentului; apoi veneau pajii,

după care, la mică distanță, călărea, singur şi îmbrăcat în negru, ducele de Bedford, regentul regatului. Îți era mai mare mila să vezi pe bietul rege atât de trădat în timpul vieții, atât de părăsit după moarte, încât niciun prinț al florii de crin nu asista la funerariile sale, iar doliul Franței era purtat de un englez; aceasta pentru că războiul civil şi războiul străin suflaseră cu atâta putere asupra regatului, încât rupsese şi împrăştiase departe toate frunzele tulpinei regale.

După ducele de Bedford mergeau, pe jos, cancelarul Franței, raportorii la consiliul de stat, vistiernicii, notarii, burghezii, apoi în sfârşit oamenii din popor într-o atât de mare mulțime cum nu mai fuseseră vreodată văzuți în urma unui convoi regal.

În această ordine a fost transportat la biserica Notre-Dame; numai cei din fruntea cortegiului au putut să intre, atât de numeroasă era mulțimea. Liturghia a fost slujită de patriarhul Constantinopolului; apoi, după terminarea slujbei, convoiul a pornit spre Saint-Denis, trecând peste podul Change, căci podul Notre-Dame era înțesat de lume.

La jumătatea drumului spre Saint-Denis, negustătorii de sare din Paris, purtând fiecare o floare de crin pe piept, în virtutea unui vechi privilegiu al breslei lor, luară corpul din mâinile scutierilor şi ostaşilor şi îl purtară până la o cruce care se afla la trei sferturi din drum; în locul acela îi aştepta abatele de la Saint-Denis. Era însoțit de călugări, de cler, de burghezi şi de popor, care purtau sute de torțe căci, în timpul drumului, venise noaptea. Se

duseră astfel la biserică, unde se sluji o nouă liturghie şi, deoarece corpul nu trebuia să fie depus în mormânt decât a doua zi, a fost aşezat, deocamdată, în mijlocul bisericii; apoi se făcu ofranda, la care se duse numai ducele Bedford.

A doua zi, s-a făcut o nouă slujbă pentru odihna sufletului regelui. Toată noaptea, biserica a fost luminată cu atâta belşug, încât au fost arse douăzeci de mii de livre de ceară, iar pomana s-a făcut cu atâta dărnicie, încât şaisprezece mii de persoane au primit fiecare câte trei livre, în monedă regală.

După terminarea slujbei religioase, uşierii au deschis grilajul cavoului; sicriul, precedat de torțe, a fost coborât şi aşezat lângă mormintele lui Carol al V-lea şi al conetabilului. Patriarhul Constantinopolului a luat o ramură de merişor, a muiat-o în apă sfințită şi a rostit rugăciunea morților; atunci uşierii regelui îşi rupseră vergelele albe, le aruncară în mormânt, răsturnară ghioagele cu capul în jos, şi prima lopată de pământ răsună pe sicriu, despărțind două dinastii şi două domnii.

După ce gropa fu umplută, maestrul de ceremonii du Berry urcă deasupra şi zise cu glas tare:

— *Dumnezeu să aibă milă şi îndurare de preaînaltul şi preabunul prinț Carol, regele Franței, al şaselea cu acest nume, seniorul nostru firesc şi suveran.*

Hohote de plâns izbucniră din toate părțile; apoi strigă din nou, după o scurtă pauză:

— *Dumnezeu să-i dea viață îndelungată lui Henric, prin grația lui Dumnezeu rege al Franței şi al Angliei,*

seniorul nostru suveran.

Îndată după rostirea acestor cuvinte ostaşii din garda regelui îşi ridicară buzduganele, cu florile de crin în sus, şi strigară în două rânduri:

— Trăiască regele; trăiască regele!

Mulțimea rămase tăcută şi nimeni din mijlocul ei nu repetă acest strigăt nelegiuit; se pierdu fără ecou sub boltele întunecate şi sepulcrale ale cavourilor regilor Franței şi făcu să tresară de groază, în fundul morminte lor, trei monarhii culcate una după alta.

A doua zi, Henric al VI-lea al Angliei, în vârstă de optsprezece luni, a fost proclamat rege al Franței, sub regența ducelui de Bedford.

SFÂRŞIT